

มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน

Living Heritage and Sustainable Development

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ

มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน

Living Heritage and Sustainable Development

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ

มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน

Living Heritage and Sustainable Development

ISBN (e-book) 978-616-564-300-9

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน = Living Heritage and Sustainable Development.

– กรุงเทพฯ : สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, กระทรวงศึกษาธิการ, 2569.

294 หน้า (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์)

1. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้. 2. การพัฒนาที่ยั่งยืน. 3. การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม.
 4. ชุมชนกับมรดกวัฒนธรรม. 5. อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้.
- l. เฉลิมชัย พันธุ์เลิศ, ผู้แปลและเรียบเรียง.

306.4

ISBN (e-book) 978-616-564-300-9

ผู้แปลและเรียบเรียง

เฉลิมชัย พันธุ์เลิศ

บรรณาธิการ

เฉลิมชัย พันธุ์เลิศ

พิสูจน์อักษร

เฉลิมชัย พันธุ์เลิศ

กระแสดลินธุ์ ปล้องมะณี

ศศิธร สมอเม็ด

แบบปกและรูปเล่ม

ธรรมรัตน์ บุญแพทย์

ผู้จัดพิมพ์เผยแพร่

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการ วังจันทระเกษม

ถนนราชดำเนินนอก เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300

ครีเอทีฟคอมมอนส์แบบแสดงที่มา-อนุญาตแบบเดียวกัน (CC BY-SA 3.0 IGO) เมื่อนำเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ไปใช้ ควรอ้างอิงแหล่งที่มา และยินยอมให้ผู้ให้นำเนื้อหาไปใช้ต่อหรือดัดแปลงได้ ทั้งเพื่อการศึกษาและเชิงพาณิชย์ ภายใต้สัญญาอนุญาตแบบเดียวกันนี้ (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>)

คำนำ

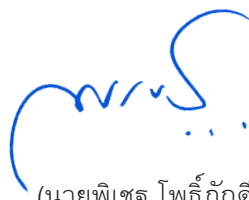
โดย เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดนโยบายและจุดเน้นในการส่งเสริมและพัฒนาการจัดการเรียนรู้ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศิลธรรม และประชาธิปไตย ที่มีความยืดหยุ่นในสังคมร่วมสมัย และมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะการคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อสารและความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ตามแนวการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยศึกษาแนวคิดและหลักการจากการแปลความหลักสูตรออนไลน์แบบเปิด (MOOC) ขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ในหัวข้อ **มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน (Living Heritage and Sustainable Development)** ซึ่งเป็นนวัตกรรมความรู้ระดับสากลที่ชี้ให้เห็นว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage - ICH) หรือ มรดกที่มีชีวิต (Living Heritage) ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัต สามารถเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์ใหม่ได้โดยชุมชน เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย

หนังสือมรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน (Living Heritage and Sustainable Development) เล่มนี้ ได้รับการแปลและเรียบเรียงจากหลักสูตรออนไลน์แบบเปิด (MOOC) ของ องค์การยูเนสโก (UNESCO) ซึ่งเป็นนวัตกรรมความรู้ระดับสากลที่ชี้ให้เห็นว่า มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage: ICH) คือ พันเพื่องสำคัญในการรับมือกับความท้าทายของโลกปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพ การศึกษา ความเท่าเทียมทางเพศ หรือ การจัดการภัยพิบัติ การจัดการเรียนรู้ในลักษณะนี้นับเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะในสังคมที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ในชุมชน โรงเรียนจะได้ทำหน้าที่เป็น พื้นที่กลางที่เชื่อมโยงปราชญ์ท้องถิ่นและผู้สูงอายุเข้ากับเด็กและเยาวชน เกิดการถ่ายทอดทักษะ และความรู้จากรุ่นสู่รุ่น (Intergenerational Learning) ซึ่งไม่เพียงช่วยรักษาภูมิปัญญาไม่ให้สูญหาย แต่ยังสร้างความเคารพและความเข้าใจระหว่างวัย อันเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โครงสร้างสังคมในระดับฐานราก การนำมรดกภูมิปัญญามาเป็นต้นทุนสำคัญในการจัดการเรียนรู้ จะช่วยให้การศึกษาประสานเข้ากับชีวิตจริงของผู้เรียนได้อย่างมีความหมาย เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าท้องถิ่น และบ่มเพาะความเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship Education: GCED) อันมีแกนคิดหลักที่ยึดโยงกับสิทธิมนุษยชนและการเคารพในความหลากหลาย เมื่อนักเรียนได้เรียนรู้และชื่นชมวัฒนธรรมของตนเองและของผู้อื่น พวกเขาจะเติบโตเป็นพลเมืองที่มีใจเปิดกว้างและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

การเรียนรู้ที่มีมรดกภูมิปัญญาจะเปลี่ยนบทบาทของครูจากการเป็นเพียงผู้ส่งผ่านความรู้ไปสู่การเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้” (Facilitator) ที่ช่วยให้ผู้เรียนได้สำรวจที่มา ความหมาย และฝึกปฏิบัติจริง มรดกทางวัฒนธรรมในโรงเรียนช่วยให้นักเรียนพัฒนาความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เหมือนการต่อจิ๊กซอว์ที่แต่ละชิ้นส่วนของภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมกันสร้าง ภาพใหญ่แห่งความหวังและการเปลี่ยนแปลงให้แก่โลก อีกทั้งสามารถสอดแทรกอยู่ในโครงการ ของโรงเรียนและกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ได้อย่างกลมกลืน ไม่ว่าจะเป็นความรู้เรื่องธรรมชาติ วิทยาศาสตร์ท้องถิ่น หรือจริยธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบของเป้าหมายการพัฒนา ที่ยั่งยืน (SDGs) ที่มุ่งเน้นการศึกษาที่มีคุณภาพและความเท่าเทียม

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารฉบับนี้ ซึ่งผสานพลังระหว่างมาตรฐานความรู้สากลจาก องค์การยูเนสโกและแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมของ สพฐ. จะเป็นแรงบันดาลใจและเครื่องมือ สำคัญแก่ครูและบุคลากรทางการศึกษาทั่วประเทศ ในการนำมรดกภูมิปัญญาอันล้ำค่ามา สร้างสรรค์ห้องเรียนที่มีชีวิต เพื่อบ่มเพาะเยาวชนที่มีหัวใจยึดโยงกับท้องถิ่น แต่มีวิสัยทัศน์ กว้างไกลสู่สากล และพร้อมเติบโตอย่างมั่นคงยั่งยืนสืบไป

(นายพิเชฐ โพธิ์ภักดี)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

บทบรรณาธิการ

มรดกที่มีชีวิต: เส้นทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

เอกสารฉบับนี้จัดทำขึ้นสำหรับครูและนักการศึกษาที่สนใจได้ทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage หรือ ICH) และความสัมพันธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีที่มาจากหลักสูตรออนไลน์ของ UNESCO ที่ชื่อว่า **Living Heritage and Sustainable Development** ซึ่งพัฒนาขึ้นโดย UNESCO ร่วมกับ International Information and Networking Centre in Asia and the Pacific under the auspices of UNESCO (ICHCAP) และ SDG Academy โดยได้รับความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญระดับนานาชาติในด้านมรดกภูมิปัญญาและการพัฒนา ภายใต้การนำของ UNESCO Chair for Research on Intangible Cultural Heritage and Cultural Diversity แห่งมหาวิทยาลัยแห่งชาติออตโตโนมาของเม็กซิโก

ที่มาและวัตถุประสงค์

หลักสูตรต้นทางออกแบบมาเพื่อตอบคำถามสำคัญที่ว่า *ทำไมชุมชนทั่วโลกจึงยังคงถ่ายทอดมรดกที่มีชีวิตต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น?* คำตอบที่หลักสูตรนี้นำเสนอแนะชัดเจน คือ “มรดกที่มีชีวิต” ไม่ได้เป็นเพียงร่องรอยของอดีต แต่เป็น *ทรัพยากรที่มีชีวิต* ที่ให้ความหมายแก่ชีวิต เสริมสร้างความสามารถในการฟื้นตัว และมีส่วนสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีของผู้คนในทุกสังคม

เนื้อหาในเอกสารนี้ถอดและแปลความจาก MOOC (Massive Open Online Course) ของ UNESCO แล้วปรับให้อยู่ในรูปแบบที่อ่านเข้าใจได้ง่าย เหมาะสำหรับการนำไปใช้ในบริบท การศึกษา การอบรม หรือการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยครอบคลุมเนื้อหาหลักจากหลักสูตรซึ่งประกอบด้วยบทเรียนวิดีโอ การอ่านเอกสาร กิจกรรมอภิปราย และกรณีศึกษาจากชุมชนต่างๆ ทั่วโลก

แก่นของเนื้อหา

เอกสารนี้พาผู้อ่านสำรวจประเด็นสำคัญ 5 ด้านที่ UNESCO กำหนดไว้ในหลักสูตรต้นทาง ประการแรก **ความรู้เกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิตและอนุสัญญา UNESCO ปี 2003** ซึ่งเป็นรากฐานทางกฎหมายและแนวคิดที่นานาประเทศร่วมกันรับรองว่ามรดกภูมิปัญญาของชุมชนต้องได้รับการสงวนรักษาอย่างจริงจัง

ประการที่สอง **บทบาทของชุมชนในการรักษามรดกให้ยังคงมีชีวิต** ซึ่งเป็นหัวใจของทั้งหลักสูตรและเอกสารนี้ เพราะ ICH ไม่สามารถดำรงอยู่ได้หากปราศจากการปฏิบัติ การถ่ายทอด และการมีส่วนร่วมของชุมชนเจ้าของมรดก

ประการที่สาม **ความสัมพันธ์ระหว่างการสงวนรักษา ICH กับประเด็นการพัฒนาที่สำคัญ** ได้แก่ ความเท่าเทียมทางเพศสภาพ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์ การศึกษา สุขภาพ การสร้างรายได้ การรับมือกับภัยพิบัติธรรมชาติ และการสร้างสันติภาพ

ประการที่สี่ ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างการสงวนรักษา ICH กับ การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ทั้ง 17 ข้อ ซึ่ง ICH ทำหน้าที่ เหมือน “เส้นฟุ้ง” ที่ถักทอเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาเข้าด้วยกัน

ประการที่ห้า ประสพการณ์จริงของชุมชนในการสงวนรักษา ICH เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ผ่านกรณีศึกษาที่หลากหลายจากทุกภูมิภาคของโลก

สำหรับผู้อ่านเอกสารนี้ ครูและนักการศึกษาที่อ่านเอกสารนี้จะพบว่าเนื้อหาถูกจัดระเบียบ ให้สอดคล้องกับโครงสร้างของหลักสูตรต้นทาง แต่ปรับภาษาและรูปแบบให้เหมาะกับการอ่านและ การนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทไทย แต่ละบทประกอบด้วยสาระสำคัญจากการบรรยายของวิทยากร ผู้เชี่ยวชาญ กรณีศึกษา บทอ่านเพิ่มเติม คำถามและแนวคำตอบสำหรับกิจกรรมการเรียนรู้

สิ่งที่เอกสารนี้ไม่สามารถทดแทนได้คือประสบการณ์ตรงจากการรับชมวิดีโอ การอภิปราย กับผู้เรียนจากทั่วโลก และการสอบวัดความรู้ที่มีในหลักสูตรต้นทาง ผู้ที่สนใจศึกษาเพิ่มเติม สามารถเข้าถึงหลักสูตรออนไลน์ฉบับเต็มได้ที่เว็บไซต์ของ UNESCO และ SDG Academy ซึ่งนอกจากหลักสูตรอบรมแล้วยังมีสื่อและเอกสารอีกจำนวนมากที่ช่วยเสริมความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับ ICH ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ข้อสังเกตสำหรับการใช้เอกสารนี้ในการสอน เนื้อหาในหลักสูตรต้นทางถูกพัฒนาขึ้น จากประสบการณ์กว่าสิบปีของโครงการเสริมสร้างขีดความสามารถระดับโลกของ UNESCO เพื่อการสงวนรักษา ICH ดังนั้นแนวคิดและหลักการที่ปรากฏในเอกสารนี้จึงได้รับการทดสอบจาก การทำงานจริงกับชุมชนในหลากหลายบริบทวัฒนธรรม ผู้สอนสามารถนำกรณีศึกษาในเอกสาร มาเปรียบเทียบกับบริบทไทยได้โดยตรง เพราะประเทศไทยเองก็มี ICH ที่หลากหลายและน่าสนใจ ไม่แพ้กัน ไม่ว่าจะเป็นโนรา ลิเก หนังตะลุง มวยไทย หรือภูมิปัญญาการทำอาหารและสมุนไพร พื้นบ้าน

ท้ายที่สุด หวังว่าเอกสารนี้จะเป็นสะพานที่ช่วยให้ครูและนักการศึกษาไทยได้เห็นว่ การสงวนรักษา ICH ไม่ใช่เรื่องของนักประวัติศาสตร์หรือนักวิชาการด้านวัฒนธรรมเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของทุกคนที่เชื่อว่าอนาคตที่ยั่งยืนต้องสร้างบนรากฐานที่แข็งแกร่งจากภูมิปัญญาและ อัตลักษณ์ของชุมชน

เนื้อหาในเอกสารนี้ถอดและแปลความจาก MOOC “Living Heritage and Sustainable Development” พัฒนาโดย UNESCO ร่วมกับ ICHCAP และ SDG Academy ผู้สนใจสามารถศึกษาหลักสูตรฉบับเต็มได้ที่เว็บไซต์ UNESCO และ SDG Academy

สารบัญ

คำนำ	3
บทบรรณาธิการ	5
บทนำ	13
หลักสูตรออนไลน์แบบเปิด (MOOC) ขององค์การยูเนสโก(UNESCO)	
ในหัวข้อ “มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน”	13
หน่วยงานพันธมิตรผู้พัฒนาหลักสูตร	16
คณาจารย์ผู้สอน	18
โมดูลที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คืออะไร?	23
หน่วยที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในฐานะมรดกที่มีชีวิต	23
หน่วยที่ 2 แนวคิดหลักของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	35
หน่วยที่ 3 รายการประกาศเกียรติคุณและทะเบียนของอนุสัญญา	49
หน่วยที่ 4 อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH)	
และอนุสัญญาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของยูเนสโก	59
โมดูลที่ 2 ชุมชนกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	71
หน่วยที่ 1 ชุมชนคือใคร ในบริบทของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	71
หน่วยที่ 2 ทำไมชุมชนจึงเป็นหลักฐานสำคัญของการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม?	83
หน่วยที่ 3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวนรักษา ICH	93
หน่วยที่ 4 แนวทางชุมชนเป็นฐาน (Community-based approaches)	101
โมดูลที่ 3 การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	113
หน่วยที่ 1 การสืบทอดและการสงวนรักษา.....	113
หน่วยที่ 2 มาตรการในการสงวนรักษา (Safeguarding measures)	125
หน่วยที่ 3 การจัดทำบัญชีรายการและแผนการคุ้มครอง	135
หน่วยที่ 4 จริยธรรมในการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม	
(Ethics in Safeguarding ICH)	145
โมดูลที่ 4 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับมิติทางเพศ	157
หน่วยที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ	157
หน่วยที่ 2 บทบาททางเพศที่เลื่อนไหล - มรดกที่มีชีวิตที่เป็นพลวัต	169
หน่วยที่ 3 แนวทางการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่คำนึงถึงมิติทางเพศ	177

สารบัญ

โมดูลที่ 5 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืนและการพัฒนาสังคมที่ครอบคลุมทุกคน	187
หน่วยที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับสาระการพัฒนายั่งยืน ค.ศ. 2030	187
หน่วยที่ 2 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการศึกษา	196
หน่วยที่ 3 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับสุขภาพ	208
หน่วยที่ 4 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการสร้างรายได้	219
หน่วยที่ 5 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ความมั่นคงทางอาหาร และการเกษตร	228
โมดูลที่ 6 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เพื่อการปรับตัว ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม	
และการสร้างสันติภาพ	245
หน่วยที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	
และการรับมือภัยพิบัติ	245
หน่วยที่ 2 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในสถานการณ์ฉุกเฉินที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง	258
หน่วยที่ 3 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการป้องกันและแก้ไขข้อพิพาท	268
บทสรุป มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เพื่อการสร้างอนาคตที่ยั่งยืนสำหรับมนุษยชาติ	281
คำส่งท้าย	293

สารบัญภาพ

1. พิธีกรรมเก็บเกี่ยวข้าว “ปุนนุก” (Punnuk) ของชาวอีฟูเกา กลุ่มชนพื้นเมือง แห่งเกาะลูซอน ประเทศฟิลิปปินส์	25
2. ซัมบา เดอ โรดา (Samba de Roda) เป็นงานรื่นเริงของชาวบราซิลเชื้อสายอัฟริกัน	25
3. เทศกาลคาร์นิวัลโปเดนเซ (Carnival of Podence) แคว้นตราส-อัส-มอนเตส (Trás-os-Montes) ประเทศโปรตุเกส	26
4. ซูรี จาเกก (Suri Jagek) แปลตรงตัวว่า “การสังเกตดวงอาทิตย์” คือระบบความรู้ และการปฏิบัติด้านอุตุนิยมวิทยา และดาราศาสตร์แบบดั้งเดิมของชาวกาลาชา (Kalasha) ประเทศปากีสถาน	27
5. ช่างปั้นหม้อในหมู่บ้านเซจนาน (Sejnane) ทางตอนเหนือของตูนิเซีย ภูมิปัญญา การปั้นดินเผาแบบอมาซิฆ (Amazigh) ที่สืบทอดจากแม่สู่ลูกสาวมากกว่า 3,000 ปี	28
6. พิพิธภัณฑ์ตำนาน (Museum of Legends) ร่วมสวนที่เต็มไปด้วยเรื่องเล่า ในแคว้นโครโนแบร์ก (Kronoberg Region) ประเทศสวีเดน ส่วนหนึ่งของโครงการ ดินแดนแห่งตำนาน (Land-of-Legends programme) เพื่อส่งเสริมและฟื้นฟูศิลปะ การเล่าเรื่อง	31
7. ชังเก มง (Sanké mon) พิธีกรรมการประมงร่วม (collective fishing rite) แคว้นเซกู (Ségou) ประเทศมาลี	37
8. คาร์นิวัลโอรูโร (Carnival of Oruro) เมืองโอรูโร ในเทือกเขาทางตะวันตกของโบลิเวีย และเคยเป็นแหล่งทำเหมืองแร่สำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 19-20	38
9. โขน (Khon) ละครร่าสวมหน้ากาก ประเทศไทย	46
10. พิธีเกลี้ยกล่อมอูฐ (Coaxing ritual for camels) ในประเทศ Mongolia	50
11. การแสดง “Kwagh-Hir theatrical performance” ในประเทศ Nigeria	51
12. วัฒนธรรมหาบเร่ในสิงคโปร์ (Hawker culture in Singapore)	55
13. บรรยายกาศตลาดน้ำในจังหวัดนนทบุรี	57
14. บรรยายกาศการแสดงดนตรีเพื่อสะกดงู (Snake Charming) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ ทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ณ จัตุรัส Jemaa El Fna เมืองมาร์ราเกช	61
15. การบรรเลงบาลาฟอง (Balafon) ของชุมชนเซนุโฟ (Senufo) ณ หมู่บ้านคูักวาลา ประเทศมาลี	62
16. Danza de los Viejitos ระบายพื้นเมืองจากมิโซากังที่ใช้หน้ากากผู้เฒ่าและไม้เท้า เพื่อสื่อถึงภูมิปัญญาและการล่วงเลยของกาลเวลา	73
17. ชาวเอนาเวเน นาเว (Enawene Nawe) ประกอบพิธีกรรมยาโอกวา (Yaokwa) เพื่อบูชาวิญญาณและรักษาความสมดุลของระเบียบสังคมและจักรวาล	85
18. Kantiyan (สภาผู้อาวุโส) แห่งศูนย์ศิลปะพื้นเมือง (Center for Indigenous Arts) กลุ่มผู้นำทางจิตวิญญาณและภูมิปัญญาผู้ทำหน้าที่สืบสานและถ่ายทอดมรดก ทางวัฒนธรรมของชาวโตโตนา (Totonac) ในประเทศเม็กซิโก	86
19. การออกรูปตัวแสดงทั้งหมดในการแสดงหนังปราโมทัย	100

สารบัญภาพ

20. การละเล่น Fandango (ฟันทังโก) ร่วมกับสมาชิกของ ครอบครัวเปเรย์รา (Pereira Family) ในเมืองกวารากีซาบา รัฐปารานา (PR) ประเทศบราซิล	104
21. ภาพสะท้อนความสำเร็จของโครงการพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living Museum) ที่ช่วยส่งเสริมการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างรุ่นภายในชุมชน ชาวโกซารา (Caçara) ทั่วภูมิภาค โดยสามารถดึงดูดให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจ และมีส่วนร่วมในการรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน	107
22. โครงการ The School of Living Traditions (SLT) ในประเทศฟิลิปปินส์	110
23. เทศกาลเล่าเรื่องแห่งลุงบี (The Ljungby Storytelling Festival) เป็นเทศกาล เล่าเรื่องประจำปีเก่าแก่ที่สุดในกลุ่มประเทศนอร์ดิก	114
24. เทศกาล Gion Matsuri เทศกาลฤดูร้อน ของเกียวโต สิ่งสำคัญคือ ขบวนพาเหรด ยามาโฮโกะจุนโกะ ถูกเรียกว่า “พิพิธภัณฑ์เคลื่อนที่” จะเคลื่อนผ่านท้องถนนของ เกียวโตอย่างสง่างาม	116
25. คณะสงฆ์ออร์ทอดอกซ์เอธิโอเปียในช่วงเทศกาลฉลองพระเยซูทรงปรากฏพระองค์ (Theophany)	126
26. เครื่องดนตรีเอ็มบิรา (Mbira) ของชาวโชนา (Shona) ประกอบด้วยลิ้มโลหะ บนกล่องเสียงไม้ซึ่งจัดเรียงเพื่อการบรรเลงด้วยนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้	127
27. การสอนขับร้องและการแสดง Xoan ประเทศเวียดนาม	139
28. ภาพวาดและเครื่องปั้นดินเผา Zia ตกแต่งด้วยสัญลักษณ์ดวงอาทิตย์อันศักดิ์สิทธิ์ ที่สะท้อนถึงเลข 4 หมายถึง ทิศ ฤดู ช่วงวัย และพันธกิจ และวิถีชีวิตดั้งเดิม ของชาวพวยโบล	147
29. ภาพปฏิทินที่นำภาพที่รับการอนุญาตจาก Suman Chitrakar มาพิมพ์ซ้ำ.....	153
30. Mola คือศิลปะสิ่งทอทำมืออันเป็นเอกลักษณ์ของสตรีชาวคุนา (Kuna) ที่ใช้เทคนิค การเย็บผ้าซ้อนชั้นแบบตัดปะ	158
31. วัฒนธรรม Jeju Haenyeo คือกลุ่มนักดำน้ำหญิงบนเกาะเชจูที่สืบทอดภูมิปัญญา การดำน้ำแบบตัวเปล่า (Muljil) เพื่อเก็บสัตว์ทะเลโดยไม่ใช้อุปกรณ์ช่วยหายใจ	159
32. การร้องเพลงประสานเสียงชาย “Glasoechko” จากมาซิโดเนียเหนือ ที่กำลังใกล้สูญหาย มีรากฐานจากวัฒนธรรมหลากหลายชาติพันธุ์และมักแสดงในงานเฉลิมฉลองต่าง ๆ	165
33. ทักษะการปั้นหม้อดินเผาของสตรีแห่ง Sejnane ประเทศตูนิเซีย ภูมิปัญญาที่สืบทอดกัน ในหมู่ผู้หญิงมาช้านาน	166
34. นักแสดงจากวง Chinelos เดินผ่านใจกลางเมือง Charlotte ในช่วงเทศกาล Hola Fest ในเดือนตุลาคม	170
35. เหล่านักยิงธนูรุ่นเยาว์ขณะทำการแข่งขันในการคัดเลือก Puta (การยิงธนูแบบดั้งเดิม ของตุรกี)	198
36. การเรียนการสอนด้วยมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในเบลเยียม	201
37. โรงเรียนสืบสานประเพณี (School of Living Tradition: SLT) ประเทศฟิลิปปินส์	202

สารบัญภาพ

38. ต้น Devil's Claw (<i>Harpagophytum procumbens</i>)	210
39. แฝงสมุนไพรในงานพบปะให้ความรู้ด้านสุขภาพประจำเดือน เกี่ยวกับสมุนไพร พื้นบ้าน ผัก และต้นไม้หายาก 213	213
40. ปฏิกะจิตรา (Pattachitra) หมายถึง 'จิตรกรรมบนปฏิกะ' (การวาดภาพบนผืนผ้า หรือแผ่นกระดาษ)	222
41. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของนาขั้นบันไดฮานีห่งเหอ (Cultural Landscape of Honghe Hani Rice Terraces)	229
42. สมาชิกในครอบครัวสามรุ่นกำลังทำคิมจัง (Kimjang) ในบ้านแบบทันสมัย ในเมืองใหญ่ สาธารณรัฐเกาหลี	231
43. มิบู โนะ ฮานะ ทาอุเอะ (Mibu no Hana Tawe) คือ พิธีกรรมทางการเกษตร ของญี่ปุ่น จังหวัดอิโรชิมะ	232
44. ไม้เถาเลื้อย ในวงศ์ MENISPERMACEAE ชื่ออื่น กรุงเขมา หมอน้อย ก้นปิด พระพาย เปล้าเลือดสีพื้น	242
45. ลาบหมาน้อย เมนูขึ้นชื่อที่สุดแซ่บแห่งอีสาน	243
46. ความรู้และทักษะของพนักงานวัดน้ำแห่งระบบฟ็อกการา (Foggaras) หรือ เจ้าหน้าที่จัดสรรน้ำแห่งภูมิภาคตวัตต์และติดิเกิลต์ (Touat and Tidikelt) ประเทศแอลจีเรีย (Algeria)	246
47. ตัวแทนกลุ่มผู้ใช้น้ำ เหมืองฝายพญาคำ ตำบลของเชียงใหม่และลำพูน ทำพิธีเลี้ยงผีเหมืองฝาย สืบทอดการบริหารจัดการน้ำชุมชน	255
48. ศิลปะหุ่นเงาซีเรีย "Shadow Play" แห่งดามัสกัส กำลังใกล้สูญหาย เพราะเหลือ ช่างเชิดเพียงคนเดียว	259
49. โครงการ "เกมของเด็กๆ (Children's Games)" ของศิลปินชาวเบลเยียม ฟรานซิส อาลิส (Francis Alÿs)	260
50. มวยปล้ำซีริม/ซีรอม มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมของสองเกาหลี ที่คู่ต่อสู้ใช้ผ้าคาดเอวจับล็อกและพยายามทำให้อีกฝ่ายล้มลงสู่พื้น โดยผู้ชนะ จะได้รับวูเป็นรางวัลแห่งเกียรติยศ.....	268
51. ระบบกาดา (Gada) ของชาวโอโรโม ระบบการปกครองตนเองตามประเพณีโดย พื้นเมืองที่สืบทอดกันมาช้านาน	269
52. ระบบผู้พิพากษาน้ำแห่งโคโรโก มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของเปรู ที่สืบทอดมาตั้งแต่ก่อนยุคอินคา ว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นธรรม และยั่งยืน บนพื้นฐานของความสามัคคีและการเคารพธรรมชาติ	270
53. กฎบัตรมานเดน รัฐธรรมนูญปากเปล่าที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก	273
54. ชายชาวโอมานกำลังสอนเด็กให้ชกกาฟอาหรับใน อัล-ฮัดฮีรา (Al-Hadheera) พื้นที่ล้อมรอบแบบดั้งเดิมที่ผู้คนในอดีต โดยเฉพาะชาวเบดูอิน ใช้เป็นสถานที่ชกกาฟ	275

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 1	เครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร.....	16
แผนภาพที่ 2	กลไกสำคัญในการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	74
แผนภาพที่ 3	อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003	83
แผนภาพที่ 4	เส้นทางการพัฒนาที่ยั่งยืนและบทบาทของวัฒนธรรม	193

บทนำ

หลักสูตรออนไลน์แบบเปิด (MOOC) ขององค์การยูเนสโก (UNESCO)

ในหัวข้อ “มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Living Heritage and Sustainable Development)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) หรือ “มรดกที่มีชีวิต” (Living Heritage) เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างไร มีความเกี่ยวข้องกับการรับมือกับความท้าทายด้านการพัฒนาต่างๆ ในปัจจุบัน เช่น สุขภาพ การศึกษา ความเท่าเทียมทางเพศ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ และความขัดแย้งอย่างไร เหตุใดจึงมีความสำคัญที่จะต้องรักษามรดกนี้ไว้ให้คงอยู่

หากคุณสนใจที่จะค้นหาคำตอบ หลักสูตรออนไลน์แบบเปิด (Massive Open Online Courses: MOOC) ของยูเนสโกเรื่อง “มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน” เป็นนวัตกรรมและเรียนให้เปล่า ไม่เก็บค่าใช้จ่าย จะช่วยให้คุณเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างทั้งสองเรื่องนี้

Join the first UNESCO Massive Open Online Course on Living Heritage and Sustainable Development

Starts in 24 January

To enroll the course,
Please scan the QR code below

www.edx.org/course/living-heritage-and-sustainable-development

Organized by UNESCO | Hosted by ICHCAP | Sponsored by Cultural Heritage Administration | Supported by SDG Academy

(c) ICHCAP | (c) ICHCAP | (c) ICHCAP

MOOC on Living Heritage and Sustainable Development: www.edx.org/course/living-heritage-and-sustainable-development
© UNESCO

การเรียนรู้หลักสูตรออนไลน์แบบเปิดนี้จะทำให้คุณสามารถสำรวจตัวอย่างและประสบการณ์ของชุมชนจากทั่วโลก จะช่วยให้คุณเข้าใจมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และความสัมพันธ์กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ดีขึ้นในลักษณะที่ให้ความรู้ มีหลายด้านของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มีความเกี่ยวข้อง เช่น ความเท่าเทียมทางเพศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์ การศึกษา สุขภาพ การสร้างรายได้ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ และการสร้างสันติภาพ

หลักสูตรนี้เหมาะสำหรับผู้ใด

- ทุกคนที่ยังไม่คุ้นเคยกับแนวคิดเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และต้องการเข้าใจว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คืออะไร เหตุใดจึงมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีของคุณ และมีบทบาทอย่างไรในชีวิตของคุณ รวมถึงคนรุ่นใหม่
- นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาและนักศึกษาระดับปริญญาตรีชั้นสูงที่สนใจแนวคิดหลักและแนวปฏิบัติด้านความยั่งยืนและประเด็นระดับโลก
- ผู้มีบทบาทสำคัญที่มีส่วนร่วมในด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค หรือระดับนานาชาติ รวมถึงผู้ที่ทำงานด้านความยั่งยืนและความรับผิดชอบต่อองค์กร และต้องการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- ผู้ปฏิบัติงานและผู้เชี่ยวชาญที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกที่มีชีวิต ที่ต้องการทบทวนความรู้เกี่ยวกับแนวคิดหลักของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และต้องการเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมรดกที่มีชีวิตกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เกี่ยวกับหลักสูตร

หลักสูตรมรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน (Living Heritage and Sustainable Development) พัฒนาโดยยูเนสโก (UNESCO) ร่วมกับศูนย์เครือข่ายและข้อมูลระหว่างประเทศในเอเชียและแปซิฟิกภายใต้การอุปถัมภ์ของยูเนสโก (International Information and Networking Centre in Asia and the Pacific under the auspices of UNESCO หรือ ICHCAP) และ สถาบัน SDG (SDG Academy) หลักสูตรนี้ได้รวบรวมผู้เชี่ยวชาญชั้นนำที่หลากหลายในสาขามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) และการพัฒนา ซึ่งทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดกับ ประธานยูเนสโกด้านการวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยอิสระแห่งชาติเม็กซิโก (UNESCO Chair for Research on Intangible Cultural Heritage and Cultural Diversity of

the National Autonomous University of Mexico) ในฐานะคณะหลักในการพัฒนาเนื้อหา
ของหลักสูตรนี้ ซึ่งหลักสูตรนี้นำมาจากความเชี่ยวชาญอันยาวนาน ประสบการณ์ของชุมชน
ที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดมรดกที่ยังมีชีวิตของพวกเขา และการดำเนินงานโครงการ การสร้าง
ขีดความสามารถระดับโลก (global capacity-building program) ของยูเนสโกเพื่อการสงวน
รักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานนับสิบปี

ชุมชนทั่วโลกกำลังถ่ายทอดมรดกที่ยังมีชีวิตของตน ซึ่งให้ความหมายแก่ชีวิต เสริมสร้าง
ความสามารถในการฟื้นตัว (resilience) และมีส่วนช่วยในเรื่องความเป็นอยู่ที่ดี (well-being)
ของพวกเขา ด้วยวิธีนี้ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเชื่อมโยงกัน
อย่างใกล้ชิด ประชาคมระหว่างประเทศได้ให้คำมั่นที่จะสงวนรักษามรดกที่ยังมีชีวิต (safeguard-
ing living heritage) เมื่อมีการรับรองอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับ
ต้องไม่ได้ในปี 2003 (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage
in 2003) และตั้งเป้าหมายที่ทะเยอทะยานด้วยการรับรองวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนปี 2030 (2030
Agenda for Sustainable Development) หลักสูตรนี้ช่วยให้เข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างทั้งสอง
สิ่งเข้าด้วยกัน

เมื่อเข้าเรียนหลักสูตรนี้ นักศึกษา ผู้สนใจ และผู้เชี่ยวชาญอื่นๆ จะได้รับความเข้าใจที่ดี
ขึ้นเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และความสัมพันธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสำรวจ
ตัวอย่างและประสบการณ์ของชุมชนจากทั่วโลก

สิ่งที่คุณจะได้เรียนรู้

ความรู้เกี่ยวกับมรดกที่ยังมีชีวิตและอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม
ที่จับต้องไม่ได้ ปี 2003

- บทบาทของชุมชนในการรักษามรดกของพวกเขาให้ดำรงคงอยู่
- ความสัมพันธ์ระหว่างการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับประเด็น
การพัฒนาที่เกี่ยวข้อง เช่น ความเท่าเทียมทางเพศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม
และความคิดสร้างสรรค์ การศึกษา สุขภาพ การสร้างรายได้ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ
และการสร้างสันติภาพ
- ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน (interdependence) ระหว่างการสงวนรักษา
มรดกที่ยังมีชีวิตหรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืน
- ประสบการณ์ของชุมชนในการสงวนรักษามรดกที่ยังมีชีวิตของพวกเขาเพื่อการพัฒนา
ที่ยั่งยืน ในบริบททางวัฒนธรรมที่หลากหลาย

หน่วยงานพันธมิตรผู้พัฒนาหลักสูตร

แผนภาพที่ 1 เครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร

UNESCO (องค์การยูเนสโก)

ยูเนสโก (UNESCO) คือ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) องค์การแสวงหาการสร้างสันติภาพผ่านความร่วมมือระหว่างประเทศด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม โครงการของยูเนสโกมีส่วนช่วยในการบรรลุ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) ที่กำหนดไว้ใน วาระการพัฒนาที่ยั่งยืนปี 2030 (Agenda 2030) ซึ่งได้รับการรับรองโดยสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติในปี 2015 หน่วยงานมรดกที่มีชีวิต (Living Heritage Entity) ของยูเนสโกทำหน้าที่เป็นสำนักเลขาธิการของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) และทำงานร่วมกับรัฐสมาชิกทั้งหมดของยูเนสโก รวมถึงประเทศที่ไม่ได้เป็นภาคีในอนุสัญญา โครงการสร้างขีดความสามารถระดับโลก (global capacity-building programme) ของยูเนสโกถูกจัดตั้งขึ้นในปี 2009 และมีประสบการณ์ยาวนาน ในการสนับสนุนประเทศต่างๆ ในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และใช้ประโยชน์จากศักยภาพเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมความรู้สาธารณะในวงกว้างและการสนับสนุนอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ICHCAP (ศูนย์เครือข่ายและข้อมูลระหว่างประเทศในเอเชียและแปซิฟิกภายใต้การอุปถัมภ์ของยูเนสโก) (International Information and Networking Centre in Asia and the Pacific under the auspices of UNESCO หรือ ICHCAP)

ก่อตั้งขึ้นในฐานะศูนย์ประเภท 2 ของยูเนสโก (UNESCO Category 2 center) ในปี 2011 องค์การงานภายใต้กรอบของ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ปี 2003 (2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) ดำเนินโครงการเกี่ยวกับข้อมูลและเครือข่ายเพื่อสนับสนุนแผนกลยุทธ์ของยูเนสโกในหมู่รัฐสมาชิก 48 รัฐในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการส่งเสริมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติปี 2030 (2030 UN Sustainable Development Goals) ผ่านทางมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เราเชื่อว่าการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) และการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ในภูมิภาค

CRIM-UNAM (ศูนย์วิจัยหลากหลายสาขาวิชาแห่งภูมิภาค - มหาวิทยาลัยอิสระแห่งชาติเม็กซิโก)

ศูนย์วิจัยพหุวิทยาการ (Centro Regional de Investigaciones Multidisciplinarias หรือ CRIM) เป็นศูนย์วิจัยที่อยู่ภายใต้การประสานงานด้านมนุษยศาสตร์ของ มหาวิทยาลัยอิสระแห่งชาติเม็กซิโก (Universidad Nacional Autónoma de México หรือ UNAM) ศูนย์วิจัย CRIM ศึกษาและสร้างความรู้เพื่อนำเสนอแนวคิดและข้อเสนอที่มั่นคงต่อปัญหาสำคัญของเม็กซิโกและของโลก โดยอิงตามแนวทางและระเบียบวิธีที่รวมการมีส่วนร่วมของสาขาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ในแขนงต่างๆ

SDG Academy (สถาบัน SDG)

สถาบัน SDG (SDG Academy) สร้าง การศึกษาระบบออนไลน์ขนาดใหญ่ที่มีคุณภาพสูงและฟรี (free, high-quality, mass online education) สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน หลักสูตรของสถาบันได้นำเสนอความเชี่ยวชาญระดับโลกในหัวข้อต่างๆ เช่น สุขภาพ การศึกษา การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเกษตร และสิทธิมนุษยชน—ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับนักปฏิบัติการพัฒนาที่ยั่งยืนรุ่นต่อไปให้สามารถรับมือกับความท้าทายที่ซับซ้อนที่โลกของเรากำลังเผชิญอยู่

คณาจารย์ผู้สอน

หลักสูตรมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

Cristina Amescua Chávez (อาจารย์หลัก)

ศาสตราจารย์และผู้อำนวยการตำแหน่ง UNESCO Chair ด้านการวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และความหลากหลายทางวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอิสระแห่งชาติเม็กซิโก (UNAM)

นักวิจัยที่ศูนย์ภูมิภาคสำหรับการวิจัยหลายสาขาวิชา (CRIM-UNAM) สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยาจาก UNAM โดยได้รับรางวัลวิทยานิพนธ์สองรางวัล ในปี 2014 ได้รับรางวัลการยกย่องอันทรงเกียรติของมหาวิทยาลัยแห่งชาติสำหรับนักวิชาการรุ่นใหม่ (National University Distinguished Recognition for Young Academics) สาขาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ตั้งแต่ปี 2001 มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการริเริ่มและส่งเสริมสาขาการศึกษา ICH ในเม็กซิโก ผลงานตีพิมพ์ประกอบด้วยหนังสือ 7 เล่ม (ในฐานะบรรณาธิการหรือบรรณาธิการร่วม) บทความในหนังสือ 27 บท และบทความในวารสาร 2 บท ตั้งแต่ปี 2007 ร่วมมือกับ UNESCO ในโครงการด้าน ICH หลายโครงการ

Ahmed Skounti

นักมานุษยวิทยา สถาบันแห่งชาติเพื่อโบราณคดีและศาสตร์แห่งมรดก โมร็อกโก (INRAP)

ทำงานมากกว่าสองทศวรรษในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านมรดกและศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยาภายใต้กระทรวงวัฒนธรรมโมร็อกโก สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกจาก EHESS กรุงปารีส เป็นจุดประสานงานของงานมรดกโลกในโมร็อกโก (2000–2014) มีส่วนร่วมในการร่างอนุสัญญาปี 2003 และเป็นผู้อำนวยความสะดวกของเครือข่ายผู้อำนวยความสะดวกระดับโลกของ UNESCO เคยเป็นสมาชิกและประธาน (2015 และ 2017) ของคณะประเมินผลของคณะกรรมการระหว่างรัฐบาล (2015–2017) สมาชิกคณะกรรมการวิทยาศาสตร์ของ International Journal of Heritage Studies และในปี 2019 ได้รับรางวัลนานาชาติ Jeonju สำหรับการสงวนรักษาและส่งเสริม ICH

Anna Wai Yu Yau

นักอนุรักษ์และผู้จัดการโครงการ ศูนย์สำหรับประชาสังคมและธรรมาภิบาล มหาวิทยาลัยฮ่องกง

นักอนุรักษ์มรดกที่ได้รับการรับรอง (ICOMOS, HKICON) และผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการโครงการ (PMI) ทำงานมากกว่าทศวรรษในด้านการฟื้นฟูมรดก การจัดการ และการศึกษาครอบคลุมการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม การสงวนรักษา ICH และการเป็นผู้ประกอบการด้านมรดก ปัจจุบันเป็นผู้จัดการโครงการสำหรับ HSBC Rural Sustainability Programme ที่มหาวิทยาลัยฮ่องกง ซึ่งได้รับรางวัล Special Recognition for Sustainable Development จาก

UNESCO Asia Pacific Heritage Conservation Award ปี 2020 และในปี 2021 ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการตัดสินของรางวัล UNESCO Asia Pacific Awards for Cultural Heritage Conservation

Deirdre Prins-Solani

นักวิจัยและผู้อำนวยการความสะอาด เครือข่ายผู้อำนวยการความสะอาดระดับโลกของ UNESCO เพื่อการสงวนรักษา ICH

ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา วัฒนธรรม และมรดก ด้วยประสบการณ์กว่าสามทศวรรษในมรดกทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ งานวิจัยปัจจุบันสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างมรดกที่ยังมีชีวิต ความทรงจำ และการวางผังเมืองที่ครอบคลุม ดำเนินการฝึกอบรมทั่วแอฟริกา แคริบเบียน และเอเชียแปซิฟิกในด้าน ICH การพัฒนาที่ยั่งยืน และการออกแบบนโยบาย ตีพิมพ์งานเกี่ยวกับความทรงจำ มรดกที่ยังมีชีวิต และการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นหนึ่งในผู้ร่วมสร้าง ICOM คนแรก ที่พัฒนาหลักสูตรออนไลน์ขนาดใหญ่แบบเปิด (MOOC) เกี่ยวกับการสร้างพิพิธภัณฑ์ที่มีความหมายและครอบคลุม

Harriet Deacon

นักวิจัยกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยแอฟริกาใต้ (UNISA)

นักวิจัยอิสระที่มีปริญญาเอกด้านประวัติศาสตร์และปริญญาโทด้านการจัดการทรัพยากรทางปัญญา ทำงานในสาขามรดกทางวัฒนธรรม กฎหมายทรัพยากรทางปัญญา และวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจของการพัฒนาที่ยั่งยืน มีความเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยเคปทาวน์และ Coventry University's Centre for Dance Research ตั้งแต่ปี 2010 เป็นที่ปรึกษาผู้อำนวยการความสะอาด และผู้พัฒนาสื่อการสอนในโครงการสร้างขีดความสามารถของ UNESCO สำหรับอนุสัญญาปี 2003 ตีพิมพ์งานอย่างกว้างขวางจากการวิจัยในแอฟริกาใต้ เคนยา และอินเดีย

Lucas dos Santos Roque

นักมานุษยวิทยาและผู้อำนวยการความสะอาด เครือข่ายผู้อำนวยการความสะอาดระดับโลกของ UNESCO เพื่อการสงวนรักษา ICH

นักมานุษยวิทยาที่มีประสบการณ์กว่า 20 ปีในประเด็นวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทด้าน ICH และชุมชนพลัดถิ่น สมาชิกคณะกรรมการวิทยาศาสตร์ของ UNESCO Network for Earth ทำงานทั่วโลกในฐานะผู้อำนวยการความสะอาดของเครือข่ายระดับโลกของ UNESCO มีประสบการณ์เป็นผู้ประสานงานโครงการให้กับ Expressão Socioambiental และ CRESPIAL โดยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานการสร้างขีดความสามารถในปี 2017 และ 2018

Marc Jacobs

ศาสตราจารย์และผู้ดำรงตำแหน่ง UNESCO Chair ด้านการศึกษามรดกเชิงวิพากษ์และการสงวนรักษา ICH มหาวิทยาลัย Antwerp และ Vrije Universiteit Brussel

อดีตผู้อำนวยการของส่วนประสานงานเฟลมิชสำหรับมรดกทางวัฒนธรรม (FARO) ในฐานะสมาชิกคณะผู้แทนเบลเยียม มีส่วนร่วมในการร่างอนุสัญญาปี 2003 และเข้าร่วมสมัชชาใหญ่ (2006–2021) รวมถึงคณะกรรมการระหว่างรัฐบาล (2006–2008 และ 2012–2016) มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในมาตรา 15 และ 18 และแนวทางปฏิบัติการ 170 และ 171 ของเอกสารพื้นฐานของอนุสัญญาปี 2003

Martín Andrade-Pérez

นักวิจัย มุลนิธิ Erigaie โคโลมเบีย

ทำงานในโครงการที่เกี่ยวข้องกับ ICH มากกว่า 15 ปี ดำเนินโครงการที่เน้นชุมชนหลายโครงการ ครอบคลุมแผนการสงวนรักษา เพิ่มเสนอชื่อ และการจัดทำบัญชีรายการ เป็นที่ปรึกษาส่วนมรดกของกระทรวงวัฒนธรรมโคลอมเบียในการพัฒนากฎหมายและนโยบาย ICH สอนหลักสูตรปริญญาโทด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่ Pedagogical and Technological University of Colombia และเคยเป็นอาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัย Javeriana และ Externado ระหว่างปี 2018–2021 เป็นตัวแทนมุลนิธิ Erigaie ในคณะประเมินผลของอนุสัญญาปี 2003

Neel Kamal Chapagain

รองศาสตราจารย์และผู้อำนวยการ ศูนย์จัดการมรดก มหาวิทยาลัย Ahmedabad อินเดีย

สถาปนิกและผู้เชี่ยวชาญด้านมรดกชาวเนปาล เป็นคณาจารย์หลักในการพัฒนาหลักสูตรปริญญาโทด้านการจัดการมรดกที่มหาวิทยาลัย Ahmedabad มีส่วนร่วมในโครงการริเริ่มของ UNESCO กรุงเทพฯ ในการร่างกรอบความสามารถสำหรับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและเชื่อมโยงกับผลลัพธ์การเรียนรู้ระดับปริญญาโท เป็นสมาชิกคณะกรรมการในเครือข่ายอุดมศึกษาสองแห่งด้านการศึกษามรดกในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก รวมถึง Association of Critical Heritage Studies

Nigel Encalada

ผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยสังคมและวัฒนธรรม สถาบันวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์แห่งชาติเบลีซ (ISCR-NICH)

ดูแลการดำเนินการอนุสัญญาปี 2003 ในเบลีซ ตั้งแต่ปี 2014 เป็นผู้อำนวยการความสะดวของเครือข่ายผู้อำนวยการความสะดวระดับโลกของ UNESCO และจัดเวิร์กช็อปในภูมิภาคแคริบเบียน

เป็นผู้ร่วมเขียนนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติฉบับแรกของเบลีซ ซึ่งเปิดตัวในปี 2016 และในเดือนธันวาคม 2021 ได้รับเลือกเข้าสู่คณะประเมินผลของอนุสัญญาปี 2003

Rahul Goswami

ผู้อำนวยการฝ่ายอาวุโส เครือข่ายผู้อำนวยการฝ่ายอาวุโสระดับโลกของ UNESCO เพื่อการสงวนรักษา ICH

อดีตที่ปรึกษาของศูนย์การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหิมาลัย (CEE Himalaya) กระทรวงสิ่งแวดล้อมและโครงการนวัตกรรมเกษตรแห่งชาติ กระทรวงเกษตร ประเทศอินเดีย ศึกษาและจัดทำเอกสารระบบความรู้ดั้งเดิมมากกว่า 25 ปี โดยเน้นการพัฒนาชนบท สิ่งแวดล้อม และกาเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

Sangmee Bak

ศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยา Hankuk University of Foreign Studies กรุงโซล สาธารณรัฐเกาหลี

สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยาจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ปี 1994 สมาชิกคณะกรรมการมรดกทางวัฒนธรรมของเกาหลีตั้งแต่ปี 2013 ระหว่างปี 2018-2021 เป็นสมาชิกและประธาน (2019) ของคณะประเมินผลของอนุสัญญาปี 2003 ผู้อำนวยการฝ่ายอาวุโส เครือข่ายผู้อำนวยการฝ่ายอาวุโสระดับโลกของ UNESCO และดำเนินการเวิร์กช็อปสร้างขีดความสามารถในจีน ฟิจิ และสิงคโปร์

Tiago de Oliveira Pinto

ศาสตราจารย์และผู้ดำรงตำแหน่ง UNESCO Chair ด้านการศึกษาดนตรีข้ามวัฒนธรรม University of Music Franz Liszt Weimar และ Friedrich Schiller University Jena เยอรมนี

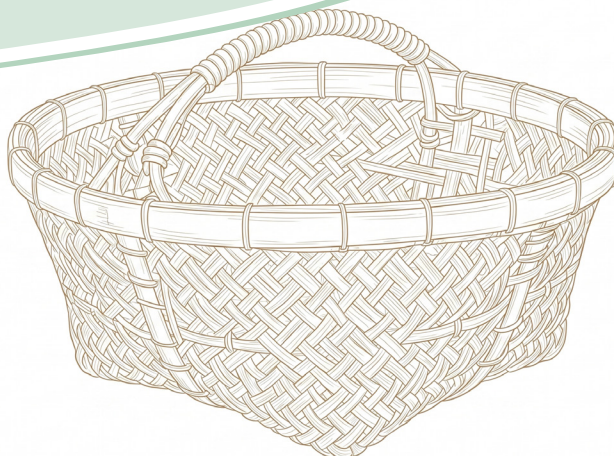
หัวหน้าภาควิชาดุริยางคศาสตร์ที่ University of Music Franz Liszt Weimar อดีตศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยาสังคมที่มหาวิทยาลัยเซาเปาโล บราซิล และผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมบราซิลในเยอรมนี ปัจจุบันรับผิดชอบโครงการวิจัยทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศเกี่ยวกับ ICH ในอัฟกานิสถาน เอธิโอเปีย และแอฟริกาใต้ โดยร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับกระทรวงการต่างประเทศเยอรมันและสถาบันระหว่างประเทศอื่นๆ

“หากเราดูแลมรดกของเรา
เราก็ดูแลอนาคตของเรา
และส่งเสริมให้วัฒนธรรมของเราแบ่งปัน”

— Nelson Mandela —

จากสุนทรพจน์วัน Heritage Day เกาะ Robben ค.ศ. 1997

โมดูลที่ 1

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คืออะไร?

หน่วยที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในฐานะมรดกที่มีชีวิต

วิทยากร: Sangmee Bak ศาสตราจารย์ด้านมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยการศึกษาต่างประเทศ
Hankuk สาธารณรัฐเกาหลี

ดิฉัน ชังมี บัค เป็นนักมานุษยวิทยาทางวัฒนธรรมจากสาธารณรัฐเกาหลี ยินดีที่ได้พบ
ทุกท่าน วันนี้ดิฉันจะบรรยายถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในฐานะมรดกที่มีชีวิต

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คืออะไร

ก่อนอื่น มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) หรือ ICH
คืออะไร และเหตุใดจึงมีความสำคัญในโลกที่กำลังเผชิญกับกระบวนการโลกาภิวัตน์

ความหมายของ **มรดกทางวัฒนธรรม** เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วงหลายทศวรรษ
ที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเครื่องมือต่างๆ ที่ UNESCO พัฒนาขึ้น มรดกทางวัฒนธรรม
มิได้จำกัดอยู่เพียงอนุสาวรีย์และคลังสะสม (collection) ของสิ่งของเท่านั้น แต่ยังครอบคลุม
ถึงประเพณีและการแสดงออกที่มีชีวิต ซึ่งได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและจะถูกส่งต่อไป
ยังคนรุ่นต่อไป

ICH มีหลายประเภท ได้แก่ ประเพณีและการแสดงออกทางวาจา ศิลปะการแสดง
แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเฉลิมฉลอง ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติ
และจักรวาล รวมทั้งความรู้และทักษะในการผลิตงานหัตถกรรมแบบดั้งเดิม

แม้มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้จะมีความเปราะบาง แต่ก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญ
ในการรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ ความเข้าใจใน ICH ของชุมชน
ต่างๆ ช่วยส่งเสริมการสนทนาระหว่างวัฒนธรรมและกระตุ้นให้เกิดความเคารพในวิถีชีวิต
ที่หลากหลาย

คุณค่าของ ICH ไม่ได้อยู่ที่การแสดงออกทางวัฒนธรรมในตัวเอง หากแต่อยู่ที่ความมั่งคั่ง
ของความรู้และทักษะที่ถ่ายทอดผ่านมรดกนั้นจากรุ่นสู่รุ่น คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจของ
การถ่ายทอดความรู้นี้ มีความเกี่ยวข้องทั้งกับกลุ่มชนกลุ่มน้อยและกลุ่มสังคมกระแสหลัก
ภายในรัฐด้วย

ลักษณะสำคัญของ ICH

ประการแรก ICH คือ มรดกที่มีชีวิต หมายความว่า ความสามารถในการดำรงอยู่ของ ICH ได้รับการสนับสนุนผ่านการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโดยชุมชน กลุ่ม หรือบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์หรือสงวนรักษา

ประการที่สอง ICH มิได้เป็นเพียงตัวแทนของประเพณีที่สืบทอดมาจากอดีตเท่านั้น แต่ยังรวมถึงแนวปฏิบัติร่วมสมัยทั้งในชนบทและเมือง ที่กลุ่มวัฒนธรรมที่หลากหลายมีส่วนร่วม

ประการที่สาม ICH เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม และในฐานะมรดกที่มีชีวิตของชุมชนและกลุ่มต่าง ๆ ICH ดำรงอยู่ที่ศูนย์กลางของอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของสมาชิกในชุมชน

ประเภทของ ICH

อนุสัญญา UNESCO ว่าด้วย ICH กำหนดกรอบสำหรับการระบุมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยรายการด้านต่าง ๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ครอบคลุมมากกว่าการจำกัด กล่าวคือรายการดังกล่าวไม่จำเป็นต้องสมบูรณ์แบบครบถ้วน

ในทางปฏิบัติ แต่ละประเทศมีแนวทางในการจำแนก ICH ที่แตกต่างกันออกไป บางประเทศใช้ด้านที่คล้ายกับที่ระบุในอนุสัญญา บางประเทศเพิ่มด้านเพิ่มเติมหรือหมวดหมู่ย่อยใหม่ เช่น การเล่นเกมแบบดั้งเดิม ประเพณีการทำอาหาร การเลี้ยงสัตว์ การแสวงบุญ หรือสถานที่แห่งความทรงจำ (ประเทศไทยเพิ่มเติม ด้านที่ 6 การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว)

สิ่งสำคัญที่ต้องตระหนักคือ องค์ประกอบของ ICH มักไม่จำกัดอยู่เพียงการแสดงออกด้านเดียว และหลายองค์ประกอบผสมผสานหลายด้านเข้าด้วยกัน ขอบเขตระหว่างด้านต่าง ๆ มีความยืดหยุ่นสูงและมักแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน

ด้านที่ 1 ประเพณีและการแสดงออกทางวาจา

รวมถึงภาษาในฐานะพาหนะหรือสื่อของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ตัวอย่างที่โดดเด่นคือ เพลงสวด Hudhud ของชาวอีฟูเกา (Ifugao) ในฟิลิปปินส์

ด้านนี้ครอบคลุมรูปแบบการพูดที่หลากหลาย ได้แก่ สุภาษิต ปริศนา นิทาน เพลงกล่อมเด็ก ตำนาน เทพนิยาย เพลงและบทกวีมหากาพย์ คาถา คำสวด เพลง การแสดงละคร และอื่นๆ ประเพณีและการแสดงออกทางวาจาทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ คุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคม รวมทั้งความทรงจำส่วนรวม และมีบทบาทสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่

ภาพที่ 1 พิธีกรรมเก็บเกี่ยวข้าว “ปุนนุก” (Punnuk)
ของชาวอีฟูเกา กลุ่มชนพื้นเมือง แห่งเกาะลูซอน ประเทศฟิลิปปินส์
ที่มา: Tribes in the Philippines

ด้านที่ 2 ศิลปะการแสดง

ตัวอย่างของด้านนี้คือ Samba de Roda แห่ง Recôncavo of Bahia ในบราซิล

ภาพที่ 2 ซัมบา เดอ โรดา (Samba de Roda) เป็นงานรื่นเริงของชาวบราซิลเชื้อสายแอฟริกัน
ที่มา: Luiz Santos / UNESCO

ศิลปะการแสดงครอบคลุมตั้งแต่ดนตรีร้องและดนตรีบรรเลง การเต้นรำและละคร ไปจนถึงการแสดงใบ้และบทร้องกรอง ศิลปะการแสดงรวมเอาการแสดงออกทางวัฒนธรรมมากมายที่สะท้อนความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ และยังเชื่อมโยงกับด้านอื่นๆ ของ ICH ด้วย

ด้านที่ 3 แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเฉลิมฉลอง

ตัวอย่างของด้านนี้คือ เทศกาลฤดูหนาว คาร์นิวัลแห่ง Podence ในโปรตุเกส

ภาพที่ 3 เทศกาลคาร์นิวัลโปเดนเซ (Carnival of Podence) แคว้นตราส-อัส-มอนเตส (Trás-os-Montes) ประเทศโปรตุเกส

ที่มา: © UNESCO เผยแพร่ใน Tereza Pedro, “Carnival of Podence: A Living Tradition,” The Portugal News, 15 กุมภาพันธ์ 2026

แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเฉลิมฉลอง เป็นกิจกรรมที่ฝังรากอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน สร้างโครงสร้างและความหมายร่วมกันในหมู่สมาชิก สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญเพราะเป็นการยืนยันอัตลักษณ์ของผู้ปฏิบัติในฐานะกลุ่มหรือสังคม ไม่ว่าจะแสดงออกในพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ส่วนตัว ล้วนมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับเหตุการณ์สำคัญ

แนวปฏิบัติเหล่านี้อาจสะท้อนการผ่านพ้นของฤดูกาล เหตุการณ์ตามปฏิทินเกษตรกรรม หรือขั้นตอนสำคัญของชีวิต มีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับโลกทัศน์ของชุมชนและการรับรู้ประวัติศาสตร์และความทรงจำของตนเอง ครอบคลุมตั้งแต่การรวมตัวขนาดเล็กไปจนถึงงานเฉลิมฉลองและการรำลึกในระดับใหญ่

ด้านที่ 4 ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

ตัวอย่างของด้านนี้คือ Suri Jagek แนวปฏิบัติทางอุตุนิยมวิทยาและดาราศาสตร์แบบดั้งเดิมในปากีสถาน ที่อาศัยการสังเกตดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาว โดยอ้างอิงกับภูมิประเทศท้องถิ่น

ภาพที่ 4 ซูรี จาเกก (Suri Jagek) แปลตรงตัวว่า “การสังเกตดวงอาทิตย์” คือระบบความรู้และการปฏิบัติ
ด้านอุตุนิยวิทยา และดาราศาสตร์แบบดั้งเดิมของชาวกาลาชา (Kalasha) ประเทศปากีสถาน
ที่มา: Atef Amjad / Ibrahim Mahmood / Meeza Rishi (Trust for History, Art and Architecture
[THAAP] – UCA research team)

ด้านนี้ครอบคลุมความรู้ ความรู้เชิงปฏิบัติ ทักษะ แนวปฏิบัติ และการนำเสนอที่ชุมชน
พัฒนาขึ้นผ่านความเข้าใจและการปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วิธีคิดเกี่ยวกับ
จักรวาลเหล่านี้แสดงออกผ่านภาษา ประเพณีบอกเล่า ความรู้สึกผูกพันต่อสถานที่ ความทรงจำ
จิตวิญญาณ และโลกทัศน์ ทั้งยังเป็นรากฐานของแนวปฏิบัติทางสังคมและประเพณีทางวัฒนธรรม
มากมาย

ด้านที่ 5 งานหัตถกรรมแบบดั้งเดิม

ตัวอย่างของด้านนี้คือ ทักษะการทำเครื่องปั้นดินเผาของสตรีแห่ง Sejnane ในตูนิเซีย

งานหัตถกรรมแบบดั้งเดิมอาจเป็นการแสดงออกที่จับต้องได้มากที่สุดของ ICH อย่างไร
ก็ตาม อนุสัญญาปี 2003 ให้ความสำคัญเป็นหลักกับทักษะและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับงาน
หัตถกรรม มากกว่าตัวผลิตภัณฑ์เอง ดังนั้น ความพยายามในการดูแลรักษาจึงควรมุ่งเน้นการส่งเสริมให้ช่างฝีมือยังคงผลิตงานและถ่ายทอดทักษะ ความหมาย และความรู้ที่เกี่ยวข้องให้แก่ผู้อื่น
โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายในชุมชนของตนเอง

ภาพที่ 5 ช่างปั้นหม้อในหมู่บ้านเซจนาเน (Sejnane) ทางตอนเหนือของตูนิเซีย
ภูมิปัญญาการปั้นดินเผาแบบอมาซิม (Amazigh) ที่สืบทอดจากแม่สู่ลูกสาว สืบเนื่องมากว่า 3,000 ปี
ที่มา: AFP / Fethi Belaïd เผยแพร่ใน Farah Abdessamad, “Tunisie : les potières de Sejnane
face à la crise,” Middle East Eye (ฉบับภาษาฝรั่งเศส), 28 ตุลาคม 2023

การถ่ายทอดและความต่อเนื่องในโลกร่วมสมัย

หลังจากทำความรู้จักกับ ICH ทั้งห้าด้านแล้ว ดิฉันอยากเน้นย้ำประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความเกี่ยวข้องของ ICH ในโลกร่วมสมัย ดังนี้

ประการแรก ในฐานะมรดกที่มีชีวิต ICH ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่อย่างต่อเนื่องเมื่อถ่ายทอดผ่านรุ่นสู่รุ่น

ประการที่สอง ความสามารถในการดำรงอยู่ของ ICH ได้รับการประกันผ่านการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโดยชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

ประการที่สาม มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมท่ามกลางกระบวนการโลกาภิวัตน์

ส่วนที่ 1.1 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ข้อความใดต่อไปนี้เป็นความจริง?

- ก. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ICH) ได้รับการระบุและคุ้มครองโดยผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ และข้าราชการ
- ข. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ไว้ในสภาพเดิม
- ค. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมถูกสร้างสรรค์และปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา
- ง. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจำเป็นต้องมีมาตรฐานเพื่อการถ่ายทอดที่ดีขึ้น

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

คำอธิบาย องค์ประกอบของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตอบสนองต่อสถานการณ์ใหม่ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็มักถูกปฏิบัติในรูปแบบที่หลากหลายในเวลาใดเวลาหนึ่ง ในความเป็นจริง การแสดงองค์ประกอบของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเดียวกันสองครั้งติดต่อกันและไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกประการ แม้แต่เมื่อแสดงโดยคนกลุ่มเดียวกัน

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นมรดกที่มีชีวิต เพราะมีการปฏิบัติ ถ่ายทอด และสร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลาโดยชุมชน ดังนั้นจึงมีพลวัตและถูกเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะแต่ละแห่ง

คำถามที่ 2 ข้อใดต่อไปนี้ไม่อยู่ในขอบเขตของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามที่ระบุไว้ในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม?

- ก. การทำว้าว
- ข. พิธีกรรมการชักเย่อ
- ค. บทสวดทางศาสนา
- ง. เจดีย์พุทธ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง.

คำอธิบาย เจดีย์พุทธ เป็นอาคารและอยู่ในขอบเขตของมรดกทางสถาปัตยกรรม แม้ว่า จะมีแง่มุมทางภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง แต่การเน้นในที่นี้ อยู่ที่ตัวศาสนสถานเอง จึงเน้นที่ความเป็นวัตถุของสิ่งนั้น ดังนั้นจึงไม่ใช่มรดกที่มีชีวิตตามความหมายที่แท้จริง

ส่วนที่ 1.1 บทอ่านประจำหน่วย

กิจกรรมที่ 1 อ่านบทความแล้วตอบคำถาม

Land-of-Legends programme, for promoting and revitalizing the art of storytelling in Kronoberg Region (Sweden, selected as a Good Safeguarding Practice in 2018)

โครงการแผ่นดินแห่งตำนาน: การส่งเสริมและฟื้นฟูศิลปะการเล่าเรื่องในภูมิภาคโครโนแบร์ก (สวีเดน) (ได้รับการคัดเลือกให้เป็นแนวปฏิบัติที่ดีในการอนุรักษ์ในปี 2018)

โครงการแผ่นดินแห่งตำนานมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมและฟื้นฟูศิลปะการเล่าเรื่องในภูมิภาคโครโนแบร์ก ทางตอนใต้ของสวีเดน

ในสวีเดน เช่นเดียวกับที่อื่นๆ ปัจจัยต่างๆ เช่น อุตสาหกรรมนิยม การขยายตัวของเมือง โทรทัศน์และสื่อสังคมออนไลน์ ได้นำไปสู่การหายไปของสถานที่แบบดั้งเดิมสำหรับการเล่าเรื่องและรูปแบบการถ่ายทอด โดยแนวปฏิบัติของการเล่าเรื่องเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และถ่ายทอดความรู้และคุณค่าต่างๆ กำลังจะสูญหายไป

ในช่วงปลายทศวรรษ 1980 บรรณารักษ์และครูหลายคนในภูมิภาคโครโนแบร์กได้จัดเทศกาลที่มีผู้ปฏิบัติ ผู้ชื่นชอบ และผู้เชี่ยวชาญจากหลายพื้นที่ของสวีเดนเข้าร่วม เพื่อหารือเกี่ยวกับสถานการณ์นี้และคิดหาแนวทางแก้ไขที่เป็นไปได้

หลังจากนั้นไม่นาน ในเดือนพฤศจิกายน 1990 เครือข่ายการเล่าเรื่องแห่งโครโนแบร์กก็ถูกสร้างขึ้น (รู้จักกันในนาม “สมาคม”) เพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับความสามารถในการดำรงอยู่ของการเล่าเรื่องที่กำลังตกอยู่ในอันตราย และแสวงหามาตรการสำหรับการฟื้นฟู

สมาคมได้ริเริ่มโครงการแผ่นดินแห่งตำนาน ซึ่งจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ได้แก่

- เทศกาลการเล่าเรื่อง
- ค่ายสำหรับวัยรุ่น
- กิจกรรมในโรงเรียนและสถาบันการศึกษา
- หลักสูตรสำหรับครูในอนาคต
- กิจกรรมเพื่อการเยียวยา

เมื่อเวลาผ่านไป ได้มีการพัฒนาการติดต่อระหว่างประเทศ และหลายแง่มุมของโครงการได้ทำหน้าที่เป็นแบบอย่างสำหรับกิจกรรมในที่อื่นๆ

โครงการนี้เชื่อมโยงการเล่าเรื่องกับรูปแบบอื่นๆ ของมรดกที่มีชีวิต ช่วยฟื้นฟู และส่งเสริมมันในฐานะศิลปะที่มีชีวิต

หมายเหตุ: โครงการนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของการอนุรักษ์ ICH ในด้าน “ประเพณีและการแสดงออกทางวาจา” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถรวมตัวกันเพื่อฟื้นฟูและรักษาแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหายได้อย่างไร ผ่านการสร้างสรรค์กิจกรรมที่หลากหลายและการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่

ส่วนที่ 1.1 กิจกรรม

ให้ผู้เรียนพิจารณาศิลปะการเล่นิทานในภูมิภาคโครโนแบร์ก (Kronoberg Region) ของประเทศสวีเดน แล้วตอบคำถามต่อไปนี้

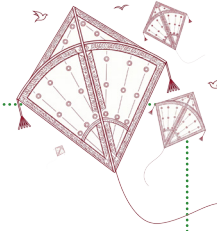
1. ศิลปะการเล่นิทานมีความหมายอย่างไรต่อผู้คนในภูมิภาคโครโนแบร์ก?
2. เหตุใดพวกเขาจึงตัดสินใจสืบทอดแนวปฏิบัตินี้ในปัจจุบัน?

ภาพที่ 6 พิพิธภัณฑ์ตำนาน (Museum of Legends) พร้อมสวนที่เต็มไปด้วยเรื่องเล่าในแคว้นโครโนแบร์ก (Kronoberg Region) ประเทศสวีเดน ส่วนหนึ่งของโครงการดินแดนแห่งตำนาน (Land-of-Legends programme) เพื่อส่งเสริมและฟื้นฟูศิลปะการเล่นิทาน
ที่มา: Land of Legends / Björn Gullander, 2016

จากนั้นให้ผู้เรียนนึกถึงแนวปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ และ/หรือทักษะที่มีอยู่ในกรอบครัวของตนเอง แล้วตอบคำถามต่อไปนี้

1. คุณเรียนรู้สิ่งนั้นมาจากใคร?
2. สิ่งนั้นมีความหมายต่อคุณหรือไม่? เพราะเหตุใด?
3. คุณสามารถหาความคล้ายคลึงระหว่างสิ่งนั้นกับศิลปะการเล่นิทานในภูมิภาคโครโนแบร์กได้หรือไม่ หรือมันเกี่ยวข้องกับด้านอื่นๆ ของมรดกที่มีชีวิต?
4. จากข้อมูลที่ได้เรียนรู้ในบทนี้ คุณคิดว่าการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่คุณระบุเป็นส่วนหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของคุณและชุมชนหรือไม่? เพราะเหตุใด?

แนวคำตอบ

ส่วนที่ 1: เกี่ยวกับศิลปะการเล่าเรื่องในภูมิภาคโครโนแบร์ก

คำถามที่ 1 ศิลปะการเล่าเรื่องมีความหมายอย่างไรต่อผู้คนในภูมิภาคโครโนแบร์ก?

ศิลปะการเล่าเรื่อง (art of storytelling) มีความหมายสำคัญต่อผู้คนในภูมิภาคโครโนแบร์ก ในหลายมิติ ทั้งในฐานะวิธีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และถ่ายทอดความรู้ระหว่างรุ่น การรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (cultural identity) และความทรงจำส่วนรวม (collective memory) ของชุมชน สื่อกลางในการถ่ายทอดคุณค่าและความเชื่อของสังคม ประเพณีที่มีชีวิตซึ่งเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน และสิ่งที่สร้างความรู้สึกผูกพันทางสังคมและความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน

คำถามที่ 2 เหตุใดพวกเขาจึงตัดสินใจสืบทอดแนวปฏิบัตินี้ในปัจจุบัน?

ผู้คนในภูมิภาคโครโนแบร์กตัดสินใจสืบทอดและฟื้นฟู (revitalize) แนวปฏิบัตินี้ด้วยเหตุผลหลายประการ ได้แก่ การตระหนักถึงความเสี่ยงที่ประเพณีนี้อาจสูญหายไปเนื่องจากกระบวนการอุตสาหกรรมนิยม (industrialization) การขยายตัวของเมือง (urbanization) และอิทธิพลของสื่อสมัยใหม่ ความเข้าใจว่าศิลปะการเล่าเรื่องเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่มีคุณค่า ความต้องการรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) ในยุคโลกาภิวัตน์ ความสำคัญของการถ่ายทอดความรู้และทักษะให้แก่คนรุ่นต่อไป และความเชื่อว่าศิลปะการเล่าเรื่องยังคงมีความเกี่ยวข้องและมีชีวิต (relevant and living) ในสังคมร่วมสมัย

ส่วนที่ 2 เกี่ยวกับแนวปฏิบัติในครอบครัวของคุณ

คำถามที่ 1 คุณเรียนรู้แนวปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ และ/หรือทักษะนี้มาจากใคร?

ข้าพเจ้าได้รับการถ่ายทอดตำราสายมนไพรและคตินิยมที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานจาก “ปู่” ผ่านสองกระบวนการควบคู่กัน ได้แก่ การถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ (oral transmission) และการฝึกอ่านอักษรโบราณโดยตรง ซึ่งเป็นรูปแบบการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัวระหว่างผู้รู้กับผู้สืบทอด มิใช่การเรียนรู้จากตำราหรือสถาบันการศึกษาทั่วไป

คำถามที่ 2 แนวปฏิบัตินี้มีความหมายต่อคุณหรือไม่? เพราะเหตุใด?

ใช่ แนวปฏิบัตินี้มีความหมายอย่างลึกซึ้งด้วยเหตุผลหลายประการ

ประการแรก การเรียนรู้อักษรธรรมอีสานมิใช่เพียงการเรียนรู้ระบบอักษรวินิ (orthography) แต่คือการรับมอบ “รหัสลับทางภูมิปัญญา” ที่เชื่อมข้าพเจ้าเข้ากับองค์ความรู้ที่คนทั่วไปในยุคปัจจุบันไม่สามารถเข้าถึงได้

ประการที่สอง ความรู้นี้ยังคงมีประโยชน์ใช้สอยได้จริงในชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านการดูแลสุขภาพผ่านตำรายาสุนไพรรักษาโรค และการขัดเกลาจิตใจผ่านคติธรรม จึงมิใช่เพียงความรู้เชิงพิธีกรรมที่หยุดนิ่ง

ประการที่สาม ความยากและความศักดิ์สิทธิ์ของอักษรธรรมช่วยสร้างความภาคภูมิใจและเป็นเครื่องหมายอัตลักษณ์ (identity) ของตนเองและชุมชน ในฐานะผู้สืบทอดภูมิปัญญาอีสาน

คำถามที่ 3 คุณสามารถหาความคล้ายคลึงกับศิลปะการเล่าตำนานในภูมิภาคโครโนแบร์กได้หรือไม่ หรือเกี่ยวข้องกับด้านอื่นๆ ของมรดกที่มีชีวิต?

มีความคล้ายคลึงกันในหลายมิติ ทั้งสองแนวปฏิบัติเป็นมรดกที่มีชีวิต (living heritage) ที่ต้องอาศัย “ผู้สืบทอด” (Human Carriers) เป็นตัวกลางในการธำรงคุณค่า มิอาจดำรงอยู่ได้เพียงการเก็บรักษาวัตถุทางกายภาพ ทั้งสองถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านความสัมพันธ์ส่วนบุคคล เผชิญกับความเสี่ยงจากการสูญหายอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และมีบทบาทในการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน

นอกจากนี้ กรณีของอักษรธรรมอีสานยังเผชิญกับภาวะขาดช่วงที่รุนแรงเป็นพิเศษ อันเกิดจากนโยบายการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในปี พ.ศ. 2464 ที่นำอักษรไทยภาคกลางมาแทนที่ ทำให้กระบวนการ “ปริวรรต” เพื่อฟื้นฟูมรดกนี้จำเป็นต้องอาศัยผู้ที่ยังสามารถอ่านอักษรโบราณได้เป็นสำคัญ

ในด้านการจำแนกตามอนุสัญญา แนวปฏิบัตินี้ครอบคลุมหลายด้านพร้อมกัน ได้แก่ ประเพณีและการแสดงออกทางวาจา (Oral Traditions and Expressions) ผ่านกระบวนการมุขปาฐะ ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (Knowledge concerning Nature and the Universe) ผ่านตำรายาสุนไพรรักษาโรค และแนวปฏิบัติทางสังคมและจิตวิญญาณ (Social Practices) ผ่านคติธรรมที่หล่อเลี้ยงจิตใจชุมชน

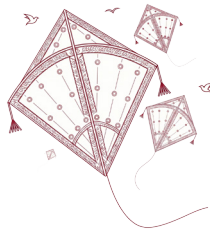
คำถามที่ 4 การแสดงออกทางวัฒนธรรมที่ระบุเป็นส่วนหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของคุณและชุมชนหรือไม่? เพราะเหตุใด?

ใช้ การสืบทอดตำรายาสมุนไพรและคติธรรมที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage) อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากมีลักษณะสอดคล้องกับนิยามตามอนุสัญญาปี 2003 ครบถ้วน ดังนี้

เป็นประเพณีที่มีชีวิต ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและยังคงถ่ายทอดต่อไปในปัจจุบัน มีการปฏิบัติจริงโดยชุมชนในการดูแลสุขภาพและขัดเกลาจิตใจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามรดกนี้ยังคงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต (relevance to daily life) มีการถ่ายทอดความรู้และทักษะที่มีคุณค่าผ่านกระบวนการทั้งมุขปาฐะและการอ่านเขียนอักษรโบราณ ดำรงอยู่ที่ศูนย์กลางของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนอีสาน สะท้อนผ่านความภาคภูมิใจในการเป็นผู้ “ไขขุมคลังภูมิปัญญา” ได้ และมีการสร้างสรรค์ใหม่อย่างต่อเนื่อง (continuous recreation) กล่าวคือ ความรู้ในตำรายาได้ถูกรับมาอย่างตายตัว แต่ถูกตีความและประยุกต์ใช้ในบริบทของแต่ละยุคสมัย

การตระหนักรู้ในคุณค่าของมรดกในระดับปัจเจกบุคคล ดังที่ปรากฏในกรณีนี้ ถือเป็นหัวใจของการสงวนรักษา (safeguarding) เชิงประจักษ์ที่ยั่งยืนที่สุด เพราะมรดกภูมิปัญญาจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อยังมีผู้ที่อ่านได้ ใช้ได้ และส่งต่อได้จริง

หน่วยที่ 2 แนวคิดหลักของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้

วิทยากร: Cristina Amescua Chávez ศาสตราจารย์และผู้ดำรงตำแหน่ง *UNESCO Chair for Research on Intangible Cultural Heritage and Cultural Diversity* มหาวิทยาลัยแห่งชาติ
อิสระแห่งเม็กซิโก

วันนี้ฉันจะบรรยายแนวคิดหลักของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม
ที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage)
และแนวปฏิบัติในการดำเนินงานสาขาของมรดกที่มีชีวิต (living heritage) มีความยืดหยุ่น
และขับเคลื่อนโดยบริบท สร้างขึ้นจากศัพท์เฉพาะที่มีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านแนวคิด
และการนำไปปฏิบัติ

บทนี้ นำเสนอคำอธิบายพื้นฐานของศัพท์สำคัญที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรม
ที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) การถ่ายทอดข้ามรุ่น (intergenerational
transmission) อัตลักษณ์ (identity) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity)
ความคิดสร้างสรรค์ (creativity) การสงวนรักษา (safeguarding) ชุมชน กลุ่ม และบุคคล
(communities, groups and individuals) และการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development)

เมื่อศึกษาจบบทนี้ ผู้เรียนจะเข้าใจแนวคิดเหล่านี้และความเชื่อมโยงระหว่างกัน รวมทั้ง
สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อกันและกันระหว่างมรดกที่มีชีวิตกับการพัฒนา
ที่ยั่งยืน

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ประกอบด้วยแนวปฏิบัติทางสังคม (social practices)
ความเชื่อ ความรู้ วิธีการทำความเข้าใจโลก และวิธีการดำรงชีวิตในโลก ซึ่งผู้คนให้ความสำคัญ
และถือว่ามีความหมายในการกำหนดอัตลักษณ์ของตนเอง

ลักษณะเฉพาะที่สำคัญประการหนึ่งของมรดกที่มีชีวิตคือมิติของความเป็นส่วนรวม
(collective dimension) มรดกประเภทนี้สามารถสร้างสรรค์ ทำให้มีชีวิตชีวา แสดงออก สืบทอด
และถ่ายทอดได้ก็ต่อเมื่ออยู่ในปฏิสัมพันธ์ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เท่านั้น

ตามที่อนุสัญญาระบุไว้ว่า ผู้ถือมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (bearers) คือ ชุมชน
กลุ่ม และบุคคล โดยไม่มีการกำหนดนิยามอย่างเป็นทางการ เนื่องจากรูปแบบสังคมของมนุษย์
มีความหลากหลายมากเกินกว่าจะอธิบายได้ด้วยนิยามเดียว

ความเข้าใจผิดที่ควรหลีกเลี่ยง

ความเข้าใจผิดประการแรก คือการคิดว่า ICH เป็นเรื่องของชนพื้นเมือง (indigenous peoples) หรือชุมชนชนบทเท่านั้น แม้ว่ากลุ่มเหล่านี้จะมีการแสดงออกของมรดกที่จับต้องไม่ได้ที่รุ่มรวยและหลากหลาย แต่พวกเขามีใช้เพียงกลุ่มเดียว กลุ่มในเมือง (urban groups) ชาวแอฟริกันตามเชื้อสาย (Afro-descendants) ชุมชนชาวนา ชุมชนแห่งการปฏิบัติ (communities of practice) รูปแบบอื่นๆ ของระบบสังคม และในบางกรณีแม้แต่บุคคล ล้วนสร้างสรรค์และสืบทอดมรดกที่มีชีวิตได้เช่นกัน

ความเข้าใจผิดประการที่สอง คือการมองว่าชุมชนเป็นองค์กรที่เป็นเนื้อเดียวกันและกลมกลืนกัน ในความเป็นจริง ความหลากหลายภายในชุมชนเป็นกฎมากกว่าข้อยกเว้น ความหลากหลายนี้นำมาซึ่งความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม แต่ในขณะเดียวกันก็อาจก่อให้เกิดความเห็นที่แตกต่าง ความตึงเครียด หรือแม้แต่ความขัดแย้ง

การรับประกันการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง โดยรวมองค์ประกอบที่ต่างกันอย่างทั้งหมดเข้าด้วยกัน เป็นองค์ประกอบสำคัญในการระบุ สืบทอด สร้างสรรค์ใหม่ และคุ้มครองมรดกที่มีชีวิต อนุสัญญาและเอกสารที่เกี่ยวข้องให้แนวทางที่ชัดเจนเกี่ยวกับความยินยอมโดยอิสระ ล่วงหน้า และได้รับข้อมูล (free, prior and informed consent) ซึ่งมีใช้เป้าหมายในตัวเอง แต่เป็นขั้นตอนแรกเพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมที่กว้างขวางและยั่งยืน

ประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์

ทั้งประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์มีความเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับมรดกที่จับต้องไม่ได้ การแสดงออกและแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมในปัจจุบันของกลุ่มมนุษย์เป็นสายใยที่เชื่อมโยงกับอดีตและบรรพบุรุษ สร้างอัตลักษณ์ผ่านการรับรู้ตนเองว่ามีรากร่วมกับผู้อื่น มีระบบความเชื่อและมุมมองต่อโลกที่สั่งสมสืบทอดกันมาตลอดหลายชั่วอายุคน

ความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ก่อให้เกิดความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งหรือความเป็นเจ้าของร่วมกัน (sense of belonging) ที่ลึกซึ้ง ซึ่งกำหนดวิถีดำรงชีวิตในปัจจุบัน และการจินตนาการถึงอนาคตร่วมกัน ผ่านสิ่งที่เคยเป็น เราแสดงออกถึงสิ่งที่เราเป็นในวันนี้ และเริ่มหล่อหลอมสิ่งที่เราต้องการเป็นในวันพรุ่งนี้

ลักษณะพลวัตของมรดก

มรดกที่จับต้องไม่ได้ถูกกำหนดตามบริบทเสมอ และนี่คือลักษณะสำคัญของธรรมชาติแบบพลวัต (dynamic nature) ของมัน มรดกเป็นกระบวนการที่พัฒนาอยู่ตลอดเวลา มีรากฐาน

อยู่ในประวัติศาสตร์ แต่ถูกหล่อหลอมในบริบททางสังคมและสภาพแวดล้อมเฉพาะของแต่ละยุคสมัย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง หรือสิ่งแวดล้อม อาจส่งผลกระทบสำคัญต่อมรดกที่มีชีวิต นำไปสู่กระบวนการสร้างสรรค์ใหม่ที่แสดงออกผ่านการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบและความหมาย วิธีการแสดงออก การให้คุณค่า หรือการถ่ายทอด ซึ่งอาจเกี่ยวพันหรือคุกคามความอยู่รอดของมรดกนั้น

ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ **Sanké mon** พิธีกรรมการจับปลาร่วมกันในภูมิภาค Ségou ของประเทศมาลี พิธีกรรมนี้มีความสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นฤดูฝน และเสริมสร้างความสามัคคีทางสังคมและสันติภาพระหว่างชุมชน อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันกำลังประสบกับความนิยมที่ลดลง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความเสื่อมโทรมของทะเลสาบอันเกิดจากทั้งปริมาณฝนที่ลดลงและการขยายตัวของเมือง กรณีนี้แสดงให้เห็นว่าปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อมสามารถส่งผลกระทบโดยตรงต่อมรดกของชุมชน

ภาพที่ 7 ซังเก มง (Sanké mon) พิธีกรรมการประมงร่วม (collective fishing rite)
แคว้นเซกู (Ségou) ประเทศมาลี
ที่มา: RFI (Radio France Internationale)

ความคิดสร้างสรรค์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม

มรดกที่มีชีวิตได้รับการผลิตและสืบทอดมิใช่เพียงเพราะเจตจำนงของผู้คนที่ต้องการรักษาแง่มุมทางวัฒนธรรมที่มีความหมายแก่ตนเองเท่านั้น แต่มรดกยังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ด้วยความคิดสร้างสรรค์ของทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก และผู้สูงอายุ

ผ่านความคิดสร้างสรรค์ ชุมชนและกลุ่มต่างๆ คิดค้นแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมของตนเอง บางครั้งรับแนวปฏิบัติของผู้อื่นมาปรับให้สอดคล้องกับบริบทของตน เปลี่ยนแปลงบางองค์ประกอบ และเพิ่มชั้นของความหมายใหม่เพื่อสร้างเรื่องราวของตนเองในสิ่งที่พวกเขาเห็นว่าสำคัญต่อวัฒนธรรม

ความคิดสร้างสรรค์เป็นแรงขับเคลื่อนนวัตกรรมผ่านกระบวนการเจรจาต่อรองอย่างต่อเนื่อง และเป็นสิ่งที่ทำให้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมดำรงอยู่ได้ คลังมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อันมหาศาลทั่วโลก คือ สิ่งประกอบขึ้นเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ และความคิดสร้างสรรค์คือพลังที่หล่อเลี้ยงความหลากหลายนั้น

ภาพที่ 8 คาร์นิวัลโอรูโร (Carnival of Oruro) เมืองโอรูโร ในเทือกเขาทางตะวันตกของโบลิเวีย
และเคยเป็นแหล่งทำเหมืองแร่สำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 19-20
ที่มา: UNESCO / Direction Nationale du Patrimoine Culturel (Bolivia)

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือเทศกาลคาร์นิวัล (carnivals) ทั่วโลก ซึ่งมีโครงสร้างพื้นฐาน ความเชื่อ คุณค่า และเรื่องเล่าที่คล้ายคลึงกัน แต่มีการแสดงออกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ผู้เรียนอาจลองค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับคาร์นิวัลแห่ง Oruro ในโบลิเวีย Binche ในเบลเยียม Barranquilla ในโคลอมเบีย Basel ในสวิตเซอร์แลนด์ Imst ในออสเตรีย หรือ El Callao ในเวเนซุเอลา เพื่อเห็นความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่น่าทึ่ง แม้ว่าจะเป็นเทศกาลคาร์นิวัลเหมือนกัน

การถ่ายทอดมรดกที่มีชีวิต

การถ่ายทอดมรดกที่มีชีวิตเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน เกี่ยวข้องกับกลไกที่หลากหลาย ซึ่งฝังอยู่ในโครงสร้างและระบบสังคม แม้ดูเหมือนว่าความรู้ส่งผ่านจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง แต่ในความเป็นจริงเป็นกระบวนการร่วมกันเสมอ โดยผู้คนมีส่วนร่วมในลักษณะที่เชื่อมโยงกัน

การถ่ายทอดเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการรับประกันความสามารถในการดำรงอยู่ (viability) ของ ICH หากปราศจากกระบวนการนี้ มรดกก็อาจส่งต่อจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งได้ กระบวนการถ่ายทอดอาจเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ เกิดขึ้นในเวลาและสถานที่ที่กำหนดหรือในกระแสชีวิตประจำวัน และอาจเกิดขึ้นทั้งข้ามรุ่นและภายในรุ่นเดียวกัน

ตลอดหลายศตวรรษที่ผ่านมา มรดกถูกถ่ายทอดผ่านวิธีการแบบดั้งเดิม คุณค่า และความเชื่อถูกแบ่งปันผ่านการเล่าเรื่อง (storytelling) ความรู้และเทคนิคทางการเกษตรถูกส่งต่อจากพ่อสู่ลูกชายผ่านการหว่านเมล็ดร่วมกันทุกฤดูกาล แนวปฏิบัติการรักษาหรือขั้นตอนงานหัตถกรรมถูกสอนโดยตรงจากอาจารย์แก่ศิษย์ และความรู้ด้านการทำอาหารถูกถ่ายทอดจากแม่สู่ลูกสาวในครัวเรือน

อย่างไรก็ตาม ด้วยการขยายตัวของกระบวนการอุตสาหกรรม การเติบโตของเมือง และวิธีการจัดการงานและสังคมสมัยใหม่ ระบบการแบ่งปันความรู้แบบดั้งเดิมเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไป และในบางกรณีถูกแทนที่ด้วยวิธีการถ่ายทอดที่เป็นทางการ เป็นสถาบัน และมีรูปแบบที่เป็นเนื้อเดียวกันมากขึ้น

การสงวนรักษา (Safeguarding)

“การสงวนรักษา” (safeguarding) เป็นคำที่ได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบในกระบวนการจัดทำอนุสัญญา เพราะแนวคิดที่ใช้ต้องสะท้อนถึงคุณสมบัติแบบพลวัตของมรดกที่มีชีวิต

การปกป้องมรดกด้วยมาตรการที่ทำให้มรดกหยุดนิ่ง ยับยั้งนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลง หรือเพิกเฉยต่อความหลากหลายและเสียงที่แตกต่างกัน (plurivocality) จะนำไปสู่การทำลายมรดกนั้นในท้ายที่สุด

“การสงวนรักษา” จึงได้รับการพิจารณาว่าเป็นคำที่เหมาะสมที่สุด เนื่องจากหมายถึง มาตรการทั้งหมดที่รับประกันความสามารถในการดำรงอยู่ของมรดก และด้วยเหตุนี้จึงรับประกันความมีชีวิตชีวา (vitality) ของมรดกที่มีชีวิตอย่างแท้จริง

มรดกที่จับต้องไม่ได้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีการอภิปรายมากมายเพื่อสร้างความตระหนักเกี่ยวกับบทบาทของ ICH ในฐานะเส้นทางสู่การสร้างอนาคตที่ยั่งยืน

ตามรายงานของคณะกรรมการบรันต์แลนด์ (Brundtland Commission) การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนต่อความสามารถของคนรุ่นอนาคตในการตอบสนองความต้องการของตนเอง

วาระ 2030 (2030 Agenda) ที่รัฐสมาชิกทั้งหมดของสหประชาชาติรับรองในปี 2015 มีเป้าหมายเพื่อยุติความยากจนและความหิวโหย ต่อสู้กับความไม่เท่าเทียม สร้างสังคมที่สันติ ยุติธรรม และครอบคลุม ปกป้องสิทธิมนุษยชน ส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ รวมทั้งรับประกันการปกป้องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ในบริบทนี้ สันติภาพและความมั่นคงได้รับการยอมรับว่าเป็นเงื่อนไขที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในการบรรลุความยั่งยืน และสิ่งเหล่านี้จะบรรลุผลได้ก็ต่อเมื่อสร้างขึ้นจากแง่มุมที่สำคัญที่สุดของวัฒนธรรมของทุกกลุ่มมนุษย์

มรดกที่มีชีวิตเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างและเสริมสร้างสันติภาพ และความสามัคคีทางสังคม เพราะการแสดงออกและแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ผู้คนสร้างประสบการณ์ร่วมกัน อันหล่อหลอมอัตลักษณ์และความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่ต้องตระหนักคือ ความสัมพันธ์ระหว่าง ICH กับการพัฒนาที่ยั่งยืนมิใช่ความสัมพันธ์ที่ตรงไปตรงมาเสมอไป ความยั่งยืนอาจมิใช่เป้าหมายที่ตั้งใจไว้ของการสืบทอดหรือการคุ้มครองมรดก และการแสดงออกบางอย่างของมรดกอาจไม่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนเสมอไป

แนวปฏิบัติในการดำเนินการของอนุสัญญา (Operational Directives for the Implementation of the Convention) กำหนดแผนงานเพื่อรับรู้และสร้างความเชื่อมโยงระหว่าง ICH กับการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวปฏิบัติเหล่านี้มุ่งบูรณาการการสงวนรักษา ICH เข้าไปในแผนพัฒนา นโยบาย และโครงการของรัฐสมาชิกในทุกระดับ เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อการพัฒนา

การพัฒนาสังคมที่ครอบคลุม (inclusive social development) จะบรรลุผลได้ก็ต่อเมื่อผู้คนทั่วโลกมีอิสระในการกำหนดระบบคุณค่าของตนเอง และวิธีการของตนเองในการทำ ความเข้าใจและดำรงชีวิตในโลก

บทสรุป มนุษยชาติมีความหลากหลายอย่างมาก แต่โลกของเรามีหนึ่งเดียว เราจำเป็นต้องสร้างอนาคตที่ยั่งยืนสำหรับทุกคน และเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น เราต้องพิจารณาศักยภาพของมรดกท้องถิ่นในการเสริมสร้างความผูกพัน หล่อเลี้ยงความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่ง และหล่อหลอมวิธีที่เรามองตนเองและสถานที่ของเราในโลก เราต้องตระหนักถึงพลังของมรดกที่มีชีวิตในการสร้างสะพานและเปิดเส้นทางการสื่อสารผ่านความแตกต่างทางวัฒนธรรม สู่ความเป็นมนุษยชาติร่วมกัน (shared humanity) ของเรา

ส่วนที่ 1.2 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 อนุสัญญา (Convention) ปี ค.ศ. 2003 ยอมรับการแสดงออกทางวัฒนธรรม (cultural expressions) ที่ว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage)

- ก. ระบุโดยผู้เชี่ยวชาญและผู้ประกอบวิชาชีพในสาขามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
- ข. หยั่งรากลึกในอดีตและต้องอนุรักษ์โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ
- ค. ระบุโดยชุมชน กลุ่มคน และบุคคล ว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกของพวกเขา และสอดคล้องกับตราสารสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

คำอธิบาย ตามมาตรา 1 ของอนุสัญญา การแสดงออกและการปฏิบัติ ความรู้ และทักษะที่ไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนที่เกี่ยวข้องว่าเป็นของมรดกทางวัฒนธรรมของตน หรือที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ (กล่าวคือ ยังไม่ได้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น) หรือ “แซ่แข็ง” (หยุดนิ่ง ถูกป้องกันไม่ให้เปลี่ยนแปลงต่อไป) ไม่สอดคล้องกับคำจำกัดความของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในอนุสัญญา เพื่อที่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจะได้รับการพิจารณาตามวัตถุประสงค์ของอนุสัญญา มรดกนั้นจะต้องสอดคล้องกับตราสารสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ เคารพต่อผู้อื่น (ไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่มคน หรือแม้แต่รัฐ) และสอดคล้องกับข้อกำหนดของการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำถามที่ 2 มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเวลาผ่านไปโดยการเชื่อมโยงของปัจจัยสองประการนี้

- ก. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural diversity) และความรู้สึกเป็นเจ้าของ/การมีส่วนร่วม (a sense of belonging)
- ข. เอกลักษณ์ (Identity) และการอนุรักษ์ (preservation)
- ค. สิ่งแวดล้อม (Environment) และความคิดสร้างสรรค์ (creativity)
- ง. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate change) และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social upheavals)

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

คำอธิบาย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง หรือสิ่งแวดล้อมสามารถส่งผลกระทบต่อชีวิตของชุมชนและการถ่ายทอดมรดกที่มีชีวิตของพวกเขา นำไปสู่กระบวนการสร้างสรรค์ใหม่ที่มีลักษณะพลวัตของกระบวนการนี้ นอกจากนี้ ด้วยความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่ทำให้ชุมชน กลุ่มคน หรือในบางกรณี บุคคลสามารถประดิษฐ์การปฏิบัติทางวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาใหม่ โดยอาจปรับเปลี่ยนพวกมันทั้งหมด เปลี่ยนแปลงบางแง่มุม เพิ่มขึ้นของความหมายเพื่อให้ความต่อเนื่องกับสิ่งที่พวกเขาเห็นว่ามีความสำคัญภายในวัฒนธรรมของตน

ส่วนที่ 1.2 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO Unit 3: Key concepts in the Convention, Participant's text. (Available in English, French, Spanish, Russian, and Arabic.)

หน่วยที่ 3 แนวคิดสำคัญในอนุสัญญา (Key concepts in the Convention)

1.4 มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE)

อนุสัญญา (Convention) ให้คำนิยามเพียงไม่กี่คำ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในมาตรา 2 (Article 2) ทั้ง *มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม* และ *การสงวนรักษา (safeguarding)* ได้รับการนิยามไว้เนื่องจากเป็นแนวคิดหลักสองประการของอนุสัญญา จึงจะแนะนำโดยสังเขปที่นี่ และนำเสนออย่างครบถ้วนใน Participant's text หน่วยที่ 3

มาตรา 2.1 ของอนุสัญญานำเสนอคำนิยามที่กว้างและครอบคลุมของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ICH) เพื่อใช้เป็นจุดประสงค์ของอนุสัญญาดังนี้

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง แนวปฏิบัติ (practices) การแสดงออก (representations) การแสดงออกทางศิลปะ (expressions) ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) – รวมถึงเครื่องมือ (instruments) วัตถุ (objects) สิ่งประดิษฐ์ (artefacts) และพื้นที่ทางวัฒนธรรม (cultural spaces) ที่เกี่ยวข้อง – ที่ชุมชน (communities) กลุ่มคน (groups) และในบางกรณีบุคคล (individuals) ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของพวกเขา มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนี้ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น (transmitted from generation to generation) ได้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่อย่างต่อเนื่อง (constantly recreated) โดยชุมชนและกลุ่มคนเพื่อตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ และประวัติศาสตร์ของพวกเขา และให้ความรู้สึกของเอกลักษณ์ (sense of identity) และความต่อเนื่อง (continuity) แก่พวกเขา ดังนั้นจึงส่งเสริมความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) และความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ (human creativity) เพื่อจุดประสงค์ของอนุสัญญา จะพิจารณาเฉพาะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับตราสารสิทธิมนุษยชนที่มีอยู่ รวมถึงข้อกำหนดของความเคารพซึ่งกันและกันระหว่างชุมชน กลุ่มคนและบุคคล และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ประโยคแรกของคำนิยาม

จุดเน้นของประโยคแรกอยู่ที่ “แนวปฏิบัติ การแสดงออก การแสดงออกทางศิลปะ ความรู้ [และ] ทักษะ” ที่ดำเนินการพัฒนา และถ่ายทอดโดยผู้คน – สิ่งเหล่านี้โดยทั่วไปเรียกว่า “องค์ประกอบ (elements)” ของ ICH “เครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม” ที่เกี่ยวข้องเป็นเพียงส่วนหนึ่งของคำนิยาม ICH ในความเชื่อมโยงกับการแสดงออกของ ICH เท่านั้น โดยตัวมันเองไม่ถูกเรียกว่าองค์ประกอบ ICH และไม่จำเป็นต้องมีคุณค่ามรดกที่จับต้องได้แตกต่างหาก ประโยคแรกนี้ยังบ่งชี้ว่าผู้คนที่เกี่ยวข้องคือผู้ที่มีสิทธิ์ที่จะยอมรับว่าสิ่งนั้นเป็นหรือไม่เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของพวกเขา

ประโยชน์ที่สองของคำนิยาม

ข้อความหลักในประโยชน์ที่สองของคำนิยามคือ ICH เป็นมรดกที่มีชีวิต (living heritage) ถ่ายทอดโดยผู้คนภายในชุมชน และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ICH มีหน้าที่สำคัญสำหรับชุมชน กลุ่มคน และบุคคลที่เกี่ยวข้อง และสำหรับความเข้าใจและการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

ประโยชน์ที่สามของคำนิยาม

ICH มีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อชุมชนและมีบทบาทในความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขา นอกจากนี้อาจส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมและในทางกลับกัน มาตรา 2.1 จึงระบุเพิ่มเติมว่าภายใต้อนุสัญญา ICH จะสามารถนำมาพิจารณาได้เฉพาะเมื่อ (a) สอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน และ (b) ส่งเสริม “ความเคารพซึ่งกันและกัน (*mutual respect*)” ระหว่างชุมชน กลุ่มคน และบุคคล

เพื่อประกอบการอธิบาย อนุสัญญาให้ขอบเขตหรือประเภท ของ ICH ที่สามารถปรับหรือเพิ่มเติมได้ในมาตรา 2.2

- (a) ประเพณีและการแสดงออกทางวาจา (oral traditions and expressions) รวมถึงภาษาในฐานะเครื่องมือหรือพาหะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- (b) ศิลปะการแสดง (performing arts)
- (c) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล (social practices, rituals and festive events)
- (d) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (knowledge and practices concerning nature and the universe)
- (e) งานฝีมือแบบดั้งเดิม (traditional craftsmanship)

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

1. Arizpe, Lourdes, 2004, Intangible Cultural Heritage, Diversity and Coherence, in *Museum International* 221-222 (vol. 56, no. 1-2, 2004), Blackwell Publishing, pp. 130-135
2. Schmitt, Thomas. (2008). The UNESCO Concept of Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Its Background and Marrakchi Roots. *International Journal of Heritage Studies*. 14. 95-111. 10.1080/13527250701844019.
3. Keitumetse, Susan, 2006, UNESCO 2003 Convention on Intangible Heritage: Practical Implications for Heritage Management Approaches in Africa, In *The South African Archaeological Bulletin*, Dec., 2006, Vol. 61, No. 184 (Dec., 2006), pp. 166-171.

ส่วนที่ 1.2 กิจกรรม

แบบฝึกหัด ค้นหาและวิเคราะห์องค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

คำสั่ง

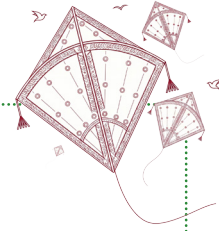
ให้เข้าไปที่เว็บไซต์ UNESCO ของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) และเรียกดูรายชื่อต่าง ๆ ของอนุสัญญาเพื่อค้นหาองค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ICH element) ที่ขึ้นทะเบียนโดยประเทศของคุณ ที่คุณคิดที่น่าสนใจ หากไม่มี ให้เลือกองค์ประกอบ ICH ที่ขึ้นทะเบียนโดยประเทศอื่นในภูมิภาคของคุณ พิจารณาข้อมูลทั้งหมดที่มีอยู่บนเว็บไซต์ (ข้อความ ภาพถ่าย วิดีโอ) และตอบคำถามต่อไปนี้

คำถาม

1. คุณรู้จักเรื่องนี้มาก่อนที่จะพบบนเว็บไซต์ UNESCO หรือไม่?
2. ชุมชนใดมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ?
3. องค์ประกอบนี้เชื่อมโยงกับอดีต ปัจจุบัน และอนาคตอย่างไร?
4. องค์ประกอบนี้บ่งบอกอะไรเกี่ยวกับลักษณะแบบพลวัต (dynamic nature) ของมรดกที่มีชีวิต (living heritage)?
5. ความคิดสร้างสรรค์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถูกนำเสนออย่างไรในข้อความ ภาพถ่าย และวิดีโอขององค์ประกอบนี้?

แนวคำตอบ

กรณีศึกษา: โขน ละครรำที่สวมหัวโขนหรือหน้ากาก ประเทศไทย

ขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องสงวนรักษาโดยด่วนของมนุษยชาติ ปี พ.ศ. 2561

ภาพที่ 9 โขน (Khon) ละครรำสวมหน้ากาก ประเทศไทย
ที่มา: Department of Cultural Promotion, Thailand, 2014

คำถามที่ 1 รู้จักองค์ประกอบนี้ก่อนหรือไม่?

ใช่ โขนเป็นศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมของไทยที่คนไทยจำนวนมากรู้จักผ่านการศึกษาในโรงเรียน การแสดงทางวัฒนธรรม หรืองานเทศกาลที่วัด อย่างไรก็ตาม การศึกษาจากเว็บไซต์ UNESCO ให้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับความสำคัญของโขนในฐานะมรดกที่มีชีวิตและความพยายามในการสงวนรักษาที่กำลังดำเนินการอยู่

คำถามที่ 2 ชุมชนใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัตินี้?

ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับโขนมีความหลากหลายและครอบคลุมหลายกลุ่ม ได้แก่ ศิลปินการแสดงแบบดั้งเดิมทั้งนักแสดง นักดนตรี ช่างทำหัวโขน และนักออกแบบเครื่องแต่งกาย

นักแสดงในราชสำนัก โดยเฉพาะผู้ที่เกี่ยวข้องกับโรงละครแห่งชาติและกรมศิลปากร สถาบันการศึกษาทั้งมหาวิทยาลัย โรงเรียนวัฒนธรรม และศูนย์ฝึกอบรม ช่างฝีมือผู้เชี่ยวชาญที่สร้างหน้ากากและเครื่องแต่งกายอันประณีต นักดนตรีผู้บรรเลงวงปี่พาทย์แบบดั้งเดิม และองค์กรทางวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัดที่อนุรักษ์รูปแบบการแสดงในภูมิภาค

คำถามที่ 3 มรดกที่มีชีวิตเชื่อมโยงกับอดีต ปัจจุบัน และอนาคตอย่างไร?

อดีต โชนมีรากฐานทางประวัติศาสตร์ย้อนกลับไปถึงสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ 19-23) แต่เดิมแสดงในราชสำนัก โดยนำเอาเรื่องราวจากมหากาพย์รามเกียรติ์ เชื่อมโยงวัฒนธรรมไทยกับประเพณีทางวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอินเดีย

ปัจจุบัน โชนยังคงแสดงที่โรงละครแห่งชาติ ในราชพิธี เทศกาลวัฒนธรรม และการแสดงสำหรับนักท่องเที่ยว มีการดัดแปลงสำหรับผู้ชมร่วมสมัยขณะรักษากันแท้แบบดั้งเดิม โปรแกรมการฝึกอบรมทำให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้รูปแบบศิลปะ และโชนได้รับการบูรณาการเข้ากับหลักสูตรการศึกษาและความคิดริเริ่มในการสงวนรักษาวรรณกรรม

อนาคต มาตรการสงวนรักษามุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ผ่านการศึกษาทั้งทางการและไม่เป็นทางการ โครงการจัดทำเอกสาร คลังข้อมูลดิจิทัล และการยอมรับระหว่างประเทศผ่าน UNESCO ช่วยรับประกันความต่อเนื่อง ความพยายามกำลังดำเนินการเพื่อทำให้โชนมีความเกี่ยวข้องกับสังคมร่วมสมัยในขณะที่รักษาคูณค่าแบบดั้งเดิมไว้

คำถามที่ 4 เรื่องนี้บอกอะไรเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีพลวัตของมรดกที่มีชีวิต?

โชนแสดงให้เห็นธรรมชาติที่มีพลวัตของ ICH ใน 6 มิติ ได้แก่ การปรับตัวสู่บริบทร่วมสมัยผ่านการนำเทคโนโลยีเวที แสง และเสียงสมัยใหม่มาเพิ่มประสบการณ์ผู้ชม การสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง ที่ศิลปินแต่ละคนตีความตัวละครและการเคลื่อนไหวตามการฝึกและความคิดสร้างสรรค์ นวัตกรรมในการถ่ายทอดที่ผสมผสานความสัมพันธ์แบบครู-ศิษย์กับการศึกษาในสถาบัน ความหมายที่พัฒนาไป จากบริบทศาสนาและราชวงศ์สู่ความบันเทิงทางวัฒนธรรมและการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ชาติ การบูรณาการผู้ปฏิบัติใหม่ ที่ขยายออกไปนอกเหนือจากราชสำนักสู่ชุมชนที่หลากหลาย และการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม รวมถึงความพยายามดึงดูดผู้ชมรุ่นใหม่

คำถามที่ 5 ความคิดสร้างสรรค์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมถูกนำเสนออย่างไร?

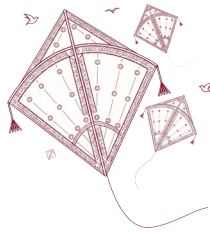
ด้านความคิดสร้างสรรค์ ปรากฏในงานฝีมืออันประณีตของหัวโชนที่ออกแบบเฉพาะสำหรับแต่ละตัวละคร เครื่องแต่งกายที่ผสมผสานลวดลายดั้งเดิมกับด้ายทองและวัสดุมีค่า รวม

ถึงการศึกษาภาพถ่ายเก่าและผ้าในพิพิธภัณฑ์เพื่อรื้อฟื้นการออกแบบโบราณ ทำหน้าที่ขับเคลื่อนผสมผสานความสง่างามและความแข็งแกร่ง การบรรเลงวงปี่พาทย์ที่นักดนตรีตีความอย่างสร้างสรรค์ และการนำเสนอเรื่องราวเกียรติในแบบฉบับเฉพาะตัวของแต่ละคณะ

ด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรม ปรากฏในรูปแบบการแสดงที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคทั่วประเทศไทย การเชื่อมโยงกับประเพณีศิลปะการแสดงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กว้างขึ้น กลุ่มผู้ปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งนักแสดงราชสำนัก ศิลปินชุมชน นักเรียน และช่างฝีมือ การนำเสนอในบริบทที่หลากหลายตั้งแต่พิธีราชพิธีจนถึงเทศกาลชุมชน และภาพของครูผู้อาวุโสและศิษย์รุ่นเยาว์ที่แสดงความต่อเนื่องของการถ่ายทอดข้ามรุ่น

เอกสารของ UNESCO นำเสนอเช่นได้อย่างมีประสิทธิภาพในฐานะประเพณีที่มีชีวิตชีวาซึ่งรวบรวมทั้งความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง แสดงให้เห็นว่า ICH ยังคงมีความเกี่ยวข้องและมีความหมายข้ามรุ่นในขณะที่ปรับตัวเข้ากับบริบทร่วมสมัย

หน่วยที่ 3 กลไกการขึ้นทะเบียนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (The Convention's Lists and Register)

วิทยากร: Sangmee Bak นักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย Hankuk University of Foreign Studies สาธารณรัฐเกาหลี

ในบทนี้เราจะเรียนรู้เกี่ยวกับรายชื่อสองรายการและทะเบียนหนึ่งรายการของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ICH) ภายใต้กรอบของ UNESCO พร้อมทำความเข้าใจเหตุผลที่ UNESCO จัดทำระบบนี้ขึ้น เกณฑ์และกระบวนการขึ้นทะเบียน ตัวอย่างกรณีศึกษา และผลกระทบของกลไกดังกล่าวในเชิงวิพากษ์

ทำไมต้องมีระบบรายชื่อและทะเบียน?

ระบบรายชื่อและทะเบียนถือเป็นส่วนสำคัญของการสงวนรักษา ICH (safeguarding ICH) เพราะช่วยส่งเสริมการตระหนักรู้ (awareness) และการมองเห็น (visibility) ของ ICH พร้อมทั้งช่วยคุ้มครององค์ประกอบที่เสี่ยงจะสูญหาย

กระบวนการขึ้นทะเบียน

กระบวนการประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก

ขั้นที่ 1 การเสนอชื่อ รัฐภาคี (States Parties) ของอนุสัญญา UNESCO ปี 2003 ต้องเสนอชื่อ (nominate) องค์ประกอบ ICH ในอาณาเขตของตนเพื่อรับการพิจารณา

ขั้นที่ 2 การประเมิน คณะประเมินผล (Evaluation Body) ซึ่งเป็นหนึ่งในกลไกของอนุสัญญา ทำการประเมินคำเสนอชื่อว่าสมควรบรรจุในรายชื่อหรือทะเบียนหรือไม่

ขั้นที่ 3 การตัดสินใจขั้นสุดท้าย คณะกรรมการระหว่างรัฐบาล (Intergovernmental Committee) ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจาก 24 รัฐภาคีจาก 6 กลุ่มเลือกตั้ง เป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายในที่ประชุมประจำปี

1. รายชื่อมรดก ICH ที่ต้องการการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน (List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding: USL)

รายชื่อนี้ประกอบด้วยองค์ประกอบ ICH ที่ชุมชนและรัฐภาคีเห็นว่าต้องได้รับการดำเนินการมาตรการเร่งด่วนเพื่อรักษาให้ดำรงอยู่ต่อไป เตือนให้ตระหนักถึงคุณค่าของ ICH ต่อมนุษยชาติและความเปราะบางของมันในยุคโลกาภิวัตน์และความเป็นเมือง

รัฐภาคีที่เสนอองค์ประกอบเข้าสู่ USL ต้องแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วนอย่างชัดเจน และนำเสนอแผนการสงวนรักษา (safeguarding plan) ที่มีความเป็นรูปธรรม การบรรจุชื่อในรายชื่อนี้ยังช่วยระดมความร่วมมือระหว่างประเทศและการสนับสนุนจากภายนอก

กรณีศึกษา พิธีเกลี้ยกล่อมอูฐ (Coaxing ritual for camels) มองโกเลีย - บรรจุใน USL ปี 2015 ผู้เลี้ยงสัตว์ชาวมองโกลประกอบพิธีนี้เพื่อเกลี้ยกล่อมให้แม่อูฐยอมรับลูกที่เพิ่งคลอดหรือรับเลี้ยงลูกกำพร้า ผู้ทำพิธีจะร้องเพลงทำนองเดียว (monotone song) พร้อมทำทางและปรับเปลี่ยนทำนองตามพฤติกรรมของแม่อูฐจนกว่าจะยอมรับลูก พิธีกรรมนี้ยังเป็นสื่อเชิงสัญลักษณ์ในการสร้างและรักษาสายสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างครอบครัวเร่ร่อนและชุมชน ความรู้นี้ถ่ายทอดจากพ่อแม่และผู้เฒ่าสู่เยาวชนภายในครอบครัว

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันส่งผลเสียต่อการดำรงอยู่ของพิธีนี้ มอเตอร์ไซด์เข้ามาแทนที่อูฐในฐานะพาหนะ การย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองเพิ่มขึ้น และคนรุ่นใหม่ขาดการเชื่อมโยงกับวิถีเลี้ยงสัตว์ดั้งเดิม ทำให้จำนวนผู้สืบทอดลดลงอย่างรวดเร็ว

ภาพที่ 10 พิธีเกลี้ยกล่อมอูฐ (Coaxing ritual for camels) ในประเทศ Mongolia
ที่มา: Yu. Boldbaatar, 2011

2. รายชื่อตัวแทนมรดก ICH ของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity: RL)

รายชื่อนี้ประกอบด้วยองค์ประกอบที่ช่วยแสดงให้เห็นถึงความหลากหลาย (diversity) ของ ICH และส่งเสริมความตระหนักรู้ในคุณค่าของมัน การบรรจุในรายชื่อนี้แสดงถึง “คุณค่าตัวแทน (representative value)” ขององค์ประกอบ โดยเฉพาะในหมู่ชุมชนที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้การตัดสินใจบรรจุชื่อไม่ได้มีการจัดลำดับชั้นแต่อย่างใด แต่เป็นการเฉลิมฉลองและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม

กรณีศึกษา Kwagh-Hir theatrical performance ในจีเรีย

Kwagh-Hir เป็นศิลปะการแสดงแบบองค์รวม (total theatre) ที่รวมเอาหุ่นเชิด การสวมหน้ากาก กวีนิพนธ์ ดนตรี การเต้นรำ และการเล่าเรื่องเข้าด้วยกัน มีรากเหง้ามาจากประเพณีการเล่านิทาน “kwagh-alom” ของชนเผ่า Tiv ซึ่งเดิมเป็นกิจกรรมเล่านิทานให้ครอบครัวฟังในยามค่ำคืนหลังทำการเกษตร ต่อมาพัฒนาเป็นการแสดงในรูปแบบปัจจุบัน การแสดงนี้ทำหน้าที่ทั้งให้ความบันเทิงและสอนบทเรียนทางศีลธรรม ผ่านการนำเสนอเหตุการณ์จริงในอดีตและปัจจุบัน ความรู้และทักษะถ่ายทอดผ่านระบบฝึกงาน (apprenticeship) และจัดการแสดงเป็นประจำเพื่อให้ศิลปะนี้คงอยู่และสืบสานต่อไป

ภาพที่ 11 การแสดง “Kwagh-Hir theatrical performance” ในประเทศ Nigeria
ที่มา: Kwagh-Hir Performing Association, 2018

3. ทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีในการสงวนรักษา ICH (Register of Good Safeguarding Practices)

ทะเบียนนี้รวบรวมโครงการและกิจกรรมที่สะท้อนหลักการและวัตถุประสงค์ของอนุสัญญาได้อย่างชัดเจน การคัดเลือกและแบ่งปันโครงการเหล่านี้ช่วยให้ชุมชนและรัฐภาคีต่างๆ เรียนรู้ซึ่งกันและกันว่าควรสงวนรักษา ICH อย่างมีประสิทธิภาพอย่างไร ปัจจัยสำคัญในการคัดเลือกได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชน เป้าหมายและมาตรการสงวนรักษาที่ชัดเจน และประสิทธิผลของแผนงาน

กรณีศึกษา Safeguarding strategy of traditional crafts for peace building โคลอมเบีย

กลยุทธ์นี้มุ่งสงวนรักษางานหัตถกรรมดั้งเดิมที่กำลังอ่อนแอลง ผ่านระบบการถ่ายทอดความรู้ระหว่างรุ่น (intergenerational transmission) ระหว่างครูช่าง (master) และศิษย์ (apprentice) โดยเน้นการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ เชื่อมโยงผู้ถือครองความรู้ด้านหัตถกรรมดั้งเดิมกับเยาวชนอายุ 14–35 ปี โดยให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับเยาวชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งทางอาวุธ การขาดโอกาส การออกจากโรงเรียน และการว่างงาน เป้าหมายคือให้เยาวชนเหล่านี้กลายเป็นผู้สร้างสันติภาพ (builders of peace) ผ่านการเรียนรู้ทักษะหัตถกรรม โดยการฝึกอบรมผสานกับการทำงานจริงเพื่อรับประกันโอกาสการจ้างงานในอนาคต

กลยุทธ์นี้จึงบรรลุเป้าหมายหลายด้านพร้อมกัน ทั้งการสงวนรักษาหัตถกรรมดั้งเดิม การสร้างการรวมทางสังคม (social inclusion) การจ้างงาน และการส่งเสริมผู้ประกอบการทางวัฒนธรรม (cultural entrepreneurship)

บทสรุปและข้อพิจารณา

กลไกรายชื่อและทะเบียนทั้งสามประเภทช่วยสร้างการรับรู้และสร้างความตระหนักรู้ต่อ ICH อย่างมีนัยสำคัญ พร้อมมีบทบาทสำคัญในการสงวนรักษาองค์ประกอบที่เสี่ยงสูญหาย

ในช่วงหลังมีการอภิปรายถึงแนวทางดึงดูดความสนใจต่อ USL และขึ้นทะเบียนให้มากขึ้น เนื่องจากรายชื่อ RL ได้รับความนิยมจากรัฐภาคีมากกว่าอีกสองรายการ นอกจากนี้กลไกการขึ้นทะเบียนยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือส่งเสริมการสื่อสารและความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม (inter-cultural dialogue and understanding) โดยเฉพาะผ่านการเสนอชื่อร่วมกันระหว่างหลายประเทศ (multinational nominations) ที่ช่วยส่งเสริมการสนทนาและความร่วมมือระหว่างประเทศ

เมื่อพิจารณารายชื่อและทะเบียนทั้งหมด เราจะเห็นถึงความหลากหลาย และความคิดสร้างสรรค์ ของวัฒนธรรมมนุษย์ที่ยังคงมีชีวิตอยู่ทั่วทุกมุมโลก

ส่วนที่ 1.3 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 อนุสัญญา ค.ศ. 2003 กำหนดให้องค์การใดเป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายสำหรับการขึ้นทะเบียน/การคัดเลือกในบัญชีและทะเบียนของยูเนสโก?

ก. คณะกรรมการประเมิน

ข. คณะกรรมการระหว่างรัฐบาล

ค. สมัชชาใหญ่

ง. เลขาธิการ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข.

คำอธิบาย คณะกรรมการประเมินทำหน้าที่ประเมินการเสนอชื่อที่ยื่นเพื่อขึ้นทะเบียนในบัญชี ข้อเสนอสำหรับทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดในการอนุรักษ์ และคำขอความช่วยเหลือระหว่างประเทศที่มากกว่า 100,000 ดอลลาร์สหรัฐ คณะกรรมการประเมินให้คำแนะนำแก่คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลของอนุสัญญาเพื่อการตัดสินใจขั้นสุดท้าย คณะกรรมการของอนุสัญญาเป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียน (การคัดเลือก) ในการประชุมประจำปี

คำถามที่ 2 องค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ขึ้นทะเบียนในบัญชีและทะเบียนของอนุสัญญาเป็นสิ่งที่พิเศษยอดเยี่ยม จริงหรือเท็จ?

คำตอบที่ถูกต้อง เท็จ

คำอธิบาย องค์ประกอบที่ขึ้นทะเบียนในบัญชีของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือรวมอยู่ในบัญชีรายการ ไม่ได้ถือว่ามีความสำคัญหรือมีค่ามากกว่าองค์ประกอบที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนหรือไม่ได้อยู่ในบัญชีรายการ ดังนั้น เกณฑ์การขึ้นทะเบียนจึงไม่ได้อ้างถึงคุณค่าที่ “พิเศษยอดเยี่ยม” ใดๆ เป็นหลักการพื้นฐานของอนุสัญญาว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนหนึ่งไม่สามารถนำเสนอว่าดีกว่า มีค่ามากกว่า สำคัญกว่า หรือน่าสนใจกว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนอื่นใดได้ เจตนารมณ์ของอนุสัญญาไม่ใช่การรับรองวิธีการแสดงออกหรือการถ่ายทอดองค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ถูกต้องแท้จริงหรือถูกต้องตามประวัติศาสตร์เพียงวิธีเดียว

ส่วนที่ 1.3 บทอ่านเพื่อความเข้าใจ

อ่านข้อมูลจากเว็บไซต์ของ UNESCO ที่บรรยายเกี่ยวกับองค์ประกอบของ ICH ในชื่อ “Hawker culture in Singapore, community dining and culinary practices in a multicultural urban context.”

วัฒนธรรมหาบเร่ในสิงคโปร์ (Hawker culture in Singapore) การรับประทานอาหารร่วมกันและการปฏิบัติทางวัฒนธรรมด้านอาหารในบริบทเมืองพหุวัฒนธรรม (multicultural urban context) สิงคโปร์ได้รับการบรรจุในปี 2020 (15.COM) ในรายชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity)

วัฒนธรรมหาบเร่ในสิงคโปร์ เกี่ยวข้องกับการรับประทานอาหารร่วมกันและการปฏิบัติทางวัฒนธรรมด้านอาหารในบริบทเมืองพหุวัฒนธรรม ปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศสิงคโปร์

ผู้ค้าหาบเร่ (hawkers) เตรียมอาหารหลากหลายชนิด หรือที่เรียกว่า อาหารหาบเร่ (hawker food) สำหรับผู้คนที่มารับประทานและพบปะกันในศูนย์อาหารหาบเร่ (hawker centres)

ศูนย์อาหารเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นห้องรับประทานอาหารของชุมชน (community dining rooms) ที่ผู้คนจากหลากหลายพื้นเพมารวมตัวกัน เพื่อแบ่งปันประสบการณ์ในการรับประทานอาหาร ทั้งมือเช้า กลางวัน และเย็น

นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมต่างๆ เช่น การเล่นหมากรุก (chess-playing) การแสดงเปิดหมวก (busking) และการวาดภาพร่วมกัน (art-jamming) ที่จัดขึ้นในพื้นที่เดียวกัน

ศูนย์อาหารหาบเร่วิวัฒนาการมาจากวัฒนธรรมอาหารริมทาง (street food culture) และได้กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของสิงคโปร์ในฐานะนครรัฐพหุวัฒนธรรม (multicultural city-state) ซึ่งประกอบด้วยวัฒนธรรมจีน มลายู อินเดีย และวัฒนธรรมอื่นๆ

ผู้ค้าหาบเร่ได้รับแรงบันดาลใจจากการผสมผสานของวัฒนธรรมเหล่านี้ โดยปรับเปลี่ยนเมนูให้เข้ากับรสชาติและบริบทท้องถิ่น

ปัจจุบัน ศูนย์อาหารหาบเร่ทั่วสิงคโปร์ยังคงตอบสนองความต้องการของชุมชนที่หลากหลายทั้งในเขตที่อยู่อาศัย พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ และย่านธุรกิจ

ผู้ค้าหาบเร่รุ่นเก่าหลายคนเริ่มประกอบอาชีพนี้ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 โดยหลายคนเชี่ยวชาญอาหารจานเฉพาะที่ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงสูตรมาหลายปี และถ่ายทอดสูตรอาหาร ความรู้ และทักษะให้กับสมาชิกในครอบครัวรุ่นต่อไป หรือศิษย์ฝึกงาน (apprentices)

องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและรักษา (promoting and sustaining) วัฒนธรรมหาบเร่ ผ่านโครงการฝึกอบรม กิจกรรม และโครงการจัดทำเอกสาร

ในฐานะพื้นที่ทางสังคม ที่เปิดรับผู้คนจากหลากหลายพื้นเพทางเศรษฐกิจและสังคม ศูนย์อาหาร หาบเร่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของโครงสร้างทางสังคมของประเทศสิงคโปร์

ภาพที่ 12 วัฒนธรรมหาบเร่ในสิงคโปร์ (Hawker culture in Singapore)
ที่มา: David Sim, contestant of #OurHawkerCulture photography contest 2019, Singapore, 2019

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

1. รายงานประจำปีของคณะกรรมการประเมินผลเกี่ยวกับการดำเนินงาน (*Annual Reports of the Evaluation Body on its Work*) รายงานเหล่านี้ให้ภาพรวมของการดำเนินงานของคณะกรรมการประเมินผล และประกอบด้วยข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิธีการทำงาน และประเด็นที่เชื่อมโยงข้ามสาขา รวมถึงร่างมติเพื่อให้คณะกรรมการพิจารณา รายงานดังกล่าวสามารถค้นหาได้บนหน้าเว็บไซต์ของยูเนสโกที่จัดทำขึ้นสำหรับการประชุมสามัญประจำปีของคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลเพื่อการปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแต่ละครั้ง สามารถดูลิงก์การประชุมสมัยที่สิบหก (ธันวาคม 2564) เป็นตัวอย่างได้ และเลื่อนลงไปทิวาระการประชุม

ข้อ 8 รายงานของคณะกรรมการประเมินผลเกี่ยวกับการดำเนินงานในปี 2564: <https://ich.unesco.org/en/16com> (มีให้บริการเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส)

2. การทบทวนกลไกการขึ้นทะเบียนของอนุสัญญาและข้อเสนอสำหรับการแก้ไขแนวปฏิบัติการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง (*Reflection on the Listing Mechanisms of the Convention and Proposal for Related Revisions to the Operational Directives*) ขณะนี้รัฐภาคีกำลังหารือเกี่ยวกับกลไกการขึ้นทะเบียนของอนุสัญญาเพื่อการปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ความคืบหน้าของการทบทวนนี้ได้รับการรายงานต่อการประชุมสมัยที่สิบหกของคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลเพื่อการปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (มีให้บริการเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส)

3. Ng, Rachel. (29 มกราคม 2564). “อาหารริมถนนอันเป็นเอกลักษณ์แต่ใกล้สูญหายของสิงคโปร์ได้รับสถานะยูเนสโก: ศูนย์อาหารฮอกเกอร์อันคึกคักของนครรัฐแห่งนี้เลิฟปะหมี่มาเลย์ กะหรี่ปั๊บบินเตีย และงานเลี้ยงแห่งประวัติศาสตร์วัฒนธรรม.” นิตยสาร National Geographic. (Ng, Rachel. “Singapore’s Iconic, but Endangered, Street Food Now Has UNESCO Status.” *National Geographic*.) (อ่านในรูปแบบ PDF) นี่คือการตีพิมพ์หลังจากการขึ้นทะเบียนองค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนี้ในปี 2563 (15. COM) บนรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ บทความนี้นำเสนอมุมมองเชิงสื่อสารมวลชนเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนและองค์ประกอบดังกล่าว

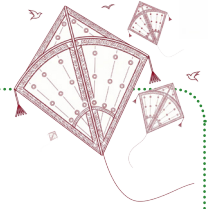
ส่วนที่ 1.3 กิจกรรรม

หลังจากอ่านเรื่อง วัฒนธรรมหาบเร่ในสิงคโปร์ (Singapore’s hawker street culture) แล้ว ให้ลองนึกถึงการปฏิบัติทางวัฒนธรรมด้านอาหาร (culinary practice) หรือมรดกภูมิปัญญาที่มีชีวิต (living heritage practice) อื่นๆ ในวัฒนธรรมหรือภูมิภาคของคุณเอง แล้วตอบคำถามต่อไปนี้

1. ปัจจุบันการปฏิบัตินั้นมีสถานการณเป็นอย่างไร?
2. เหตุใดการที่ชุมชนหรือกลุ่มที่เกี่ยวข้องนำองค์ประกอบทางวัฒนธรรมนั้นขึ้นทะเบียนในหนึ่งในรายชื่อของอนุสัญญา (Lists of the Convention) จึงอาจมี (หรือไม่มี) ความสำคัญต่อพวกเขา?
3. รายชื่อใดจะเหมาะสมกว่ากัน ระหว่างรายชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity) หรือรายชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ต้องการการคุ้มครองอย่างเร่งด่วน (List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding) โดยให้พิจารณาตามเกณฑ์การบรรจุชื่อ (criteria for inscription) ที่ได้อธิบายไว้

แนวคำตอบ

ตลาดน้ำ (Thai Floating Market Food Culture)

1. ปัจจุบันการปฏิบัตินั้นมีสถานการณ์เป็นอย่างไร?

วัฒนธรรมอาหารในตลาดน้ำของไทย โดยเฉพาะในจังหวัดราชบุรี ดำเนินสะดวก และ อัมพวา ยังคงเป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ท้องถิ่นและการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม แม้บางตลาดน้ำยังคงเป็นพื้นที่ชุมชนที่มีชีวิต แต่หลายแห่งกลับกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์มากกว่า ตลาดท้องถิ่นจริง ๆ จำนวนแม่ค้าพายเรือขายของลดลงเนื่องจากความเป็นเมืองและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่หันไปใช้ตลาดสมัยใหม่และร้านอาหารมากกว่า

ภาพที่ 13 บรรยากาศตลาดน้ำในจังหวัดนนทบุรี
ที่มา: riverineplace.com, 2568

2. เหตุใดการที่ชุมชนหรือกลุ่มที่เกี่ยวข้องของนางองค์ประกอบทางวัฒนธรรมนั้นขึ้นทะเบียนในรายชื่อของอนุสัญญา (Lists of the Convention) จึงอาจมี (หรือไม่มี) ความสำคัญต่อพวกเขา?

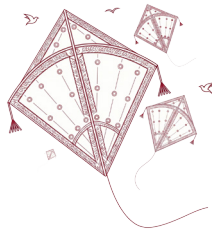
การได้รับการบรรจุในรายชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจะช่วยสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมการค้าทางน้ำแบบดั้งเดิม อีกทั้งยังเป็นแรง

สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถรักษาและส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่เคารพความแท้ของวัฒนธรรมได้ อย่างไรก็ตาม อาจมีบางฝ่ายกังวลว่าการขึ้นทะเบียนอาจยิ่งเร่งให้เกิดการค้าทางวัฒนธรรมมากเกินไป หากไม่มีการบริหารจัดการที่เหมาะสม

3. การขึ้นทะเบียนแบบใดที่สำคัญ

รายชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ต้องการการคุ้มครองอย่างเร่งด่วน (USL) เป็นรายชื่อที่เหมาะสมที่สุด เพราะวัฒนธรรมนี้กำลังเผชิญความเสี่ยงจากความทันสมัย การลดลงของผู้สืบทอดรุ่นใหม่ และการค้าทางวัฒนธรรมที่มากเกินไป การได้รับการบรรจุในรายชื่อนี้จะช่วยให้เกิดโครงการส่งเสริมการถ่ายทอดระหว่างรุ่น การศึกษาชุมชน และการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อให้ตลาดน้ำคงอยู่ในฐานะมรดกมีชีวิต ไม่ใช่เพียงแหล่งท่องเที่ยวจำลอง

หน่วยที่ 4: อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) และอนุสัญญาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของยูเนสโก

วิทยากร: Ahmed Skounti นักมานุษยวิทยา (anthropologist) สถาบันโบราณคดีและมรดกแห่งชาติ (National Institute of Archaeology and Heritage Sciences) ประเทศโมร็อกโก

ผมจะขอยกตัวอย่างจากทวีปแอฟริกา จำนวนสองกรณี เพื่ออธิบายการดำเนินงานตามอนุสัญญาทางวัฒนธรรมของยูเนสโก (UNESCO Culture Conventions) ทั้งสามฉบับ

วัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อให้เห็นถึงบทบาทของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) ในฐานะหนึ่งในเจ็ดอนุสัญญาด้านวัฒนธรรมและมรดก (seven Culture and Heritage Conventions) ที่ยูเนสโกให้การรับรองระหว่างปี 1954 ถึง 2005

อนุสัญญานับนี้มุ่งเน้นมรดกในลักษณะเฉพาะรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากอีกสองอนุสัญญาคือ

- อนุสัญญาว่าด้วยมรดกโลก (World Heritage Convention) ปี 1972 และ
- อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม (Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions) ปี 2005

เมื่อสิ้นสุดการอภิปราย เราจะสามารถจำแนกความแตกต่างของกรอบอนุสัญญาเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน รวมถึงเข้าใจเป้าหมายเฉพาะของอนุสัญญาปี 2003 นอกจากนี้ ยังสามารถชี้ให้เห็นถึงการประสานและความตึงเครียด (synergies and tensions) ที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานของอนุสัญญาเหล่านี้ในทางปฏิบัติ

อนุสัญญาทางวัฒนธรรมของยูเนสโกถือเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายระหว่างประเทศ (international law) ในด้านวัฒนธรรม เป็นสนธิสัญญาที่ถูกจัดทำขึ้นเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานในระดับชาติและระดับนานาชาติ ในสาขาวัฒนธรรมเฉพาะด้าน

ประชาคมระหว่างประเทศได้จำแนกมรดกออกเป็นหลายประเภท เช่น มรดกทางวัฒนธรรม (cultural) มรดกทางธรรมชาติ (natural) สิ่งที่มีตัวตนได้ (tangible) สิ่งที่มีตัวตนไม่ได้ (intangible) เคลื่อนย้ายได้ (movable) ใต้น้ำ (underwater) เป็นต้น

ในช่วงเวลาไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีการจัดทำมาตรฐานระหว่างประเทศ (international standard-setting instruments) เพื่อคุ้มครองมรดกแต่ละประเภท รวมทั้งมีเครื่องมือทางกฎหมาย

เพื่อคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม (diversity of cultural expressions)

อนุสัญญาสำคัญที่เกี่ยวข้องได้แก่

- ลิขสิทธิ์สากล (Universal Copyright) ปี 1952 และ 1971
- มรดกทางวัฒนธรรมในภาวะสงคราม (Cultural Heritage under Armed Conflict) ปี 1954 และ 1999
- การค้ามรดกทางวัฒนธรรมอย่างผิดกฎหมาย (Illicit Trafficking of Cultural Property) ปี 1970
- มรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ (World Cultural and Natural Heritage) ปี 1972
- มรดกวัฒนธรรมใต้น้ำ (Underwater Cultural Heritage) ปี 2001
- มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ปี 2003
- และ ความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม (Diversity of Cultural Expressions) ปี 2005

อย่างไรก็ตาม อนุสัญญาเหล่านี้ มีความเชื่อมโยงและเกื้อหนุนกัน (complementary) การประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ เป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้สามารถคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม สร้างความเข้าใจระหว่างกัน (mutual understanding) และยังมีส่วนช่วยในการบรรลุ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อเปรียบเทียบกับอนุสัญญา 3 ฉบับของยูเนสโก จะทำให้เห็นความเฉพาะของอนุสัญญา ปี 2003 ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

กรณีที่ 1 จัตุรัส Jemaa el-Fna เมือง Marrakech ประเทศโมร็อกโก ในปี 1985 เขตเมืองเก่า (Medina) ของ Marrakech ได้รับการขึ้นทะเบียนใน บัญชีมรดกโลก (World Heritage List) เพื่อคุ้มครองคุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล (Outstanding Universal Value) ในเชิงรูปธรรม

ต่อมาในปี 2008 จัตุรัส Jemaa el-Fna ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองมรดกโลกแห่งนี้ ได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity)

ภายในจัตุรัสมีการแสดงออกทางวัฒนธรรมมากมาย เช่น นักเล่านิทาน นักดนตรี นักเล่นงู นักแสดงกายกรรม นักเต้น ศิลปินวาดภาพเสนาห์ หมอดู และ การทำอาหารแบบดั้งเดิม เป็นต้น

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เหล่านี้ได้รับการคุ้มครองผ่านการรักษาความมีชีวิตชีวา (viability) โดยชุมชนยังคงสืบทอดและส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น

ภาพที่ 14 บรรยายการแสดงดนตรีเพื่อสะกดงู (Snake Charming) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม
ดั้งเดิม ณ จัตุรัส Jemaa El Fna เมืองมาร์ราเกช ที่มา: Les Jardins de la Médina (2564)

อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงภูมิทัศน์ทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมของจัตุรัสทำให้เกิดความท้าทายระหว่างการคุ้มครองมรดกทางกายภาพ (tangible) กับ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible) จึงต้องมีการประสานกรอบการดำเนินงานของอนุสัญญาทั้งปี 1972 และ 2003 เข้าด้วยกันในระดับท้องถิ่น

กรณีที่ 2 เครื่องดนตรีบาลาฟอง (Balafon) ของชุมชน Senufo ในประเทศมาลี (Mali) บัวร์กินาฟาโซ (Burkina Faso) และโกตดิวัวร์ (Côte d'Ivoire) เครื่องดนตรีบาลาฟอง (balafon) หรือ ระนาดห้าลำเนียง (pentatonic xylophone) ซึ่งเรียกว่า ncegele ในภาษาท้องถิ่น ได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ ในปี 2012

บาลาฟองถูกใช้ในงานเกษตรและพิธีกรรมทางสังคม เพื่อถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน

ในปี 2013–2014 ประเทศโกตดิวัวร์ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากยูเนสโกเพื่อสร้างอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (cultural industry) เกี่ยวกับบาลาฟอง ภายใต้กรอบของอนุสัญญาปี 2005

ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ ตั้งแต่การวางแผนทางธุรกิจไปจนถึงการจัดนิทรรศการ โดยยังคงรักษาความหมายและคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างสมดุล

ภาพที่ 15 การบรรเลงบาลาฟอง (Balafon) ของชุมชนเซนูโฟ (Senufo) ณ หมู่บ้านคูักวลา ประเทศมาลี
ที่มา: UNESCO / ผู้เล่นบาลาฟองแห่งคูักวลา (2555)

กรณีของบาลาฟองจึงแสดงให้เห็นว่า มรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งรายการอาจอยู่ภายใต้กรอบของอนุสัญญาได้มากกว่าหนึ่งฉบับ คือ การคุ้มครองการสืบทอด (2003 Convention) และการพัฒนาอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (2005 Convention)

อย่างไรก็ดี ในการดำเนินโครงการก็เกิดประเด็นขึ้น เช่น การแข่งขันระหว่างบาลาฟองแบบดั้งเดิมกับแบบสมัยใหม่ การแบ่งปันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียมและประเด็นเรื่อง บทบาททางเพศ (gender issues) เนื่องจากตามประเพณีแล้ว บาลาฟองเป็นเครื่องดนตรีของผู้ชาย

คำถามสำคัญจึงอยู่ที่ ขอบเขตและอิทธิพลซึ่งกันและกันระหว่างอนุสัญญาปี 2003 และ 2005 โดยสรุป อนุสัญญาปี 2003 เน้นการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่มีชีวิต (living heritage) ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่ม บุคคล องค์กรภาคประชาสังคม และผู้เชี่ยวชาญต่างจากอนุสัญญาปี 1972 ที่เน้นการอนุรักษ์สิ่งปลูกสร้างหรือวัตถุ และต่างจากอนุสัญญาปี 2005 ที่เน้นการส่งเสริมสินค้าและบริการทางวัฒนธรรม

สิ่งสำคัญที่สุดคือ ต้องให้ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in decision-making) เกี่ยวกับอนาคตของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตของพวกเขาเอง

ส่วนที่ 1.4 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 จับคู่อนุสัญญาของยูเนสโกแต่ละฉบับกับหัวข้อที่เกี่ยวข้อง

 WORLD HERITAGE Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972)	• Safeguarding, elements, viability
 INTANGIBLE HERITAGE Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)	• Activities, goods, services
 CULTURAL DIVERSITY Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005)	• Conservation, sites, monuments

คำถามที่ 2 อนุสัญญาของยูเนสโกทั้งสามฉบับนี้ ฉบับใดไม่มีบัญชีรายการ?

- ก. อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ
- ข. อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- ค. อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

คำอธิบาย อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรมไม่มีบัญชีรายการ

อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติมีบัญชีมรดกโลก (มีคลังความรู้จำนวน 1,154 รายการที่ขึ้นทะเบียน ณ เดือนมกราคม พ.ศ. 2565) และอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีบัญชีรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องอนุรักษ์โดยด่วนของมนุษยชาติ บัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องได้รับการคุ้มครองโดยเร่งด่วน และทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีในการอนุรักษ์

ส่วนที่ 1.4 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO Unit 2: Introducing the Convention. Participant's text. (Available in English, French, Spanish, Russian, and Arabic.)

สรุปสาระสำคัญ

การแนะนำอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

1. UNESCO และอนุสัญญาด้านวัฒนธรรม

UNESCO เป็นองค์การระหว่างรัฐบาลที่ก่อตั้งขึ้นในปี 1946 ปัจจุบันมีสมาชิก 195 ประเทศ มีอนุสัญญาด้านวัฒนธรรม 7 ฉบับ โดยอนุสัญญาที่สำคัญ 3 ฉบับ ได้แก่ อนุสัญญามรดกโลก (1972) ที่มุ่งอนุรักษ์แหล่งมรดกที่มีคุณค่าสากลโดดเด่น อนุสัญญามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (2003) ที่มุ่งสงวนรักษา ICH ของชุมชนทั่วโลก และอนุสัญญาความหลากหลายทางวัฒนธรรม (2005) ที่ส่งเสริมความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม

2. พัฒนาการและที่มาของอนุสัญญา 2003

อนุสัญญาพัฒนามาจากการอภิปรายที่เริ่มในช่วงทศวรรษ 1970 นำโดยโบลิเวีย ในปี 1989 UNESCO รับรองคำแนะนำเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมและคติชนวิทยา ปี 1993 เริ่มโครงการมรดกมนุษย์ที่มีชีวิต (Living Human Treasures) ปี 1998 เริ่มโครงการประกาศผลงานชิ้นเอกของมรดกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมุขปาฐะ จนกระทั่งเดือนตุลาคม 2003 อนุสัญญาได้รับการรับรองโดยที่ประชุมใหญ่ของ UNESCO และมีผลบังคับใช้เมื่อ 20 เมษายน 2006 โดยมีประเทศภาคี 169 ประเทศในมิถุนายน 2016

3. ความแตกต่างระหว่างอนุสัญญามรดกโลกและอนุสัญญา ICH

อนุสัญญามรดกโลก (1972) เน้นคุณค่าสากลโดดเด่น (outstanding universal value) ใช้แนวคิดความแท้จริง (authenticity) และความสมบูรณ์ (integrity) และมุ่งอนุรักษ์วัตถุและอาคารในสภาพเดิม

อนุสัญญา ICH (2003) ไม่ใช่แนวคิด “คุณค่าสากลโดดเด่น” แต่เน้นคุณค่าต่อชุมชน ไม่ใช่คำว่า “ความแท้จริง” เพราะ ICH ถูกสร้างสรรค์ใหม่อยู่เสมอ เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ ยอมรับว่า ICH เป็นมรดกที่มีชีวิต (living heritage) ที่เปลี่ยนแปลงและปรับตัวได้ และไม่สนับสนุนการ “แช่แข็ง” มรดกภูมิปัญญา

4. วัตถุประสงค์ของอนุสัญญา (มาตรา 1)

อนุสัญญามีวัตถุประสงค์ 4 ประการ ได้แก่ สงวนรักษา ICH เคารพ ICH ของชุมชน กลุ่มคน และบุคคล สร้างความตระหนักรู้ในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับสากล และส่งเสริมความร่วมมือและความช่วยเหลือระหว่างประเทศ

5. บัญชีและทะเบียนของอนุสัญญา

อนุสัญญามีบัญชีหลัก 2 รายการ ได้แก่ บัญชีมรดก ICH ที่จำเป็นต้องได้รับการสงวนรักษาโดยเร่งด่วน (มาตรา 17) สำหรับมรดกที่ความอยู่รอดถูกคุกคาม และบัญชีตัวแทนมรดก ICH ของมนุษยชาติ (มาตรา 16) เพื่อแสดงความหลากหลายของ ICH ของมนุษยชาติ นอกจากนี้มีทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีในการสงวนรักษา (มาตรา 18) สำหรับโครงการและกิจกรรมที่สะท้อนหลักการของอนุสัญญา

สิ่งสำคัญที่ต้องระลึกอยู่เสมอว่า องค์ประกอบที่ขึ้นทะเบียนนั้นไม่ได้มีคุณค่ามากกว่าองค์ประกอบที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน

6. โครงสร้างองค์กรของอนุสัญญา

สมัชชาใหญ่ (General Assembly) เป็นองค์กรสูงสุด ประกอบด้วยประเทศภาคีทั้งหมดประชุมทุก 2 ปีในเดือนมิถุนายน

คณะกรรมการระหว่างรัฐบาล (Intergovernmental Committee) มี 24 ประเทศภาคีเลือกตั้งโดยสมัชชาใหญ่ วาระ 4 ปี รับผิดชอบการขึ้นทะเบียนองค์ประกอบในบัญชี จัดทำคำแนะนำในการปฏิบัติ และบริหารกองทุน ICH ประชุมปีละ 1 ครั้ง

คณะกรรมการบริหาร (Bureau) ประกอบด้วยประธาน รองประธาน 4 คน และผู้รายงาน 1 คน ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างเซสชัน

7. คำแนะนำในการปฏิบัติ (Operational Directives)

เป็นแนวทางที่ช่วยให้ประเทศภาคีปฏิบัติตามอนุสัญญา แบ่งเป็น 4 บท ได้แก่ บทที่ 1 การปฏิบัติในระดับสากล (เกณฑ์การขึ้นทะเบียนและการประเมิน) บทที่ 2 กองทุน ICH บทที่ 3 การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ และ NGOs และบทที่ 4 การสร้างความตระหนักรู้ จริยธรรม และทรัพย์สินทางปัญญา คำแนะนำสามารถแก้ไขได้ง่ายกว่าอนุสัญญาและมีการปรับปรุงเป็นระยะ

8. กองทุน ICH

จัดตั้งโดยมาตรา 25 ประเทศภาคีบริจาคประมาณ 1% ของเงินสมทบให้ UNESCO ใช้เพื่อสงวนรักษามรดกในบัญชีเร่งด่วน เตรียมจัดทำบัญชีรายการ สนับสนุนกิจกรรมสงวนรักษาอื่นๆ และการสร้างขีดความสามารถและความตระหนักรู้

9. ภาระผูกพันของประเทศภาคี

ภาระผูกพันหลัก ได้แก่ ดำเนินมาตรการสงวนรักษา ICH ในดินแดนของตน (มาตรา 11) ระบุและจัดทำบัญชีรายการ ICH โดยมีการมีส่วนร่วมของชุมชน (มาตรา 11, 12) จ่ายเงินสมทบเข้ากองทุน (มาตรา 26) และยื่นรายงานต่อคณะกรรมการ (มาตรา 29)

ภาระผูกพันเสริม (shall endeavour) ได้แก่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวางที่สุด (มาตรา 15)

10. ประโยชน์จากการปฏิบัติตามอนุสัญญา

สำหรับชุมชน ได้แก่ การปฏิบัติและถ่ายทอดมรดกที่ดีขึ้น ความเป็นอยู่ที่ดีเพิ่มขึ้น และความเคารพและความเข้าใจระหว่างชุมชน

สำหรับประเทศ ได้แก่ เข้าร่วมเครือข่ายระดับโลก เข้าถึงความช่วยเหลือจากกองทุนสากล แบ่งปันแนวปฏิบัติที่ดี และความร่วมมือข้ามพรมแดน

สำหรับทุกคน ได้แก่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เพิ่มขึ้นและความก้าวหน้าสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยสรุป อนุสัญญา 2003 เป็นเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศที่เน้นการสงวนรักษามรดกที่มีชีวิตด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ยอมรับว่า ICH เปลี่ยนแปลงได้และควรเปลี่ยนแปลง และไม่มีระบบลำดับชั้นระหว่างวัฒนธรรมต่าง ๆ เป้าหมายคือการสนับสนุนให้ชุมชนสามารถปฏิบัติและถ่ายทอดมรดกของตนได้อย่างยั่งยืน

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

1. Blake, Janet. "Relationship to 1972 World Heritage Convention." *Commentary on the 2003 UNESCO Convention on the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, 5–7. Leicester: Institute of Art and Law, 2006.
2. Carducci, Guido. "The 1972 World Heritage Convention in the Framework of Other UNESCO Conventions on Cultural Heritage." In *The 1972 World Heritage Convention: A Commentary*, edited by Francesco Francioni and Federico Lenzerini, 363–76. Oxford: Oxford University Press, 2008.
3. Lenzerini, Federico. Protecting the Tangible, Safeguarding the Intangible: A Same Conventional Model for Different Needs. In *Climate Change as a Threat to Peace: Impacts on Cultural Heritage and Cultural Diversity*, edited by Sabine von Schorlemer and Sylvia Maus, 141–60. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014.
4. Naurath, Hilde. "Looking for Values: The UNESCO Heritage Conventions Concerning Tangible and Intangible Heritage." In *Constructing World Heritage*, edited by Marie-Theres Albert and Sieglinde Gauer-Lietz, 121–30. Frankfurt am Main: IKO-Verlag für Interkulturelle Kommunikation. 2006
5. Skounti, Ahmed. "Tangible and Intangible Heritage: Two UNESCO Conventions". In *Evolving Heritage Conservation Practice in the 21st century*, edited by Christina Cameron. Montreal-Kingston: McGill-Queens University Press (2023).

6. Skounti, A. "The Lost Ring. UNESCO's World Heritage and Intangible Cultural Heritage", *Milli Folklor* (Turkey), 2011, 89: 28-40.
7. UNESCO, Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris: UNESCO, 1972.
8. UNESCO, Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Paris: UNESCO, 2003.
9. UNESCO, Convention for the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Paris: UNESCO, 2005.

ส่วนที่ 1.4 กิจกรรรม

ในข้อความสมมติด้านล่างนี้ ให้ระบุองค์ประกอบทางวัฒนธรรมและมรดกที่อยู่ในขอบเขตของอนุสัญญายูเนสโกทั้งสามฉบับ ได้แก่ มรดกโลก (World Heritage) มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) และ ความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม (Diversity of Cultural Expressions)

แหล่งโบราณคดีเมอร์มู (The archaeological site of Mermu) ตั้งอยู่ในเมืองวารวี (Varvi) ประเทศชูดาน แหล่งนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนใน บัญชีมรดกโลก (World Heritage List) เมื่อปี ค.ศ. 2007 ภายในพื้นที่ประกอบด้วยซากโบราณสถานที่มียุระหว่าง ศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสต์ศักราช ถึง ศตวรรษที่ 4 หลังคริสต์ศักราชและยังมีหลักฐานการอยู่อาศัยในช่วงศตวรรษที่ 14 ถึง 15 หลังคริสต์ศักราช อีกด้วย

ซากโบราณสถานจากทั้งสองยุคมีความยิ่งใหญ่และหลากหลายรวมถึงหลักฐานทางโบราณคดีของ สิ่งก่อสร้างของพลเรือน (civil buildings) ศาสนสถาน (religious buildings) สิ่งก่อสร้างป้องกัน (defensive structures) และ สุสาน (funeral buildings) พื้นที่ดังกล่าวยังมี สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred places) ตั้งอยู่ใจกลางพืชพรรณเขียวชอุ่ม (lush vegetation) ซึ่งได้รับการจัดภูมิทัศน์ไว้รอบซากโบราณ

นอกเหนือจากการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีแล้ว บริเวณนี้ยังมี พิพิธภัณฑ์ และ ร้านกาแฟ รวมทั้ง ร้านจำหน่ายของที่ระลึกและหนังสือ ซึ่งจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาขนาดเล็ก ที่ผลิตโดยชุมชนช่างปั้นในพื้นที่ใกล้เคียง เครื่องปั้นเหล่านี้ตกแต่งด้วยลวดลายเรขาคณิตและลายดอกไม้ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของหัตถกรรมท้องถิ่น

รายได้จากการจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ช่วยสนับสนุนช่างปั้นประมาณสิบคน ซึ่งยังผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันจำหน่ายในพื้นที่แหล่งโบราณคดีและร้านค้าภายใน

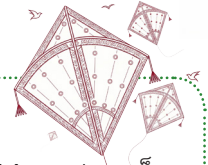

เมืองวารวิ แหล่งเมอร์มู (Mermu) ยังเป็นสถานที่จัดงาน เทศกาลดนตรีแจ๊สนานาชาติ เป็นประจำทุกปีในเดือนกรกฎาคม เทศกาลนี้จัดขึ้นโดย สมาคม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก กระทรวงวัฒนธรรม (Ministry of Culture) และ เทศบาลเมือง (Town Hall) งานเทศกาลจัดขึ้นกลางแจ้งบน เวทีชั่วคราวใต้ร่มไม้ใหญ่ในพื้นที่โบราณสถานโดยมีผู้ชมมานั่งฟังบนเก้าอี้ที่จัดเรียงเป็นแถวศิลปินและวงดนตรีแจ๊สทั้งในประเทศและต่างประเทศมาร่วมแสดง สร้างความสุขและความเพลิดเพลินให้แก่ผู้ชม

แนวคำตอบ

จากข้อมูลเรื่อง แหล่งโบราณคดีเมอร์มู (*The archaeological site of Mermu*) จะเห็นได้ว่าแหล่งนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของการบูรณาการ มรดกทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ภายใต้กรอบของอนุสัญญายูเนสโกทั้งสามฉบับ กล่าวคือ

1. มรดกโลก (World Heritage Convention 1972) แหล่งโบราณคดีเมอร์มูเป็นตัวแทนของมรดกที่จับต้องได้ (tangible heritage) ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นระดับสากล (Outstanding Universal Value) ทั้งด้านโบราณคดี สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม การขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกโลกในปี 2007 ช่วยให้แหล่งนี้ได้รับการอนุรักษ์และบริหารจัดการอย่างยั่งยืน รวมถึงสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าทางประวัติศาสตร์แก่สาธารณชน

2. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage Convention 2003) งานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตโดยชุมชนรอบพื้นที่ เป็นตัวอย่างขององค์ความรู้และทักษะดั้งเดิม ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การดำเนินกิจกรรมเหล่านี้ช่วยรักษาความมีชีวิตชีวาของวัฒนธรรมท้องถิ่น และแสดงถึงบทบาทของชุมชนในการคงอยู่ของมรดกภูมิปัญญา

3. ความหลากหลายของการแสดงออกทางวัฒนธรรม (Diversity of Cultural Expressions Convention 2005) การจัดเทศกาลดนตรีแจ๊สนานาชาติ เป็นการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนและสร้างพื้นที่ให้ศิลปินทั้งในและต่างประเทศได้แสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย งานเทศกาลนี้ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (creative economy) และเปิดโอกาสให้วัฒนธรรมท้องถิ่นผสมผสานกับวัฒนธรรมนานาชาติ

โดยรวมแล้ว กรณีของแหล่งโบราณคดีเมอร์มู สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทางวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงระหว่างมิติทางกายภาพ ภูมิปัญญา และการแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมได้อย่างสมดุล ชุมชนมีส่วนร่วมในการสืบทอดและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ขณะที่ภาครัฐและองค์กรวัฒนธรรมมีบทบาทในการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ

ข้อสังเกตเพิ่มเติม กรณีศึกษานี้สะท้อนความจำเป็นของ “การบูรณาการอนุสัญญาทั้งสาม” ในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม เพื่อให้มรดกที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้สามารถเกื้อกูลกันได้อย่างสมดุล ทั้งในเชิงการอนุรักษ์และการพัฒนา

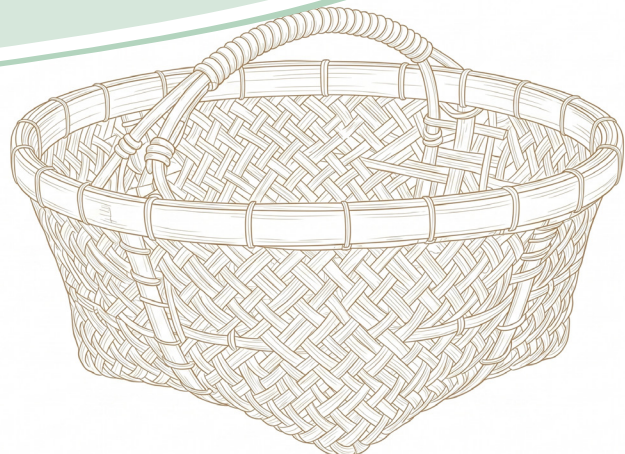

“ความอดทน การสนทนาระหว่างวัฒนธรรม
และการเคารพในความหลากหลาย
เป็นสิ่งจำเป็นยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา
ในโลกที่ผู้คนเชื่อมโยงกันแนบแน่นมากขึ้นทุกวัน”

— Kofi Annan —

อดีตเลขาธิการสหประชาชาติ

ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ค.ศ. 2001

โมดูลที่ 2

ชุมชนกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

หน่วยที่ 1 ชุมชนคือใคร ในบริบทของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

วิทยากร: Lucas dos Santos Roque นักมานุษยวิทยา และผู้อำนวยการความสะอาดในเครือข่ายระดับโลกของ UNESCO เพื่อการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในหน่วยนี้เราจะทำความเข้าใจว่า “ชุมชน” คือใคร ในบริบทของนโยบายมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คำถามนี้สำคัญเพราะ ชุมชนที่เกี่ยวข้อง (community concerned) คือแนวคิดหลักในการดูแลรักษา ICH พวกเขาคือผู้กำหนดว่ามรดกที่มีชีวิตคืออะไร และรักษาให้มันมีชีวิตอยู่ด้วยการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่อย่างต่อเนื่อง

ชุมชน: แนวคิดที่ซับซ้อนและเลื่อนไหล

ชุมชนเป็นแนวคิดที่ซับซ้อน เลื่อนไหล และกว้างขวาง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการถกเถียงในสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มาอย่างยาวนาน และยังไม่มียานิยามใดที่ได้รับการยอมรับโดยสากล

อนุสัญญาปี 2003 กับนิยามของชุมชน มาตรา 15 ของอนุสัญญาอ้างถึง “ชุมชน กลุ่ม และเมื่อเหมาะสม บุคคล” โดยเจตนาไม่สร้างนิยามตายตัว เพื่อให้ครอบคลุมรูปแบบที่หลากหลายที่มีอยู่รอบ ICH ทั่วโลก และเปิดให้รัฐภาคีกำหนดเกณฑ์และนิยามตามบริบทของตนเอง กลยุทธ์นี้ยังรับประกันแนวทางการมีส่วนร่วม (participatory approach) ตามที่ระบุในมาตรา 15 ว่า “รับประกันการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางที่สุดของชุมชน กลุ่ม และเมื่อเหมาะสม บุคคล”

นอกจากนี้ อนุสัญญายังอ้างถึงชุมชนในรูปแบบอื่น เช่น ผู้สืบทอดประเพณี (tradition bearers) และ ผู้ปฏิบัติ (practitioners) และคำนำของอนุสัญญาระบุชุดว่าคำว่า “ชุมชน” ครอบคลุม ชุมชนพื้นเมือง (indigenous communities) ด้วย

โดยรวมแล้ว ในบริบทของอนุสัญญา ชุมชนหมายถึงผู้ที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติหรือถ่ายทอด ICH และถือว่า ICH นั้นเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน

อะไรกำหนด “ชุมชน”?

เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดชุมชนในบริบทของมรดกที่มีชีวิต มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน

1. **อัตลักษณ์ร่วม** ผู้สืบทอดประเพณีรู้จักตนเองในการแสดงออกที่พวกเขามีส่วนร่วม กล่าวคือ ICH มอบความรู้สึกของอัตลักษณ์ (sense of identity) แก่ผู้สืบทอด

2. องค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่แบ่งปันร่วมกัน สมาชิกในชุมชนมีองค์ประกอบทางวัฒนธรรมบางอย่างที่เหมือนกัน ทำให้ ICH มอบคุณรู้สึกของการเป็นเจ้าของ (sense of belonging)

3. ความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างผู้ปฏิบัติ การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหมายถึงการสร้างเชื่อมโยงและการสื่อสารระหว่างกัน เพื่อรับประกันการถ่ายทอดและการปฏิบัติที่ต่อเนื่อง

ความหลากหลายภายในชุมชน

ชุมชนไม่ใช่หน่วยที่เป็นเนื้อเดียวกัน และไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน สมาชิกประกอบด้วยผู้ปฏิบัติที่มีความหลากหลายทั้งเพศ ช่วงอายุ และภูมิหลังทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ

ลองพิจารณาตัวอย่างของ แทงโก (tango) ในอาร์เจนตินาและอุรุกวัย ที่ถูกบันทึกใน Representative List ปี 2009 ชุมชนของแทงโกครอบคลุมทั้งนักดนตรี นักร้อง นักเต้น นักแต่งเพลง นักแสดงมืออาชีพ และผู้ปฏิบัติเป็นกิจกรรมส่วนตัว รวมถึงทั้งผู้ที่อาศัยในอาร์เจนตินาและอุรุกวัย และผู้ปฏิบัติแทงโกในต่างประเทศ ครอบคลุมทุกช่วงวัยและทุกเพศ

เปรียบเทียบกับ งานหัตถกรรมหินอ่อน Tinian ในกรีซ ที่จารึกปี 2015 ซึ่งมีชุมชนช่างหัตถกรรมประมาณหนึ่งร้อยคนรวมช่างฝีมือและนักเรียน ซึ่งมีขอบเขตที่ชัดเจนกว่ามาก

ความหลากหลายเหล่านี้ทำให้สมาชิกอาจแบ่งปันค่านิยมและความเชื่อบางอย่างแต่ไม่ใช่ทั้งหมด และให้ความหมายที่แตกต่างกันกับการแสดงออกเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น สมาชิกมักมีส่วนร่วมในหลายชุมชนพร้อมกัน โดยเล่นบทบาทที่แตกต่างกันในแต่ละชุมชน

ความขัดแย้งภายในชุมชน

ความหลากหลายของมุมมองและความสนใจในชุมชนอาจก่อให้เกิดความตึงเครียดและความขัดแย้งภายใน ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ La Viejada หรือ Ceremonial of the Elders Dance ใน Temporal เม็กซิโก ซึ่งจัดระหว่างวันที่ 15 ตุลาคมถึง 30 พฤศจิกายน ของทุกปี โดยคณะกรรมการพลเมืองจากย่านต่าง ๆ

พิธีนี้เริ่มด้วยวงจรการเกษตร การปลูกและเก็บเกี่ยวข้าวโพด สมาชิกแต่ละคนในฐานะนักเต้นเป็นตัวแทนวิญญาณของญาติที่เสียชีวิต การเต้นดั้งเดิมมีลักษณะเรียบง่าย เดิน หมุน และกระแทบ เข้าถึงได้สำหรับทุกช่วงวัย

ภาพที่ 16 Danza de los Viejitos ระบายพื้นเมืองจากมิโซอากังที่ใช้หน้ากากผู้เฒ่าและไม้เท้า เพื่อสื่อถึงภูมิปัญญาและการล่วงเลยของกาลเวลา
ที่มา: DMX Travel - Traditional Dances of Mexico

ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ กลุ่มเต้นบางกลุ่มได้คัดเลือกคนหนุ่มสาวและสอนการเต้นแบบใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น ซึ่งได้รับการชื่นชมเมื่อได้แสดงต่อสาธารณะ แต่ไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มย่านอื่นๆ นี่คือตัวอย่างของความขัดแย้งที่เกิดจากความแตกต่างด้านวิสัยทัศน์ในการถ่ายทอดมรดก

สาเหตุความขัดแย้งอีกประการที่พบบ่อยคือการใช้ ICH เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การตัดสินใจว่าจะทำหรือไม่ทำ และจะกระจายรายได้อย่างไร มักเป็นความท้าทายที่ชุมชนต้องเผชิญ เพื่อแก้ไขความขัดแย้งเหล่านี้ ชุมชนและกลุ่มมักสร้างการแบ่งบทบาท โครงสร้างภายใน และกลไกการสร้างฉันทามติ (consensus)

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบนิเวศของ ICH

ชุมชนไม่ได้ประกอบด้วยเฉพาะผู้ปฏิบัติเท่านั้น เพื่อรักษาการแสดงออกให้มีชีวิต ชุมชนต้องการการมีส่วนร่วมจากคนและสถาบันที่หลากหลาย กลับมาที่ตัวอย่างงานหัตถกรรมหินอ่อน Tinian ในกรีซ มีพิพิธภัณฑ์และโรงเรียนศิลปะที่มีส่วนร่วมในนิทรรศการ โครงการการศึกษา สิ่งพิมพ์ และการประชุมเชิงปฏิบัติการ รวมถึงรัฐบาลและนักอนุรักษ์เอกชนที่รับผิดชอบการอนุรักษ์และบูรณะอนุสาวรีย์

ระบบนิเวศของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใน ICH สามารถแบ่งได้เป็น 3 วงหลัก

วงแรก คือ ผู้สืบทอดและผู้ปฏิบัติ (Bearers and practitioners) คือหัวใจหลักของ ICH พวกเขาเผยแพร่ ปฏิบัติ และรับประกันการถ่ายทอดองค์ประกอบ และเป็นแหล่งเก็บความรู้ และประเพณี

วงที่สอง คือ ชุมชนที่เกี่ยวข้อง (Community concerned) มีส่วนร่วมทางอ้อม อาจรวมถึงผู้ชม ผู้เข้าร่วมทางอ้อม และลูกค้า มีบทบาทในการสร้างความตระหนักรู้และกระตุ้นการปฏิบัติ ICH ในบางกรณี

วงที่สาม คือ เครือข่ายสถาบัน (Institutional network) ประกอบด้วยสถาบันและองค์กรที่จำเป็นเพื่อรับประกันการดูแลรักษา ICH อย่างครบวงจร ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

แผนภาพที่ 2 กลไกสำคัญในการสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

สรุป ชุมชนในบริบทของ ICH เป็นแนวคิดที่ไม่อาจนิยามได้อย่างตายตัว มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลง ขยายตัว และซ้อนทับกัน ความซับซ้อนนี้ไม่ใช่อุปสรรค แต่เป็นพลังที่ทำให้มรดกที่มีชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีความหมายในทุกยุคสมัย การเข้าใจว่าชุมชนคือใครและทำงานอย่างไร จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการดูแลรักษา ICH ที่มีประสิทธิผลและเคารพต่อความหลากหลายของมนุษย์

ส่วนที่ 2.1 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ข้อความเกี่ยวกับการดูแลรักษา (safeguarding) ข้อใดที่เป็นเท็จ?

- ก. การดูแลรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ควรเป็นประโยชน์อันดับแรกเสมอแก่สมาชิกของชุมชน
- ข. ตัวแทนภายนอกสามารถกำหนดชุมชนหรือกลุ่มขององค์ประกอบ ICH ได้
- ค. ชุมชนของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสามารถมีลักษณะและรูปแบบการจัดองค์กรที่แตกต่างกัน
- ง. ความรู้สึกร่วมของการเป็นเจ้าของและอัตลักษณ์ และการสื่อสารระหว่างสมาชิก เป็นบางแง่มุมที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนเกี่ยวกับ ICH ของมัน

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข. เป็น (เป็นข้อความเท็จ)

คำอธิบาย จากเอกสาร ชุมชนคือผู้ที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติหรือการถ่ายทอดและพิจารณาว่าสิ่งนั้นเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของพวกเขา ตัวแทนภายนอก (external agents) ไม่สามารถกำหนดว่าใครคือชุมชนได้ เพราะชุมชนต้องเป็นผู้ที่ “ยอมรับตัวเอง” (recognize themselves) ในการแสดงออกนั้น

คำถามที่ 2 ในสาขามรดกที่มีชีวิต (living heritage) ชุมชนหรือกลุ่มมีลักษณะเฉพาะดังต่อไปนี้ทั้งหมด ยกเว้น

- ก. พวกเขาระบุตัวตนกับการแสดงออกทาง ICH ที่พวกเขาถ่ายทอดและซึ่งให้ความรู้สึกของอัตลักษณ์ ความต่อเนื่อง และการเป็นเจ้าของแก่พวกเขา
- ข. พวกเขาสร้างและรักษาความสัมพันธ์และการสื่อสารกับสมาชิกของพวกเขาเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อรับประกันการถ่ายทอดและการปฏิบัติของมรดกที่มีชีวิต
- ค. พวกเขาปรารถนาที่จะสืบทอดมรดกของพวกเขาต่อไป
- ง. พวกเขาถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนในอนุสัญญาเพื่อการดูแลรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง. (เป็นข้อที่ไม่ใช่ลักษณะเฉพาะ)

คำอธิบาย จากเอกสารระบุชัดเจนว่า “อนุสัญญา 2003 ไม่ได้สร้างคำนิยามเกี่ยวกับชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง” และ “ชุมชนไม่มีขอบเขตที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน (no clearly defined borders)” ดังนั้น ข้อ ง. จึงเป็นข้อความที่ไม่ถูกต้อง เพราะชุมชนไม่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนในอนุสัญญา

ส่วนที่ 2.1 บทอ่านประจำหน่วย

Perez Lopes, Enrique. (2014). Who does consent? Culture & Development Magazine
12. UNESCO. pp. 27-30. (PDF pages 14-17)

บทบรรณาธิการและบทความพิเศษ

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้: จากนโยบายสู่ชุมชน

บทบรรณาธิการ

โดย เฟอร์นันโด บรูกแมน (Fernando Brugman)

ในเดือนพฤศจิกายน 2014 ผู้แทนกว่า 1,000 คนจาก 138 ประเทศเข้าร่วมการประชุมประจำปีครั้งที่ 9 ของคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) ณ กรุงปารีส ในจำนวนนี้มีตัวแทนจากหลายประเทศในละตินอเมริกาและแคริบเบียนที่ได้ให้สัตยาบันอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้แล้ว

ภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างล้าลึกแห่งนี้แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่ในการปกป้องและสงวนรักษามรดกนี้

การสงวนรักษามรดกที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) หมายถึง การรับประกันการถ่ายทอดและการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่อย่างต่อเนื่องของการปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ และทักษะที่ชุมชนกลุ่มคน และในบางกรณีบุคคลต่าง ๆ ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน รวมถึงเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง

มรดกนี้ปรากฏใน 5 รูปแบบหลัก ได้แก่ (1) ประเพณีและการแสดงออกทางวาจา (oral traditions and expressions) (2) ศิลปะการแสดง (performing arts) (3) การปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และเทศกาล (social practices, rituals and festive events) (4) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (knowledge and practices concerning nature and the universe) และ (5) งานฝีมือดั้งเดิม (traditional craftsmanship)

มรดกเหล่านี้มอบความรู้สึกของเอกลักษณ์และความต่อเนื่อง ส่งเสริมความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม คุณค่าที่สำคัญของมรดกที่จับต้องไม่ได้ต่อการพัฒนายังไม่ได้รับการตระหนักอย่างเต็มที่เสมอไป การแสดงออกที่เปลี่ยนแปลงอยู่เหล่านี้เป็นทั้งกลไกสำหรับการเจรจาและการแก้ไขความขัดแย้ง เป็นเครื่องมือของความเหนียวแน่นทางสังคม และเหนือสิ่งอื่นใด เป็นเส้นทางของการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

จาก 33 ประเทศในภูมิภาค 30 ประเทศได้ให้คำมั่นในการสงวนรักษามรดกนี้ภายใต้อนุสัญญาแล้ว

โครงการสร้างขีดความสามารถ

โดย กิลดา เบตาคอร์ต (Gilda Betancourt)

ความสนใจของประเทศสมาชิกที่เพิ่มขึ้น UNESCO ใน ICH และการสนับสนุนกิจกรรมขององค์กรในสาขานี้ นำไปสู่การร่างอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งตระหนักถึงความสำคัญของมรดกนี้ ในฐานะปัจจัยสำคัญในการรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural diversity) ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่เพิ่มขึ้น รวมถึงการส่งเสริมการเจรจา ระหว่างวัฒนธรรมและความเคารพต่อวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน

อนุสัญญายังระบุว่า คุณค่าของมรดกนี้ไม่ได้อยู่เพียงการแสดงออกทางวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่ความมั่งคั่งของความรู้และทักษะที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มรดกนี้ครอบคลุมทั้งประเพณีที่สืบทอดมาจากอดีตและการปฏิบัติในชนบทและเมืองร่วมสมัยที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มวัฒนธรรมที่หลากหลาย

ภูมิหลังของ ICH ในละตินอเมริกา

ละตินอเมริกาและแคริบเบียนเป็นหนึ่งในภูมิภาคที่ได้รับการคัดเลือกสำหรับการดำเนินโครงการระดับโลกนี้ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันล้ำลึกของภูมิภาค ซึ่งรวมองค์ประกอบจากพื้นเมือง ยุโรป แอฟริกา และจากเอเชียและตะวันออกกลางในยุคใหม่ เป็นทั้งจุดแข็งและความท้าทาย ในการดำเนินงาน

ประชากรพื้นเมืองบนแผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะต่าง ๆ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสร้างสรรค์ แม้ในสภาวะที่ยากลำบาก สร้างผลงานในหลายด้านทั้งงานฝีมือ การเตรียมยา การเกษตรและการประกอบอาหาร การจัดองค์กรชุมชน และที่อยู่อาศัย ภาษา ความเชื่อ เทศกาล ดนตรี และการเต้นรำ ที่หลากหลายล้วนมีส่วนหล่อเลี้ยงความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมนี้

กลยุทธ์ระดับโลก

แม้รัฐบาล องค์กรสังคม และชุมชนจะมีส่วนช่วยในการฟื้นฟูและปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศของตน แต่ยังต้องการการดำเนินการร่วมกันในระดับที่เป็นระบบกว่าเดิม เนื่องจากประเทศสมาชิกเผชิญข้อจำกัดในการดำเนินการตามอนุสัญญา 2003 สำนักเลขาธิการ UNESCO จึงจัดทำกลยุทธ์ระดับโลกเพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถระดับชาติ (Global Strategy for Strengthening National Capacities) ในปี 2009 โดยมุ่งเน้น 4 ด้านหลัก ได้แก่ การทบทวนนโยบายวัฒนธรรมและกฎหมายเพื่อรวม ICH การออกแบบโครงสร้างสถาบันใหม่ที่ครอบคลุมมรดกที่จับต้องไม่ได้ การพัฒนาวิธีการและระบบการจัดทำบัญชีรายการ (inventorying methods) และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเฉพาะชุมชน โดยเน้นการฝึกอบรมด้านเทคนิค

กลไกของอนุสัญญา

คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลประชุมเป็นประจำเพื่อประเมินการเสนอชื่อและตัดสินใจเกี่ยวกับการบันทึก ICH ผ่าน 3 กลไกหลัก ได้แก่ รายชื่อมรดกที่ต้องการการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน (List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding) ประกอบด้วย

องค์ประกอบที่ชุมชนและรัฐภาคีเห็นว่าสำคัญสำหรับการถ่ายทอด *รายชื่อตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity)* ที่แสดงความหลากหลายของ ICH และ *ทะเบียนแนวปฏิบัติการสงวนรักษาที่ดี (Register of Best Safeguarding Practices)* ที่ประกอบด้วยโครงการและกิจกรรมที่สะท้อนหลักการของอนุสัญญาได้ดีที่สุด

การพัฒนาสื่อการศึกษาและเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญ

ส่วน ICH ของ UNESCO รับผิดชอบจัดเตรียมสื่อการศึกษาสำหรับหัวข้อสำคัญภายใต้อนุสัญญา 2003 ครอบคลุมเรื่องการให้สัตยาบัน การดำเนินการ การจัดทำบัญชีรายการโดยชุมชน การเสนอชื่อ ทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดี และคำขอความช่วยเหลือระหว่างประเทศ สื่อเหล่านี้ได้รับการแปลเป็นภาษาสเปน ครีโอล โปรตุเกส อายมารา (Aymara) และกัวรานี (Guarani) ผ่านความร่วมมือกับสำนักงาน UNESCO หลายแห่ง

ด้านเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญ ผู้อำนวยการความสะดวก 11 คนจาก 10 ประเทศในภูมิภาคได้รับการคัดเลือกและฝึกอบรมในปี 2011 เพื่อทำความเข้าใจกับอนุสัญญา แนวทางปฏิบัติ และสื่อการศึกษาที่จัดเตรียมโดยสำนักเลขาธิการ พร้อมเว็บเพจสำหรับการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน

ในทางปฏิบัติ งานของผู้อำนวยการความสะดวกมีความซับซ้อนเกินกว่าที่คาดไว้ เพราะต้องให้คำแนะนำแก่สถาบันแห่งชาติในการจัดตั้งกลุ่มถาวร ติดตามการฝึกภาคสนาม และตัดสินใจในหลายสถานการณ์โดยขาดข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทของแต่ละประเทศ

ผลลัพธ์และความท้าทาย

ระหว่างปี 2011–2014 มีกิจกรรมประมาณ 40 กิจกรรมในภูมิภาค ครอบคลุม 23 จาก 30 ประเทศที่เป็นผู้ลงนามในอนุสัญญา มีผู้เข้าร่วมกว่า 600 คน โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากกองทุนความไว้วางใจของญี่ปุ่น ราชอาณาจักรนอร์เวย์ เนเธอร์แลนด์ และสเปน หลายประเทศได้จัดตั้งหรือเสริมสร้างโครงสร้างสถาบันเพื่อติดตาม ICH พร้อมพัฒนากลไกการจัดทำบัญชีรายการที่มีชุมชนมีส่วนร่วม

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายที่ยังคงอยู่คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญที่สุดของอนุสัญญาแต่ยังคงเป็นความท้าทายในทางปฏิบัติ แต่ละประเทศต้องพิจารณาบทบาทของชุมชนอย่างรอบคอบตามบริบทของตนเอง

กลไกของอนุสัญญายังไม่ได้รับการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ การเสนอชื่อเข้า Representative List ยังมีมากกว่าการเสนอชื่อเข้า Urgent Safeguarding List มีเพียงสี่ประเทศ (เปรู บราซิล เวเนซุเอลา และกัวเตมาลา) ที่มีองค์ประกอบในรายชื่อที่ต้องการการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน ทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีมีเพียงสี่แนวปฏิบัติจากภูมิภาค และคำขอความช่วยเหลือระหว่างประเทศยังมีจำกัด

การเสนอชื่อร่วมหลายประเทศซึ่งเกี่ยวข้องกับ ICH ที่ข้ามพรมแดนก็ยังน้อย มีเพียงสามรายการใน Representative List ได้แก่ มรดกทางวาจาของชาวซาปารา (เอกวาดอร์และเปรู) ภาษาการเดินร่า และดนตรีของชาวการิฟูนา (เบลีซ กัวเตมาลา ฮอนดูรัส และนิการากัว) และแทงโก (อาร์เจนตินาและอุรุกวัย)

บทความพิเศษ: อนุสัญญาของจากรัวร์

โดย อาเดรียนา โมลานโน อาเรนาส (Adriana Molano Arenas)

ขณะนั่งบนม้านั่งในบ้านกลางป่าเมซอนตะวันออกเฉียงเหนือของโคลอมเบีย ผมอธิบายให้บุคคลที่มีความรู้ ผู้นำ และสมาชิกชุมชนใน Pirá Paraná ฟังว่า UNESCO อนุสัญญา รายชื่อต่างๆ นโยบายระดับชาติ และแนวคิดเรื่องมรดกที่จับต้องไม่ได้และการสงวนรักษาคืออะไร จากนั้นพวกเขาขอให้ผมออกจากห้อง และพวกเขาอยู่ที่นั่นเคียงบ่าเคียงไหล่กันตลอดทั้งคืน

ตอนรุ่งอรุณ พวกเขาเรียกผมกลับมาและบอกว่าพวกเขาเข้าใจทุกอย่างแล้ว และตัดสินใจที่จะเดินทางตามเส้นทางของการสงวนรักษา หลังจากนั้น ทีมงานของสมาคมกัปตันและผู้มีอำนาจพื้นเมืองแห่ง Pirá-Paraná (ACAIP) และที่ปรึกษาจาก Gaia Amazonas (NGO) ได้เริ่มการเดินทางไปยังดินแดนบรรพบุรุษเพื่อแปลแนวคิดเหล่านี้เป็นภาษาและมุมมองโลกของพวกเขาเอง

การแปลแนวคิด สิ่งที่เราเรียกว่า safeguarding หรือการสงวนรักษา พวกเขาเรียกว่า carayuru ซึ่งคือสีแดงจากใบของ Bignonia chica ที่ใช้เพื่อการปกป้อง เป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบการป้องกันและรักษาโรค สำหรับพวกเขา การมีแผนการสงวนรักษาคือการปกป้องความรู้ชุดนี้ นั่นเอง

แม่น้ำ Pirá Paraná หรือ Hee Oko~Ba (แม่น้ำยูรูปารี) เป็น “หัวใจ” ของพื้นที่ขนาดใหญ่ที่เรียกว่า Hee Yaia Godo หรือ “ดินแดนของจากรัวร์แห่งยูรูปารี” ชื่อนี้มาจากความรู้แบบดั้งเดิม คือพลังทั้งหมดของปัญญา-ความรู้ Ketí Oka ที่ได้มาจากจากรัวร์แห่งวิญญาณยูรูปารี Hee Yaia

ผมเล่าเรื่องนี้เพราะสำหรับผม การนำ ICH เข้าสู่นโยบายสาธารณะคือการกระบวนกร แปลภาษา จากภาษาระหว่างประเทศที่เป็นทางการของอนุสัญญา ผ่านภาษานโยบายสาธารณะระดับชาติ ลงสู่ภาษาทางการเมืองและวัฒนธรรมของชุมชน การเดินทางของการแปลนี้เองคือหัวใจแท้จริงของการสงวนรักษา

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

ลิงก์ต่อไปนี้จะนำคุณไปยังไฟล์การเสนอชื่อของรายการที่ขึ้นทะเบียนไว้ 2 รายการ ภายใต้อนุสัญญา ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างมากในแง่ของขนาดของชุมชนที่มีส่วนร่วมในการปกป้องรักษามรดกเหล่านี้ การอ่านไฟล์ดังกล่าวจะช่วยให้คุณเข้าใจข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมเกี่ยวกับคำถามที่ว่า: ชุมชนเหล่านั้นคือใคร?

1. The nomination form for Tinian marble craftsmanship (Available in English and French)
2. The nomination form for Tango (Available in English and French)

ส่วนที่ 2.1 กิจกรรม

ลองนึกถึงตัวอย่างมรดกที่มีชีวิตในครอบครัว ชุมชน หรือย่านของคุณ จากนั้นระบุสมาชิกชุมชนสองถึงสามคนและสอบถามว่าสามารถพบพวกเขาเพื่อเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของพวกเขาได้หรือไม่ หากพวกเขาตกลง ให้ถามว่าเหตุใดแนวปฏิบัตินี้จึงมีความสำคัญต่อพวกเขา และมีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกละเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างไร คำตอบจะช่วยให้คุณเข้าใจว่ามรดกที่มีชีวิตมอบความรู้สึกของอัตลักษณ์และความหมายให้แก่ผู้ปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการระบุชุมชนขององค์ประกอบมรดกที่มีชีวิต

แนวคำตอบ

การแพทย์แผนไทยและสมุนไพร มรดกที่มีชีวิตในชุมชน

สำหรับกิจกรรมนี้ ฉันได้สำรวจแนวปฏิบัติการแพทย์แผนไทยและการรักษาด้วยสมุนไพรในละแวกบ้าน โดยพูดคุยกับผู้ปฏิบัติในชุมชนสามคน ได้แก่ อาจารย์สมชาย หมอพื้นบ้านอายุ 68 ปี แม่เล็ก หมอสมุนไพรอายุ 72 ปี ผู้เชี่ยวชาญการเตรียมยาแผนโบราณ และคุณนิรันดร์ ผู้ฝึกหัดอายุ 45 ปีที่กำลังสืบทอดความรู้นี้อย่างจริงจัง

เหตุใดแนวปฏิบัตินี้จึงมีความสำคัญต่อพวกเขา

อาจารย์สมชาย มองแนวปฏิบัตินี้ในฐานะสายสืบทอดที่ข้ามพันตัวบุคคล “ความรู้นี้ถ่ายทอดมาจากปู่ของผม ซึ่งเรียนรู้มาจากพระสงฆ์ในวัด มันไม่ใช่แค่เรื่องของการรักษาร่างกาย แต่เป็นเรื่องของการรักษาสมดุลระหว่างร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณตามหลักพุทธศาสนา เมื่อผมรักษาใครด้วยการนวดแผนไทยหรือลูกประคบสมุนไพร ผมกำลังสืบทอดสายตระกูลที่ย้อนกลับไปหลายร้อยปี”

แม่เล็ก เชื่อมโยงแนวปฏิบัติของตนกับความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นและจุดหมายของชีวิต “การทำยาสมุนไพรเชื่อมโยงฉันกับแม่และคุณยาย พวกเขาสอนฉันว่าต้องเก็บใบไหนในช่วงข้างแรม ใบไหนในช่วงขึ้น วิธิตากสมุนไพรอย่างถูกต้อง และบทสวดใดที่ต้องท่องขณะเตรียมยา ฉันเป็นผู้รักษาความรู้ที่อาจสูญหายไป”

คุณนิรันดร์ เริ่มต้นจากประสบการณ์ส่วนตัว ก่อนขยายสู่ความรับผิดชอบต่อชุมชน “ผมเริ่มเรียนเพราะลูกสาวมีปัญหาสุขภาพเรื้อรังที่การแพทย์สมัยใหม่แก้ไขไม่ได้ ผ่านการรักษาแบบดั้งเดิม เธอดีขึ้น ตอนนี้ผมเรียนรู้เพราะเห็นว่าความรู้ที่กำลังหายไป ผมอยากเป็นสะพานระหว่างแนวทางสมัยใหม่และแบบดั้งเดิม”

แนวปฏิบัตินี้สร้างความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างไร

แนวปฏิบัตินี้สร้างความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนผ่าน 5 มิติที่เชื่อมโยงกัน

มิติทางสังคม ร้านเล็ก ๆ ของแม่เล็กกลายเป็นจุดรวมตัวที่ผู้คนมาแบ่งปันเรื่องสุขภาพ และแลกเปลี่ยนข่าวสารท้องถิ่น บ้านของอาจารย์สมชายทำหน้าที่เป็นศูนย์สุขภาพชุมชนแบบไม่เป็นทางการ

มิติทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ แนวปฏิบัตินี้เชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับวัฒนธรรมไทย และหลักพุทธศาสนา ครอบคลุมทั้งความเข้าใจแนวคิดเรื่องสมดุลและกรรม ความเคารพต่อพิธีกรรมดั้งเดิมและฤกษ์ยาม การใช้มนต์บาลีระหว่างการรักษา และการเชื่อมโยงกับชุมชนวัดที่เป็นแหล่งกำเนิดความรู้

มิติข้ามรุ่น คุณนิรันดร์เล่าว่า “เมื่อผมถามเรื่องสมุนไพรหรือเทคนิค คนแก่จะมีความสุข พวกเขาดีใจที่มีคนหนุ่มสนใจ มันทำลายอุปสรรคด้านอายุและสร้างความเคารพซึ่งกันและกัน”

มิติทางเศรษฐกิจ แม่เล็กซื้อสมุนไพรจากเกษตรกรท้องถิ่น ส่วนอาจารย์สมชายแลกเปลี่ยนบริการกับช่างฝีมือในชุมชน รักษากระบวนการตอบแทนซึ่งกันและกันแบบดั้งเดิมไว้

มิติการทำงานร่วมกัน ผู้ปฏิบัติทั้งสามปรึกษาหารือกันเป็นประจำ ซึ่งเสริมสร้างให้เห็นว่าแนวปฏิบัตินี้เป็นของชุมชน ไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ข้อค้นพบเกี่ยวกับอัตลักษณ์และความหมาย

การสนทนาเหล่านี้เผยให้เห็นข้อค้นพบสำคัญ 4 ประการ

ประการแรก **มรดกที่มีชีวิตเป็นจุดยึดเหนี่ยวของอัตลักษณ์** ผู้ปฏิบัติทั้งสามมองตนเองในฐานะผู้นำพาความรู้ของบรรพบุรุษ ดังที่อาจารย์สมชายกล่าวว่า “ผมเป็นอย่างไรเป็นเพราะสิ่งที่ปู่สอนผม เมื่อผมรักษาใครสักคน ปู่ก็รักษาผ่านผม” แสดงให้เห็นว่า ICH มอบความต่อเนื่องระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

ประการที่สอง **ความหมายผ่านการรับใช้** แม่เล็กกล่าวว่า “เมื่อลูกของใครสักคนมีไข้ ตอนกลางคืนและมาเคาะประตูบ้านฉัน ฉันรู้ว่าการดำรงอยู่ของฉันมีความหมาย ฉันไม่ได้อยู่เพื่อตัวเองเท่านั้น”

ประการที่สาม **ความรู้สึกลึกซึ้งเป็นผู้พิทักษ์วัฒนธรรม** คุณนิรันดร์สะท้อนว่า “ถ้าคนอย่างเราไม่ทำให้มันมีชีวิตอยู่ ประเทศไทยจะสูญเสียสิ่งที่ทำให้เราเป็นคนไทย เราจะกลายเป็นแค่อีกสถานที่หนึ่งที่ทุกคนกินยาเม็ดเดียวกัน”

ประการที่สี่ **ธรรมชาติที่ปรับตัวได้ของมรดกที่มีชีวิต** ทั้งสามคนปรับเปลี่ยนแนวปฏิบัติตามบริบทสมัยใหม่ คุณณิรันดรีใช้โซเชียลมีเดียแบ่งปันข้อมูลในขณะที่รักษาความรู้บางส่วนไว้เป็นความลับ อาจารย์สมชายส่งต่อผู้ป่วยให้แก่โรงพยาบาลเมื่อจำเป็น บูรณาการการวินิจฉัยสมัยใหม่เข้ากับการรักษาดั้งเดิม นี่คือหลักฐานว่ามรดกที่มีชีวิตไม่ได้ถูกแช่แข็ง มันพัฒนาไปในขณะที่รักษาคุณค่าหลักไว้

การระบุชุมชน

จากการสนทนาเหล่านี้ ชุมชนของ ICH องค์ประกอบนี้ครอบคลุมผู้คนสามกลุ่ม

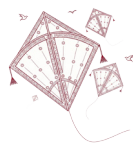
ผู้ปฏิบัติหลัก ได้แก่ หมอพื้นบ้าน หมอสมุนไพร และหมอนวดแผนไทย ผู้ฝึกหัดที่กำลังเรียนรู้อย่างจริงจัง และครอบครัวที่เป็นสายการถ่ายทอดความรู้

ชุมชนสนับสนุน ได้แก่ ผู้ป่วยประจำที่ยืนยันคุณค่าของแนวปฏิบัติ ผู้จัดหาสมุนไพรและเภสัชกร พระสงฆ์ในวัดที่รักษาความรู้ทางจิตวิญญาณที่เกี่ยวข้อง และหน่วยงานท้องถิ่นที่ยอมรับผู้ปฏิบัติแบบดั้งเดิม

ชุมชนในวงกว้าง ได้แก่ เพื่อนบ้านที่มีส่วนร่วมโดยการรับการรักษา และผู้ที่มีมองแนวปฏิบัตินี้เป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ไทยและแนวคิดพุทธเกี่ยวกับสุขภาพ

สรุป การสำรวจนี้เผยให้เห็นว่าแนวปฏิบัติการรักษาแบบดั้งเดิมของไทยมอบ 4 สิ่งสำคัญแก่ผู้ปฏิบัติ ได้แก่ **อัตลักษณ์** ผ่านการเชื่อมโยงกับบรรพบุรุษและสายตระกูลทางวัฒนธรรม **จุดหมาย** ผ่านการรับใช้ความต้องการของชุมชน **ความเป็นส่วนหนึ่ง** ผ่านเครือข่ายการแบ่งปันความรู้ และ **ความต่อเนื่อง** ในฐานะสะพานเชื่อมระหว่างรุ่น

แนวปฏิบัตินี้เป็นมรดกที่มีชีวิตเพราะมันถูกปฏิบัติ ถ่ายทอด และปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องโดยชุมชน มันไม่ได้ถูกเก็บรักษาไว้ในหนังสือหรือพิพิธภัณฑ์ แต่มีชีวิตอยู่ในปฏิสัมพันธ์ประจำวันระหว่างหมอและชุมชน ในการเตรียมยา ในสัมผัสของการนวดบำบัด และในระบบความเชื่อร่วมกันที่ทำให้แนวปฏิบัตินี้มีความหมายที่สำคัญที่สุด ชุมชนยอมรับแนวปฏิบัตินี้เป็นมรดกของพวกเขา สิ่งที่กำหนดว่าพวกเขาเป็นใคร หากปราศจากการยอมรับและการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันนี้ ความรู้ก็จะเป็นเพียงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ไม่ใช่มรดกที่มีชีวิต

หน่วยที่ 2: ทำไมชุมชนจึงเป็นหลักสำคัญของการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

วิทยากร: Lucas dos Santos Roque นักมานุษยวิทยา และผู้อำนวยการความสะอาดในเครือข่ายระดับโลกของ UNESCO เพื่อการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

เหตุใด “ชุมชน” จึงเป็นหลักสำคัญของการสงวนรักษา ICH? คำตอบอยู่ที่แก่นของบทนี้นั่นคือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คือ มรดกที่มีชีวิตของชุมชน เพราะมันเป็นผลลัพธ์จากประวัติศาสตร์ พลวัตทางสังคม โลกทัศน์ จิตวิญญาณ ความรู้ และกระบวนการทางประวัติศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมที่หลากหลายของชุมชนเหล่านั้น

ICH ดำเนินควบคู่ไปกับพลวัตของชุมชน ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของชุมชนเอง ดังนั้น การดำรงอยู่และการส่งต่อระหว่างรุ่น (intergenerational transmission) จึงเป็นผลจากการตัดสินใจของชุมชน สมาชิกชุมชนคือผู้ตัดสินใจว่าสิ่งใดจะได้รับการสงวนรักษา เมื่อใด อย่างไร และเพราะเหตุใด

อนุสัญญา 2003 ยืนยันว่า ICH ทำหน้าที่เป็น “พลังขับเคลื่อนของความหลากหลายทางวัฒนธรรม (mainspring of cultural diversity) และหลักประกันของการพัฒนาที่ยั่งยืน” ขณะที่ปฏิญญาสากลของ UNESCO ว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมเน้นย้ำว่า “ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมีความจำเป็นต่อมนุษยชาติไม่ต่างจากความหลากหลายทางชีวภาพที่จำเป็นต่อธรรมชาติ”

แผนภาพที่ 3 อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. 2003

เครื่องมือสำรวจมรดกที่มีชีวิต

UNESCO พัฒนาเครื่องมือ “Dive into Intangible Cultural Heritage” ซึ่งเป็นการสำรวจเชิงแนวคิดและภาพผ่านมรดกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเกือบ 500 รายการในบัญชีของอนุสัญญา 2003 เครื่องมือนี้ช่วยให้เราเห็นความหลากหลายของมรดกที่มีชีวิตทั่วโลก ค้นหาความคล้ายคลึงระหว่างการแสดงออกทางวัฒนธรรมต่างๆ และสร้างการแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรม (intercultural dialogue) โดยเริ่มจากแง่มุมที่มีร่วมกันและขยายไปสู่สิ่งที่ไม่คุ้นเคย

ในระดับชุมชน การปฏิบัติ ICH ส่งเสริมทั้งการเสริมพลัง (empowerment) และการพัฒนาชุมชน ในด้านหนึ่ง มรดกที่มีชีวิตเกิดขึ้นจากโลกทัศน์ของชุมชน และในอีกด้านหนึ่ง มันทำหน้าที่เป็นโครงสร้างของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการจัดการเวลา ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม

กรณีศึกษา: พิธีกรรมยาโควา (Yaokwa Ritual)

ตัวอย่างที่สะท้อนแนวคิดทั้งหมดนี้ได้อย่างชัดเจนคือพิธีกรรมยาโควาของชนพื้นเมืองเอนาเวเน นาเว (Enawene Nawe) ราว 540 คน ที่อาศัยอยู่ริมลุ่มแม่น้ำจูรูเอนา (Juruna Basin River) ในพื้นที่ตอนใต้ของปาฟโนเมซอน

พิธีกรรมยาโควากินระยะเวลา 7 เดือนในช่วงฤดูแล้ง มีจุดประสงค์เพื่อรักษาระเบียบของจักรวาลและสังคม โดยบูชาเหล่าภูตยาคาอิริติ (Yakairiti spirits) ผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติด้วยการถวายเกลือหิน ปลา อาหาร การเต้นรำ และบทเพลง ชีวิตประจำวันตลอด 7 เดือนนี้หมุนรอบพิธีกรรมโดยชุมชนแบ่งออกเป็นสองกลุ่มตามลำดับหมู่เผ่า แต่ละกลุ่มมีหน้าที่และบทบาทเฉพาะในการเกษตรกรรม การแปรรูปอาหาร การแสดง ดนตรี และการเต้นรำ

จากพิธีกรรมนี้ สามารถระบุลักษณะสำคัญ 3 ประการของ ICH ได้ดังนี้

ประการแรก ICH สร้างอัตลักษณ์แก่ผู้ปฏิบัติ ชาวเอนาเวเน นาเว มองตนเองว่าเป็นชาวประมง นักดำน้ำ และผู้เชี่ยวชาญในการนำทางในลำน้ำ ซึ่งสอดคล้องกับพิธียาโควาที่เป็นเสาหลักของชีวิตและจักรวาลของพวกเขา

ประการที่สอง ICH สะท้อนและได้รับอิทธิพลจากพลวัตทางสังคม พิธีกรรมยาโควากำหนดปฏิทินประจำปีและกำกับวิถีปฏิบัติและความสัมพันธ์ภายในชุมชนตลอดช่วงเวลา 7 เดือน

ประการที่สาม ICH แสดงถึงปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพิธีกรรมเกี่ยวพันกับการตกปลา การสร้างเขื่อนดักปลา และความรู้ในการแปรรูปอาหาร มันจึงพึ่งพาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมโดยตรง และในขณะเดียวกันก็ช่วยรักษาคุณภาพทรัพยากรธรรมชาตินั้นด้วย

ภาพที่ 17 ชาวเอนาเวเน นาเว (Enawene Nawe) ประกอบพิธีกรรมยาโอควา (Yaokwa) เพื่อบูชาวิญญาณและรักษาความสมดุลของระเบียบสังคมและจักรวาล
ที่มา: IPHAN (Instituto do Patrimônio Histórico e Artístico Nacional), 2008

ภาวะเสี่ยงและการขึ้นทะเบียนเร่งด่วน

พิธีกรรมยาโอควาได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกที่ต้องการการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน (List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding) เพราะกำลังตกอยู่ในภาวะเสี่ยงร้ายแรง พื้นที่สงวนของชาวเอนาเวเน นาเว กลายเป็นเกาะเล็ก ๆ ท่ามกลางการตัดไม้ทำลายป่า มีการสร้างเขื่อนพลังน้ำกว่า 10 แห่งในแม่น้ำจูเอนา และพื้นที่ถูกบุกรุกพร้อมมลพิษจากปศุสัตว์ เหมืองแร่ และการผลิตถั่วเหลืองโดยรอบ

การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์อย่างรวดเร็วกำลังทำลายฐานทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ความรู้เชิงนิเวศที่สั่งสมมานานอาจสูญหาย ทำให้คนรุ่นต่อไปไม่สามารถปฏิบัติพิธีกรรมได้ ซึ่งอาจนำไปสู่การล่มสลายของระบบชีวิตและโครงสร้างสังคมทั้งหมดของชาวเอนาเวเน นาเว

การส่งต่อ: หัวใจของการสงวนรักษา

ตัวอย่างพิธีกรรมยาโอควาแสดงให้เห็นว่า ICH เป็นพื้นฐานของความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน และรับประกันเงื่อนไขการดำรงชีวิตของคนรุ่นต่อไป สิ่งสำคัญที่สุดคือต้องรับประกัน เงื่อนไขที่ดีในการส่งต่อ (transmission) เพราะการส่งต่อคือหัวใจของการดำรงอยู่ของ ICH ในอนาคต กลยุทธ์การส่งต่ออาจแตกต่างกันตามลักษณะของแต่ละชุมชน ทั้งในรูปแบบการศึกษาในระบบ

(formal educational programmes) หรือการถ่ายทอดโดยครูภูมิปัญญา (traditional master) เฉพาะทาง

ศูนย์ศิลปะชนพื้นเมืองโตโตแน็ก (Centre for Indigenous Arts of the Totonac People) ประเทศเม็กซิโกเป็นตัวอย่างที่ได้รับการคัดเลือกโดย UNESCO เข้าสู่บัญชีแนวปฏิบัติที่ดีในการสงวนรักษา ICH ปี 2012 ศูนย์แห่งนี้ก่อตั้งขึ้นในปี 2006 จากความเชื่อว่า “การฟื้นคืนและยกย่องประสบการณ์ร่วมในฐานะอารยธรรมของพวกเขาคือหนทางที่ดีที่สุดในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชนพื้นเมือง”

โครงสร้างของศูนย์ยึดตามประเพณี “บ้านโรงเรียน (house-schools)” แต่ละบ้านมุ่งเน้นศิลปะแขนงหนึ่ง ทั้งเครื่องปั้นดินเผา ทอผ้า จิตรกรรม การรักษาแบบดั้งเดิม การเต้นรำ ดนตรี ศิลปะการแสดง และการทำอาหาร ส่วน “บ้านของผู้อาวุโส (House of Elders)” เป็นพื้นที่ที่ผู้เรียนซึมซับค่านิยมสำคัญและเข้าใจความหมายเชิงจิตวิญญาณของการสร้างสรรค์ กระบวนการส่งต่อความรู้เป็นแบบองค์รวม (integral and holistic)

ภาพที่ 18 Kantiyan (สภาผู้อาวุโส) แห่งศูนย์ศิลปะพื้นเมือง (Center for Indigenous Arts) กลุ่มผู้นำทางจิตวิญญาณและภูมิปัญญาผู้ทำหน้าที่สืบสานและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชาวโตโตนา (Totonac) ในประเทศเม็กซิโก
ที่มา: © Cumbre Tajin, 2009

บทสรุป: ชุมชนคือหัวใจของการสงวนรักษา

การสงวนรักษา ICH มีเป้าหมายเพื่อให้มรดกยังคงดำรงอยู่ต่อไปในคนรุ่นใหม่ และหนทางเดียวที่จะบรรลุเป้าหมายนี้คือ กระบวนการสงวนรักษาที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง (community-centered processes) สมาชิกชุมชนคือผู้มีอำนาจในการทำความเข้าใจสถานการณ์ปัจจุบัน ระบุปัญหาและจุดแข็ง และกำหนดแนวทางการดำเนินมาตรการสงวนรักษา นี่คือเหตุผลที่ “ชุมชน” เป็นหลักสำคัญที่ขาดไม่ได้ของการสงวนรักษา ICH

ส่วนที่ 2.2 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible cultural heritage) เป็น “มรดกที่มีชีวิตของชุมชน (living heritage of communities)” ด้วยเหตุผลต่อไปนี้ทั้งหมด ยกเว้นข้อใด

- ก. เป็นผลมาจากพลวัตในชุมชน
- ข. ICH สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการของชุมชน
- ค. เป็นผลมาจากกระบวนการทางประวัติศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และสังคมมากมาย
- ง. การถ่ายทอดข้ามรุ่นต้องรักษารูปแบบของ ICH ให้มีชีวิตอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง.

เหตุผล เอกสารระบุชัดเจนว่า “The intangible heritage also accompanies the communities’ dynamics, being modified according to their needs” (มรดกภูมิปัญญายังดำเนินไปพร้อมกับพลวัตของชุมชน โดยได้รับการปรับเปลี่ยนตามความต้องการของพวกเขา)

ดังนั้น ข้อ ง. เป็นข้อที่ผิด เพราะมรดกภูมิปัญญาสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความต้องการของชุมชน ไม่จำเป็นต้องรักษาไว้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย

คำถามที่ 2 ข้อความใดต่อไปนี้เป็นเท็จ?

- ก. อนุสัญญาปี 2003 พิจารณาความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในฐานะ “แหล่งกำเนิด (mainspring)” ของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการรับประกันการพัฒนาที่ยั่งยืน
- ข. ชุมชนไม่มีความสำคัญในการผลิตและการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- ค. การอนุรักษ์ ICH ส่งเสริมความเคารพและความชื่นชมซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนและกลุ่ม ส่งเสริมบทสนทนาข้ามวัฒนธรรม (intercultural dialogue)
- ง. การประกาศใช้ ICH ส่งเสริมการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน (community empowerment) และการพัฒนาชุมชนเช่นกัน

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข.

เหตุผล ข้อความนี้เป็นเท็จอย่างชัดเจน เพราะทั้งบทเน้นย้ำตั้งแต่ต้นว่า “why are communities at the centre of intangible cultural heritage safeguarding?” (ทำไมชุมชนจึงอยู่ที่ศูนย์กลางของการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา) และเอกสารสรุปว่า “This demonstrates the central role of the community in living heritage safeguarding” (สิ่งนี้แสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของชุมชนในการอนุรักษ์มรดกที่มีชีวิต) ชุมชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลิตและการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ส่วนที่ 2.2 บทอ่านประจำหน่วย

Jacobs, M. CGIs and Intangible Heritage Communities, museums engaged, in: Djeri, T., et al. (eds.), Museums and Intangible Cultural Heritage. Towards a Third Space in the Heritage Sector. A Companion to Discover Transformative Heritage Practices for the 21st Century, Brugge, Werkplaats Immaterieel Erfgoed, 2020, pp. 38-41.

การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่ม และบุคคล (Communities, Groups and, in some cases, Individuals: CGIs) ในงานมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และบทบาทของพิพิธภัณฑ์

วิเคราะห์โดย Marc Jacobs

ภาพรวม

เอกสารนี้วิเคราะห์วิวัฒนาการของแนวปฏิบัติในการสงวนรักษา ICH ภายใต้อนุสัญญา UNESCO 2003 โดยเน้นการเปลี่ยนผ่านจากแนวคิด “ชุมชนท้องถิ่น” สู่แนวคิด CGIs (Communities, Groups and Individuals) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินงานด้านมรดกในศตวรรษที่ 21 ประเด็นวิกฤตคือการยกระดับมาตรฐานจริยธรรมของพิพิธภัณฑ์จากการเป็นเพียงผู้จัดแสดงสู่การเป็น “พันธมิตร” หรือ “นายหน้าทางวัฒนธรรม” (cultural brokers)

1. นิยามและอำนาจของ CGIs: มากกว่า “ชุมชนท้องถิ่น”

อนุสัญญา 2003 ใช้คำเฉพาะว่า “ชุมชน กลุ่ม และในบางกรณี บุคคล” (CGIs) อย่างสม่ำเสมอ การใช้ตัวย่อนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่

ป้องกันความเข้าใจผิด หลีกเลี่ยงการลดทอนความหมายของผู้อยู่เบื้องหลัง ICH ให้เหลือเพียงคำว่า “ชุมชนท้องถิ่น” ซึ่งจำกัดขอบเขตและละเลยบทบาทของกลุ่มหรือบุคคลเฉพาะราย

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน จิตวิญญาณของอนุสัญญาเน้นว่าการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางและกระตือรือร้นของ CGIs คือหลักปฏิบัติที่ถูกต้องและจำเป็น

ท้าทายบทบาทของพิพิธภัณฑ์ กระตุ้นให้พิพิธภัณฑ์ปรับเปลี่ยนแนวปฏิบัติ จากการจัดการมรดกโดยฝ่ายเดียว มาเป็นการทำงานร่วมกับ CGIs ในฐานะตัวแทนที่ทรงพลัง

2. หลักจริยธรรม 2015: มาตรฐานใหม่สำหรับปฏิสัมพันธ์ทางมรดก

ในปี 2015 มีการประกาศ “หลักจริยธรรมสำหรับการสงวนรักษา ICH” โดยมีหลักการสำคัญที่พิพิธภัณฑ์ต้องนำไปปฏิบัติ ดังนี้

หลักการที่ 4 ว่าด้วยความร่วมมือและความยินยอม ต้องอาศัยความโปร่งใส การสนทนา การเจรจาต่อรอง และการปรึกษาหารือ ความยินยอม (consent) ต้องเป็นความยินยอมที่ได้รับโดยอิสระ ล่วงหน้า และที่สำคัญที่สุดคือเป็น “ความยินยอมที่ต่อเนื่อง” (sustained consent) สอดคล้องกับลักษณะการทำงานระยะยาวของพิพิธภัณฑ์

หลักการที่ 7 ว่าด้วยการคุ้มครองผลประโยชน์ CGIs ต้องได้รับประโยชน์ทั้งทางศีลธรรมและวัตถุ (moral and material interests)

ประเด็นสำคัญคือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากคำว่า “การมีส่วนร่วม” (participation) ที่ถูกใช้จนเลือนความหมาย ไปสู่การสร้างปฏิสัมพันธ์ที่เน้นความโปร่งใสและการเจรจาต่อรองอย่างแท้จริง

3. จากการมีส่วนร่วมสู่ “การมีส่วนร่วมเชิงลึก” (Engagement)

ภายใต้กรอบผลลัพธ์โดยรวม (Overall Results Framework) และคำแนะนำในการปฏิบัติ (Operational Directives) มีการขยายขอบเขตการทำงานร่วมกับ CGIs ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นใน 3 ด้าน

การมีส่วนร่วมเชิงลึก มีความหมายลึกซึ้งกว่าการมีส่วนร่วมในนาม หมายถึงการทำงานในลักษณะ “การออกแบบร่วม” (co-design) อย่างแท้จริง

ความครอบคลุม ตามคำแนะนำในการปฏิบัติ ข้อ 174 ประเทศภาคีและหน่วยงานต้องรวมกลุ่มคนทุกภาคส่วน ทั้งชนพื้นเมือง ผู้อพยพ ผู้ลี้ภัย ทุกเพศและวัย ตลอดจนผู้พิการและกลุ่มเปราะบาง

การเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง ไม่ควรกลบเกลื่อนความตึงเครียดไว้ได้นามของ “ชุมชน” แต่ต้องเผชิญและจัดการกับความแตกต่างระหว่างกลุ่มและบุคคลอย่างตรงไปตรงมา

4. แนวคิด “ชุมชนมรดก” และการปรับเปลี่ยนบทบาทของสถาบัน

แนวคิดจากอนุสัญญาฟารู (Faro Convention) ของสภายุโรปและการปรับใช้ในบริบทแฟลนเดอร์ส (Flanders) เสนอการนิยามใหม่ของ “ชุมชนมรดก” (heritage community) ว่าประกอบด้วยเครือข่ายของผู้มีบทบาทที่หลากหลาย ทั้งบุคคล กลุ่มคน และสถาบัน ที่ให้คุณค่ากับมรดกและมุ่งส่งต่อสู่คนรุ่นหลัง

เมื่อมองพิพิธภัณฑ์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมรดก มิใช่หน่วยงานภายนอก จะช่วยเกิดความคิดนอกกรอบและเปิดรับกลยุทธ์การออกแบบร่วมได้ง่ายขึ้น ตามคำแนะนำในการปฏิบัติบทที่ 6 พิพิธภัณฑ์สามารถทำหน้าที่ได้ 3 บทบาท ได้แก่

พันธมิตร (partner) ของ CGIs ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

ตัวกลางหรือนายหน้าทางวัฒนธรรม (mediator/cultural broker) ทำหน้าที่ประสานและเชื่อมโยงระหว่างฝ่ายต่างๆ

กลไกสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยใช้ศักยภาพของสถาบันในการสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนผ่าน ICH

5. บทสรุปเชิงวิพากษ์

การสงวนรักษา ICH ในปัจจุบันเรียกร้องให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑ์ “บริบทพิพิธภัณฑ์” เดิม แล้วหันมาดำเนินงานในรูปแบบ “เครือข่ายและกระบวนการ” การทำความเข้าใจ CGIs และการยึดถือหลักจริยธรรมว่าด้วยความยินยอมและการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่เพียงทำให้งานของพิพิธภัณฑ์มีความชอบธรรมเท่านั้น หากยังเป็น ความรับผิดชอบทางศีลธรรม ที่สถาบันทางวัฒนธรรมพึงยึดถือ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและการเคารพในศักดิ์ศรีของเจ้าของมรดกอย่างแท้จริง

ส่วนที่ 2.2 กิจกรรม

เลือกตัวอย่างขององค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage element) ที่คุณรู้จักหรือที่มาจากภูมิภาคที่คุณอาศัยอยู่ หากจำเป็น ให้ค้นคว้าเพิ่มเติมเล็กน้อย

โดยพิจารณาจากองค์ประกอบ ICH นี้ ตอบคำถามต่อไปนี้

คุณสามารถระบุได้ว่าใครเป็นสมาชิกของชุมชนในองค์ประกอบนี้ และทำไม? สมาชิกแต่ละคนมีบทบาทอย่างไรในการรักษามรดกที่มีชีวิต (living heritage) ของพวกเขาให้คงอยู่?

ตัวอย่างคำตอบ

วัฒนธรรมพอลามแม่ลามา (Phor Lam – Mae Lam Culture) ของชาวผู้ไท ตำบลนาโก จังหวัดกาฬสินธุ์

องค์ประกอบ ICH ที่เลือก

วัฒนธรรมพอลามแม่ลามาเป็นระบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์เชิงพิธีกรรมของชาวผู้ไท ซึ่งจัดอยู่ในหมวด วิถีปฏิบัติทางสังคมและพิธีกรรม (Social practices, rituals and festive events) ตามกรอบของอนุสัญญายูเนสโก ค.ศ. 2003 โดยเป็นมรดกภูมิปัญญาที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่นในชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไท

คำถามที่ 1 ใครเป็นสมาชิกของชุมชนในองค์ประกอบนี้ และทำไม?

สมาชิกของชุมชนมรดกในวัฒนธรรมพอลามแม่ลามาประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังนี้

1. พอลามแม่ลามา (ผู้อุปถัมภ์) คือคู่สามีภรรยาที่ได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่เป็น “พอลามแม่ลามา” ของคู่แต่งงานใหม่ คุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นพอลามแม่ลามาได้นั้นต้องมีครอบครัวที่สมบูรณ์ ไม่เป็นหม้าย มีบุตร และต้องไม่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับลูกลามา สถานะนี้ถือเป็นเกียรติสูงสุดในสังคมผู้ไท เนื่องจากสะท้อนถึงการได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีคุณธรรมและเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน

2. ลูกลามา (คู่แต่งงานใหม่) คือคู่บ่าวสาวที่เลือกพอลามแม่ลามาไว้ก่อนแต่งงาน และมอบตัวเป็นลูกในพิธี ลูกลามาถือเป็นสมาชิกหลักที่ได้รับการดูแล คำปรึกษา และความช่วยเหลือจากพอลามแม่ลามาตลอดชีวิตคู่ พวกเขาเป็นผู้ “รับ” และ “สืบทอด” คุณค่าของวัฒนธรรมนี้ไปพร้อมกัน

3. หลานลามา (บุตรของลูกลามา) เมื่อลูกลามามีบุตร บุตรเหล่านี้นะกลายเป็น “หลานลามา” โดยอัตโนมัติ มีพิธีบายศรีรับขวัญหลานลามาเกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่าเครือข่ายนี้ขยายออกสู่คนรุ่นต่อไปอย่างเป็นรูปธรรม

4. ปราชญ์ชาวบ้านและผู้อาวุโส ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับขั้นตอน ความหมาย และคุณค่าของวัฒนธรรมพอลามแม่ลามา รวมถึงเป็นผู้กล่าว “เพียนเขย” ในพิธีแต่งงาน ซึ่งเป็นการอบรมสั่งสอนเจ้าบ่าวให้เป็นสามีที่ดี

5. ชมรมพ่อล่ำแม่ล่ำ เป็นองค์กรที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นในยุคปัจจุบันเพื่อรวบรวมฐานข้อมูลและเผยแพร่วัฒนธรรมนี้อย่างเป็นระบบ ถือเป็นกลไกสถาบันที่ช่วยให้มรดกมีชีวิตยังคงอยู่ได้ในบริบทสมัยใหม่

คำถามที่ 2 สมาชิกแต่ละกลุ่มมีบทบาทอย่างไรในการรักษา Living Heritage ให้คงอยู่?

สมาชิก	บทบาทในการรักษา Living Heritage
พ่อล่ำแม่ล่ำ	เป็นผู้ปฏิบัติ (Practitioner) หลัก ทำหน้าที่ใกล้เคียง ให้คำปรึกษา และเป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่คนรุ่นหลัง
ลูกล่ำ	รับและสืบทอดคุณค่าของวัฒนธรรม รวมถึงเมื่อโตขึ้นก็จะกลายเป็นพ่อล่ำแม่ล่ำของคนรุ่นต่อไป
หลานล่ำ	เป็นคนรุ่นใหม่ที่ถูกปลูกฝังคุณค่านี้ตั้งแต่เกิด เป็นผู้รับช่วงต่อในอนาคต
ปราชญ์ชาวบ้าน	ถ่ายทอดความรู้แบบปากต่อปากและผ่านพิธีกรรม เป็นความรู้ประเภทความรู้ปฏิบัติ (Tacit Knowledge) ที่ถ่ายทอดผ่านการกระทำและประสบการณ์
ชมรมพ่อล่ำ แม่ล่ำ	จัดทำเอกสารเผยแพร่ จัดกิจกรรมกระชับความสัมพันธ์ และปรับเนื้อหา (เช่น คำเขียนเขย) ให้เข้ากับยุคสมัย

ข้อสังเกตสำคัญ

วัฒนธรรมพ่อล่ำแม่ล่ำแสดงให้เห็นลักษณะสำคัญของมรดกที่มีชีวิต อย่างน้อยสองประการ คือ

ประการแรก **ความมีชีวิต (Vitality)** วัฒนธรรมนี้ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับอดีต แต่มีการปรับตัว เช่น การยืดหยุ่นจำนวนลูกล่ำที่รับได้ และการปรับถ้อยคำเขียนเขยให้ทันสมัย

ประการที่สอง การทำหน้าที่เป็นสวัสดิการชุมชน เครือข่ายพ่อล่ำแม่ล่ำไม่ใช่เพียงพิธีกรรม แต่ยังเป็นระบบช่วยเหลือเกื้อกูลที่ครอบคลุมทั้งด้านการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งตรงกับแนวคิด CGIs ของอนุสัญญายูเนสโก ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่ม และบุคคลในการคุ้มครองมรดก

หน่วยที่ 3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวนรักษา ICH

วิทยากร: Neel Kamal Chapagain รองศาสตราจารย์และผู้อำนวยการ ศูนย์การจัดการมรดก มหาวิทยาลัย Ahmedabad อินเดีย

ในบทนี้เราจะพูดถึงแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation) ที่เกี่ยวข้องกับอนุสัญญาปี 2003 เพื่อการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) โดยจะครอบคลุมเหตุผลที่มาตรา 15 เน้นย้ำการมีส่วนร่วมของชุมชน ความหมายของการมีส่วนร่วมในบริบทนี้ และความท้าทายพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง

การมีส่วนร่วมในภาคมรดก: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ

“การมีส่วนร่วม” กลายเป็นคำสำคัญ (buzzword) ในวาทกรรมการพัฒนาตั้งแต่ช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 และแพร่หลายสู่โครงการทุกประเภท ทั้งการวางแผน งานพัฒนาสังคม และการกำกับดูแล (governance) เมื่อภาคมรดกพัฒนาขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชน (community engagement) ก็ถูกเรียกร้องมากขึ้นเช่นกัน โดยได้รับแรงผลักดันจากความนิยมของแนวทางที่มีพื้นฐานจากคุณค่า (values-based approaches) และความพยายามรวมแนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชน (community-based approaches) เข้าสู่กระบวนการอนุรักษ์และจัดการมรดก

เมื่ออนุสัญญา ICH ได้รับการรับรองในปี 2003 ความกังวลเกี่ยวกับผู้คน แนวคิดเรื่องมรดกที่มีชีวิต และความจำเป็นในการทำงานร่วมกับชุมชนได้อยู่ที่แกนสำคัญของเอกสาร เพราะจากคำนิยามของ ICH นั้น ผู้คนอยู่ที่ศูนย์กลางของมรดกนี้ หากปราศจากการมีส่วนร่วมของผู้คน การสงวนรักษา ICH จึงไม่อาจสำเร็จได้

การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน

การมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญในทุกขั้นตอนของการสงวนรักษา ICH ตั้งแต่การระบุตัวตน (identification) การจัดทำเอกสาร (documentation) ไปจนถึงกิจกรรมการสงวนรักษา (safeguarding activities)

ในสถานการณ์ที่เหมาะสม สมาชิกชุมชนที่เกี่ยวข้องควรอยู่ในตำแหน่งที่สามารถดำเนินการปฏิบัติของตนต่อไปได้โดยธรรมชาติ และด้วยเหตุนี้จึงถ่ายทอด ICH จากรุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตาม อาจมีสถานการณ์ที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการปฏิบัติ ICH บางอย่างได้ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือช่างปั้นหม้อในเนปาล อินเดีย และประเทศเอเชียใต้หลายแห่ง ที่ปัจจุบันพบว่าการดำรงอยู่ของงานฝีมือดั้งเดิมเป็นเรื่องยาก เพราะการแพร่หลายของภาชนะพลาสติกราคาถูกได้ดึงโอกาสทางการตลาดของผลิตภัณฑ์ดินเผาไปอย่างแท้จริง

ในสถานการณ์เช่นนี้ บุคคลที่สาม (third parties) สามารถสนับสนุนชุมชนได้ ทั้งในการสื่อสารความสำคัญของ ICH การจัดทำบัญชีรายการ การจัดทำเอกสาร และการวางแผนกลยุทธ์การสงวนรักษา อย่างไรก็ตาม กิจกรรมเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความยินยอม (consent) และการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน (active involvement) ของชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่ถือครอง ICH นั้น

ความยินยอมโดยอิสระ ล่วงหน้า และโดยมีข้อมูลครบถ้วน

อนุสัญญาฯ มีข้อกำหนดเกี่ยวกับกระบวนการจัดทำบัญชี โดยรัฐภาคีต้องมั่นใจในการมีส่วนร่วมที่กว้างที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ (widest possible involvement) ของชุมชน ในกรณีของแฟ้มเสนอชื่อเพื่อบรรจุในบัญชีระดับสากล ความยินยอมโดยอิสระ ล่วงหน้า และโดยมีข้อมูลครบถ้วน (free prior and informed consent) เป็นข้อบังคับโดยเด็ดขาด

แต่ละคำในหลักการนี้มีความหมายเฉพาะที่สำคัญ “อิสระ (free)” หมายถึงปราศจากแรงกดดันหรือภาระผูกพันใดๆ เพื่อแลกเปลี่ยนกับความยินยอม “ล่วงหน้า (prior)” หมายถึงชุมชนต้องได้รับการแจ้งเกี่ยวกับเจตนาและกระบวนการก่อนที่กิจกรรมจะเกิดขึ้น และ “โดยมีข้อมูลครบถ้วน (informed)” หมายถึงชุมชนต้องได้รับข้อมูลอย่างครบถ้วนเกี่ยวกับกระบวนการวัตถุประสงค์ ผลลัพธ์ และผลที่ตามมาอื่นๆ

เจตนาของหลักการนี้คือการสร้างข้อตกลงสำหรับกระบวนการอย่างแข็งขัน ไม่ใช่แค่การรับความยินยอมแบบเฉยๆ อย่างไรก็ตาม การได้รับความยินยอมเพียงอย่างเดียวยังไม่ตอบสนองความต้องการของ “การมีส่วนร่วมที่กว้างที่สุดเท่าที่เป็นไปได้”

มาตรา 15 และความคลุมเครือที่เป็นโอกาส

มาตรา 15 ของอนุสัญญาปี 2003 เรียกร้องให้มีการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการจัดทำบัญชีและการสงวนรักษาทั้งหมด หลักการจริยธรรมเพื่อการสงวนรักษา ICH ยังเน้นย้ำว่าปฏิสัมพันธ์ทั้งหมดกับชุมชนควรมีลักษณะเป็น ความร่วมมือที่โปร่งใส (transparent collaboration) และขึ้นอยู่กับความยินยอมโดยอิสระ ล่วงหน้า อย่างต่อเนื่อง และโดยมีข้อมูลครบถ้วน

แม้ข้อความในมาตรา 15 จะคลุมเครือเกี่ยวกับลักษณะและขอบเขตของการมีส่วนร่วม แต่ความคลุมเครือนี้อาจเป็นโอกาสในการปรับกระบวนการให้เหมาะสมกับบริบท (contextualize) ในแต่ละกรณี แทนที่จะต้องปฏิบัติตามด้วยวิธีการตายตัววิธีใดวิธีหนึ่ง เจตนาของมาตรา 15 ได้รับการอธิบายเพิ่มเติมในคำสั่งปฏิบัติการ (Operational Directives) บทที่ III โดยมาตรา 79 ส่งเสริมให้รัฐภาคีมั่นใจในการมีส่วนร่วมของสถาบันอื่นๆ ควบคู่กับชุมชนที่เกี่ยวข้อง กลุ่ม และบุคคล

ระดับและคุณภาพของการมีส่วนร่วม

มีรูปแบบหลายแบบที่แสดงลักษณะและระดับของกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น บันไดของการมีส่วนร่วมของพลเมือง (ladder of citizen participation) ของ Sherry Arnstein และสเปกตรัมของการมีส่วนร่วมของสาธารณะ (spectrum of public participation) ที่รับรองโดย International Association for Public Participation เมื่อติดตามรูปแบบเหล่านี้ จะเห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมที่สุดคือที่ชุมชนเองตัดสินใจอย่างอิสระ

ในทางปฏิบัติ สิ่งนี้เกิดขึ้นในสถานการณ์ ICH ส่วนใหญ่ที่ ICH ถูกสร้างสรรค์ บำรุงรักษา ปฏิบัติ และถ่ายทอดโดยชุมชนที่เกี่ยวข้องอยู่แล้วโดยธรรมชาติ ดังนั้นจากมุมมองของอนุสัญญา จึงเป็นการดีที่สุดที่ชุมชนหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การระบุตัวตน การจัดทำเอกสาร และการจัดทำบัญชีรายการ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและความยั่งยืน เพราะพวกเขาเป็นผู้ถือครองและผู้ดูแล (custodians) ความรู้และระบบของตนเอง

บทบาทของผู้อำนวยความสะดวกจากภายนอก

ชุมชนอาจไม่คุ้นเคยกับกรอบการทำงานระดับโลกอย่างอนุสัญญาปี 2003 หรือคำศัพท์เทคนิคที่ใช้สื่อสารกับบุคคลที่สามหรือชุมชนอื่น ในสถานการณ์เช่นนี้จึงอาจเกิดความจำเป็นของการอำนวยความสะดวก (facilitation) โดยหน่วยงานภายนอก

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการอำนวยความสะดวก สิ่งที่ส่งผลโดยตรงต่อระดับของการมีส่วนร่วมได้แก่ พลวัตระหว่างผู้อำนวยความสะดวกและชุมชน ลักษณะของกระบวนการจัดทำบัญชี ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และบริบทที่กำลังโต้ตอบกันอยู่ ดังนั้นไม่ว่าใครเป็นผู้อำนวยความสะดวก ต้องมุ่งมั่นที่จะให้อำนาจในการตัดสินใจสูงสุดเท่าที่เป็นไปได้แก่ชุมชนที่เกี่ยวข้อง

บทสรุป การได้รับความยินยอมโดยอิสระ ล่วงหน้า และโดยมีข้อมูลครบถ้วนเป็นขั้นตอนเริ่มต้นที่ดี แต่กระบวนการมีส่วนร่วมต้องไปไกลกว่านั้น เพื่อเสริมพลังให้ชุมชนที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง มีเพียงการเสริมพลังดังกล่าวเท่านั้นที่จะทำให้ชุมชนสามารถมั่นใจในการสงวนรักษาที่มีความหมายและยั่งยืนขององค์ประกอบ ICH ของตนเองได้

ส่วนที่ 2.3 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ ICH มีความสำคัญเพราะ....

- ก. อนุสัญญากำหนดให้ต้องทำ
- ข. อนุสัญญาจำเป็นต้องได้รับการทำความเข้าใจโดยชุมชน
- ค. ชุมชนเป็นผู้ถือครองและผู้ถ่ายทอด ICH ของพวกเขา
- ง. ชุมชนจำเป็นต้องให้ทุนสำหรับการอนุรักษ์

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

เหตุผล เอกสารระบุชัดเจนว่า “It is logically so, as they are the holders and custodians of their knowledge and systems” (มันเป็นเช่นนั้นตามตรรกะ เพราะพวกเขาเป็นผู้ถือครองและผู้ดูแลความรู้และระบบของพวกเขา) และ “intangible cultural heritage is created, maintained, practiced, and transmitted by the concerned communities themselves” (มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมถูกสร้างสรรค์ บำรุงรักษา ปฏิบัติ และถ่ายทอดโดยชุมชนที่เกี่ยวข้องเองอยู่แล้ว)

นี่คือเหตุผลพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ไม่ใช่เพียงเพราะอนุสัญญากำหนด แต่เพราะชุมชนเป็นแกนแท้ของ ICH

คำถามที่ 2 ชุมชนคือกลุ่มของผู้คนที่มีความคิดเหมือนกัน—ซึ่งทุกคนมีมุมมองที่คล้ายคลึงกันและส่วนใหญ่เห็นพ้องกันในทุกสิ่ง ดังนั้น ชุมชนจึงเป็นหน่วยที่เป็นเนื้อเดียวกัน (homogenous entity) ข้อความนี้จริงหรือเท็จ

คำตอบที่ถูกต้อง เท็จ

เหตุผล แม้ว่าเอกสารนี้จะไม่ได้กล่าวถึงโดยตรง แต่จากบริบททั่วไปของการทำงานกับชุมชนและมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ชุมชนไม่ใช่หน่วยที่เป็นเนื้อเดียวกัน (homogenous) ชุมชนมักประกอบด้วยผู้คนที่หลากหลาย มีมุมมองที่แตกต่างกัน และอาจมีความขัดแย้งภายใน

เอกสารกล่าวถึง “communities, groups and individuals” แยกกัน และพูดถึง “the many communities” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและความซับซ้อนภายในชุมชน ไม่ใช่หน่วยที่เป็นเนื้อเดียวกันที่ทุกคนคิดเหมือนกัน

ส่วนที่ 2.3 บทอ่านประจำหน่วย

Khalaf, Sulayman. Involvement and Role of Communities in Safeguarding ICH. ICH Courier Online. (Read as PDF.)

การมีส่วนร่วมและบทบาทของชุมชนในการสงวนรักษา ICH

โดย Sulayman Khalaf ผู้เชี่ยวชาญด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ Abu Dhabi Authority for Culture and Heritage, UAE

สถาบันวัฒนธรรมของรัฐสมัยใหม่สามารถให้การสนับสนุนการสงวนรักษา ICH ระดับชาติได้ในด้านการเงิน การบริหาร และโลจิสติกส์ อย่างไรก็ตาม ความจริงยังคงอยู่เพื่อให้ ICH แสดงออกในฐานะ “มรดกที่มีชีวิต (living heritage)” อย่างแท้จริง ต้องการการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากชุมชนที่ถือครองและปฏิบัติมัน เพื่อให้คุณสมบัติพลวัต (dynamic) ที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นธรรมชาติ (organic) ดำเนินต่อไปข้ามรุ่นภายในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ตำแหน่งของชุมชนในระบบการสงวนรักษามรดก

การเน้นย้ำเรื่องบทบาทของชุมชนนี้ได้นำผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมที่กำหนดนิยาม ICH ของ UNESCO ให้วางตำแหน่งชุมชนไว้ที่แกนกลางของระบบการสงวนรักษาโดยรวม UNESCO ยืนยันว่าแฟ้มการเสนอชื่อที่ส่งเพื่อขอการขึ้นทะเบียนต้องแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวางที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ในทุกขั้นตอน ทั้งการระบุตัวตนขององค์ประกอบ การเตรียมการเสนอชื่อ การกำหนดรายละเอียด และการดำเนินมาตรการสงวนรักษา การเน้นย้ำชุมชนนี้สะท้อนบทบาทพื้นฐานในการรักษา ICH ให้เป็นประเพณีมรดกที่ยังมีชีวิต ไม่ใช่เพียงของเก่าในพิพิธภัณฑ์ที่เต็มไปด้วยฝุ่น

จาก “ชุมชนเล็ก” สู่อะไรในยุคละโลกาภิวัตน์

ประมาณหกสิบปีก่อน นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน Robert Redfield ได้กำหนดแนวคิดเรื่อง “ชุมชนเล็ก (Little Community)” เพื่ออธิบายรูปแบบการจัดองค์กรของชีวิตมนุษย์ที่แพร่หลายที่สุดในสังคมเกษตรกรรม ชุมชนเล็กมีลักษณะเป็นหน่วยขนาดเล็ก เป็นเนื้อเดียวกัน ค่อนข้างแยกตัวปกครองโดยภาระผูกพันทางเครือญาติและประเพณีทางศีลธรรม จึงมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทางสังคม (social solidarity) สูง หมู่บ้านชาวนาในลักษณะนี้ถูกมองว่าเป็นผู้ถือครอง “ประเพณีเล็ก (little traditions)” เทียบกับเมืองใหญ่ที่เป็นผู้ถือครอง “ประเพณีใหญ่ (great traditions)”

ในสังคมสมัยใหม่ ชุมชนแบบดั้งเดิมประสบกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทั้งในแง่ภูมิศาสตร์ สังคมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การอพยพจากชนบทสู่เมือง ความคล่องตัวทางภูมิศาสตร์ การวางผังเมือง การกระจายตัวของกลุ่มครอบครัว รวมถึงกลไกตลาดและกระแสโลกาภิวัตน์ ล้วนนำไปสู่การปรับโครงสร้างสำคัญของ “ชุมชนเล็ก” แบบเดิม

ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงในปฏิสัมพันธ์แบบวิภาษวิธี (dialectical interplay) ระหว่าง ประเพณีเล็กของหมู่บ้านและประเพณีใหญ่ของเมือง ทั้งการทำให้ชีวิตชนบทเป็นเมือง (urbanization) และการทำให้ชีวิตเมืองเป็นชนบท (ruralization) กำลังเกิดขึ้นพร้อมกัน โดยเฉพาะในประเทศกำลัง พัฒนา แนวโน้มวิวัฒนาการนี้เองที่นำผู้เชี่ยวชาญ UNESCO ไปสู่การรวมแนวคิดประเพณีเล็กและ ใหญ่เข้าเป็นแนวคิดเดียวที่เรียกว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ICH)

ชุมชนสมัยใหม่กับความท้าทายในการสงวนรักษา ICH

ชุมชนในปัจจุบันก้าวข้ามขอบเขตท้องถิ่นแบบเดิมไปแล้ว แต่ยังคงดำเนินประเพณี ICH ของ ตนในฐานะเครื่องหมายทางวัฒนธรรม (cultural marker) ของอัตลักษณ์และแหล่งที่มาของความ ภาคภูมิใจ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไป ชุมชนสมัยใหม่ไม่สามารถโอบกอด ICH ของตนอย่างเป็นธรรมชาติควบคู่กับชีวิตประจำวันได้เหมือนในชุมชนเล็กแบบดั้งเดิมอีกต่อไป

ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมี การตระหนักรู้ที่เพิ่มขึ้นและความพยายามอย่างมีสติ (conscious efforts) จากทั้งชุมชนและผู้กำหนดนโยบาย รวมถึงการใช้ช่องทางสื่อสมัยใหม่ ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต และระบบการศึกษา เพื่อระดมและประสานความพยายามในการเฉลิมฉลองและถ่ายทอด ICH ในชุมชนที่เกี่ยวข้อง

ความร่วมมือระหว่างชุมชนและรัฐ: กรณีศึกษาจาก UAE

เมื่อรัฐชาติสมัยใหม่มีบทบาทมากขึ้น ชุมชนท้องถิ่นยินดีต่อการสนับสนุนจากสถาบัน วัฒนธรรมของรัฐในการกระตุ้นและเฉลิมฉลอง ICH ของชุมชนในฐานะส่วนหนึ่งของการสงวนรักษา มรดกแห่งชาติ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่นและ ระดับชาติ รัฐเองสามารถมองได้ว่าเป็น “ชุมชนที่จินตนาการ (imagined community)” ตามแนวคิด ของ Benedict Anderson (1983) ใน UAE ทั้งชุมชนท้องถิ่นและรัฐร่วมกันกำหนด กำหนดใหม่ และ อนุรักษ์สิ่งที่ทั้งสองฝ่ายถือว่าเป็นมรดกของชุมชนและ/หรือชาติ

การแข่งขันอูฐ (Camel racing) ได้รับการเฉลิมฉลองเป็นประจำทุกปีมากกว่าสองทศวรรษ ในฐานะ ICH ของเอมิเรตส์ ชุมชนชนเผ่าเบดูอิน (Bedouin) เป็นผู้ถือครองและผู้ปฏิบัติวัฒนธรรม อูฐ ขณะที่ชาวเบดูอินมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการเฉลิมฉลองการแข่งขันที่ยาวนานหกเดือนทุกปี รัฐ ก็ยกระดับอูฐสู่การเป็นสัญลักษณ์วัฒนธรรมแห่งชาติ (national cultural icon) ทั้งสองฝ่ายจึงอยู่บน เวทีมรดกร่วมกัน โดยแบ่งปันทรัพยากร ความพยายาม ทักษะดั้งเดิม และความรู้ เพื่ออนุรักษ์และ พัฒนาวัฒนธรรมการแข่งขันอูฐในโลกที่เปลี่ยนแปลงและเป็นโลกาภิวัตน์

การประกวดความงามอูฐ al Mezaina เป็นประเพณีที่ได้รับการประดิษฐ์ขึ้นใหม่ใน UAE โดยมีรากฐานจากวัฒนธรรมอูฐของชาวเบดูอินดั้งเดิม จัดเฉลิมฉลองทุกฤดูหนาวเป็นเวลาสองสัปดาห์ Abu Dhabi Authority for Culture and Heritage เป็นสถาบันที่รับผิดชอบการสนับสนุนด้านองค์กร และการเงิน แต่เป็นชุมชนเบดูอินใน UAE และประเทศเพื่อนบ้านในอ่าว เช่น Qatar และ Saudi Arabia ที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกอูฐนี้ในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง

เทศกาลอินทผลัม Liwa (Liwa Date Festival) จัดขึ้นในโอเอซิสของ Liwa ซึ่งตั้งอยู่ลึกเข้าไปในทะเลทราย ห่างจาก Abu Dhabi ราว 180 กิโลเมตร โอเอซิสเหล่านี้ขึ้นชื่อเรื่องการเก็บเกี่ยวอินทผลัมคุณภาพดี ต้นอินทผลัมถูกมองโดยชาวเอมิเรตส์ว่าเป็นต้นไม้ที่ได้รับพรและให้ทุกอย่าง (all-giving tree) จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของ ICH เทศกาลนี้เป็นงานวัฒนธรรมใหม่ที่นำชุมชนเกษตรกรในโอเอซิสและหน่วยงาน Abu Dhabi มาร่วมเฉลิมฉลองการเก็บเกี่ยวอินทผลัมที่รู้จักกันในชื่อ al-ruttab ชุมชน Liwa มาร่วมแสดงและแข่งขันในการผลิตอินทผลัมคุณภาพดี พร้อมอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมโอเอซิส มีร้านช่างฝีมือ นิทรรศการวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และตลาด (souq) แบบดั้งเดิมขนาดใหญ่สำหรับจัดแสดงและจำหน่ายงานฝีมือที่เกี่ยวข้องกับต้นอินทผลัม

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชุมชนท้องถิ่นและรัฐชาติสามารถร่วมมือกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่ออนุรักษ์สิ่งที่ทั้งสองฝ่ายถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของตน โดยที่แต่ละฝ่ายนำจุดแข็งและทรัพยากรที่แตกต่างกันมาสู่กระบวนการนี้

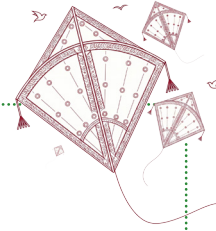
ส่วน 2.3 กิจกรรม

เลือกตัวอย่างขององค์ประกอบมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage element) ที่คุณรู้จักหรือที่มาจากภูมิภาคที่คุณอาศัยอยู่ หากจำเป็น ให้ค้นคว้าเพิ่มเติมเล็กน้อย โดยพิจารณาจากองค์ประกอบ ICH ที่คุณเลือก กรุณาทำดังต่อไปนี้

1. จับคู่ ‘ชุมชน กลุ่ม หรือ หากเกี่ยวข้อง บุคคล’ ที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ ICH ที่เลือก และระบุว่าใครมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อมในการปฏิบัติและการอนุรักษ์องค์ประกอบนี้
2. ตอนนี้ให้คิดว่าใครควรมีอำนาจเสียงที่แข็งแกร่งที่สุดในการตัดสินใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์องค์ประกอบนี้ และทำไม

แนวคำตอบ

กิจกรรม: การวิเคราะห์ชุมชนและการมีส่วนร่วมใน ICH
องค์ประกอบที่เลือก: หนังปราโมทัย (หนังตะลุงอีสาน)

1. การจับคู่ชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

1.1 การมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation)

กลุ่มที่อยู่ที่แก่นกลางคือ นายหนัง (หมอหนัง) และคณะแสดง ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติหลักที่เชิดตัวหนัง ร้อง และพากย์เสียงตัวละคร ทั้งที่เป็นหมอลำและนักดนตรีประกอบ ถัดมาคือ ครูหนังและผู้สืบทอด ผู้เชี่ยวชาญที่ถ่ายทอดเทคนิคการเชิด การพากย์ การร้องหมอลำ และพิธีกรรมต่างๆ แก่รุ่นถัดไป รวมถึง ช่างทำตัวหนัง ผู้มีทักษะพิเศษในการฉลุและแกะสลักหนังวัวหรือหนังควายให้เป็นตัวละคร ซึ่งปัจจุบันหายากมาก ช่างดนตรีและนักดนตรี ทั้งผู้เล่นเครื่องดนตรีดั้งเดิมอย่างระนาดเอก ตะโพน ฉิ่ง และผู้ที่ปรับมาใช้พิณ แคน คีย์บอร์ด และกลองชุดในรูปแบบประยุกต์ และ ชุมชนหมู่บ้านภาคอีสาน ในฐานะผู้ชมหลัก ผู้อุปถัมภ์ และผู้ประกอบพิธีกรรม “ยกอ้อ ยกครู” ร่วมกับคณะ

ภาพที่ 19 การออกรูปตัวแสดงทั้งหมดในการแสดงหนังปราโมทัย
ที่มา: สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน ณ อุบลราชธานี

1.2 การมีส่วนร่วมโดยอ้อม (Indirect Participation)

กลุ่มที่มีส่วนร่วมโดยอ้อมได้แก่ กระทรวงวัฒนธรรมและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ที่ขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญา จัดโครงการอบรม และสนับสนุนด้านการเงิน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เช่น ที่บ้านโพนทัน จังหวัดยโสธร แม้ปัจจุบันยังเปิดให้บริการได้ไม่ต่อเนื่อง สถาบันการศึกษา ทั้งมหาวิทยาลัยในภาคอีสานและโรงเรียนที่สนใจบันทึกและวิจัยหนังปราโมทัย นักวิชาการและนักวิจัย เช่น ครูมนตรี โคตรคันหา ที่จัดทำเอกสารและเผยแพร่ความรู้ สื่อมวลชน และสื่อออนไลน์ ที่นำเสนอหนังปราโมทัยแก่สาธารณะ และ ผู้จัดงานบุญและเจ้าภาพ ที่ว่าจ้างคณะแสดงในงานประเพณีต่าง ๆ

2. ผู้ที่ควรมีอำนาจเสียงที่แข็งแกร่งที่สุด

2.1 นายหนัง คณะแสดง และช่างทำตัวหนังควรมีอำนาจเสียงที่แข็งแกร่งที่สุด ด้วยเหตุผลสำคัญหลายประการ ประการแรก พวกเขาคือ ผู้ถือครองความรู้ที่แท้จริง (bearers and practitioners) ที่เข้าใจทั้งเทคนิคการขีด การพากย์ พิธีกรรม “ยกอ้อ ยกครู” ข้อห้ามต่าง ๆ เช่น การจัดทิศทางโรงและลำดับการเก็บตัวหนัง ตลอดจนความหมายเชิงสัญลักษณ์ของตัวละครแต่ละประเภท ประการที่สอง ช่างทำตัวหนังมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะเป็นผู้ถือครองทักษะและแกะสลักที่กำลังสูญหาย ความสามารถในการสร้างตัวหนังที่มีลวดลายไทยถูกต้องตามแบบดั้งเดิมไม่สามารถทดแทนได้ด้วยการใช้แผ่นพลาสติกสำเร็จรูป ประการที่สาม พวกเขาเป็น ผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง ทั้งจากความนิยมที่ลดลงและการตัดสินใจด้านนโยบายการสงวนรักษา และประการที่สี่ สอดคล้องกับ หลักการของอนุสัญญา 2003 ที่ชุมชนต้องเป็นศูนย์กลาง ไม่ใช่วัตถุของการอนุรักษ์

2.2 ชุมชนหมู่บ้านภาคอีสาน มีความสำคัญในลำดับรองลงมา เพราะพวกเขาคือผู้รักษาความต้องการและบริบทที่ทำให้หนังปราโมทัยมีความหมาย ความเชื่อมโยงระหว่างการแสดงกับพิธีกรรมชุมชนและวิถีชีวิตชาวอีสานคือรากฐานที่ขาดไม่ได้

2.3 รัฐและหน่วยงานอื่นๆ ควรทำหน้าที่เป็น ผู้อำนวยความสะดวก ที่สนับสนุนทรัพยากรและสร้างโอกาส แต่ต้องไม่กำหนดทิศทางการพัฒนาแทนชุมชน โดยเฉพาะต้องระวังไม่ให้การสนับสนุนนำไปสู่การ “พิพิธภัณฑน์วิวัฒน์” ที่ทำให้หนังปราโมทัยกลายเป็นเพียงของจัดแสดง ในขณะที่ความพยายามปรับตัวสู่ “หนัง ปราโมทัยเชิง” และการผสมผสานดนตรีสมัยใหม่คือสัญญาณว่าชุมชนผู้ปฏิบัติกำลังสร้างสรรค์เส้นทางของตนเองอยู่แล้ว

การสงวนรักษาที่แท้จริงต้องเคารพทั้งรูปแบบดั้งเดิมและการปรับตัวที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เพื่อให้หนังปราโมทัยยังคงเป็น “ฝีมือแบบชาวบ้าน” ที่มีชีวิตและพัฒนาได้ต่อไป ไม่ใช่เพียงโบราณวัตถุทางวัฒนธรรม

หน่วยที่ 4: แนวทางชุมชนเป็นฐาน (Community-based approaches)

วิทยากร: Neel Kamal Chapagain รองศาสตราจารย์และผู้อำนวยการ ศูนย์การจัดการมรดก มหาวิทยาลัย Ahmedabad อินเดีย

ในบทนี้เราจะสำรวจแนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชน (community-based approaches) ในฐานะวิธีที่ดีที่สุดในการสร้างความมั่นใจในการมีส่วนร่วมที่กว้างที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ของชุมชนกลุ่ม และบุคคล ในการสงวนรักษา ICH พร้อมเรียนรู้จากแนวปฏิบัติที่ดีในทะเบียนแนวปฏิบัติการสงวนรักษาที่ดี (Register of Good Safeguarding Practices)

ทำไมจึงต้องมีแนวทางชุมชนเป็นฐาน?

มีความเห็นพ้องอย่างกว้างขวางว่าแนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชนมีความสำคัญในทุกขั้นตอนของการสงวนรักษา ICH ตั้งแต่การระบุตัวตน การจัดทำบัญชีรายการ ไปจนถึงการพัฒนาแผนการสงวนรักษา อย่างไรก็ตาม ไม่มีตัวแบบมาตรฐานเดียวที่ใช้ได้ในทุกกรณี ขึ้นอยู่กับชุมชนที่เกี่ยวข้องในการประเมินว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมใดเป็นไปได้ และจะส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่กว้างที่สุดของสมาชิกทั้งภายในชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกได้อย่างไร ทั้งนี้ต้องมั่นใจว่าการมีส่วนร่วมดังกล่าวมีความครอบคลุมในทุกมิติ ทั้งเพศ อายุ และกลุ่มทางสังคมและการเมือง

เมื่อชุมชนต้องการความช่วยเหลือจากภายนอก

หากชุมชนกำลังปฏิบัติ ICH ของตนได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการแทรกแซงจากภายนอก นั่นอาจเป็นสถานการณ์ที่ดีที่สุด เพราะการปฏิบัติ ICH เกิดขึ้นเพื่อความต้องการและผลประโยชน์ของชุมชนเอง ไม่ใช่เพื่อสาเหตุภายนอก

แต่ในหลายสถานการณ์ ชุมชนอาจหยุดปฏิบัติหรืออ้างอิงถึงองค์ประกอบ ICH บางอย่างด้วยเหตุผลต่าง ๆ และค่อย ๆ ขาดการเชื่อมต่อจากการปฏิบัติและกลไกดั้งเดิมของตนเอง ตัวอย่างที่ชัดเจนในเอเชียใต้คืองานหัตถกรรมที่เคยเป็นส่วนสำคัญของชุมชนถูกแทนที่ด้วยผลิตภัณฑ์จากโรงงาน เพียงเพราะระบบเศรษฐกิจปัจจุบันที่การผลิตจำนวนมากแทนที่สินค้าที่ผลิตด้วยมือ

ในสถานการณ์เช่นนี้ อนุสัญญาปี 2003 โดยเฉพาะมาตรา 11 และ 15 รวมถึงคำสั่งปฏิบัติการ (Operational Directives) เน้นย้ำการเคลื่อนไปสู่แนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชน และรัฐภาคีอาจขอความช่วยเหลือในการสร้างขีดความสามารถ (capacity building) และการให้ความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญภายนอกในเรื่องการระบุตัวตน การเสนอชื่อ และการสงวนรักษา ICH

ในแนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชน ชุมชนอยู่ที่ศูนย์กลาง และบทบาทของผู้อำนวยความสะดวกอื่น ๆ คือการให้การสนับสนุน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) สามารถเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจการปฏิบัติทางวัฒนธรรมและผลกระทบของมันได้ดีขึ้น

โดยการอยู่ในชุมชนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ดำเนินอยู่ ทั้งนี้ผู้อำนวยการความสะดวกต้องตระหนัก
รู้อยู่เสมอถึง “ตำแหน่ง” และ “สถานการณ์” ของตนเอง เพื่อไม่ให้ก่อให้เกิดอิทธิพลที่ไม่พึงประสงค์
ต่อธรรมชาติของ ICH และการปฏิบัติของมัน

กรณีศึกษา: พิพิธภัณฑ์มีชีวิตของชุมชนฟันดังโก (Fandango) ประเทศบราซิล

ตัวอย่างของ “ฟันดังโก” (Fandango) ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนในแนวปฏิบัติที่ดี (Register of Good Practices) เป็นเครื่องพิสูจน์ที่ชัดเจนว่า แนวทางการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมโดยให้
ชุมชนเป็นศูนย์กลาง สามารถพัฒนาและประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

มรดกวัฒนธรรมที่ผูกพันกับวิถีชีวิต ฟันดังโกไม่ได้เป็นเพียงแค่นาตรีหรือเครื่องดนตรี
ของชุมชนกัสการัส (Cascaras) บริเวณชายฝั่งของบราซิลเท่านั้น แต่เป็นประเพณีของชุมชนที่มี
ความหมายลึกซึ้งกว่านั้น โดยเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านจะมาร่วมเฉลิมฉลองและผ่อนคลายร่วมกัน
หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจส่วนรวม เช่น การลงแขกทำนา หรือการช่วยเหลือเพื่อนบ้าน วิถีชีวิตนี้
ฝังรากลึกอยู่กับความผูกพันระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อ และการปฏิบัติทางวัฒนธรรม
ทำให้ฟันดังโกกลายเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ICH) ที่มีความสำคัญและมีมิติที่หลากหลาย

วิกฤตและการปรับตัวของชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการประกาศใช้แผนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
จากส่วนกลาง วิถีชีวิตและประเพณีฟันดังโกของชุมชนก็เริ่มถูกจำกัดและค่อย ๆ เลือนหายไป เพื่อ
ฟื้นฟูมรดกที่เกือบจะสูญหายนี้ สมาชิกในชุมชนจึงได้ริเริ่มกระบวนการปรับตัวครั้งสำคัญ พวกเขา
ไม่ได้เพียงแค่ชุบชีวิตฟันดังโกให้เข้ากับบริบทสังคมสมัยใหม่เท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงไปยังชุมชนอื่น ๆ
ที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน พร้อมทั้งเปิดรับความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายภายนอก

สู่ “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ความร่วมมือที่เหนียวแน่นระหว่างเครือข่ายหลายชุมชนนี้ นำไปสู่
การสร้างสรรค์แนวคิด “พิพิธภัณฑ์มีชีวิตของฟันดังโก” (Fandango’s Living Museum) ขึ้นมา
ในพื้นที่วัฒนธรรมวงกว้าง ซึ่งความสำเร็จนี้ไม่เพียงแต่ช่วยฟื้นคืนชีพให้ฟันดังโกกลับมาเป็นส่วนหนึ่ง
ของวิถีชีวิตชุมชนอีกครั้ง แต่ยังต่อยอดไปสู่การเป็นแรงบันดาลใจในการพัฒนาการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืนอีกด้วย

บทเรียนจากกรณีชุมชนฟันดังโก (Fandango)

กรณี Fandango เผยให้เห็นหลักการสำคัญ 5 ประการของแนวทางชุมชนเป็นฐาน

ประการแรก ชุมชนอาจกระจายอยู่หลายสถานที่ ผู้ถือครองและผู้ปฏิบัติ ICH อาจอยู่
ในมากกว่าหนึ่งสถานที่และอาจไม่รู้จักกัน หากกระบวนการสงวนรักษาช่วยให้พวกเขาตระหนัก
ถึงชุมชนที่กว้างขึ้นของผู้ปฏิบัติที่ตนเป็นส่วนหนึ่ง สิ่งนี้จะสร้างการยอมรับและเครือข่ายที่จำเป็น
อย่างยิ่ง เพิ่มความเข้มแข็งให้ชุมชนทั้งหมดและเปิดโอกาสการสร้างเครือข่ายและการวางแผน
กิจกรรมสงวนรักษาในขนาดใหญ่ขึ้น

ภาพที่ 20 การละเล่น Fandango (ฟันทังโก) ร่วมกับสมาชิกของ ครอบครัวเปเรย์รา (Pereira Family)
ในเมืองกวารากีซาบา รัฐปารานา (PR) ประเทศบราซิล
ที่มา: © Felipe Varanda - collection of the Fandango's Living Museum, 2005

ประการที่สอง การนำชุมชนหลายกลุ่มมาร่วมมือกัน ชุมชนเช่นเดียวกับองค์ประกอบ ICH ไม่ได้ผูกมัดอยู่ในสถานที่เฉพาะ แต่ถูกนำมารวมกันด้วยความสนใจและความสามารถในการมีส่วนร่วมในการสงวนรักษา ICH นั้นๆ

ประการที่สาม การยอมรับซึ่งกันและกัน ชุมชน กลุ่ม และบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องต่างเห็นความเป็นเจ้าของของตน แต่ยังรับรู้ถึงการมีอยู่ของผู้อื่น และการยอมรับซึ่งกันและกันนี้เองที่เสริมสร้างเครือข่ายและความร่วมมือให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น

ประการที่สี่ กิจกรรมสงวนรักษามองไปข้างหน้า กิจกรรมการสงวนรักษาไม่ได้จำกัดอยู่แค่การอนุรักษ์ประเพณีในอดีต แต่มองไปสู่นวัตกรรม โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงความต้องการของผู้คนในกลุ่มอายุที่แตกต่างกัน และการสร้างความต่อเนื่องและการตระหนักรู้ด้วยหลายวิธี

ประการที่ห้า ขอบเขตที่ไปไกลกว่าชุมชน แนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชนมีความกว้างและไกลถึงเกินกว่าชุมชนที่มันเกิดขึ้นจริง สิ่งนี้สร้างพื้นที่ที่ดีสำหรับผู้อำนวยความสะดวกภายนอกที่จะวางตำแหน่งของตนโดยไม่รบกวนกระบวนการที่มีอยู่

สรุป

แนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชนเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการยอมรับและสงวนรักษา ICH อย่างยั่งยืน ไม่มีแบบตายตัว ดังนั้นเราต้องหาวิธีการที่เป็นไปได้โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่หลากหลายตามความเหมาะสม เพื่อค้นหาแนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทของ ICH ที่พิจารณาอยู่ กรณีพิพิธภัณฑน์ที่มีชีวิตของชุมชนพื้นดั้งโก (Fandango) จากบราซิลเป็นตัวอย่างที่ดีว่าแนวทางดังกล่าวสามารถบรรลุผลได้อย่างไร เมื่อชุมชนเป็นศูนย์กลาง และผู้อำนวยความสะดวกภายนอกทำหน้าที่สนับสนุนอย่างเหมาะสม

ส่วนที่ 2.4 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ข้อความใดต่อไปนี้เป็นถูกต้อง?

- ก. ในแนวทางชุมชนเป็นฐาน (community-based approach) ในการดูแลรักษา ICH ไม่จำเป็นต้องมีการสนับสนุนจากรัฐบาลหรือองค์กรภายนอกหรือผู้เชี่ยวชาญเลย
- ข. แนวทางชุมชนเป็นฐานหมายความว่าสมาชิกทุกคนในชุมชนมีมุมมองเหมือนกันทุกประการเกี่ยวกับการดูแลรักษาตลอดเวลา
- ค. ในแนวทางชุมชนเป็นฐาน องค์กรภายนอกหรือผู้เชี่ยวชาญอาจมีบทบาทในการสนับสนุน การดูแลรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage) แต่ต้องด้วยความเคารพและความยินยอมของชุมชน

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

ชุมชนต้องเป็นศูนย์กลางของกระบวนการทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษา ICH ของพวกเขา อย่างไรก็ตาม การดูแลรักษาที่มีประสิทธิภาพอาจต้องสร้างความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ จากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะเมื่อการสืบทอดที่ถูกต้องโดยปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของชุมชนเพียงลำพัง ดังนั้น องค์กรภายนอกหรือผู้เชี่ยวชาญอาจมีบทบาทในการสนับสนุนการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแต่ต้องด้วยความเคารพและความยินยอมของชุมชน

คำถามที่ 2 เราสามารถระบุแนวทางชุมชนเป็นฐาน (community-based approach) ได้อย่างไร?

- ก. โดยพิจารณาที่ระดับการมีส่วนร่วม (involvement) ของสมาชิกชุมชนในทุกด้านของการสงวนรักษา ICH
- ข. โดยตรวจสอบว่าชุมชนมีโครงสร้างองค์กรที่เข้มแข็งเพื่อให้แน่ใจในการสงวนรักษา ICH ของพวกเขา

ค. โดยการสำรวจเกี่ยวกับองค์ประกอบ ICH ของชุมชนที่เกี่ยวข้อง

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ก.

คำอธิบาย แนวทางชุมชนเป็นฐานสามารถระบุได้โดยพิจารณาที่ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในทุกด้านของการสงวนรักษา ICH

ส่วนที่ 2.4 บทอ่านประจำหน่วย

Fandango's Living Museum: Selected in 2011 on the Register of Good Safeguarding Practices. (Also available in French.)

ศึกษาหน้า 10-11, 30-32, และ 38.

พิพิธภัณฑที่มีชีวิตของฟันดังโก

แนวปฏิบัติที่ดีในการสงวนรักษา ICH โดยชุมชนเป็นฐาน (ได้รับการคัดเลือกให้บรรจุในทะเบียนแนวปฏิบัติการสงวนรักษาที่ดี ปี 2011)

บริบทและความเป็นมา

ชุมชนสามารถสงวนรักษาและฟื้นฟูการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (living cultural expressions) ของตนได้อย่างไร? พิพิธภัณฑที่มีชีวิตของฟันดังโก (Fandango's Living Museum) ในบราซิลคือคำตอบหนึ่งที่น่าสนใจ โครงการนี้มุ่งสงวนรักษา ICH ของชุมชนไคซารา (Caiçara communities) ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของบราซิล ครอบคลุม 5 เขตการปกครอง ได้แก่ Paranaguá, Morretes และ Guaraqueçaba (รัฐ Paraná) และ Iguape และ Cananéia (รัฐ São Paulo)

พิพิธภัณฑที่มีชีวิตของฟันดังโกไม่ใช่พิพิธภัณฑในความหมายทั่วไปที่นำวัตถุออกจากบริบทและจำกัดอยู่เพียงในอาคาร แต่เป็นเครือข่ายของผู้คนและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับฟันดังโกซึ่งตั้งอยู่ในสถานที่ต่างๆ ทั้ง 5 เขต สถานที่เหล่านี้เชื่อมโยงและนำเสนอเป็น “วงจร” เพื่อให้ผู้เยี่ยมชมสามารถพบปะและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ปฏิบัติฟันดังโก (fandangueros) และสัมผัสประสบการณ์ฟันดังโกในบริบทที่มีชีวิต

ฟันดังโกคืออะไร?

ฟันดังโกเป็นดนตรีและเครื่องดนตรีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนไคซาราบนชายฝั่งประเทศบราซิล แต่มีดของฟันดังโกไปไกลกว่าดนตรีและเครื่องดนตรี หากแต่เป็นการปฏิบัติของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเฉลิมฉลองและการผ่อนคลายหลังกิจกรรมความร่วมมือของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการทำฟาร์มหรือการช่วยเหลือเพื่อนบ้าน มีรากฐานมาจากวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับความเชื่อและการปฏิบัติทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 21 ภาพสะท้อนความสำเร็จของโครงการพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living Museum) ที่ช่วยส่งเสริมการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างรุ่นภายในชุมชนชาวไกซารา (Caiçara) ทั่วภูมิภาค โดยสามารถดึงดูดให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจและมีส่วนร่วมในการรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
ที่มา: UNESCO Intangible Cultural Heritage Section

ปัญหาและจุดเริ่มต้น

เป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษที่นักวิจัยภายนอกมองผ่านดงโกผ่านมุมมองแบบคิดถึงอดีต (nostalgic lens) จินตนาการว่า “ยุคทอง” ของมันผ่านพ้นไปแล้ว แม้แต่ผู้ปฏิบัติบางคนเองก็เชื่อว่ามันจะหายไป อย่างไรก็ตาม หลายคนต่อต้านความมองโลกในแง่ร้ายนี้ด้วยความพยายามที่เป็นรูปธรรม มีการจัดตั้งชมรมเต้นรำและกลุ่มการแสดงมากกว่ายี่สิบกลุ่มในสถานที่ต่างๆ ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 และในบางกรณีฟันทังโกได้รับเงินอุดหนุนจากโครงการสนับสนุนการเกษตรและการประมงเพื่อยังชีพ

อย่างไรก็ตาม ความคิดริเริ่มที่เกิดขึ้นเองและกระจัดกระจายเหล่านี้ต้องการการจัดการที่ดีขึ้น รวมถึงการสนับสนุนและทรัพยากรเพื่อสร้างผลกระทบที่มากขึ้น ชาวโคซาราขาดการยอมรับอย่างเป็นทางการต่อสิทธิในที่ดินที่พวกเขาเกิดและเติบโต และต้องการพื้นที่ในการปฏิบัติมรดกทางวัฒนธรรมและสังคมของตน ในบริบทนี้ ฟันทังโกกลายเป็น “ธง” (banner) ที่ชุมชนสามารถรวมตัวกันได้ เพื่อถ่ายทอดมรดกสู่คนรุ่นต่อไปและสร้างเครือข่ายของผู้คน

ปี 2000 สมาคมวัฒนธรรมคาบูเร (Caburé Cultural Association) องค์กรพัฒนาเอกชนของนักวิจัยเริ่มทำงานเกี่ยวกับการสงวนรักษา ICH ของชาวโคซารา โดยทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อระบุ

ปัญหา ความปรารถนา และความหวังของพวกเขาผ่านการสนทนา เพื่อแปลงเป็นความคิดริเริ่มสำหรับการฟื้นฟูวัฒนธรรม สมาคมได้รับแรงบันดาลใจจากแนวโน้มทั่วโลกในพิพิธภัณฑ์วิทยา (museumology) ได้แก่ eco-museums, communal museums, living museums และ open-air museums

ปี 2002–2004 ทีมงานที่ประกอบด้วยตัวแทนจากผู้เล่นพื้นดังกโกและผู้ไกล่เกลี่ย (mediators) จากรัฐ Paraná และ São Paulo ทำงานร่วมกันในการออกแบบชุดความคิดริเริ่มเพื่อระบุการปฏิบัติและความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับพื้นดังกโก แนวคิดเบื้องต้นของพิพิธภัณฑ์มีชีวิตให้ข้อโต้แย้งต่อความเชื่อที่ว่าพื้นดังกโกตายแล้ว นี่คือการเริ่มต้นของการเดินทางร่วมกัน (collective journey)

ปี 2004 สมาคมวัฒนธรรมคาบูเรียนขอเสนอไปยังโครงการวัฒนธรรม Petrobras ภายใต้หมวดมรดกที่จับต้องไม่ได้ ข้อเสนอได้รับการอนุมัติให้ทุน

ปี 2005 โครงการเปิดตัวอย่างเป็นทางการ หลังการอภิปรายและให้คำปรึกษาอย่างยาวนานระหว่างผู้ปฏิบัติ ผู้สืบทอด ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม และนักวิจัย โดยมีเป้าหมายในการจัดตั้ง “วงจรผู้เยี่ยมชม” (visitors circuit) หรือเส้นทางวัฒนธรรม ตีพิมพ์ซีดีดนตรีพื้นดังกโก หนังสือเกี่ยวกับวัฒนธรรมโคซาราลและพื้นดังกโก และโบปลิวเกี่ยวกับวงจร

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

โครงการเริ่มต้นด้วยการระบุปัญหาของชุมชนผ่านการอภิปรายและการสร้างการตระหนักรู้ การประชุมร่วมกับชุมชนครั้งแรกอยู่ในรูปแบบสัมมนาที่จัดขึ้นในทั้ง 5 เขต โดยมีประเด็นหลักสองประเด็น ได้แก่ อัตลักษณ์ของชุมชน และวิธีสร้างคลังเพลงพื้นดังกโก (fandango repertoire) ที่เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมของชาวโคซาราล

โครงการนี้ให้ชุมชนวัฒนธรรม ซึ่งก็คือชาวโคซาราลแห่งพื้นที่ราบชายฝั่ง ตัดสินใจเองว่าต้องการให้มีการนิยามตนเองอย่างไร มองเห็นดินแดน (territory) ของตนอย่างไร และชุมชนพร้อมกับการแสดงออกทางวัฒนธรรมจะถูกนำเสนออย่างไรทั้งต่อสมาชิกในชุมชนและคนภายนอก

การนิยาม “ชุมชน” ให้กว้างขึ้น มีข้อตกลงร่วมกันว่าพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของพื้นดังกโกต้องขยายคำนิยามของ “ชุมชน” ให้กว้างกว่าแค่ผู้ปฏิบัติ จำเป็นต้องสร้างเครือข่ายของความร่วมมือกับนักวิจัย นักกิจกรรม นักการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม เจ้าหน้าที่รัฐ สมาคม NGOs หน่วยงานให้ทุน โรงเรียน มหาวิทยาลัย และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เครือข่ายนี้เองที่จะเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของพื้นดังกโก

การค้นพบที่เปลี่ยนแปลงมุมมอง

ในช่วงเริ่มต้น ไม่มีคนมากนักที่รับรู้ถึงการมีอยู่ของ “จักรวาลพื้นดังกโก” ทางสังคมวัฒนธรรม (sociocultural ‘fandango universe’) ที่ครอบคลุมพื้นที่ชายฝั่งทั้งหมดของภาคตะวันออกเฉียงใต้ของบราซิล หลายคนไม่รู้ว่พื้นดังกโกไปไกลกว่าขอบเขตของท้องถิ่นของตนเอง

“จนกระทั่งเมื่อเร็วๆ นี้ ฉันคิดว่าผู้ปฏิบัติพื้นดังกโกมีอยู่แค่แถวนี้เท่านั้น หลังจากทำงานในโครงการพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของพื้นดังกโกกับสมาคมวัฒนธรรมคาบูเร ฉันดีใจมากที่ค้นพบกลุ่มอื่น ๆ และช่างทำเครื่องดนตรีใน Cananéia และ Iguape สิ่งนี้ทำให้เรามีความสุขจริงๆ” — Poro de Jesús นักดนตรีและผู้ประสานงานสมาคม Mandicuera

ผลลัพธ์และผลกระทบ

โครงการพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของพันธุ์โกส่งผลที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ การฟื้นฟูพันธุ์โกในฐานะส่วนสำคัญของชีวิตชุมชน การสร้างเครือข่ายของผู้ปฏิบัติที่ไม่เคยรู้จักกัน การผลิตสื่อเผยแพร่ ได้แก่ ใบปลิว โปสเตอร์ หนังสือ และซีดีดนตรีพันธุ์โก การพัฒนาเส้นทางวัฒนธรรม (cultural itinerary) ที่สนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และข้อมูลบนเว็บไซต์ www.museuvivodofandango.com.br ที่เปิดให้เข้าถึงได้ทั่วโลก

บทเรียนสำคัญสำหรับแนวทางชุมชนเป็นฐาน

กรณีพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของพันธุ์โกแสดงให้เห็นว่าแนวทางที่มีพื้นฐานจากชุมชนที่มีประสิทธิภาพต้องเริ่มจากการฟังและทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อระบุปัญหาและความหวังของตนเอง ขยายนิยามของ “ชุมชน” ให้ครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย ช่วยให้ชุมชนที่กระจัดกระจายค้นพบและสร้างเครือข่ายระหว่างกัน และผสมผสานการสงวนรักษามรดกเข้ากับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนอย่างบูรณาการ ทั้งหมดนี้โดยให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางของตนเอง ไม่ใช่เพียงผู้รับการช่วยเหลือ

สื่อและเอกสารสำหรับศึกษาเพิ่มเติม

- Video on Fandango's Living Museum (Also available in French.)
- More information on Fandango's Living Museum
- UNESCO capacity-building materials, Unit 7: Involving the communities concerned. Participant's text.
- UNESCO, 2009: The role of participatory cultural mapping in promoting intercultural dialogue - 'We are not hyenas' - A Reflection Paper. Prepared by Nigel Crawhall for UNESCO.

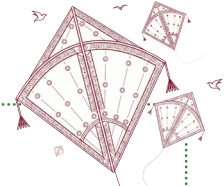
ส่วน 2.4 กิจกรรรม

ลองเข้าไปศึกษาทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีในการสงวนรักษา ภายใต้อนุสัญญา ค.ศ. 2003 และเลือกตัวอย่างใดตัวอย่างหนึ่งที่คุณสนใจ แล้วตอบคำถาม 2 ข้อ ดังนี้

1. บทบาทของชุมชนในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) ของตนเองคืออะไร
2. มีสิ่งใดที่สามารถทดแทนการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคำตอบ

บทบาทของชุมชนในการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ่านโครงการ School of Living Traditions (SLT) ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นดังนี้

ภาพที่ 22 โครงการ The School of Living Traditions (SLT) ในประเทศฟิลิปปินส์
ที่มา: © National Commission for Culture and the Arts, Philippines, 2020

1. บทบาทของชุมชนในการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ชุมชนถือเป็นแกนหลักของการดำเนินงาน โดยมีบทบาทสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่

1.1 ผู้ระบุและจัดลำดับความสำคัญ ชุมชนเป็นผู้กำหนดว่ามรดกใดกำลังเสี่ยงต่อการสูญหายและจำเป็นต้องได้รับการถ่ายทอดโดยเร่งด่วน โดยอาศัยการประเมินร่วมกันของผู้อาวุโสและผู้รู้ในท้องถิ่น

1.2 ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยตรง แบ่งเป็นสองส่วน คือ ผู้อาวุโสและผู้เชี่ยวชาญซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดทักษะและคุณค่าผ่านการสาธิตและการบอกเล่าปากต่อปาก และเยาวชนในชุมชนซึ่งทำหน้าที่รับช่วงต่อมรดกภูมิปัญญานั้น

1.3 **ผู้ออกแบบและบริหารจัดการการเรียนรู้** ชุมชนเป็นผู้กำหนดรูปแบบการเรียนรู้ทั้งหมดด้วยตนเอง ทั้งสถานที่ เช่น บ้านครูภูมิปัญญาหรือศาลาชุมชน ช่วงเวลา เช่น วันหยุดสุดสัปดาห์ รวมถึงวิธีการสอนที่สอดคล้องกับจริยธรรมและแบบแผนดั้งเดิม

1.4 **ผู้ติดตาม ประเมินผล และปรับปรุง** ชุมชนติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และมุ่งบูรณาการความรู้ท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาในระยะยาว

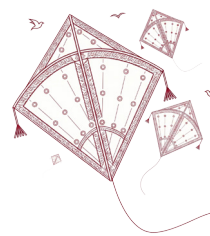
2. การมีส่วนร่วมของชุมชน สิ่งที่ไม่อาจทดแทนได้

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั้น **ไม่อาจมีสิ่งใดมาทดแทนได้** ด้วยเหตุผลสำคัญสามประการ

2.1 ความยินยอมและสิทธิของชุมชน การคุ้มครองมรดกจะเกิดขึ้นได้อย่างชอบธรรมก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมโดยอิสระ ล่วงหน้า และบนพื้นฐานของข้อมูลที่ครบถ้วน หรือที่เรียกว่า FPIC (Free, Prior and Informed Consent) จากชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมเท่านั้น

2.2 มิติทางสังคมที่จับต้องไม่ได้ มรดกภูมิปัญญาไม่ได้ดำรงอยู่ในตำราหรือบันทึก หากแต่ฝังรากอยู่ในวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน หากขาดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง มรดกนั้นก็จะเหลือไว้เพียงสิ่งจัดแสดงที่ปราศจากชีวิตและความต่อเนื่อง

2.4 อำนาจในการตัดสินใจ ชุมชนเท่านั้นที่มีสิทธิ์กำหนดว่าความรู้ใดควรได้รับการสืบทอด การรักษาลิขสิทธิ์นี้ไว้คือการรักษาอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีของชุมชนอย่างแท้จริง

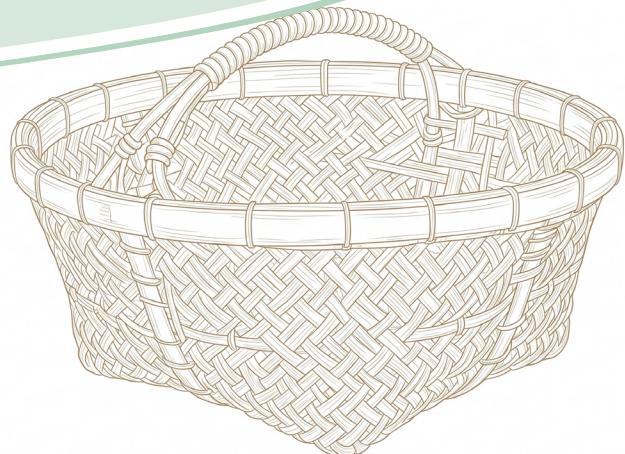

“เราเป็นหนี้ตัวเราเองและคนรุ่นต่อไป
ที่จะต้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
เพื่อส่งมอบโลกที่ยั่งยืนให้แก่ลูกหลานของเรา
อันเป็นโลกที่เป็นประโยชน์ต่อทุกคน”

— Wangari Maathai —

นักสิ่งแวดล้อม นักเคลื่อนไหวชาวเคนยา
ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ค.ศ. 2004

โมดูลที่ 3

การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ Safeguarding Intangible Cultural Heritage

หน่วยที่ 1 การสืบทอดและการสงวนรักษา

วิทยากร: Harriet Deacon *นักวิจัยกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยเคปทาวน์ แอฟริกาใต้*

ในบทนี้เราจะสำรวจแนวคิดเรื่องการสงวนรักษาและการสืบทอดมรดกที่มีชีวิต (living heritage) ตามที่เข้าใจในอนุสัญญา UNESCO 2003 และเปรียบเทียบกับกรอบการอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้เพื่อให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน

การสืบทอดและการสงวนรักษา: ความหมายและความสัมพันธ์

การสืบทอด (transmission) มรดกที่มีชีวิตจากรุ่นสู่รุ่นเป็นส่วนหนึ่งของคำนิยามในมาตรา 2.1 ของอนุสัญญา ความรู้ คุณค่า และทักษะถูกถ่ายทอดภายในชุมชนขณะที่พวกเขาปฏิบัติมรดกที่มีชีวิตของตน

การสงวนรักษา (safeguarding) หมายถึง การรักษาหรือสร้างสภาวะที่เอื้ออำนวย (favorable conditions) เพื่อการปฏิบัติและการสืบทอดมรดกที่มีชีวิตอย่างต่อเนื่องในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง สิ่งนี้ยังช่วยรักษาความหมายและคุณค่าของมรดกที่มีชีวิตต่อชุมชนที่เกี่ยวข้อง

การสงวนรักษามีความจำเป็นเมื่อการสืบทอดและการปฏิบัติปกติถูกคุกคามหรือตกอยู่ในความเสี่ยง แต่ไม่จำเป็นต้องรอให้เกิดภัยคุกคามรุนแรงเสียก่อนจึงจะมีมาตรการสงวนรักษา การกระทำที่ดำเนินการรับมือกับภัยคุกคามและความเสี่ยงเรียกว่า “มาตรการสงวนรักษา” (safeguarding measures) และเมื่อภัยคุกคามรุนแรง มาตรการเหล่านั้นอาจถูกรวบรวมจัดระเบียบเป็น “แผนสงวนรักษา” (safeguarding plan)

ที่สำคัญ ตามอนุสัญญาระบุว่า เนื่องจากชุมชนเป็นผู้ที่ยังคงปฏิบัติและสืบทอดมรดกของตนต่อไป การสงวนรักษาจึงต้องให้ชุมชนเหล่านั้น เป็นที่ศูนย์กลาง (at centre stage) ของการดำเนินการเสมอ

กรณีศึกษาที่ 1 โครงการ Land-of-Legends สวีเดน (บรรจุในทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีในการสงวนรักษา ปี 2018)

การเล่นิทานเป็นรูปแบบสำคัญของมรดกที่มีชีวิตในสวีเดน ปกติถ่ายทอดแบบไม่เป็นทางการภายในชุมชน แต่ลดลงเพราะการเพิ่มขึ้นของสังคมอุตสาหกรรม การกลายเป็นเมือง โทรทัศน์ สื่อสังคมออนไลน์ และการสูญเสียสถานที่สำหรับการเล่านิทานแบบดั้งเดิม

โครงการ Land-of-Legends ถูกสร้างขึ้นในปี 1990 โดยเครือข่ายการเล่นิทานของ Kronoberg เพื่อสร้างการตระหนักรู้เกี่ยวกับสถานะที่ใกล้สูญหายและพัฒนามาตรการฟื้นฟู โดยทำงานอย่างใกล้ชิดกับนักเล่นิทานในการออกแบบและดำเนินมาตรการสงวนรักษา ได้แก่ การจัดเทศกาลเล่านิทาน การตีพิมพ์หนังสือเรื่องราว และการจัดตั้งโครงการเล่นิทานในโรงเรียน และบ้านพักคนชรา

ภาพที่ 23 เทศกาลเล่าเรื่องแห่งลุงบี (The Ljungby Storytelling Festival)
เป็นเทศกาลเล่าเรื่องประจำปีที่เก่าแก่ที่สุดในกลุ่มประเทศนอร์ดิก
ที่มา: © Land of Legends, 2012

การสงวนรักษา ICH เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้

เพื่อให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน มาลองเปรียบเทียบสองกรณีจากเนเธอร์แลนด์

กรณีที่ 1 งานฝีมือของช่างไม้แปปิง (ICH) (บรรจุในรายชื่อตัวแทน ปี 2017) ผู้คนในเนเธอร์แลนด์ให้คุณค่ากับทักษะที่โดดเด่นของช่างไม้แปปิงในการทำแปปิงและการระบายน้ำท่วม เพราะให้ความรู้สึกเอกลักษณ์และความต่อเนื่องกับประวัติศาสตร์ การสงวนรักษาในกรณีนี้ต้องการ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ให้ช่างฝีมือสามารถดำเนินการโรงสีต่อไปได้ ในยุคที่การรับสมัครคนใหม่หายาก มาตรการสงวนรักษาที่ดำเนินการได้แก่ การใช้สื่อสังคมออนไลน์รับสมัครอาสาสมัครใหม่ และการจัดทำเอกสารสำหรับการสอนในโรงเรียน

กรณีที่ 2 โรงสีประวัติศาสตร์ที่ Kinderdijk-Elshout (มรดกโลก) (บรรจุในรายชื่อมรดกโลก ปี 1997) อนุสัญญามรดกโลกเน้นที่การอนุรักษ์สถานที่และอาคาร หรือมรดก “ที่จับต้องได้” รวมถึงโครงสร้างทางกายภาพทางประวัติศาสตร์ (historic physical fabric) ของโรงสีและที่ตั้งริมทางน้ำ โรงสีได้รับการบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพใช้งานได้เป็นที่สำรองฉุกเฉิน โดยไม่จำเป็นต้องมีช่างไม้แปปิงปฏิบัติงานจริง การรักษาทักษะของช่างไม้แปปิงไม่ใช่จุดสนใจหลัก คุณค่าของมรดกที่จับต้องได้ขึ้นอยู่กับความถูกต้องแท้จริง (authenticity) ของอาคารและความสมบูรณ์ (integrity) ของที่ตั้ง

จุดแตกต่างสำคัญ ภายใต้อนุสัญญามรดกโลก ผู้เชี่ยวชาญ (professionals) มีบทบาทสำคัญในการกำหนดคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และประวัติศาสตร์ ขณะที่คุณค่าของชุมชนแม้จะรวมอยู่ด้วย แต่มีแนวโน้มมีน้ำหนักน้อยกว่า เพราะทรัพย์สินมรดกโลกต้องแสดง “คุณค่าสากลที่โดดเด่น” (outstanding universal value) ในทางตรงกันข้าม การสงวนรักษาภายใต้อนุสัญญามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเน้นที่คุณค่าและความสำคัญของมรดกต่อ ชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่ปฏิบัติ เป็นหลัก

กรณีศึกษาที่ 3 ขบวนแห่ Yamahoko เกียวโต ญี่ปุ่น (บรรจุในรายชื่อตัวแทน ปี 2016) ทุกวันที่ 17 กรกฎาคม เทศกาล Gion ในเกียวโต จบลงด้วยขบวนแห่รถลาก Yamahoko 32 คัน ที่สร้างโดยคนท้องถิ่น ประดับด้วยผ้าทอและเครื่องประดับไม้และโลหะอย่างวิจิตรงดงาม ชักลากโดยคนท้องถิ่นผ่านถนนของเกียวโต

แม้ขบวนแห่จะไม่ได้เผชิญภัยคุกคามอย่างรุนแรงในปัจจุบัน ยกเว้นการอพยพของผู้คนออกจากใจกลางเมืองและการขาดพื้นที่จัดเก็บ ชุมชนได้ดำเนินการอย่างแข็งขันเพราะรถลากสำคัญต่อพวกเขามาก กลุ่มและสถาบันต่าง ๆ ทำงานร่วมกัน เช่น การระดมผู้เยี่ยมชมมาช่วยดึงรถลาก เทศบาลตรวจสอบให้สายไฟฟ้าไม่ให้ตัดผ่านถนนที่ใช้ในขบวนแห่ และบริษัทท้องถิ่นสนับสนุนทุนบูรณะผ้าแขวนในรถ

ภาพที่ 24 เทศกาล Gion Matsuri เทศกาลฤดูร้อน ของเกียวโต สิ่งสำคัญคือ
ขบวนพาเหรดยามาโฮโกะจุนโกะ ถูกเรียกว่า “พิพิธภัณฑ์เคลื่อนที่”
จะเคลื่อนผ่านท้องถนนของเกียวโตอย่างสง่างาม
ที่มา: IG HOTEL THE MITSUI KYOTO

กรณีนี้แสดงให้เห็นความแตกต่างสำคัญประการหนึ่ง ชุมชนเชื่อว่าขบวนแห่จะทำให้เมือง
บริสุทธิ์โดยดึงดูดวิญญาณชั่วเข้าสู่รถลาก พวกเขาจึงชอบ ผ้าแขวนใหม่ที่สดใสมากกว่าใช้ผ้าเก่า
ที่ซีดจาง ในขณะที่การอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้อาจเน้นการรักษาผ้าแขวนโบราณหรือแสดง
รถลากในพิพิธภัณฑ์ การสงวนรักษามรดกที่มีชีวิตเน้นที่การให้มั่นใจว่าชุมชนจะสามารถสร้าง
ผ้าแขวนใหม่และให้รถลากได้ลงถนนในงานเทศกาลของเกียวโตได้ทุกปี

บทสรุป การสงวนรักษาเป็นวิธีส่งเสริมการปฏิบัติและการสืบทอด ICH ให้ยังคงอยู่อย่าง
ต่อเนื่อง โดยชุมชนที่เกี่ยวข้องเป็นศูนย์กลาง การรักษาความหมายและคุณค่าของมรดกที่มีชีวิต
เป็นการปฏิบัติของชุมชน ไม่ใช่การตัดสินโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอก สิ่งนี้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ
จากการอนุรักษ์อาคารหรือวัตถุที่คุณค่าถูกกำหนดโดยนักประวัติศาสตร์หรือสถาบัน แม้ว่า
ทั้งสองแนวทางสามารถและมักดำเนินการควบคู่กันได้อย่างเกื้อกูลกัน

ส่วนที่ 3.1 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ข้อใดต่อไปนี้เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของกิจกรรมการสงวนรักษา (safeguarding activity) สำหรับ ICH เช่น การเต้นรำในชุมชนท้องถิ่นที่ถูกถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคน

- ก. ผู้เชี่ยวชาญพิพิธภัณฑ์ฝึกอบรมการถ่ายภาพการเต้นรำเพื่อให้สามารถรวมงานภาพถ่ายไว้ในนิตยสารที่สามารถจัดแสดงไปทั่วประเทศ
- ข. ศิลปะการเต้นรำถูกบันทึกโดยนักวิชาการเพื่อให้ผู้คนจากประเทศอื่นให้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่แปลกใหม่ได้
- ค. นักเต้นที่เชี่ยวชาญจากชุมชนทำงานร่วมกับโรงเรียนท้องถิ่นเพื่อสอนการเต้นรำให้กับคนรุ่นใหม่
- ง. นักเต้นมืออาชีพแนะนำการเปลี่ยนแปลงในวิธีการแสดงการเต้นรำแบบดั้งเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบระดับชาติมากขึ้น

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

คำอธิบาย แม้ว่าการดูแลรักษาอาจเกี่ยวข้องกับการสร้างการตระหนักรู้ (awareness-raising) การบันทึก (documentation) และการวิจัย แต่จุดมุ่งหมายหลักของการดูแลรักษา คือเพื่อให้แน่ใจว่าผู้ที่พิจารณาว่าการแสดงออกทางวัฒนธรรม ทักษะ หรือรูปแบบของความรู้เป็นส่วนหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของพวกเขา สามารถปฏิบัติและสืบทอดภายในชุมชนของพวกเขาต่อไปได้ไม่ควรเกี่ยวข้องกับความพยายามจากภายนอกชุมชนในการปรับเปลี่ยนประเพณีท้องถิ่นให้สอดคล้องกับรูปแบบวัฒนธรรมระดับชาติ

คำถามที่ 2 ข้อใดต่อไปนี้จะแสดงความแตกต่างระหว่างการสงวนรักษา ICH ภายใต้อนุสัญญา 2003 และการอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้ภายใต้อนุสัญญามรดกโลกปี 1972 ได้ดีที่สุด

- ก. การสงวนรักษา ICH เกี่ยวข้องกับการให้แน่ใจว่าการแสดงออกทางวัฒนธรรมถูกปฏิบัติและสืบทอดในแบบเดิมทุกครั้ง ในขณะที่การอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้ เกี่ยวข้องกับการให้การสนับสนุนโครงสร้างแบบมืออาชีพสำหรับอาคารมรดก เพื่อให้แน่ใจว่ามันไม่พังทลาย
- ข. การสงวนรักษา ICH เน้นที่การรักษาคุณค่า (value) หรือความสำคัญ (significance) ของมรดกที่จับต้องไม่ได้ต่อชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่การอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้เกี่ยวข้องกับการรักษาคุณค่าหรือความสำคัญของโครงสร้างมรดก (heritage fabric) ไม่เพียงแต่ต่อคนท้องถิ่น แต่ยังรวมถึงผู้เชี่ยวชาญระดับชาติหรือนานาชาติและผู้ชมอื่นๆ โดยทั่วไป

- ค. การสงวนรักษา ICH เน้นที่การให้ความสำคัญว่าการปฏิบัติและการสืบทอดการปฏิบัติ ทักษะ และความรู้อย่างต่อเนื่อง ในขณะที่การอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้เน้นที่การรักษา ความสำคัญ ความแท้จริง (authenticity) และความสมบูรณ์ (integrity) ของสถานที่ และอาคาร (ซึ่งอาจรวม ICH ที่เกี่ยวข้อง)
- ง. การสงวนรักษา ICH เกี่ยวข้องกับผู้คนที่ปฏิบัติมรดกของพวกเขา ในขณะที่การอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้ไม่เกี่ยวกับผู้คน

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข. และ ค.

คำอธิบาย การสงวนรักษา ICH ยอมรับข้อเท็จจริงที่ว่า ICH อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตามความต้องการและความปรารถนาของชุมชนที่ปฏิบัติ ดังนั้นจึงไม่เน้นที่การให้แน่ใจว่าการแสดงออกทางวัฒนธรรมถูกปฏิบัติและสืบทอดในแบบเดิมทุกครั้ง การอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การสนับสนุนโครงสร้างสำหรับอาคาร แต่อาจรวมถึงการกระทำที่หลากหลายที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ สถานที่ และการใช้งานและการตีความ การอนุรักษ์มรดกที่จับต้องได้ยอมรับบทบาทสำคัญของชุมชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ ทรัพย์สินมรดกและภูมิทัศน์ เพราะชุมชนเหล่านั้นมักมีบทบาทสำคัญในการสร้าง ตีความ และบำรุงรักษา

ส่วนที่ 3.1 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO Unit 9 Participant's text on Safeguarding. pp.6-10. (Available in English, French, Spanish, Russian, and Arabic.)

สรุปสาระสำคัญ

การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH)

1. ความหมายและเป้าหมายของการสงวนรักษา

การสงวนรักษาตามมาตรา 2.3 ของอนุสัญญาหมายถึงมาตรการที่มุ่งให้มั่นใจว่า ICH มีชีวิตรอด (viability) ต่อเนื่อง เป็นเป้าหมายหลักของอนุสัญญา UNESCO 2003 และแตกต่างจากการอนุรักษ์ (conservation) มรดกที่จับต้องได้ ตรงที่เน้นรักษาความมีชีวิตของการปฏิบัติและการแสดงออกไม่ใช่เพียงการรักษาวัตถุหรืออาคาร การสงวนรักษาจำเป็นเมื่อการสืบทอดและการปฏิบัติ ปกติมรดกเหล่านั้นมักถูกคุกคามหรือตกอยู่ในความเสี่ยง โดยไม่ต้องรอให้มีภัยคุกคามร้ายแรงเสียก่อนจึงจะดำเนินการมาตรการสนับสนุน

2. ประเภทของมาตรการสงวนรักษา

2.1 มาตรการทั่วไป (General Safeguarding Measures)

มุ่งสร้างสถานะที่เอื้อต่อการเติบโตของ ICH โดยทั่วไป ตามมาตรา 11-15 ของอนุสัญญา รัฐภาคีมีหน้าที่บังคับในการระบุและนิยาม ICH ที่มีอยู่ในดินแดน และจัดทำบัญชีรายการ นอกจากนี้ยังมีหน้าที่เพียรพยายาม (endeavour) นำนโยบายทั่วไปมาใช้ จัดตั้งหน่วยงานที่มีความสามารถ ส่งเสริมการศึกษาวิจัย นำมาตรการทางกฎหมายและการเงินที่เหมาะสมมาใช้ ให้มีการยอมรับและเพิ่มพูนคุณค่าของ ICH ในสังคม และให้มั่นใจว่าชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการสงวนรักษา ตัวอย่างมาตรการทั่วไป ได้แก่ การสร้างการตระหนักรู้ การระบุและจัดทำบัญชีรายการ การสร้างสภาพแวดล้อมทางกฎหมายและการบริหารที่เอื้ออำนวย การพัฒนาขีดความสามารถของบุคคล (capacity building) และการติดตามและประเมินความเสี่ยง

2.2 มาตรการเฉพาะ (Specific Safeguarding Measures)

มุ่งให้มั่นใจว่าองค์ประกอบ ICH ที่เฉพาะเจาะจงมีความมีชีวิตรอดอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อการปฏิบัติและการสืบทอดถูกคุกคาม มาตรการเฉพาะไม่จำเป็นเมื่อการสืบทอดปกติสามารถรักษา ICH ได้ตามธรรมชาติ ตามมาตรา 2.3 มาตรการเฉพาะประกอบด้วย การระบุ การบันทึก การวิจัย การรักษา การคุ้มครอง การส่งเสริม การเพิ่มพูน การสืบทอดผ่านการศึกษาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการฟื้นฟู รายการนี้ไม่ใช่รายการสมบูรณ์ตายตัว และกิจกรรมหนึ่งอาจจัดอยู่ในหลายมาตรการพร้อมกัน สิ่งสำคัญกว่าคือการปรับมาตรการให้ตอบสนองต่อภัยคุกคามที่แท้จริง

3. ตัวอย่างมาตรการเฉพาะ

3.1 การวิจัยและบันทึก (Research and Documentation)

กิจกรรมเหล่านี้ต้องดำเนินการด้วยการมีส่วนร่วมและความยินยอมของชุมชนผ่านความร่วมมือที่โปร่งใส กิจกรรมที่เป็นไปได้ ได้แก่ การบันทึก ICH ร่วมกับชุมชนเพื่อการสงวนรักษาและสร้างการตระหนักรู้ การช่วยชุมชนจัดการคลังข้อมูล (archive) การสนับสนุนให้คนในชุมชนสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติและผู้สืบทอด การสร้างขีดความสามารถในหมู่สมาชิกชุมชนเพื่อสนับสนุนกระบวนการบันทึก และการช่วยชุมชนเข้าถึงข้อมูลที่ผู้อื่นเคยรวบรวมไว้

ตัวอย่าง: โครงการบันทึกดนตรี เรื่องเล่า และข้อมูลภาษาในปาปัวนิวกินี ที่การบันทึกในอดีตถูกนำมาใช้กระตุ้นผู้สูงอายุให้ระลึกถึงการแสดงและถ่ายทอดไปยังรุ่นใหม่

3.2 การฟื้นฟูการปฏิบัติและการสืบทอด

กิจกรรมที่เป็นไปได้ ได้แก่ การสร้างการตระหนักรู้ภายในชุมชน การสนับสนุนจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อส่งเสริมการสงวนรักษา การวิเคราะห์ภัยคุกคามและความเสี่ยง การสนับสนุนผู้ปฏิบัติที่มีประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้ การจัดการศึกษาสำหรับสมาชิกรุ่นใหม่ การสนับสนุนการแข่งขันแบบดั้งเดิมที่เคยเป็นช่องทางในการสืบทอด การให้มั่นใจว่ามีวัตถุที่แสดง และเครื่องมือเพียงพอ และการติดตามผลกระทบของมาตรการเพื่อปรับปรุงเมื่อมีภัยคุกคามใหม่

ตัวอย่าง: การย้อมผ้าบาติกในอินโดนีเซีย ที่มีการจัดตั้งกลุ่มชุมชนบาติกเพื่ออำนวยความสะดวกในการสื่อสารและความร่วมมือ รวมถึงการจัดโครงการฝึกอบรม การทำเครื่องมือเฉพาะทางที่กำลังจะสูญหาย

4. การให้ชุมชนมีส่วนร่วม

มาตรา 15 ของอนุสัญญาาระบุชัดเจนว่ารัฐภาคีพึงพยายามให้มั่นใจว่ามีส่วนร่วมในวงกว้างที่สุด (widest possible participation) ของชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่สร้าง รักษา และสืบทอดมรดก และให้พวกเขามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการจัดการ

กิจกรรมการสงวนรักษาที่มีแนวโน้มประสบความสำเร็จมากที่สุดคือกิจกรรมที่เริ่มต้นที่ระดับชุมชน โดยบุคคลที่กังวลเกี่ยวกับภัยคุกคามและระดมตัวเองและผู้อื่น มักจะไม่ต้องมีการสนับสนุนจากภายนอกโดยเฉพาะ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงเสียงของกลุ่มอายุและเพศที่แตกต่างกันในทุกขั้นตอน

5. แผนการสงวนรักษา

มาตรการสงวนรักษาควรนำเสนอเป็นชุดมาตรการที่เชื่อมโยงกัน (coherent set) หรือแผนการสงวนรักษา แม้ว่าบางครั้งมาตรการเดียวก็อาจสร้างผลลัพธ์ที่น่าอัศจรรย์ได้ เมื่อมีมาตรการหลายอย่างอาจต้องจัดลำดับความสำคัญเพราะงบประมาณมักจำกัด แต่มาตรการสงวนรักษาไม่จำเป็นต้องราคาแพงเสมอไป แผนที่ดีควรประเมินความเป็นไปได้ (feasibility) ได้รับการทบทวนและประเมินเป็นประจำ และปรับเปลี่ยนได้ตามบริบทและภัยคุกคามที่เปลี่ยนไป

6. ขั้นตอนการพัฒนามาตรการสงวนรักษา

กระบวนการพัฒนามาตรการสงวนรักษาที่ดีประกอบด้วย 14 ขั้นตอนหลัก เริ่มจากการกำหนดว่าใครจะทำงานร่วมกันและจัดทำแผนการทำงานเบื้องต้น กำหนดความมีชีวิตรอดขององค์ประกอบ ระบุภัยคุกคามและความเสี่ยงทั้งในปัจจุบันและอนาคต ประเมินมาตรการที่มีอยู่เดิม ใช้แนวทางที่ตอบสนองต่อเพศสภาพ (gender-responsive approach) แจ้างและให้ชุมชนมีส่วนร่วม กำหนดความมุ่งมั่นทั้งภายในและภายนอกชุมชน สร้างโครงสร้างประสานงานที่มีสมาชิกชุมชนมีส่วนร่วม จัดลำดับความสำคัญและประมาณต้นทุน ขอความยินยอมที่เสรี เบื้องต้น และรับทราบข้อมูล (free, prior and informed consent) แสวงหาทรัพยากรที่จำเป็น ดำเนินมาตรการ ติดตาม และประเมินผลกระทบ และปรับมาตรการหากจำเป็น

7. เพศสภาพกับการสงวนรักษา

เพศสภาพมีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษา ICH ในขณะเดียวกัน ICH อาจเป็นช่องทางสำคัญในการแสดงบทบาททางเพศ แนวปฏิบัติ สนับสนุนให้รัฐภาคีให้มั่นใจว่ามีความเท่าเทียมทางเพศในการวางแผนและดำเนินมาตรการในทุกระดับ วิเคราะห์ว่าบทบาทและความสัมพันธ์ทางเพศส่งผลกระทบต่อแผนอย่างไร และพิจารณาว่าทัศนคติเกี่ยวกับเพศสภาพมีส่วนทำให้เกิดปัญหาในการสืบทอดหรือไม่ วัตถุประสงค์หลักคือการสร้างการตระหนักรู้ เพิ่มศักยภาพของกลุ่มชายขอบ และให้มั่นใจว่ามาตรการสงวนรักษาเคารพความเท่าเทียมทางเพศ

8. หลักการสำคัญที่ต้องพิจารณา

การสงวนรักษา ICH ที่มีประสิทธิผลยึดหลักการสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ ชุมชนต้องเป็นศูนย์กลางและมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นจนจบ ความยินยอมอย่างเสรีและรับทราบข้อมูลเป็นสิ่งจำเป็น ICH อาจเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของชุมชน และนั่นคือความยืดหยุ่นที่ควรสนับสนุน มาตรการต้องได้รับการทบทวนและปรับปรุงเป็นประจำ ไม่ใช่ทุก ICH ที่ควรหรือสามารถสงวนรักษาได้หากชุมชนไม่เห็นว่ามีความหมายอีกต่อไป และการสงวนรักษาแตกต่างจากการอนุรักษ์ตรงที่เน้นการปฏิบัติที่มีชีวิตและการสืบทอด ไม่ใช่เพียงแค่การรักษาวัตถุ

โดยสรุป การสงวนรักษา ICH คือกระบวนการที่ชุมชนเป็นศูนย์กลาง มีส่วนร่วม และตอบสนองต่อบริบท มุ่งรักษาความมีชีวิตรอดของการปฏิบัติและการสืบทอด เปิดรับการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของชุมชน โดยคำนึงถึงความเท่าเทียมทางเพศและการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มในสังคมเสมอ

ส่วนที่ 3.1 กิจกรรม

โครงการ Land-of-Legends เพื่อการส่งเสริมและฟื้นฟูศิลปะการเล่านิทานในภูมิภาค Kronoberg (สวีเดน) ถูกบรรจุหรือบันทึกบนทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีในการดูแลรักษาในปี 2018 ให้ชมวิดีโอการเสนอชื่อและพิจารณาตอบคำถามต่อไปนี้

1. ภัยคุกคาม (threats) และความเสี่ยง (risks) ต่อการปฏิบัติและการสืบทอด (transmission) การเล่านิทานในสวีเดน คืออะไร
2. โครงการส่งเสริมการสืบทอดแบบดั้งเดิม (traditional transmission) ของความรู้ และทักษะการเล่านิทานภายในชุมชนอย่างไร
3. นักเล่านิทาน (storytellers) มีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ได้อย่างไร
4. รูปแบบการสืบทอดใหม่ (new modes of transmission) ที่ถูกนำมาใช้มีอะไรบ้าง
5. กิจกรรมอื่น ๆ ที่คุณแนะนำให้กับโครงการ Land-of-Legends เพื่อการสงวนรักษา (safeguarding) ความรู้และทักษะการเล่านิทานคืออะไร

แนวคำตอบ

การวิเคราะห์โครงการดินแดนแห่งตำนาน Land-of-Legends ประเทศสวีเดน

แนวปฏิบัติที่ดีในการสงวนรักษาการเล่านิทาน

คำถามที่ 1 ภัยคุกคามและความเสี่ยงต่อการเล่านิทานในสวีเดน

ภัยคุกคามและความเสี่ยงที่ระบุในโครงการประกอบด้วย 6 ปัจจัยหลัก ได้แก่ การทำให้เป็นอุตสาหกรรม (industrialization) ที่เปลี่ยนสังคมเกษตรกรรมจนกระทั่งวิถีชีวิตชุมชน การกลายเป็นเมือง (urbanization) ที่ทำให้ชุมชนแบบดั้งเดิมกระจายตัว ทหารทัศน์และสื่อสังคมออนไลน์ที่เข้ามาแทนที่รูปแบบความบันเทิงดั้งเดิม การสูญเสียโอกาสในการถ่ายทอดทักษะเนื่องจากขาดพื้นที่และเวลาสำหรับการสืบทอดความรู้ การหายไปของสถานที่แบบดั้งเดิมที่เคยใช้เล่านิทาน และสถานะที่ใกล้สูญพันธุ์ที่ทำให้แม้แต่ผู้ปฏิบัติเองยังรู้สึกว่ประเพณีนี้กำลังจะหมดไป

คำถามที่ 2 โครงการสนับสนุนการสืบทอดแบบดั้งเดิมอย่างไร

โครงการ Land-of-Legends ที่ก่อตั้งในปี 1990 โดยเครือข่ายการเล่านิทานของ Kronoberg สนับสนุนการสืบทอดแบบดั้งเดิมผ่านหลายแนวทาง ได้แก่ การทำงานอย่างใกล้ชิดกับนักเล่านิทานในทุกขั้นตอนของการออกแบบและดำเนินมาตรการสงวนรักษา การสร้างการตระหนักรู้เกี่ยวกับสถานะที่ใกล้สูญพันธุ์ของการเล่านิทาน การพัฒนามาตรการฟื้นฟู

(revitalization) ที่มีรูปธรรม และการเน้นการปฏิบัติที่มีชีวิตจริงในชุมชน ไม่ใช่เพียงการบันทึกเพื่อเก็บเป็นหลักฐาน

คำถามที่ 3 นักเล่านิทานมีส่วนร่วมอย่างไร

นักเล่านิทานมีบทบาทหลายมิติในโครงการ ในฐานะผู้ร่วมออกแบบ (co-designers) โดยมีส่วนร่วมในการออกแบบมาตรการสงวนรักษาตั้งแต่เริ่มต้น ในฐานะผู้ดำเนินการ (implementers) โดยร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยตรง ในฐานะแกนหลัก (core participants) โดยเป็นศูนย์กลางของทุกกิจกรรม ไม่ใช่เพียงแหล่งข้อมูล และในฐานะ ผู้ถ่ายทอด (transmitters) พวกเขาถ่ายทอดความรู้และทักษะให้กับรุ่นใหม่โดยตรง สิ่งเหล่านี้สะท้อนหลักการของอนุสัญญา 2003 ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและความยินยอมเป็นพื้นฐาน

คำถามที่ 4 รูปแบบการสืบทอดใหม่ที่นำมาใช้

การศึกษาในสถาบัน ได้แก่ โครงการในโรงเรียน (school programmes) ที่นำการเล่านิทานเข้าสู่หลักสูตร สร้างโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้และฝึกฝน

กิจกรรมสาธารณะ ได้แก่ เทศกาลเล่านิทาน (storytelling festival) ที่สร้างพื้นที่สาธารณะใหม่และเปิดโอกาสให้ผู้คนมีส่วนร่วม

การบันทึกและเผยแพร่ ได้แก่ การตีพิมพ์หนังสือเรื่องราว (publishing books of stories) เพื่อช่วยให้ผู้คนจดจำและเข้าถึงมรดกนี้ได้ง่ายขึ้น

กลุ่มเป้าหมายใหม่ ได้แก่ การขยายการเล่านิทานไปยังบ้านพักคนชรา (old-age homes) ทั้งในฐานะผู้ฟังและผู้เล่า ซึ่งเปิดมิติใหม่ที่เชื่อมโยงรุ่นสูงอายุกับชุมชน

คำถามที่ 5 กิจกรรมที่แนะนำเพิ่มเติมสำหรับโครงการ

ก. การเสริมสร้างขีดความสามารถ จัดตั้งโครงการพี่เลี้ยง (mentorship programme) โดยจับคู่นักเล่านิทานรุ่นเก่าที่มีประสบการณ์กับรุ่นใหม่เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระยะยาว พร้อมจัดการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างสม่ำเสมอ และสร้างระบบการรับรองนักเล่านิทาน (storyteller certification) เพื่อให้การยอมรับอย่างเป็นทางการและสร้างแรงจูงใจ

ข. การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล สร้างแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับแบ่งปันเรื่องราว บันทึกวิดีโอนักเล่านิทาน จัดทำพอดแคสต์ (podcast) เรื่องราวท้องถิ่น และสร้างห้องสมุดดิจิทัล (digital library) ควบคู่กับการใช้โซเชียลมีเดียเพื่อเข้าถึงเยาวชนและจัดการแข่งขันเล่านิทานออนไลน์

ค. การขยายพื้นที่และโอกาส จัดตั้ง “บ้านเล่านิทาน” (storytelling houses) หรือพื้นที่ถาวร จัดงานเล่านิทานประจำในชุมชนต่างๆ สร้างเครือข่ายคาเฟ่และร้านหนังสือที่เป็นสถานที่เล่านิทาน และผสมผสานกับห้องสมุดสาธารณะ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

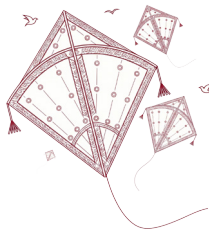
ง. การวิจัยและบันทึก สนับสนุนโครงการวิจัยชุมชน (community-based research) ให้ชุมชนบันทึกและวิจัยเรื่องราวท้องถิ่นของตนเอง รวบรวมเรื่องราวจากผู้สูงอายุก่อนจะสูญหาย และสร้างห้องสมุดเสียง (audio archive) ของนักเล่านิทานรุ่นเก่าพร้อมบันทึกภาษาท้องถิ่นและสำเนียงต่างๆ

จ. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ สร้างเครือข่ายระหว่างประเทศเพื่อแลกเปลี่ยนกับโครงการเล่านิทานในประเทศอื่นและจัดเทศกาลเล่านิทานนานาชาติ ร่วมมือข้ามสาขากับโรงพยาบาลในด้านการบำบัดด้วยนิทาน (narrative therapy) กับองค์กรสังคมในการสอนคุณค่าและสิทธิมนุษยชน และกับภาคธุรกิจเพื่อหาแหล่งทุนที่ยั่งยืน

ฉ. การตอบสนองต่อเพศสภาพ ศึกษาบทบาททางเพศในประเพณีการเล่านิทาน ให้นับใจว่าทั้งชายและหญิงมีโอกาสเท่าเทียมในการเข้าถึงการฝึกอบรม รวบรวมและส่งเสริมเรื่องราวที่มีตัวละครหญิงที่เข้มแข็ง และวิเคราะห์ว่ามาตรการสงวนรักษาส่งผลต่อบทบาททางเพศอย่างไร

ช. การสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ พัฒนาโมเดลธุรกิจสำหรับนักเล่านิทานมืออาชีพ จัดหลักสูตรอบรมเชิงพาณิชย์ สร้าง “เส้นทางนิทาน” (story trails) ในภูมิภาค Kronoberg และบริการเล่านิทานสำหรับงานเอกชน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำรงชีพได้จากทักษะของตน

ซ. การติดตามและประเมินผล สำรวจจำนวนนักเล่านิทานและผู้เรียนรู้เป็นประจำ ประเมินผลกระทบของโครงการต่อชุมชน ติดตามภัยคุกคามใหม่ที่อาจเกิดขึ้น จัดการประชุมชุมชนเพื่อรับฟังความคิดเห็น และให้นักเล่านิทานมีบทบาทในการตัดสินใจทิศทางโครงการอย่างต่อเนื่อง

หน่วยที่ 2 มาตรการในการสงวนรักษา (Safeguarding measures)

วิทยากร: Tiago de Oliveira Pinto *UNESCO Chair on Transcultural Music Studies, University of Music Franz Liszt, Weimar ประเทศเยอรมนี*

มรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Heritage) บันทึกอยู่ในกระบวนการทางวัฒนธรรมที่มีพลวัต (dynamic cultural processes) เสมอ บทนี้จะนำเสนอประเด็นสำคัญสองประการ ได้แก่ มาตรการที่มีประโยชน์ในการสงวนรักษา ICH และการสงวนรักษาเพื่อปกป้อง รักษา เผยแพร่ และฟื้นฟูมรดกที่มีชีวิต

หลักการพื้นฐานสี่ประการ

1. ความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมดมีมิติที่จับต้องไม่ได้ สิ่งที่ตรงกันข้ามก็เป็นจริงเช่นกัน คือมรดกที่จับต้องไม่ได้ทั้งหมดก็มีมิติที่จับต้องได้ในระดับหนึ่งด้วย กล่าวคือการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เกือบทุกรูปแบบต้องอาศัยสิ่งของที่เป็นวัตถุ ดังนั้น การปฏิบัติที่มีชีวิต (living practices) จึงต้องการการสนับสนุนทางวัตถุ พิธีกรรมและเทศกาลต้องอาศัยโครงสร้างพื้นฐาน งานฝีมือทุกประเภทเกี่ยวข้องกับการจัดการวัสดุ และการสนับสนุนทางการเงินมักจำเป็นสำหรับการดำเนินมาตรการสงวนรักษาอย่างมีประสิทธิภาพ

2. เป้าหมายของมาตรการสงวนรักษา

มาตรการสงวนรักษาทั้งหมดมุ่งเป้าไปที่การรับประกัน **ความมีชีวิตชีวา (viability)** ของ ICH มาตรการเหล่านี้อาจมีขอบเขตและขนาดที่แตกต่างกัน ตั้งแต่การจัดทำนโยบาย (policy) หรือบัญชีรายการ (inventory) เกี่ยวกับ ICH ไปจนถึงการพัฒนาแผนสงวนรักษาสำหรับองค์ประกอบเฉพาะ

3. บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

การถ่ายทอด (transmission) เป็นกระบวนการที่ชุมชนใช้รักษามรดกและรับประกันความมีชีวิตชีวา มาตรการสงวนรักษายังสามารถถูกเสนอและดำเนินการโดยผู้มีส่วนจากภายนอกชุมชนได้ โดยต้องมีการทำงานร่วมกันและได้รับความยินยอมจากสมาชิกชุมชนเสมอ

4. ความมีชีวิตชีวาและความยั่งยืน

ประเด็นหลักคือ **ความมีชีวิตชีวา (vitality)** ของประเพณีทางวัฒนธรรม หากปราศจากความมีชีวิตชีวา มรดกที่มีชีวิตแทบไม่สามารถสนับสนุนประเด็นทางสังคมได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน ความยั่งยืนทุกประเภทจะมีประสิทธิภาพเมื่อรักษาการแลกเปลี่ยนแบบพลวัตหรือถูกบรรจุอยู่ในกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม

กรณีศึกษาที่ 1 “Burbuwax Effect” - เอธิโอเปีย

ที่หมู่บ้าน Asmary ของ Burbuwax ในภาคเหนือของเอธิโอเปีย โครงการวิจัยเกี่ยวกับงานฉลอง Timket (เทศกาลวันแสดงองค์พระเยซูเจ้า) เปิดเผยปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ

ทีมวิจัยมีนัดหมายกับกลุ่มเล็กๆ ของปรมาจารย์ Timket เพื่อถ่ายวิดีโอเชิงวิเคราะห์ แต่ทันใดนั้นชุมชนเกือบทั้งหมดก็เข้าร่วมแสดง Timket โดยไม่มีการเตรียมการล่วงหน้า สถานการณ์การแสดงใหม่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ มีชีวิตชีวาอย่างแท้จริง และหยั่งรากลึกทางสังคม

เงื่อนไขของ “Burbuwax effect” นี้คือสมาชิกชุมชนทุกคนรู้ทันทีว่าบทบาทของตนคืออะไรในการกระทำทางวัฒนธรรมแบบฉับพลัน (ad hoc) ซึ่งเป็นสัญญาณของระดับความมีชีวิตชีวาสูงมาก และความมีชีวิตชีวาของการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตก็คือการสงวนรักษาในตัวเอง ในกรณีนี้ดำเนินการโดยผู้ปฏิบัติเองโดยไม่ต้องการสนับสนุนจากภายนอก

ภาพที่ 25 คณะสงฆ์ออร์ทอดอกซ์เอธิโอเปียในช่วงเทศกาลฉลองพระเยซูทรงปรากฏพระองค์ (Theophany)
ที่มา: www.reddit.com

มาตรการสงวนรักษาที่หลากหลาย ตามอนุสัญญา UNESCO ปี 2003 การสงวนรักษาหมายถึง มาตรการที่เหมาะสมมุ่งเป้าไปที่การรับประกันความมีชีวิตชีวาของ ICH มาตรการเหล่านี้ครอบคลุมหลายรูปแบบ ได้แก่ การสนับสนุนโดยตรงต่อการดำเนินการตามอนุสัญญา โดยสถาบันรัฐบาล NGOs ท้องถิ่นและระหว่างประเทศ ผู้อำนวยการความสะดวก สมาชิกชุมชน และ

ผู้เชี่ยวชาญ การจัดทำบัญชีรายการ ICH การวิจัยร่วมกันและการสร้างขีดความสามารถ (capacity building) การส่งเสริมระหว่างประเทศ การศึกษาและการสร้างการตระหนักรู้ และการนำเสนอต่อสาธารณะ

กรณีศึกษาที่ 2 เอ็มบิรา(Mbira) ในโมซัมบิก (นำเสนอโดย Luca Mucavele ผู้เชี่ยวชาญเครื่องดนตรีพื้นบ้านจากโมซัมบิก)

เอ็มบิรา (Mbira) เป็น lamellaphone จากแอฟริกาใต้สะฮารา พบในหลายรูปแบบทั่วแอฟริกาตะวันออกเฉียงใต้ ครอบคลุมโมซัมบิก ซิมบับเว แทนซาเนีย แซมเบีย และที่อื่นๆ เครื่องดนตรีนี้เป็นส่วนหนึ่งของ ICH ผ่านซิมบับเวและมาลาวี และโมซัมบิกกำลังดำเนินกระบวนการจัดทำบัญชีรายการและเอกสารเพื่อให้ Mbira กลายเป็น ICH ของโมซัมบิกด้วย กระบวนการนี้ครอบคลุมการวิจัย การจัดทำวิทยานิพนธ์ และการมีส่วนร่วมของนักวิจัยและนักดนตรีในชุมชนอย่างเข้มข้น

ภาพที่ 26 เครื่องดนตรีเอ็มบิรา (Mbira) ของชาวโซนา (Shona)
ประกอบด้วยลิ้มโลหะบนกล่องเสียงไม้ซึ่งจัดเรียงเพื่อการบรรเลงด้วยนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้
ที่มา: Instruments of African Diaspora

กรณีศึกษาที่ 3 งานฝีมือออร์แกนไปป์ในเยอรมนี

งานฝีมือออร์แกน (organ craftsmanship) ของเยอรมันและดนตรีออร์แกนได้รับการบรรจุในบัญชีรายชื่อตัวแทน (Representative List) ของ ICH ในปี 2017 จังหวัด Thuringia ซึ่งเป็นที่ตั้งของ Franz Liszt University of Music ใน Weimar มีภูมิทัศน์ออร์แกน (organ landscapes) ที่โดดเด่นที่สุดแห่งหนึ่งของโลก เครื่องดนตรีแต่ละชิ้นมีเอกลักษณ์และหลายชิ้นมีอายุหลายร้อยปี

มหาวิทยาลัยสงวนรักษามรดก ICH นี้ผ่านการวิจัย การจัดทำเอกสาร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านการสอน นี่คือนิยามของการสงวนรักษามรดกโดยการบูรณาการ ICH เข้าสู่การศึกษาระดับสูง เพื่อให้มรดกนี้ยังมีชีวิตและเข้าถึงได้สำหรับคนรุ่นต่อไป

บทสรุป ตัวอย่างทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าเบื้องหลังการแสดงออกที่มีชีวิตของ ICH ใดๆ ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญ กระบวนการที่มีชีวิตชีวาที่รับประกันการสร้างเนื้อหา และการสร้างสรรค์ใหม่ของการปฏิบัติทางวัฒนธรรม การหามาตรการที่เป็นรูปธรรมสำหรับการสงวนรักษาคือการรับประกันความต่อเนื่องของมรดกที่มีชีวิต

มาตรการสงวนรักษาที่ได้รับการวางแผน ดำเนินการ และสนับสนุนในรูปแบบที่หลากหลายจะช่วยรักษาการแสดงออกทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่หลากหลายที่สุดของโลก ในการตอบสนองต่อกระบวนการทางสังคมและระดับโลก ICH ในการสนทนาอย่างใกล้ชิดกับการพัฒนาที่ยั่งยืน เน้นย้ำถึงความสำคัญของการสงวนรักษาเพื่อประโยชน์ของคนรุ่นต่อไป

ส่วนที่ 3.2 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ประโยคใดต่อไปนี้อธิบายแนวคิดของมาตรการสงวนรักษา (Safeguarding Measures) ได้อย่างเหมาะสม?

- ก. การนำเสนอบนเวทีที่จัดขึ้นของการแสดงท้องถิ่นที่มีจุดประสงค์เพื่อความบันเทิงของนักท่องเที่ยว
- ข. การกระทำที่มีเจตนาเพื่อรับประกันความมีชีวิตชีวา (Viability) ที่ต่อเนื่องของมรดกที่มีชีวิต
- ค. วัตถุประสงค์ที่เป็นรูปธรรมเพื่อรับประกันความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมผ่านความพยายามในการอนุรักษ์วัฒนธรรม

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข.

คำอธิบาย มาตรการคุ้มครองคือการกระทำที่มีเจตนาเพื่อรับประกันความมีชีวิตชีวาที่ต่อเนื่องของมรดกที่มีชีวิต สมาชิกของชุมชนริเริ่มมาตรการคุ้มครองด้วยตนเอง หน่วยงานของรัฐ

หน่วยงานท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) สถาบันวิจัย การจัดทำเอกสาร หรือสถาบันอื่น ๆ และ/หรือนักวิจัยอาจริเริ่มได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม มาตรการคุ้มครองควรได้รับการพัฒนาหรือดำเนินการโดยการมีส่วนร่วม ให้กว้างขวางที่สุดเท่าที่เป็นไปได้จากชุมชน กลุ่ม หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง (มาตรา 15)

คำถามที่ 2 วัตถุประสงค์หลักของมาตรการคุ้มครองในด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage) คืออะไร?

- ก. เพื่อสนับสนุนโครงการวัฒนธรรมระดับชาติและเพื่อเพิ่มการมองเห็นของเป้าหมายทางการเมือง
- ข. เพื่อผลิตสื่อการศึกษาสำหรับโรงเรียนและมหาวิทยาลัย
- ค. เพื่อเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชน
- ง. เพื่อรับประกันการปฏิบัติที่ต่อเนื่องและการถ่ายทอดข้ามรุ่น (Intergenerational Transmission) ของมรดกที่มีชีวิต ซึ่งจะมีส่วนช่วยต่อความเป็นอยู่ที่ดี (Well-being) ของชุมชน กลุ่ม และในบางกรณี บุคคลที่เกี่ยวข้อง

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง.

คำอธิบาย มาตรการคุ้มครองมรดกที่มีชีวิตที่ได้รับการวางแผน ดำเนินการ และสนับสนุนในหลายวิธี จะช่วยรักษาการแสดงออกทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่หลากหลายให้มีชีวิต ซึ่งชุมชนรับรู้ว่าเป็นมรดกที่มีชีวิตของพวกเขาในการตอบสนองโดยทันทีต่อความเป็นจริงทางสังคมและประวัติศาสตร์ของพวกเขา มันสามารถเสริมสร้างความยืดหยุ่น (Resilience) และความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนในบริบทของความท้าทายระดับโลกและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

ส่วนที่ 3.2 บทอ่านประจำหน่วย

Organ craftsmanship and music. Nomination file no. 01277 for inscription in 2017 on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.

เอกสารฉบับนี้เป็นแบบฟอร์มการเสนอชื่อ “การสร้างออร์แกนและดนตรีออร์แกน” (Organ craftsmanship and music) ในประเทศเยอรมนี เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity) ต่อ UNESCO ในปี 2017 โดยมีสรุปประเด็นสำคัญดังนี้

สรุปสาระสำคัญ

เอกสารการเสนอชื่องานฝีมือออร์แกนและดนตรีออร์แกนของเยอรมนีเข้าบัญชี UNESCO ปี 2017

1. ข้อมูลทั่วไป

ชื่อมรดก งานฝีมือออร์แกนและดนตรีออร์แกน (Organ Craftsmanship and Music / Orgelbau und Orgelmusik)

ชุมชนผู้ถือมรดก ประกอบด้วยช่างทำออร์แกนมืออาชีพประมาณ 2,800 คนใน 400 โรงงาน ที่ปรึกษาด้านออร์แกนผู้เชี่ยวชาญประมาณ 300 คน นักออร์แกนมืออาชีพเต็มเวลาประมาณ 3,500 คน นักออร์แกนนอกเวลาหลายหมื่นคน และผู้ฟังนับล้านคน โดยวันอาทิตย์หนึ่งๆ มีคนฟังดนตรีออร์แกนในโบสถ์ถึง 1 ล้านคน

2. ลักษณะเฉพาะและคุณค่าของมรดก

ออร์แกนแต่ละตัวเป็นผลงานที่ไม่ซ้ำใคร สร้างขึ้นเฉพาะสำหรับพื้นที่สถาปัตยกรรมที่จะติดตั้ง องค์ความรู้และทักษะเฉพาะทางพัฒนามาจากความร่วมมือระหว่างช่างฝีมือ นักแต่งเพลง และนักดนตรี มรดกนี้ถือเป็น “ภาษาสากล” ที่ส่งเสริมความเข้าใจระหว่างศาสนา และเป็นสัญลักษณ์ของ “ความยั่งยืน” เพราะมีอายุการใช้งานหลายศตวรรษ

ในด้านบทบาททางสังคม มรดกนี้ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา คอนเสิร์ต และกิจกรรมทางวัฒนธรรม มีบทบาทสำคัญในการสร้างชุมชน และยังมีบทบาทในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สำคัญอย่าง การปฏิวัติสันติภาพในเยอรมนีตะวันออกปี 1989

3. ระบบการถ่ายทอดความรู้

สำหรับช่างทำออร์แกน ฝึกงาน 3.5 ปี ผสมผสานประสบการณ์ตรงในโรงงานกับความรู้ทฤษฎีในโรงเรียนอาชีวศึกษา ปัจจุบันมีผู้ฝึกงานประมาณ 180 คน

สำหรับนักออร์แกน เรียนในมหาวิทยาลัยของรัฐบาล 29 แห่ง และของคริสตจักร 9 แห่ง ปัจจุบันมีนักศึกษาประมาณ 750 คน

การถ่ายทอดแบบครูสู่ลูกศิษย์ยังคงเป็นแกนหลักของการเรียนรู้ทั้งสองสาขา สถาบันสำคัญ ได้แก่ โรงเรียนอาชีวศึกษา Oscar-Walcker ในลุดวิกส์บวร์ก และมหาวิทยาลัยดนตรีคริสตจักรในไฮเดลเบิร์ก

4. มาตรการสงวนรักษาที่มีอยู่

โดยชุมชน ได้แก่ การฝึกอบรมในโรงงานและสถาบันการศึกษา การนำเสนอผ่านสื่อมวลชน กิจกรรมเพื่อเยาวชน การจัดทำเอกสารและการวิจัยผ่านห้องสมุดและหอจดหมายเหตุฉบับร้อยแห่ง และการสร้างเครือข่ายผ่านองค์กรต่างๆ ได้แก่ VOD, BDO, GdO และ IAOD

โดยรัฐบาล ได้แก่ นโยบายคุ้มครองมรดกทางประวัติศาสตร์มากกว่า 100 ปี งบประมาณสำหรับการบูรณะและสร้างออร์แกน (ปี 2016 จัดสรร 5 ล้านยูโร) การสนับสนุนโรงเรียนอาชีวศึกษา และมหาวิทยาลัย ทุนการศึกษาสำหรับนักเรียนที่มีความสามารถ และการออกอากาศผ่านสถานีวิทยุโทรทัศน์ของรัฐ

โดยคริสตจักรและองค์กรต่างๆ ได้แก่ การจัดหาครูสอนสำหรับนักออร์แกนนอกเวลา ทุกช่วงอายุ การสนับสนุนทางการเงินจากมูลนิธิ และสนธิสัญญาระหว่างรัฐกับคริสตจักรที่รับรองการคุ้มครอง

5. มาตรการสงวนรักษาที่เสนอในอนาคต

การเสริมสร้างเครือข่าย โดยเชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดและประสานงานระหว่างองค์กรหลัก VOD, BDO และ GdO อย่างสม่ำเสมอ

การเพิ่มการรับรู้ ได้แก่ กิจกรรมสำหรับเด็กและวัยรุ่น การใช้สื่อออนไลน์และโซเชียลมีเดีย การจัด “วันออร์แกนเยอรมัน” ประจำปีทั่วประเทศ และการส่งเสริมดนตรีออร์แกนร่วมสมัยและผลงานใหม่

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ เส้นทางเที่ยวชมออร์แกน ซีรีส์คอนเสิร์ตระดับภูมิภาค และเครือข่าย EPOS (European Pipe Organ Routes) ที่เชื่อมโยงออร์แกนสำคัญในยุโรป

การสนับสนุนจากรัฐบาล ได้แก่ ทุนสำหรับการบูรณะ การแข่งขันดนตรีออร์แกนนานาชาติ และงบประมาณพิเศษสำหรับครบรอบ 500 ปีการปฏิรูปลูเธอรันในปี 2017

6. การมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการเสนอชื่อเริ่มต้นโดยสหพันธ์ช่างทำออร์แกนเยอรมนี (BDO) ในปี 2013 ร่วมกับสมาคม VOD และ GdO มีการปรึกษาหารือและรับความเห็นจากสมาชิกอย่างกว้างขวาง ได้รับการสนับสนุนจากคริสตจักรทั้งคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ และส่งอีเมลแจ้งข่าวถึงผู้สนใจทั่วโลกกว่า 40,000 คน ความยินยอมแสดงผ่านเอกสารรับรองอย่างเป็นทางการจากองค์กรหลัก คำรับรองจากคริสตจักรและสถาบัน และลายมือชื่อสนับสนุนของพนักงานในโรงงาน

7. ความสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและความยั่งยืน

ด้านสิทธิมนุษยชน ช่างฝีมือและนักดนตรีเคาท์ซึ่งกันและกัน ทั้งชายและหญิงมีส่วนร่วมโดยนักร้องแกนมีสัดส่วน 50:50 และช่างทำออร์แกน 80:20

ด้านสิ่งแวดล้อม มีการเลือกใช้วัสดุอย่างรอบคอบ ไม้ที่ใช้เติบโตมา 220 ปีและมาจากการจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน และออร์แกนมีอายุการใช้งานหลายศตวรรษจนถึงเป็น “อนุสาวรีย์แห่งความยั่งยืน”

ด้านเศรษฐกิจ มีรายได้ประจำปีในเยอรมนีประมาณ 120 ล้านยูโร โรงงานเยอรมันสร้างออร์แกนส่งออกทั่วทุกทวีป และนักร้องแกนเยอรมันแสดงคอนเสิร์ตทั่วโลก

8. การขึ้นทะเบียนระดับชาติ

มรดกนี้ขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกแห่งชาติเยอรมันเมื่อธันวาคม 2014 เป็น 1 ใน 27 มรดกแรกที่ได้รับการขึ้นทะเบียน มีพิธีมอบรางวัลที่เบอร์ลินในเดือนมีนาคม 2015 และต่อมาได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีตัวแทน UNESCO ในปี 2017

เอกสารนี้แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของการเสนอชื่อที่มีการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง มีมาตรการสงวนรักษาที่ชัดเจนทั้งที่มีอยู่และที่เสนอสำหรับอนาคต และสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของ UNESCO ทั้ง 5 ข้อ

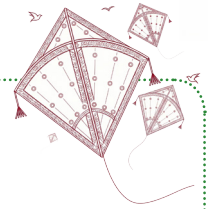
ส่วนที่ 3.2 กิจกรรรม

ในปี 2017 งานฝีมือออร์แกน (Organ Craftsmanship) และดนตรีในประเทศเยอรมนี (Germany) ได้รับการบรรจุในบัญชีรายการตัวแทน (Representative List) ของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ (Intangible Cultural Heritage of Humanity) พิจารณากรณีศึกษาและค้นหาสิ่งต่อไปนี้

1. มาตรการสงวนรักษา (Safeguarding Measures) ไต่บ้างที่ถูกกล่าวถึงซึ่งรับประกันว่ามรดกที่มีชีวิต (Living Heritage) นี้ได้รับการรักษาไว้?
2. ใครบ้างที่มีส่วนร่วมในการดำเนินการมาตรการคุ้มครอง และอย่างไร?

จากนั้นคิดถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่เกี่ยวข้องกับดนตรีในภูมิภาค ประเทศหรือบริบทท้องถิ่นของคุณ

1. มีมาตรการสงวนรักษาใดๆ อยู่หรือไม่?
2. หากไม่มี มาตรการสงวนรักษาใดที่อาจเป็นประโยชน์ในการรับประกันความมีชีวิตชีวา (Viability) ของมัน?
3. มาตรการสงวนรักษาเหล่านี้สามารถพัฒนาได้อย่างไรและร่วมกับใคร?

แนวคำตอบ

งานฝีมือออร์แกนในเยอรมนีและการประยุกต์ใช้กับบริบทไทย

ส่วนที่ 1 กรณีศึกษางานฝีมือออร์แกนและดนตรีออร์แกนในเยอรมนี (บรรจุในบัญชีรายชื่อตัวแทน ICH ของมนุษยชาติ ปี 2017)

คำถามที่ 1: มาตรการสงวนรักษาที่รับประกันมรดกที่มีชีวิตนี้

มาตรการสงวนรักษาครอบคลุม 4 ด้านหลัก ประกอบด้วย

ด้านแรกคือ การถ่ายทอดความรู้และทักษะ ผ่านระบบการฝึกงานแบบครู-ลูกศิษย์ โดยตรง ซึ่งเสริมด้วยการฝึกอบรมในโรงเรียนอาชีวศึกษาและมหาวิทยาลัย ผู้ฝึกหัดได้รับทั้งประสบการณ์ตรงในโรงงานสร้างออร์แกนและความรู้ภาคทฤษฎีในสถาบันการศึกษา

ด้านที่สองคือ กิจกรรมเพิ่มความตระหนักรู้ ได้แก่ การประชุมวิชาการ การนำเสนอผ่านสื่อมวลชน กิจกรรมที่มุ่งเป้าหมายไปยังเยาวชนและสาธารณชน การสนับสนุนโดยคริสตจักร และสถาบันอุดมศึกษา การก่อสร้างห้องคอนเสิร์ตใหม่ และการจัดเทศกาลออร์แกนและการแข่งขันระดับนานาชาติ

ด้านที่สามคือ การสนับสนุนด้านโครงสร้างและการเงิน จากแหล่งทุนหลากหลายทั้งภาคเอกชนและภาครัฐ โดยมีสถานประกอบการช่างฝีมือขนาดกลางกว่า 400 แห่งในเยอรมนี พร้อมโรงงานขนาดใหญ่ที่เป็นกิจการครอบครัว ซึ่งรับประกันทั้งความมีชีวิตชีวาและการถ่ายทอด

ด้านที่สี่คือ การสร้างเครือข่าย ผู้ปฏิบัติได้ก่อตั้งองค์กรที่มุ่งส่งเสริมเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อใช้ประโยชน์จากการทำงานร่วมกันและเสริมสร้างการสนับสนุน

คำถามที่ 2 ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการสงวนรักษา

ผู้มีส่วนร่วมหลักประกอบด้วย สมาคมช่างฝีมือ ได้แก่ สหพันธ์ช่างทำออร์แกนผู้เชี่ยวชาญของเยอรมนี (Federation of German Master Organ Builders) สมาคมผู้เชี่ยวชาญออร์แกนเยอรมนี (German Association of Organ Experts) และสมาคมมิตรออร์แกน (Society of the Friends of the Organ) ซึ่งริเริ่มกระบวนการเสนอชื่อในปี 2013 คริสตจักรและองค์กรระหว่างประเทศ ที่พยายามรับประกันความมีชีวิตชีวาของมรดก สถาบันการศึกษา โรงเรียนอาชีวศึกษา มหาวิทยาลัย และสถาบันดนตรี บุคคลและอาสาสมัครที่ทุ่มเท ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญของการสงวนรักษา และ คณะกรรมการเยอรมันสำหรับ UNESCO ที่สนับสนุนกระบวนการเสนอชื่อ

ส่วนที่ 2 การประยุกต์ใช้กับบริบทไทย ภูมิปัญญาการกำมิดอรัญญิก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คำถามที่ 1 มาตรการสงวนรักษาที่มีอยู่ปัจจุบัน

ปัจจุบันมีมาตรการบางส่วนแต่ยังไม่ครอบคลุม ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ภายในระบบเครือญาติที่เป็นรูปแบบหลักในชุมชนช่างมิด การสืบทอดพิธีกรรมไหว้ครูบูชาเตาในชุมชน และช่างทำมิดบางรายที่ยังคงรักษาเทคนิคและลวดลายดั้งเดิม

อย่างไรก็ตามยังมีข้อจำกัดสำคัญ ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ถูกจำกัดอยู่ในวงเครือญาติ ทำให้การสืบทอดมีความเสี่ยง ขาดการบันทึกองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านเป็นลายลักษณ์อักษรหรือสื่อดิจิทัล ไม่มีองค์ความรู้วิชาชีพที่เข้มแข็งในการประสานงาน และยังขาดการนำเทคโนโลยีมาช่วยโดยที่ยังรักษาคุณภาพดั้งเดิมไว้

คำถามที่ 2 มาตรการสงวนรักษาที่ควรพัฒนา

โดยนำแบบอย่างจากเยอรมนีมาปรับใช้กับบริบทไทย มาตรการที่ควรพัฒนามี 4 ด้านหลัก

ด้านการพัฒนาระบบถ่ายทอดความรู้ ปรับการถ่ายทอดที่เดิมจำกัดอยู่ในระบบเครือญาติให้เข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการ โดยจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นบูรณาการเข้ากับสถานศึกษาในชุมชน และบันทึกองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือสื่อดิจิทัล เทียบได้กับที่เยอรมนีใช้ระบบศิษย์อาจารย์ควบคู่กับโรงเรียนอาชีวศึกษา

ด้านการบริหารจัดการในรูปแบบเครือข่ายองค์กร จัดตั้ง “คณะกรรมการบริหารภูมิปัญญาการกำมิดอรัญญิก” ในรูปแบบองค์กรหรือสหกรณ์ เพื่อสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มช่างและหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

ด้านการยกระดับมูลค่าและสื่อสารความสำคัญ พัฒนาหมู่บ้านอรัญญิกเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม (participatory learning) เช่น กิจกรรมตีมิดจำลอง และใช้สื่อโซเชียลมีเดียในการเผยแพร่เรื่องราว (storytelling) เกี่ยวกับอัตลักษณ์และประเพณีไหว้ครูบูชาเตา เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและดึงดูดคนรุ่นใหม่

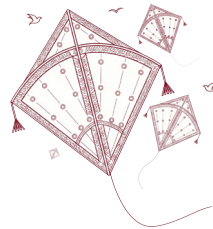
ด้านการปรับตัวและนวัตกรรม นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยในการผลิตเพื่อลดแรงงานและเพิ่มความรวดเร็ว แต่ต้องรักษางานคุณภาพแบบดั้งเดิมและเอกลักษณ์ลวดลายที่ประณีตไว้ เพื่อคงคุณค่าด้านศิลปะและอัตลักษณ์ของชุมชน เทียบได้กับที่เยอรมนีผสมผสานระบบควบคุมดิจิทัลโดยยังรักษารูปแบบดั้งเดิมของออร์แกน

คำถามที่ 3 การพัฒนามาตรการและผู้มีส่วนร่วม

กระบวนการพัฒนา เริ่มจากการวิจัยและสำรวจสถานะปัจจุบันของช่างฝีมือและองค์ความรู้ที่มีอยู่ จัดเวทีรับฟังผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งช่างมีตรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ร่างแผนสงวนรักษา ระยะ 5–10 ปี ทดลองนำร่องในพื้นที่ชุมชนอรัญญิก และขยายผลมาตรการที่ประสบความสำเร็จ

ผู้มีส่วนร่วมหลัก ประกอบด้วย 5 กลุ่ม ได้แก่ **ภาคชุมชนและผู้ปฏิบัติ** (ช่างตีมีด อรัญญิก ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ถือครองความรู้ด้านพิธีกรรมไหว้ครูบูชาเตา และเยาวชนในชุมชน) **สถาบันการศึกษา** (โรงเรียนในชุมชน วิทยาลัยอาชีวศึกษา มหาวิทยาลัยในพื้นที่ และศูนย์วิจัยวัฒนธรรม) **ภาครัฐ** (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม คณะกรรมการแห่งชาติ UNESCO ประเทศไทย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) **สถาบันชุมชน** (วัดในพื้นที่ มูลนิธิ และองค์กรไม่แสวงหากำไร) และ **ภาคธุรกิจ** (บริษัทท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สปอนเซอร์ และผู้รับซื้อ มีดอรัญญิก)

หน่วยที่ 3 การจัดทำบัญชีรายการและแผนการคุ้มครอง

วิทยากร: Tiago de Oliveira Pinto ศาสตราจารย์และผู้ดำรงตำแหน่ง *UNESCO Chair on Transcultural Music Studies* และหัวหน้าภาควิชาดนตรีวิทยา มหาวิทยาลัยดนตรี Franz Liszt Weimar

แขกรับเชิญ: Luca Mucavele นักดนตรี นักการศึกษา นักวิจัย และผู้สร้างเครื่องดนตรี ประเทศโมซัมบิก

บัญชีรายการและความสัมพันธ์กับการสงวนรักษา (safeguarding)

บัญชีรายการ (Inventory) ของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ทำหน้าที่ระบุและกำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ในขณะเดียวกันก็เปิดทางให้สามารถออกแบบแผนการสงวนรักษา (Safeguarding Plans) ได้อย่างเป็นระบบ

บัญชีรายการควรดำเนินการแบบมีส่วนร่วม ผ่านความยินยอมและการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของชุมชน กลุ่ม และบางครั้งบุคคลด้วย รวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ เช่น สถาบันของรัฐ ในกระบวนการนี้ ชุมชนจะระบุและกำหนดองค์ประกอบของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประเมินความมีชีวิตชีวา และเปิดเผยภัยคุกคาม และความเสี่ยง ที่ส่งผลกระทบต่อปฏิบัติและการถ่ายทอด ผลจากกระบวนการนี้จะนำไปสู่การออกแบบและดำเนินการแผนการสงวนรักษาที่สอดคล้องกับภัยคุกคามและความเสี่ยงที่ระบุไว้

กระบวนการจัดทำบัญชีรายการอาจแตกต่างกันในแต่ละประเทศ ขึ้นอยู่กับกรอบทางกฎหมายและสถาบันที่มีอยู่ รวมถึงระดับของการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยทั่วไป

ตามมาตรา 11.b ของอนุสัญญา การพัฒนาบัญชีรายการมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้โดยมีการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวข้องถือเป็นหนึ่งในพันธกรณีของอนุสัญญา อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างบัญชีรายการและการสงวนรักษาอาจไม่ชัดเจนเสมอไป

ประโยชน์ของการจัดทำบัญชีรายการ

การจัดทำบัญชีรายการมีประโยชน์หลายประการ ได้แก่ การระบุและกำหนดองค์ประกอบของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ การประเมินความมีชีวิตชีวา การสร้างความเชื่อมโยงสำหรับการสงวนรักษา การสร้างความตระหนักรู้ (Raising Awareness) การเสริมสร้างความรู้สึกร่วมของอัตลักษณ์ (Identity) และความต่อเนื่อง (Continuity) ในหมู่ผู้สืบทอด รวมถึงการมีส่วนร่วมต่อธรรมาภิบาล (Good Governance) และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการจัดทำบัญชีรายการที่นำโดยชุมชน สิ่งสำคัญคือต้องสร้างการติดต่อและสร้างความสัมพันธ์ ระบุโครงสร้างสนับสนุนทั้งภายในและภายนอกชุมชน รับประกันความยินยอมโดยอิสระ ล่วงหน้า และได้รับข้อมูล (Free, Prior, and Informed Consent) ของผู้สืบทอด และรักษาการสื่อสารและความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งหมดนี้จะช่วยเตรียมการสำหรับแผนการสงวนรักษาให้ดำเนินไปได้อย่างราบรื่นที่สุด

แผนการสงวนรักษา

แผนการสงวนรักษา (Safeguarding Plan) คือชุดของการดำเนินการทางสถาบัน กฎหมาย และการเงินที่สอดคล้องกัน รวมถึงกิจกรรมเฉพาะที่มุ่งเสริมสร้างความมีชีวิตชีวาขององค์ประกอบมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่กำหนดไว้ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาตัวชี้วัด (Indicators) ที่ชัดเจนซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติและการถ่ายทอด

มุมมองของสมาชิกชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอาจแตกต่างกันหรือแม้กระทั่งขัดแย้งกันในเรื่องมาตรการที่ควรรวมไว้ในแผน ลำดับความสำคัญ ตารางเวลา หรือแหล่งทางการเงิน การสนทนาและการปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกชุมชน ด้วยความช่วยเหลือของผู้มีส่วนได้เสียอื่นๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกัน

แนวทางแบบทีละขั้นตอน

การจัดทำแผนการสงวนรักษาโดยชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องการการมีส่วนร่วมและใช้เวลา แนวทางแบบทีละขั้นตอนจะช่วยให้บรรลุผลลัพธ์ที่น่าพอใจได้ดังนี้

- ขั้นตอนที่ 1 ชุมชนระบุและกำหนดองค์ประกอบที่จะได้รับการสงวนรักษา รวมถึงหน้าที่ทางสังคม ความหมายทางวัฒนธรรม และคุณค่าของมรดกนั้น
- ขั้นตอนที่ 2 กระบวนการจัดทำบัญชีรายการ ระบุภัยคุกคามและความเสี่ยงที่คุกคามองค์ประกอบนั้น
- ขั้นตอนที่ 3 กำหนดวัตถุประสงค์หลักและผลลัพธ์ที่คาดหวังสำหรับแผนการสงวนรักษา
- ขั้นตอนที่ 4 กำหนดกิจกรรมการสงวนรักษา และระบุทรัพยากรมนุษย์และการเงินที่ต้องการ
- ขั้นตอนที่ 5 ดำเนินการ ติดตาม และประเมินแผนการสงวนรักษา

กรณีศึกษา: การร้องเพลง Xoan จังหวัด Phú Thọ ประเทศเวียดนาม

การร้องเพลง Xoan ของจังหวัด Phú Thọ ประกอบด้วยการร้องเพลง การเต้นรำ การตีกลอง และการตีกรับ มีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการบูชาภคินี Hung ซึ่งหยั่งรากลึกในแนวปฏิบัติการบูชาบรรพบุรุษของชาวเวียดนาม ผู้สืบทอดและผู้ปฏิบัติจัดอยู่ในสมาคม (Guilds) 4 แห่ง โดยมี Trum หรือหัวหน้าทั้งชายและหญิงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุด

การจัดทำบัญชีรายการและการระบุภัยคุกคาม

ในปี 2009–2010 การจัดทำบัญชีรายการการร้องเพลง Xoan ดำเนินการโดยสมาคม นักนิทานพื้นบ้านท้องถิ่น กรมวัฒนธรรม และชุมชน กระบวนการนี้นำไปสู่การเตรียมแผน การสงวนรักษาในกรอบของการเสนอชื่อเพื่อขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่ต้องการการสงวนรักษาเร่งด่วน (List of the Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding)

การจัดทำบัญชีรายการทำให้สามารถระบุภัยคุกคามและความเสี่ยงที่คุกคามความมีชีวิตชีวาของการร้องเพลง Xoan ได้แก่ การขาดแคลนทรัพยากร ระยะเวลาที่ยาวนานในการเรียนรู้ จนเชี่ยวชาญ ผู้สืบทอดส่วนใหญ่มีอายุเกินหกสิบปีโดยมีเพียงเจ็ดคนที่สามารถถ่ายทอดได้ และความสนใจในหมู่คนรุ่นใหม่ที่ลดลง

การดำเนินการตามแผนการสงวนรักษา (2011–2014)

แผนการสงวนรักษาประกอบด้วยมาตรการต่าง ๆ ได้แก่ การปรับปรุงบัญชีรายการทุกปี การจัดระเบียบและจัดเก็บเอกสาร (Documentation) การส่งเสริมให้ประชากรจังหวัด Phú Thọ ฝึกฝนการร้องเพลง Xoan โดยเฉพาะเยาวชนผ่านการณรงค์สร้างความตระหนักรู้ การฟื้นฟูละครการร้องเพลง Xoan ทั้ง 31 เพลงของปรมาจารย์แบบดั้งเดิม การมอบตำแหน่ง “ศิลปินการร้องเพลง Xoan ของจังหวัด Phú Thọ” แก่ผู้ปฏิบัติที่มีชื่อเสียง การสนับสนุนทางการเงินแก่สมาคมในการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ สำหรับการถ่ายทอดแก่ศิษย์รุ่นใหม่ การนำการร้องเพลง Xoan เข้าสู่หลักสูตรโรงเรียนในจังหวัด การฟื้นฟูวัดและบ้านที่เป็นสถานที่แสดง และการผลิตรายการวิทยุและโทรทัศน์

ผลลัพธ์ของโครงการ

ผลลัพธ์ที่บรรลุได้มีดังนี้ ละครการร้องเพลง Xoan แบบดั้งเดิมทั้ง 31 เพลงได้รับการจัดทำเป็นเอกสาร สมาคมผู้ปฏิบัติสี่แห่งได้รับการรักษาและเสริมสร้างความเข้มแข็ง ศิลปิน 34 คน (ในจำนวนนี้เป็นผู้หญิง 27 คน) ได้รับการยกย่องเชิดชู ศิลปินรุ่นใหม่ 62 คนได้รับการฝึกฝนโดยผู้ปฏิบัติที่มีชื่อเสียง 15 คน วัดและบ้านดั้งเดิม 19 แห่ง จากทั้งหมด 30 แห่งที่เกี่ยวข้องกับการร้องเพลง Xoan ได้รับการฟื้นฟู โรงเรียนมากกว่า 100 แห่งได้เพิ่มการร้องเพลง Xoan เข้าไป

ในหลักสูตรและรายการโสตทัศนหลายสิบรายการ ออกอากาศทางช่องโทรทัศน์และวิทยุทั้งท้องถิ่นและระดับชาติ

บทเรียนจากความสำเร็จ

กรณีการร้องเพลง Xoan แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการสงวนรักษาที่ประสบความสำเร็จต้องหยั่งรากลึกในกระบวนการจัดทำบัญชีรายการผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน หากใช้อุปมาของสัญญาณไฟจราจร ในปี 2010 ตัวชี้วัดความมีชีวิตชีวาอยู่ในโซนสีแดง แต่ภายในปี 2014 การดำเนินการตามแผนการสงวนรักษาทำให้สามารถย้ายการร้องเพลง Xoan ไปอยู่ในโซนสีเขียวได้

ความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งชุมชน กลุ่ม และบุคคล เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการบรรลุวัตถุประสงค์ ผลลัพธ์สูงสุดคือการร้องเพลง Xoan ของจังหวัด Phú Thọ ได้รับการถอนออกจากบัญชีมรดกที่ต้องการการสงวนรักษาเร่งด่วน และได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity) ในปี 2017 นับเป็นความสำเร็จที่โดดเด่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังของการระบุประเด็นและการกำหนดองค์ประกอบที่ถูกต้อง การกำหนดและประเมินความมีชีวิตของมรดกผ่านการจัดทำบัญชีรายการ และแผนการสงวนรักษาที่จัดการกับภัยคุกคามและความเสี่ยงที่มีต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ภาพที่ 27 การสอนขับร้องและการแสดง Xoan ประเทศเวียดนาม

ที่มา: Phú Thọ Department of Culture, Sports and Tourism, Viet Nam, 2016

ส่วนที่ 3.3 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 บัญชีรายการ (Inventory) มีวัตถุประสงค์เพื่อ

- ก. ระบุและกำหนดองค์ประกอบของ ICH
- ข. ประเมินความมีชีวิตชีวา (Viability) ขององค์ประกอบของ ICH
- ค. แจ้งข้อมูลการจัดทำแผนการสงวนรักษา (Safeguarding Plan) สำหรับองค์ประกอบของ ICH ที่ต้องการการคุ้มครอง
- ง. ทั้งหมดข้างต้น
- จ. ไม่มีข้อใดข้างต้น ถูกต้อง

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง.

คำอธิบาย ตามที่ระบุไว้ในมาตรา 11 ในอนุสัญญา (Convention) บัญชีรายการมีวัตถุประสงค์เพื่อ “ระบุและกำหนดองค์ประกอบต่างๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่มีอยู่ในดินแดนของตน” แต่ตามที่ระบุในเอกสารสำคัญอื่นๆ เช่น หลักการและวิธีการปฏิบัติงาน (Operational Principles and Modalities) หรือกรอบผลลัพธ์โดยรวม (Overall Results Framework) บัญชีรายการควรประเมินความมีชีวิตชีวาขององค์ประกอบของ ICH และแจ้งข้อมูลการจัดทำแผนการคุ้มครองสำหรับองค์ประกอบของ ICH ด้วย

คำถามที่ 2 แผนการสงวนรักษา (Safeguarding Plan) คืออะไร?

- ก. แผนที่จัดทำโดยทีมผู้เชี่ยวชาญภายนอกเพื่อกำหนดว่าชุมชนควรทำอย่างไรเพื่อสงวนรักษามรดกที่มีชีวิตของพวกเขา
- ข. ชุดของมาตรการ Coherent Measures ที่พัฒนาโดยชุมชนและร่วมกับชุมชนที่เกี่ยวข้องเพื่อรับประกันความมีชีวิตชีวาของมรดกที่มีชีวิตของพวกเขา

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข.

คำอธิบาย แผนการคุ้มครองคือชุดของมาตรการที่กำหนดโดยชุมชนเพื่อเผชิญกับภัยคุกคาม (Threats) หรือความเสี่ยง (Risks) ต่อความมีชีวิตชีวาของมรดกที่มีชีวิตของพวกเขา มาตรการคุ้มครองควรได้รับการระบุ กำหนด ดำเนินการ ติดตาม และประเมินโดยชุมชนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงปรับเปลี่ยนเมื่อจำเป็น โดยคำนึงถึงบริบทและภัยคุกคามที่แตกต่างกัน

ส่วนที่ 3.3 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO Case Study 8. Inventorying with community involvement in a well-developed institutional and legal context in Brazil. (Available in English)

สรุปสาระสำคัญ

กรณีศึกษาที่ 8: การจัดทำบัญชีรายการโดยมีการมีส่วนร่วมของชุมชนในบราซิล

1. กรอบนโยบายและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

บราซิลให้สัตยาบันอนุสัญญามรดกที่จับต้องไม่ได้ในเดือนมีนาคม 2006 อย่างไรก็ตาม นโยบายมรดกของประเทศมีรากฐานยาวนานตั้งแต่ทศวรรษ 1930 โดยในช่วงแรกมุ่งเน้นมรดกที่จับต้องได้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อาณานิคม ก่อนขยายมายังมรดกที่จับต้องไม่ได้ในภายหลัง พัฒนาการสำคัญตามลำดับ ได้แก่ การสร้างแคมเปญเพื่อการคุ้มครองนิทานพื้นบ้านบราซิล ในปี 1958 การจัดตั้ง National Institute of Folklore ในปี 1976 รัฐธรรมนูญปี 1988 ที่ระบุให้มรดกทางวัฒนธรรมของบราซิลครอบคลุมทั้งมรดกที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ รวมถึงกิจกรรมสร้างสรรค์ การปฏิบัติ และวิถีชีวิตของทุกกลุ่มในสังคม และในปี 2000 มีการออกพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งทะเบียนทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Registry of Intangible Cultural Assets) และโปรแกรมระดับชาติสำหรับมรดกที่จับต้องไม่ได้

2. ระบบการจัดทำบัญชีรายการแบบหลายระดับ

การจัดทำบัญชีรายการ ICH ในบราซิลเกิดขึ้นใน 3 ระดับ โดยระดับล่างป้อนข้อมูลให้ระดับที่สูงกว่า ได้แก่ ระดับท้องถิ่น ระดับรัฐ (บราซิลมี 27 รัฐ) และระดับชาติ

สถาบันมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ (IPHAN) มีบทบาทหลักในกระบวนการส่วนใหญ่ โดยมีสำนักงานภาคสนามทั่วประเทศบราซิล สำนักงานใหญ่ที่กรุง Brasilia และหอจดหมายเหตุหลักที่ Rio de Janeiro ในปี 2004 มีการจัดตั้งกรมพิเศษเพื่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ (Department of Intangible Heritage: DPI) ภายใน IPHAN แบ่งเป็นสองหน่วย ได้แก่ หน่วยการระบุและการลงทะเบียน และหน่วยการสงวนรักษา

วัตถุประสงค์หลักของระบบนี้คือการวิเคราะห์ความมีชีวิตชีวา (viability) ขององค์ประกอบ ICH และพัฒนามาตรการสงวนรักษาเมื่อจำเป็น โดยออกแบบให้มีส่วนช่วยต่อการรวมทางสังคม (social inclusion) และปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของผู้สืบทอดประเพณี (tradition bearers)

3. บัญชีรายการระดับชาติ

วัตถุประสงค์หลักคือการผลิตความรู้เพื่อสนับสนุนนโยบายสงวนรักษา โดยระบุและจัดทำเอกสารทรัพยากรทางวัฒนธรรม (cultural references) ในชุมชนท้องถิ่น มีการเน้นเป็นพิเศษที่มรดกทางวัฒนธรรมที่มีความเสี่ยง รวมถึง ICH ของชนพื้นเมืองและชาวแอฟริกัน-บราซิล ขณะที่ยังคำนึงถึง ICH ของกลุ่มที่มีเชื้อสายยุโรปและในบริบทเมืองหลากหลายวัฒนธรรม

บัญชีรายการระดับชาติจัดระเบียบรายการเป็น 5 ประเภท ได้แก่ งานฉลอง (celebrations) รูปแบบการแสดงออก (forms of expression) งานฝีมือและความรู้ดั้งเดิม (craftsmanship and traditional knowledge) สถานที่ (places) และอาคาร (buildings) จนถึงปัจจุบันมีองค์ประกอบ ICH ประมาณ 1,000 รายการที่ได้จัดทำบัญชีรายการหรืออยู่ระหว่างดำเนินการ

4. ทะเบียนทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ทะเบียนนี้จัดทำให้มีกลไกสำหรับการลงทะเบียนทางกฎหมาย องค์ประกอบ ICH ใดที่ขึ้นทะเบียนได้รับการรับรองทางกฎหมายว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศบราซิล ซึ่งบังคับให้รัฐบาลกลางพัฒนาและจัดหาเงินทุนสำหรับแผนสงวนรักษา ระหว่างปี 2002 ถึง 2010 มีองค์ประกอบ 22 รายการ ได้ขึ้นทะเบียนระดับชาติ

แผนสงวนรักษาได้รับการจัดทำสำหรับมากกว่าครึ่งหนึ่งขององค์ประกอบในทะเบียน ตัวอย่างเช่น ศิลปะ Kusiwa การวาดภาพร่างกายและศิลปะกราฟิกของ Wajäpi, Samba de Roda do Recôncavo ของ Bahia และการผลิต viola-de-cocho เนื่องจากลักษณะพลวัตของ ICH ทะเบียนได้รับการทบทวนอย่างน้อยหนึ่งครั้งทุกสิบปี

5. การมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการจัดทำบัญชีรายการดำเนินการร่วมกับชุมชนและกลุ่มที่เกี่ยวข้องตั้งแต่เริ่มต้น โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญร่วมกับหน่วยงาน ได้เข้าถึงข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมมีส่วนร่วมในการระบุและจัดทำบัญชีรายการ ICH ของตนเอง และในบางกรณีอาจมีหน้าที่รับผิดชอบในการรวบรวมบัญชีรายการเองด้วย

ความยินยอมล่วงหน้าและได้รับข้อมูล (prior and informed consent) ได้รับจากชุมชนที่เกี่ยวข้องผ่านแบบฟอร์มอย่างเป็นทางการ ชุมชนพื้นเมืองมีสิทธิพิเศษตามรัฐธรรมนูญ 1988 และกฎหมายอื่นๆ ทำให้การจัดทำเอกสาร ICH ได้รับการควบคุมดูแลผ่านกฎหมายลิขสิทธิ์ และ National Indian Foundation (FUNAI) ด้วย

ฐานข้อมูลบัญชีรายการ ICH ของ IPHAN จะเปิดให้บริการออนไลน์ โดยจะปกป้องสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของชุมชนและเคารพข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลบางอย่าง

6. ความร่วมมือข้ามชาติ

กิจกรรมการจัดทำบัญชีรายการของบราซิลขยายไปถึงความร่วมมือกับรัฐเพื่อนบ้าน ตัวอย่างเช่น การร่วมมือกับโคลอมเบียในการจัดทำบัญชีรายการ ICH ของชุมชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ทั้งสองฝั่งของชายแดนประเทศร่วมกัน

สรุปบทเรียนสำคัญ

กรณีศึกษาของบราซิลแสดงให้เห็นถึง 6 ลักษณะที่โดดเด่น ได้แก่ กรอบกฎหมายและสถาบันที่แข็งแกร่งซึ่งพัฒนาต่อเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 1930 ระบบบัญชีรายการ 3 ระดับที่เชื่อมโยง

กันอย่างเป็นระบบ การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นกระบวนการ การเชื่อมโยงการจัดทำบัญชีรายการกับการสงวนรักษาโดยตรง การยอมรับทางกฎหมายที่นำไปสู่หน้าที่ของรัฐบาลในการจัดหาเงินทุน และความหลากหลายที่ครอบคลุมทั้งชนพื้นเมือง ชาวแอฟริกัน-บราซิล และกลุ่มอื่นๆ พร้อมความร่วมมือข้ามชาติ

อ้างอิง: UNESCO Case Study 8; Fonseca (2004, 2006); IPHAN; WIPO (2009)

เอกสารและสื่อสำหรับศึกษาเพิ่มเติม

1. Pasos de salvaguardia. [Video]
2. Adell, Nicolas, Regina F. Bendix, Chiara Bortolotto, and Markus Tauschek, eds. *Between Imagined Communities of Practice: Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Göttingen University Press, 2015.
3. Kuutma, Kristin. "The Politics of Scale for Intangible Cultural Heritage. Identification, Ownership and Representation." In *Politics of Scale: New Directions in Critical Heritage Studies*, edited by Tuuli Lähdesmäki, Suzie Thomas, and Yujie Zhu, 156-170. New York and Oxford: Berghahn Books, 2019.
4. Skounti, Ahmed. "The Intangible Cultural Heritage System: Many Challenges, Few Proposals." *Santander Art and Culture Law Review* 2, no. 3 (2017): 61-76.
5. Smith, Laurajane, and Natsuko Akagawa, eds. *Safeguarding Intangible Heritage: Practices and Politics*. London: Routledge, 2018.

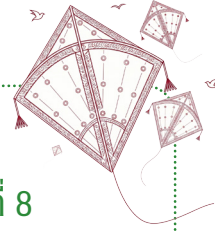
ส่วนที่ 3.3 กิจกรรม

อ่าน กรณีศึกษาของประเทศบราซิล (Brazilian Case Study) และเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีที่ประเทศบราซิล ได้พัฒนาระบบการจัดทำบัญชีรายการมรดกที่มีชีวิต (Living Heritage Inventorying System) และตอบคำถามต่อไปนี้

1. อะไรที่น่าสนใจที่สุดเกี่ยวกับกรณีของบราซิล? บทเรียนที่ดีที่ควรเรียนรู้จากประสบการณ์นี้คืออะไร?
2. ทราบหรือไม่ว่าประเทศของคุณมีบัญชีรายการมรดกที่มีชีวิตหนึ่งรายการหรือหลายรายการ?
3. กระบวนการจัดทำบัญชีรายการสามารถหรืออาจมีส่วนร่วมต่อการสงวนรักษา (Safeguarding) มรดกที่มีชีวิตในประเทศของคุณได้อย่างไร?

แนวคำตอบ

การประยุกต์ใช้บทเรียนจากบราซิลสู่บริบทไทย: อ้างอิงจากกรณีศึกษาที่ 8

1. บทเรียนที่น่าสนใจที่สุดจากกรณีศึกษาประเทศบราซิล

ระบบของบราซิลมีความโดดเด่นในเรื่องความพร้อมของกฎหมายและการให้ความสำคัญกับผลกระทบทางสังคม โดยมีประเด็นที่น่าสนใจ 4 ด้านหลัก

กรอบนโยบายที่ก้าวหน้า บราซิลจัดตั้งระบบตั้งแต่ปี 2000 ซึ่งเกิดขึ้นก่อนอนุสัญญา UNESCO ปี 2003 จะมีผลบังคับใช้ แสดงให้เห็นถึงการมองการณ์ไกลในการพัฒนากฎนโยบายที่ล้ำหน้า

ระบบบัญชีรายการแบบเป็นลำดับชั้น บราซิลใช้ระบบที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับรัฐ ไปจนถึงระดับชาติ โดย “ทะเบียนมรดก” (Registry) เป็นระดับที่เข้มข้นที่สุด ซึ่งหากรายการใดได้รับการขึ้นทะเบียน รัฐบาลกลางมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องจัดหาเงินทุนและวางแผนสงวนรักษาให้กับมรดกนั้น

การมีส่วนร่วมและความยินยอมของชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นและมีสิทธิ์ตัดสินใจว่าจะให้ข้อมูลหรือยินยอมให้ขึ้นทะเบียนหรือไม่ หากชุมชนไม่ยินยอม การขึ้นทะเบียนก็绝不会เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการเคารพสิทธิ์ของผู้สืบทอดมรดกอย่างแท้จริง

เป้าหมายเพื่อความเท่าเทียมทางสังคม บราซิลมองว่าการสงวนรักษามรดกเป็นเครื่องมือในการสร้างความเท่าเทียมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สืบทอดทางวัฒนธรรม โดยเน้นไปที่กลุ่มชาติพันธุ์และชาวบราซิลเชื้อสายแอฟริกันเป็นพิเศษ

บทเรียนสำคัญ การจัดทำบัญชีรายการไม่ใช่แค่การจดบันทึกข้อมูล แต่เป็นกลไกทางกฎหมายที่บังคับให้รัฐต้องเข้ามาสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรเพื่อการสงวนรักษาวัฒนธรรมนั้นอย่างเป็นรูปธรรม

2. การประยุกต์ใช้กับบริบทไทย

ประเทศไทยมีการจัดทำ “บัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งแบ่งหมวดหมู่คล้ายกับของบราซิล เช่น ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือดั้งเดิม และแนวปฏิบัติทางสังคม กระบวนการจัดทำบัญชีมีส่วนช่วยต่อการสงวนรักษามรดกในไทยได้หลายด้าน

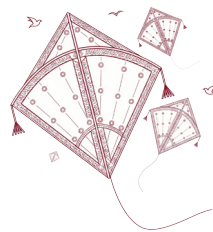
การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เช่นเดียวกับบทเรียนจากบราซิล การมีส่วนร่วมของชุมชนในการระบุ “คุณค่า” ของตนเอง ช่วยให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญและพร้อมที่จะส่งต่อมรดกให้กับคนรุ่นหลัง

การบูรณาการเข้ากับการศึกษา ข้อมูลจากบัญชีมรดกสามารถนำไปใช้เป็นเนื้อหาหลักในการเรียนการสอน เพื่อให้เด็กไทยเรียนรู้เรื่อง “ความเป็นพลเมืองโลก” (Global Citizenship) ผ่านรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตรที่เน้นการศึกษาเพื่อพลเมืองโลก

สิทธิและการสนับสนุนจากรัฐ การขึ้นบัญชีช่วยให้มรดกได้รับการรับรองสถานะอย่างเป็นทางการ นำไปสู่การสนับสนุนด้านงบประมาณ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการปกป้องสิทธิในภูมิปัญญาดั้งเดิมไม่ให้ถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด

ความร่วมมือระหว่างประเทศ บราซิลมีการทำงานร่วมกับประเทศเพื่อนบ้านในกรณีมรดกข้ามพรมแดน ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีสำหรับไทยในการร่วมมือกับกลุ่มประเทศอาเซียนเพื่อสงวนรักษามรดกที่มีรากเหง้าร่วมกัน เช่น เทศกาลหรืองานช่างฝีมือในภูมิภาค

อ้างอิง: UNESCO Case Study 8; Fonseca (2004, 2006); IPHAN; WIPO (2009)

หน่วยที่ 4 จริยธรรมในการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Ethics in safeguarding intangible cultural heritage)

วิทยากร: Harriet Deacon นักวิจัยกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยแอฟริกาใต้

ในบทนี้เราจะพิจารณาว่าจริยธรรม (ethics) และหลักจริยธรรม (ethical principles) สนับสนุนการสงวนรักษามรดกที่มีชีวิตได้อย่างไร ชุมชนได้ใช้จรรยาบรรณ (ethical codes) หรือแนวปฏิบัติ (guidelines) เพื่อสงวนรักษา ICH ของตนอย่างไร และพวกเขาเผชิญกับความท้าทายอะไรบ้าง

จริยธรรมคืออะไร และทำไมจึงสำคัญ?

สิ่งสำคัญที่สุดที่ต้องคำนึงไว้คือกิจกรรมการสงวนรักษาใดๆ ควรดำเนินการด้วยมาตรฐานจริยธรรมสูงสุด จริยธรรม คือหลักการที่ช่วยให้ผู้คน องค์กร หรือสังคม ประกอบการตัดสินใจว่าอะไรดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิดในสถานการณ์ที่กำหนด กฎหมาย ในทางกลับกัน เป็นกฎและข้อบังคับที่เป็นทางการและมีผลผูกพัน (formal and binding) เขียนขึ้นโดยหน่วยงานที่มีอำนาจและสามารถบังคับใช้ได้ ทั้งกฎหมายและจรรยาบรรณสามารถใช้ร่วมกันในการสงวนรักษา ICH

จรรยาบรรณมีประโยชน์เป็นพิเศษเพราะสามารถครอบคลุมและยืดหยุ่นกว่ากรอบกฎหมายที่เป็นทางการ โดยยึดชุมชนและผลประโยชน์ของพวกเขาไว้เป็นศูนย์กลาง ชุมชนมรดกที่มีชีวิตหลายแห่ง โดยเฉพาะชุมชนพื้นเมือง ประสบปัญหาการไม่เคารพ การแสวงหาประโยชน์ หรือการบิดเบือน ICH ของตน ซึ่งมักจัดการได้ยากหากผ่านมาตรการทางกฎหมาย

หลักจริยธรรมของอนุสัญญา UNESCO 2003

อนุสัญญา UNESCO ปี 2003 เป็นตัวอย่างของเครื่องมือทางกฎหมายระดับนานาชาติที่เน้นการสงวนรักษา ICH อย่างไรก็ดีตาม อนุสัญญาไม่ได้กำหนดมาตรการทางกฎหมายที่เข้มงวดต่อ 180 รัฐภาคี ข้อกำหนดส่วนใหญ่เป็นด้านการบริหาร เช่น การจัดทำบัญชีรายการ

ชุดหลักจริยธรรม (ethical principles) ที่รวบรวม “จิตวิญญาณ” ของอนุสัญญาได้รับการเห็นชอบในปี 2015 จากคณะกรรมการระหว่างรัฐบาล หลักจริยธรรมเหล่านี้เน้นย้ำประเด็นสำคัญหลายประการ ได้แก่ บทบาทหลักของชุมชนในการสงวนรักษา ICH ของตน ความจำเป็นในความยินยอมที่เสรี ล่วงหน้า และได้รับข้อมูล (free, prior, and informed consent) สิทธิของชุมชนในการจัดการการเข้าถึง กำหนดคุณค่า รับประโยชน์ ปรับเปลี่ยน และตัดสินใจเกี่ยวกับ ICH ของตน รวมถึงการเคารพซึ่งกันและกัน บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม ความหลากหลาย เอกลักษณ์ และสิทธิมนุษยชน

กรณีศึกษาที่ 1 ชุมชน Zia และสัญลักษณ์ดวงอาทิตย์ สหรัฐอเมริกา

ชุมชนพื้นเมือง Zia ในอเมริกาเหนือสร้างสัญลักษณ์ดวงอาทิตย์ในช่วงก่อนการล่าอาณานิคม ซึ่งยังคงเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชุมชน ใช้ในพิธีกรรมตลอดวงจรชีวิต ลายเส้นสี่แฉกของดวงอาทิตย์แสดงถึงสี่ทิศ สี่ฤดู สี่ช่วงเวลาของวัน สี่ขั้นตอนของชีวิต และสี่ด้านของการเป็นอยู่

ในทศวรรษ 1890 เครื่องปั้นดินเผาที่มีสัญลักษณ์นี้ถูกขโมยและนำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สหรัฐ และในปี 1925 สัญลักษณ์ถูกนำกลับมาใช้บนธงรัฐ New Mexico โดยไม่ได้รับความยินยอมจากชุมชน ภายใต้กฎหมายสหรัฐ ขณะนั้น

ภาพที่ 28 ภาพวาดและเครื่องปั้นดินเผา Zia ตกแต่งด้วยสัญลักษณ์ดวงอาทิตย์อันศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนถึงเลข 4 หมายถึง ทิศ ฤดู ช่วงวัย และพันธกิจ และวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวปวยโบล
ที่มา: www.adobegallery.com

กรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า การตอบสนองด้วยแนวทางเชิงจริยธรรมของเซีย (Zia) ให้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้แนวทางเชิงกฎหมาย โดยเริ่มจากการสร้างความเข้าใจแก่สาธารณะผ่านการจัดทำวิดีโอให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและความหมายของสัญลักษณ์ ควบคู่ไปกับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการเจรจาโน้มน้าว จนบริษัทบางแห่งยอมถอนคำขอจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า

นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งระบบขออนุญาตอย่างไม่เป็นทางการขึ้น ซึ่งทำให้หน่วยงานทั้งภาครัฐกิจและภาครัฐสมัครใจเข้ามาขออนุญาตจากชนเผ่าก่อนนำสัญลักษณ์ไปใช้ พร้อมทั้งบริจาคเงินสนับสนุนกองทุนทุนการศึกษาให้แก่ชุมชนอีกด้วย กรณีนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นที่สังคมควรตระหนักรู้ให้กว้างขวางมากขึ้นถึงความสำคัญของแนวทางเชิงจริยธรรมในฐานะเครื่องมือสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) ให้คงอยู่สืบไป

กรณีศึกษาที่ 2 ระเบียบปฏิบัติและแนวทางสำหรับการนำเสนอเรื่องราวบนจอภาพ (On-Screen Protocols & Pathways) ประเทศแคนาดา ปี 2019

คู่มือฉบับนี้ได้รับแรงบันดาลใจจากจรรยาบรรณที่พัฒนาขึ้นในออสเตรเลีย ซึ่งมุ่งส่งเสริมแนวปฏิบัติที่ดีและปกป้องการนำเสนอภาพลักษณ์ของชนพื้นเมืองในวงการศิลปะการแสดง

แคนาดาจึงนำแนวคิดนี้มาพัฒนาต่อเป็นคู่มือสำหรับการผลิตสื่อ เพื่อให้ความรู้แก่ผู้สร้างภาพยนตร์และบริษัทผลิตสื่อที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวของชนกลุ่ม First Nations, Métis หรือ Inuit โดยคู่มือนี้เน้นย้ำหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ การให้ความเคารพต่อชนพื้นเมืองและวัฒนธรรมของพวกเขา การขอความยินยอมจากชุมชนอย่างเสรี ล่วงหน้า และบนพื้นฐานของข้อมูลที่ครบถ้วน และการสร้างความสัมพันธ์แบบถ้อยทีถ้อยอาศัยที่รับประกันว่าชนพื้นเมืองจะได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์จากโครงการอย่างเป็นธรรม

คู่มือนี้สร้างขึ้นและบริหารจัดการโดยชนพื้นเมืองร่วมกับองค์กร imagineNATIVE และถือเป็นเอกสารที่มีชีวิต (living document) ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามกาลเวลา การเล่าเรื่องอย่างเคารพและถูกต้องเช่นนี้จะช่วยลดการเลือกปฏิบัติ กระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นสนใจถ่ายทอดเรื่องราวของตนเอง และสนับสนุนให้การปฏิบัติด้าน ICH ดำเนินต่อไปอย่างยั่งยืน

กรณีศึกษาที่ 3 HIPAMS ชุมชนศิลปินมรดกในรัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดีย

ชุมชนศิลปินมรดก 3 แห่ง ในรัฐเบงกอลตะวันตกได้ค้าขายงานศิลปะและการแสดงในตลาดมาอย่างยาวนาน เมื่อตลาดขยายตัวมากขึ้น พวกเขาจึงต้องการหาทางปกป้องสิทธิและผลประโยชน์ของตนให้มั่นคง ตัวแทนชุมชนจึงร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นอย่าง banglanatak dot com จัดตั้งโครงการ HIPAMS หรือ Heritage-sensitive Intellectual Property And Marketing Strategies ขึ้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญด้านมรดกวัฒนธรรม กฎหมาย และการตลาด

โครงการนี้ครอบคลุมการร่างจรรยาบรรณด้านศิลปะที่ยืนยันความสำคัญของการขอความยินยอมจากชุมชน การรักษาผลประโยชน์ และการควบคุมดูแลของชุมชนเอง รวมถึงการสร้างการเข้าใจเรื่องลิขสิทธิ์ให้ศิลปินตระหนักถึงสิทธิในผลงานของตนเอง และการให้คำแนะนำเฉพาะเจาะจงเพื่อรับมือกับปัญหาการคัดลอกผลงานศิลปะโดยไม่ได้รับอนุญาต ผลลัพธ์ที่เห็นได้ชัดเจนนี้อาจช่วยให้ศิลปินสามารถเจรจาต่อรองราคาหรือค่าลิขสิทธิ์ที่ดีขึ้น เมื่อลูกค้าต้องการนำแบบงานต้นฉบับไปใช้ในเชิงพาณิชย์

บทสรุป: จรรยาบรรณในฐานะเครื่องมือสงวนรักษา

โดยทั่วไปแล้ว กลุ่มศิลปินหรือชุมชนมักไม่มีสิทธิ์ทางกฎหมายที่จะป้องกันการนำ ICH ของตนไปใช้อย่างไม่เหมาะสมหรือบิดเบือนความหมาย และแม้ในกรณีที่มีสิทธิ์ตามกฎหมายอยู่บ้าง พวกเขาก็มักไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะฟ้องร้องบุคคลที่สามในชั้นศาล ด้วยเหตุนี้ หลักจริยธรรม จรรยาบรรณ และแนวปฏิบัติต่าง ๆ จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยกำหนดเส้นแบ่งระหว่างการกระทำที่ยอมรับได้กับที่ยอมรับไม่ได้ในการเกี่ยวข้องกับ ICH

ทั้งนี้ จรรยาบรรณควรถูกมองว่าเป็น “เอกสารที่มีชีวิต” ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ แม้หลักจริยธรรมจากอนุสัญญาต่าง ๆ จะสามารถให้แรงบันดาลใจในการร่างเนื้อหา และบุคคลภายนอกอาจเข้ามาช่วยสนับสนุนกระบวนการร่างได้ แต่ท้ายที่สุดแล้ว จรรยาบรรณนั้นจำเป็นต้องเป็นของชุมชนและอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของชุมชนเองอย่างแท้จริง

ส่วนที่ 3.4 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ข้อความใดกล่าวถึงจรรยาบรรณ (codes of ethics) และความสัมพันธ์กับกฎหมายได้ถูกต้อง?

- ก. จริยธรรม (Ethics) เป็นหลักการทั่วไปที่ช่วยให้เราแยกแยะความถูกต้อง แต่ต่างกับกฎหมาย เนื่องจากจริยธรรมไม่สามารถบังคับใช้ในศาลได้
- ข. กฎหมายและจรรยาบรรณสามารถใช้ควบคู่กันไปเพื่อช่วยชุมชนปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของตน
- ค. ทั้ง ก. และ ข.
- ง. ไม่ใช่ทั้ง ก. และ ข.

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

คำอธิบาย ข้อความ ก. และ ข. ถูกต้องทั้งคู่ จรรยาบรรณและกฎหมายแตกต่างกัน แต่สามารถใช้ควบคู่กันได้

คำถามที่ 2 ข้อความใดอธิบายเกี่ยวกับการร่างจรรยาบรรณได้ถูกต้อง?

- ก. จรรยาบรรณควรร่างโดยผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย โดยไม่ต้องมีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม หากต้องการให้มีประโยชน์ในการปกป้ององค์ประกอบ ICH โดยเฉพาะ
- ข. ชุมชนและกลุ่มบางแห่งอาจใช้กฎหมายจารีตประเพณีและแนวปฏิบัติ (customary laws and practices) เป็นพื้นฐานในการร่างจรรยาบรรณ
- ค. หลักการจริยธรรม ของอนุสัญญาใช้ได้เฉพาะกับการปกป้อง ICH ในระดับสากลเท่านั้น

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข.

คำอธิบาย จรรยาบรรณที่มุ่งปกป้ององค์ประกอบเฉพาะของ ICH ควรจัดทำขึ้นโดยให้ชุมชนที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมและให้ความยินยอมตั้งแต่ต้น เพราะหากขาดสิ่งนี้ไป จรรยาบรรณดังกล่าวก็จะไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริง หรือรับมือกับความท้าทายเฉพาะที่ชุมชนนั้นเผชิญอยู่ได้ ในขณะเดียวกัน หลักการจริยธรรมที่ปรากฏในอนุสัญญาก็สามารถนำมาปรับใช้ได้กับหลากหลายสถานการณ์ ไม่ว่าจะเป็นบริบทการปกป้องในระดับชุมชนท้องถิ่นก็ตาม จึงกล่าวได้ว่าหลักการเหล่านี้มิได้มีความเกี่ยวข้องเพียงแคในระดับสากลเท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในระดับพื้นที่ด้วยเช่นกัน

ส่วนที่ 3.4 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO. “Towards codes of ethics for intangible cultural heritage.” Background paper for the Expert Meeting on a model code of ethics for intangible cultural heritage in Valencia, Spain. 30 March to 1 April 2015.

สรุปสาระสำคัญ

สู่จรรยาบรรณสำหรับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

เอกสารการประชุมผู้เชี่ยวชาญ Valencia, Spain, 30 มีนาคม – 1 เมษายน 2015

วัตถุประสงค์ของเอกสาร

เอกสารฉบับนี้นำเสนอข้อมูลและแนวคิดสำหรับการอภิปรายในการประชุมผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการสร้างรูปแบบของจรรยาบรรณ (model code of ethics) สำหรับ ICH โดยครอบคลุม 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ คุณค่าหลักของอนุสัญญาที่ควรสะท้อนในจรรยาบรรณ ขอบเขตและองค์ประกอบของจรรยาบรรณ และกระบวนการในการสร้างและเผยแพร่รูปแบบของจรรยาบรรณ

คุณค่าหลักของอนุสัญญา 2003 ที่ต้องสะท้อนในจรรยาบรรณ

คุณค่าที่ 1 ความสำคัญเป็นอันดับแรกของชุมชน กลุ่ม และบุคคล

ชุมชน โดยเฉพาะชุมชนพื้นเมือง กลุ่มต่างๆ และบุคคล มีบทบาทสำคัญในการผลิต สงวน รักษา บำรุงรักษา และสร้างสรรค์ ICH ใหม่ มีเพียงพวกเขาเท่านั้นที่สามารถรับรู้แนวปฏิบัติหรือทักษะเฉพาะว่าเป็นส่วนหนึ่งของ ICH ของตนเอง (มาตรา 2.1) และมาตรา 15 เน้นย้ำว่ารัฐภาคีต้องพยายามให้มีการมีส่วนร่วมที่กว้างที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ของ CGIs (Communities, Groups and Individuals - ชุมชน กลุ่มบุคคล และปัจเจกบุคคล) ในการจัดการ ICH แม้ว่าภาระผูกพันนี้ผูกมัดเฉพาะกับรัฐที่ให้สัตยาบัน แต่สามารถขยายเป็นคุณค่าพื้นฐานสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดได้

คุณค่าที่ 2 สิทธิมนุษยชน

มาตรา 2.1 จำกัดขอบเขตของอนุสัญญาให้รวมเฉพาะ ICH ที่สอดคล้องกับตราสารสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ ดังนั้น ICH ใดที่ไม่สอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนไม่สามารถอยู่ภายใต้การสงวนรักษาของอนุสัญญาได้ จรรยาบรรณจึงต้องเคารพหลักการสิทธิมนุษยชน แต่อาจอ้างถึงในภาพรวมมากกว่าการระบุรายการที่อาจไม่ครบถ้วน

คุณค่าที่ 3 ความเคารพซึ่งกันและกัน

อนุสัญญาจำกัดขอบเขตให้รวมเฉพาะ ICH ที่สอดคล้องกับข้อกำหนดของความเคารพซึ่งกันและกัน (mutual respect) ระหว่างชุมชน กลุ่ม และบุคคล คุณค่านี้สร้างบนรากฐานของปฏิญญาสากล UNESCO ว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม 2001 ที่ยืนยันว่าความเคารพความหลากหลาย ความอดทนอดกลั้น การเจรจา และความร่วมมือในบรรยากาศของความไว้วางใจเป็นหลักประกันที่ดีที่สุดของสันติภาพ

คุณค่าที่ 4 การพัฒนาที่ยั่งยืนและความรับผิดชอบระหว่างรุ่น

อนุสัญญายอมรับ ICH เป็นหลักประกันของการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามนิยามของรายงาน Brundtland (1987) ว่าเป็น “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นอนาคต” หลักการนี้ควบคู่กับปฏิญญา UNESCO ว่าด้วยความรับผิดชอบของรุ่นปัจจุบันต่อรุ่นอนาคต (1997) ทำให้ความยั่งยืนและความรับผิดชอบระหว่างรุ่น (inter-generational responsibility) ต้องเป็นแนวทางในการพิจารณาทางจริยธรรมของ ICH

คุณค่าที่ 5 ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเท่าเทียม

อนุสัญญายืนยันว่า ICH เป็นแหล่งกำเนิดหลักของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ปฏิญญาสากลว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมระบุว่า “การปกป้องความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นหน้าที่ทางจริยธรรม (ethical imperative) ที่แยกไม่ออกจากความเคารพต่อศักดิ์ศรีของมนุษย์” ซึ่งหมายถึงความเท่าเทียมอย่างแท้จริงระหว่างการแสดงออกของ ICH ที่แตกต่างกัน และความเป็นไปไม่ได้ของลำดับขั้นใดๆ ระหว่างพวกเขา การตัดสินคุณค่าจากภายนอกจึงขัดแย้งกับอนุสัญญา

คุณค่าที่ 6 ความสมดุลระหว่างการเข้าถึงและการควบคุมโดยชุมชน

จำเป็นต้องสร้างสมดุลระหว่างสิทธิในการเข้าถึงมรดกทางวัฒนธรรม กับข้อกำหนดในการเคารพแนวปฏิบัติตามจารีตประเพณี (customary practices) ที่กำกับการเข้าถึงด้านเฉพาะของมรดก (มาตรา 13(ง)(ii)) คุณค่านี้ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกแก่การเข้าถึงมรดกของตนเอง แม้บางครั้งหมายถึงการจำกัดการเข้าถึงของผู้อื่น

คุณค่าที่ 7 ความห่วงใยร่วมกันแต่ไม่ใช่ “มรดกร่วมของมนุษยชาติ”

แม้จะมี “ความประสงค์สากลและความห่วงใยร่วมกัน” ในการสงวนรักษา ICH แต่ผู้ร่างอนุสัญญา 2003 ปฏิเสธอย่างเด็ดขาดต่อภาษา “มรดกร่วมของมนุษยชาติ” แนวปฏิบัติและทักษะเฉพาะยังคงเป็นความเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบของชุมชน กลุ่ม หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งย้อนกลับไปยังคุณค่าแรกคือความสำคัญเป็นอันดับแรกของ CGIs

ความเชื่อมโยงกับแนวทางปฏิบัติ (Operational Directives)

คุณค่าหลักเหล่านี้ได้รับการขยายผ่านแนวทางปฏิบัติ โดยเฉพาะ ย่อหน้า 1, 2 และ 7 กำหนดให้การเสนอชื่อเข้าบัญชีต้องได้รับ ความยินยอมอย่างอิสระ ล่วงหน้า และรอบรู้ (free, prior and informed consent) จาก CGIs ที่เกี่ยวข้อง และย่อหน้า 101 สนับสนุนให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับ ICH สร้างความมั่นใจว่าได้รับความยินยอมดังกล่าว

ข้อสรุป รูปแบบจรรยาบรรณสำหรับ ICH ควรเริ่มต้นจากคุณค่าหลักที่ระบุไว้ในอนุสัญญา แล้วสืบเนื่องเป็นหลักการจริยธรรม และพัฒนาต่อเป็นมาตรฐานสำหรับการปฏิบัติที่กำหนดสำหรับบริบทหรือกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเฉพาะ โดยยึดหลักว่า CGIs ต้องเป็นศูนย์กลางของกระบวนการสงวนรักษาทั้งหมดเสมอ

เอกสารและสื่อสำหรับศึกษาเพิ่มเติม

1. Pasos de salvaguardia. [Video]
2. Adell, Nicolas, Regina F. Bendix, Chiara Bortolotto, and Markus Tauschek, eds. *Between Imagined Communities of Practice: Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Göttingen University Press, 2015.
3. Kuutma, Kristin. "The Politics of Scale for Intangible Cultural Heritage. Identification, Ownership and Representation." In *Politics of Scale: New Directions in Critical Heritage Studies*, edited by Tuuli Lähdesmäki, Suzie Thomas, and Yujie Zhu, 156-170. New York and Oxford: Berghahn Books, 2019.
4. Skounti, Ahmed. "The Intangible Cultural Heritage System: Many Challenges, Few Proposals." *Santander Art and Culture Law Review* 2, no. 3 (2017): 61-76.
5. Smith, Laurajane, and Natsuko Akagawa, eds. *Safeguarding Intangible Heritage: Practices and Politics*. London: Routledge, 2018.

ส่วนที่ 3.4 กิจกสสุ

การวิเคราะห์จรรยาบรรณศิลปะ Patachitra (โครงการ HIPAMS, ปี 2020)

คำถามที่ 1 จรรยาบรรณศิลปะพยายามแก้ไขปัญหาอะไรบ้าง?

Patachitra Art Code สร้างขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาหลัก 3 ด้านที่ชุมชนศิลปินเผชิญอยู่ คือ

การคัดลอกและการใช้งานโดยไม่ได้รับอนุญาต ศิลปะ Patachitra ถูกคัดลอกโดยผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาตหรือการระบุที่มา ดังที่เห็นชัดจากกรณีปฏิทินของ Apex Club ที่นำภาพวาดของ Suman Chitrakar ไปพิมพ์โดยไม่ขออนุญาต นอกจากนี้ผู้สร้างภาพยนตร์ ช่างภาพ และนักวิจัยมักบันทึกและเผยแพร่ผลงานศิลปะและการแสดงโดยไม่ได้รับความยินยอมหรือจ่ายค่าตอบแทน

การยกยอกและการปลอมแปลง มีการขายงานศิลปะในชื่อ Bengal / Odisha Patachitra โดยไม่ได้มาจากผู้สืบทอดประเพณีที่แท้จริง ซึ่งทำลายความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มาและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่ชุมชนได้รับการคุ้มครอง

ความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ ศิลปินไม่ได้รับค่าจ้างที่เป็นธรรมสำหรับผลงานของตน และไม่ได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์จากการนำศิลปะไปใช้ในบริบทต่างๆ

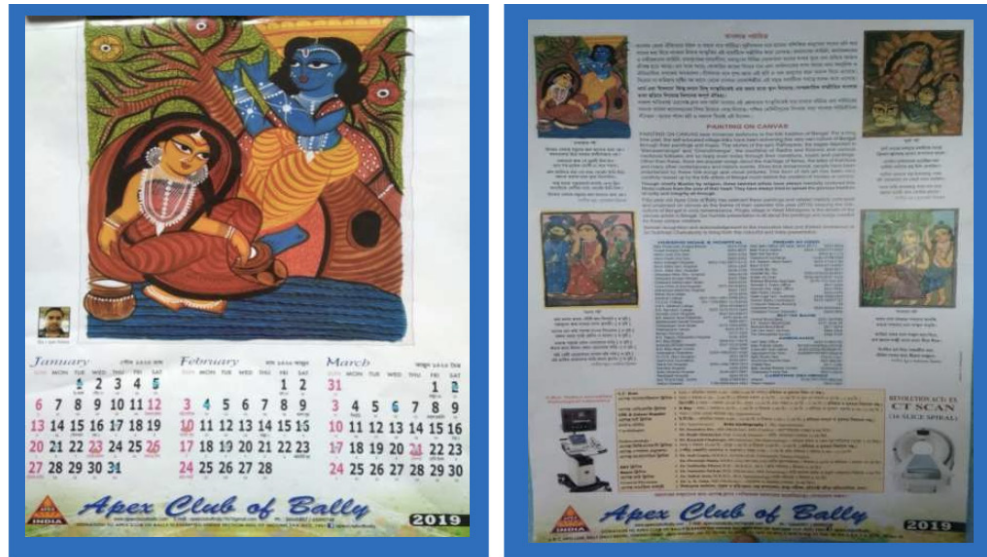

Photo Courtesy- banglantak dot com

Apex Club of Bally 2019 calendar. Image reproduced with kind permission of Suman Chitrakar

ภาพที่ 29 ภาพปฏิทินที่นำภาพที่รับการอนุญาตจาก Suman Chitrakar มาพิมพ์ซ้ำ
ที่มา: Courtesy-banglantak dot com

ช่องว่างในการคุ้มครองทางกฎหมาย แม้กฎหมายลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ในภาพ และลิขสิทธิ์ของนักแสดงในอินเดียให้สิทธิแก่ Patuas แต่กฎหมายเหล่านี้เข้าใจและบังคับใช้ได้ยาก ส่งผลให้แนวปฏิบัติที่ขาดจริยธรรมยังคงดำเนินต่อไป

คำถามที่ 2 จรรยาบรรณแก้ไขปัญหาเหล่านี้อย่างไร?

การสร้างตระหนักรู้และให้ความรู้ ทีม HIPAMS ทำให้ศิลปินตระหนักถึงความจำเป็นของข้อตกลงอย่างเป็นทางการเมื่อมีการติดต่อกับผู้สร้างภาพยนตร์ ช่างภาพ และนักวิจัย

กลยุทธ์การคุ้มครองหลายรูปแบบ จรรยาบรรณทำงานควบคู่กับสิทธิทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ ทั้งลิขสิทธิ์ เครื่องหมายการค้า และสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ โดยใช้จรรยาบรรณเป็นกรอบในการเจรจาและกำหนดสัญญา

การระบุสิทธิ์ที่ชัดเจน จรรยาบรรณระบุสิ่งที่ชุมชน Patanchitra ต้องการอย่างตรงไปตรงมา ได้แก่ การระบุที่มา ค่าตอบแทนที่เป็นธรรม การได้รับความยินยอมก่อนใช้งาน และการปกป้องจากการบิดเบือน

การเผยแพร่เชิงรุก จรรยาบรรณถูกเผยแพร่ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยทั่วไป และมอบให้กับผู้จัดงานทุกครั้ง Patuas มีปฏิสัมพันธ์ เพื่อสร้างบรรทัดฐานก่อนการทำงานร่วมกัน

กระบวนการร่วมสร้าง จรรยาบรรณพัฒนาผ่านเวิร์กช็อปที่มีการมีส่วนร่วมโดยตรงของศิลปิน ร่วมกับ NGO Contact Base และทีมวิชาการ ทำให้เกิดความเป็นเจ้าของอย่างแท้จริงจากชุมชน

คำถามที่ 3 จรรยาบรรณสามารถบังคับใช้ในศาลได้หรือไม่?

ไม่โดยตรง จรรยาบรรณไม่ใช่เครื่องมือทางกฎหมายที่มีผลผูกพัน แต่ทำหน้าที่เป็น กลไกของกฎเกณฑ์หรือแนวปฏิบัติ (soft law) ที่มีประสิทธิภาพหลายด้าน

เป็น แนวทางจริยธรรม ที่สร้างบรรทัดฐานและความคาดหวังในวิชาชีพ เป็น กรอบสำหรับสัญญา ระหว่างศิลปินและผู้ใช้งาน (ผู้สร้างภาพยนตร์ นักวิจัย แกลเลอรี) ที่สามารถนำไปสู่ข้อตกลงที่บังคับใช้ได้ทางกฎหมาย เป็น เอกสารสนับสนุน สำหรับสิทธิทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ และเป็น เครื่องมือในการเจรจา ที่อิงจากฉันทามติชุมชนและจริยธรรมวิชาชีพ

ข้อสำคัญคือสิทธิทรัพย์สินทางปัญญาไม่จำเป็นต้องบังคับใช้ในศาลเสมอไปเพื่อที่จะมีประสิทธิภาพ เพราะการสร้างตระหนักรู้และแรงกดดันทางจริยธรรมสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมได้จริง ดังกรณี Zia ในสหรัฐอเมริกา

คำถามที่ 4 ความเชื่อมโยงระหว่างจรรยาบรรณกับหลักจริยธรรมของอนุสัญญา

Patachitra Art Code สอดคล้องอย่างมากกับหลักจริยธรรม UNESCO ปี 2015 โดยเฉพาะใน 5 ประเด็น คือ

ความสำคัญของชุมชนเป็นอันดับแรก (หลักการที่ 1) จรรยาบรรณถูกสร้างร่วมกันโดยชุมชน Patachitra เพื่อให้พวกเขาได้ดูแลมรดกของตนเอง สอดคล้องกับหลักการที่ว่าชุมชนควรมีบทบาทหลักในการสงวนรักษา ICH

ความยินยอมอย่างอิสระ ล่วงหน้า และรอบรู้ (หลักการที่ 4) จรรยาบรรณกำหนดขั้นตอนสำหรับนักวิจัยและผู้สร้างภาพยนตร์ในการขอความยินยอมที่เหมาะสมก่อนการใช้งาน สอดคล้องกับข้อกำหนดความยินยอมที่ต่อเนื่อง (sustained consent)

การแบ่งปันผลประโยชน์ (หลักการที่ 7) จรรยาบรรณมุ่งให้ศิลปินได้รับการระบุที่มาและค่าตอบแทนที่เหมาะสม สอดคล้องกับหลักการที่ชุมชนควรได้รับประโยชน์ทั้งทางศีลธรรมและวัตถุ

การเคารพการประเมินของชุมชน (หลักการที่ 6) จรรยาบรรณเสริมอำนาจชุมชนในการกำหนดวิธีการใช้มรดกของตนเอง โดยไม่ให้ภายนอกตัดสินคุณค่า

ลักษณะที่มีชีวิตของมรดก (หลักการที่ 8) แนวทาง HIPAMS ยอมรับว่ามรดกเป็นสิ่งที่ปรับตัวได้ ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง จึงไม่พยายาม “แช่แข็ง” ประเพณี Patachitra ไว้ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

ความสำคัญในวงกว้าง

Patachitra Art Code แสดงถึงการนำหลักจริยธรรมของ UNESCO ไปปฏิบัติจริงในระดับท้องถิ่น โดยแปลหลักการนามธรรมให้เป็นแนวปฏิบัติที่ชุมชนสามารถใช้ในการติดต่อกับนักวิจัยองค์กรทางวัฒนธรรม และหน่วยงานเชิงพาณิชย์ ทำหน้าที่เป็น สะพานเชื่อมระหว่างจริยธรรมระดับสากลและการปฏิบัติในท้องถิ่น โดยแสดงให้เห็นว่าการสงวนรักษาเชิงจริยธรรมและการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจไม่ใช่สิ่งที่ขัดแย้งกัน เมื่อชุมชนยังคงควบคุมกระบวนการอยู่

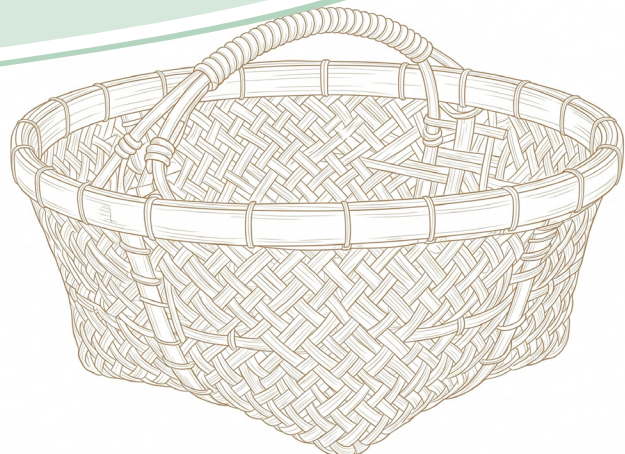

“ประเทศที่มีความเท่าเทียมทางเพศมากกว่า
มีการเติบโตทางเศรษฐกิจดีกว่า
บริษัทที่มีผู้นำหญิงมากกว่า ทำผลงานได้ดีกว่า
และสนธิสัญญาสันติภาพที่มีผู้หญิงเข้าร่วม ยั่งยืนกว่า”

— Ban Ki-moon —

อดีตนายกรัฐมนตรีสหประชาชาติ ผู้ขับเคลื่อนการก่อตั้ง UN Women

โมดูลที่ 4

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับมิติทางเพศ Intangible cultural heritage and gender

หน่วยที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ (Intangible cultural heritage shapes gender identities)

วิทยากร: Cristina Amescua Chávez *UNESCO Chair for Research on Intangible Cultural Heritage and Cultural Diversity, National Autonomous University of Mexico*

ความสัมพันธ์ระหว่าง ICH กับเพศสภาพเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อกันและกัน มรดกมีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบบทบาทและอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ ซึ่งในทางกลับกัน ก็กำหนดว่ามรดกที่มีชีวิตถูกแสดง ปฏิบัติ และทำซ้ำอย่างไร แนวทางปฏิบัติข้อ 181 ของอนุสัญญา 2003 เชื่อมโยงกับ SDG ข้อที่ 5 โดยเรียกร้องให้รัฐภาคีส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ ICH เพื่อความเท่าเทียมทางเพศสภาพที่มากขึ้นและจัดการเลือกปฏิบัติทางเพศสภาพ

เพศสภาพในฐานะสิ่งสร้างทางสังคม

เพศสภาพเป็นสิ่งสร้างทางสังคม (social construction) ที่ถูกหล่อหลอมโดยวัฒนธรรม เฉพาะ กำหนดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่าผู้ชาย ผู้หญิง และบุคคลที่มีเพศสภาพอื่นๆ คืออะไร สิ่งที่เกิดจากพวกเขา และวิธีการที่แต่ละคนมีส่วนร่วมในสังคม กระบวนการนี้ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) และความสามารถในการระดมทรัพยากรทางวัตถุและสัญลักษณ์

ไม่ใช่ทุกวัฒนธรรมที่ยึดถือคำจำกัดความเพศสภาพแบบสองขั้ว (dichotomic) โดยบางวัฒนธรรมยอมรับเพศสภาพอื่นๆ และความยืดหยุ่นที่กว้างขึ้น เนื่องจากเพศสภาพหยั่งรากลึกในระบอบวัฒนธรรม ICH จึงเป็นตัวขับเคลื่อนที่ทรงพลัง (powerful driver) ทั้งในการทำซ้ำบรรทัดฐานทางเพศสภาพและการเปลี่ยนแปลงของพวกเข

วิธีที่เพศสภาพมีอิทธิพลต่อ ICH

บรรทัดฐานและความเชื่อทางเพศสภาพกำหนดรูปแบบในหลายด้าน ได้แก่ ใครสามารถมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเฉพาะ ใครสามารถแสดงการเต้นรำ ใครรับผิดชอบส่วนใดของกระบวนการ

สร้างมรดก และใครมีอำนาจตัดสินใจ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ฝังอยู่ในเพศสภาพมีอิทธิพลต่อสิ่งที่ถือเป็นมรดก มรดกถูกถ่ายทอดอย่างไร และสิ่งใดควรได้รับการสงวนรักษา

กรณีศึกษา: เพศสภาพในการปฏิบัติมรดก

พิธีชำระล้างเด็กชาย Lango - อุกันดา พิธีกรรมนี้จารึกในบัญชีเรื่องด่วน รวมถึงทั้งผู้ชายและผู้หญิง แต่เป็นพิธีกรรมการรักษาสำหรับเด็กชาย เพื่อฟื้นฟูความเป็นชาย (manhood) ผ่านการปฏิบัติสามวัน สะท้อนการสร้างอัตลักษณ์ทางเพศสภาพผ่านพิธีกรรม

Molas ของชาว Guna - ปานามาและโคลอมเบีย แฉงผ้าเย็บมือที่แสดงมุมมองของผู้หญิงต่อโลก ผลิตโดยผู้หญิงและผู้ชายข้ามเพศ (transgender men) เท่านั้น สะท้อนการยอมรับเพศสภาพที่ไม่ใช่แบบสองขั้ว และการท้าทายบรรทัดฐานทางเพศสภาพที่ยอมรับ

ภาพที่ 30 Mola คือศิลปะสิ่งทอทำมืออันเป็นเอกลักษณ์ของสตรีชาวคุนา (Kuna)

ที่ใช้เทคนิคการเย็บผ้าซ้อนชั้นแบบตัดแปะ

ที่มา: <https://sanblas-islands.com/kuna-indians/art/>

กลุ่ม Apache ใน Quebrantadero - เม็กซิโก ชายหนุ่มที่แสดงในการเฉลิมฉลองวันประกาศอิสรภาพผลิตเครื่องแต่งกายของตนเอง แม้การทำเครื่องแต่งกายถือเป็น “หน้าที่ของผู้หญิง” ในชุมชน การกลับบทบาทนี้เปิดพื้นที่สำหรับการยอมรับความหลากหลาย

Jeju Haenyeo - สาธารณรัฐเกาหลี (บัญชีตัวแทน 2016) ชาวประมงหญิงที่ดำน้ำลึกถึง 10 เมตรโดยไม่ใช้น้ำจากออกซิเจน ทำท่ายบรทัดฐานที่มองว่าการประมงเป็นกิจกรรมของผู้ชาย มีส่วนช่วยทั้งสถานะของผู้หญิงในชุมชนและความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 31 วัฒนธรรม Jeju Haenyeo คือกลุ่มนักดำน้ำหญิงบนเกาะเชจูที่สืบทอดภูมิปัญญาการดำน้ำแบบตัวเปล่า (Muljil) เพื่อเก็บสัตว์ทะเลโดยไม่ใช้อุปกรณ์ช่วยหายใจ
ที่มา: © Haenyeo Museum, 2004

Al-Qatt Al-Asiri - ซาอุดีอาระเบีย (บัญชีตัวแทน 2017) ศิลปะการตกแต่งผนังที่เดิมเป็นกิจกรรมเฉพาะผู้หญิง ปัจจุบันศิลปินทุกเพศ นักออกแบบ และสถาปนิกมีส่วนร่วม เป็นตัวอย่างของมรดกที่ปรับตัวสู่ความครอบคลุมทางเพศสภาพ

Mexican Talavera - เม็กซิโก โรงงานเซรามิกที่นำโดยผู้ชายแบบดั้งเดิม เมื่อการระบาดของ COVID-19 ทำให้ผู้ชายต้องออกหางานนอกชุมชน ผู้หญิงก้าวขึ้นรับผิดชอบโรงงาน รับประกันความต่อเนื่องของมรดก

รูปแบบการถ่ายทอดและความไม่เท่าเทียม

การถ่ายทอดมรดกข้ามรุ่นมีรูปแบบที่แตกต่างกันตามบรรทัดฐานทางเพศสภาพ บางแง่มุมของการปฏิบัติมรดกมอบหมายให้กับผู้ชายและผู้หญิงโดยไม่แบ่งแยก แต่บางอย่างเฉพาะเจาะจงทางเพศสภาพ

ในบางกรณี กระบวนการถ่ายทอดสามารถมีส่วนช่วยในความสัมพันธ์ที่กลมกลืน ในกรณีอื่นๆ อาจทำซ้ำความไม่เท่าเทียม เช่น เมื่อความรู้สำคัญถูกถือว่าเป็นของเพศสภาพหนึ่งโดยเฉพาะ นำไปสู่ความไม่สมดุลในการเข้าถึงตำแหน่งการตัดสินใจ

ความไม่มองเห็นของการมีส่วนร่วม

การปฏิบัติมรดกหลายอย่างที่ดูเหมือนถูกแสดงโดยผู้ชายเป็นหลัก มีการมีส่วนร่วมของผู้หญิงที่สำคัญแต่ยังคงมองไม่เห็นและไม่ได้รับการยอมรับ (unseen and unrecognized) ตัวอย่างชัดเจนคือการเต้น Tecuanes ในเม็กซิโกและอเมริกากลาง ที่แม้ผู้ชายจะเป็นผู้แสดงบนถนน แต่ผู้หญิงทำเครื่องแต่งกาย หน้ากาก และเตรียมอาหาร งานเหล่านี้มีความสำคัญเท่าเทียมกันต่อความต่อเนื่องของมรดก

ความเป็นจริงคือวัฒนธรรมถูกถ่ายทอดโดยทั้งผู้ชายและผู้หญิงทั้งโดยการกระทำและการละเว้น (by action and by omission) การถ่ายทอดและการสงวนรักษาจะสำเร็จได้ดีกว่าหากเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน (shared responsibility) ของสมาชิกทั้งหมดในชุมชนโดยไม่คำนึงถึงเพศสภาพ

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบรรทัดฐานทางเพศสภาพ

กลุ่มมนุษย์ทุกกลุ่มมีแนวโน้มคิดว่าคุณค่าและความเชื่อทางเพศสภาพของตนเป็นสากล อย่างไรก็ตาม ICH แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่อาจถือว่าเป็นกิจกรรมเฉพาะผู้ชายในบริบทหนึ่ง ถูกมองว่าเป็นเรื่องธรรมชาติของผู้หญิงในอีกบริบทหนึ่ง ทั้งในการปฏิบัติเตรียมอาหาร การเต้นรำ พิธีกรรมเกษตร และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ

บทสรุป เพศสภาพและ ICH มีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก มรดกมีส่วนช่วยในการหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางเพศสภาพในวิธีที่เฉพาะเจาะจงและไม่เหมือนใคร และเนื่องจากมรดกมีพลวัต การแสดงออกของมันยังถูกเปลี่ยนแปลงโดยการเปลี่ยนแปลงในบรรทัดฐานและบทบาททางเพศสภาพ การเข้าใจความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อกันและกันนี้มีความสำคัญ ทั้งในการสร้างความเท่าเทียมทางเพศสภาพและเพื่อให้มั่นใจว่ามีการปฏิบัติสงวนรักษาที่ครอบคลุมและยั่งยืน

ส่วนที่ 4.1 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 บทบาทและบรรทัดฐานทางเพศสภาพ (gender roles and norms) และการกำหนดรูปแบบมรดกที่มีชีวิต (living heritage) ข้อใดไม่ถูกต้อง?

- ก. บรรทัดฐานทางวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดว่าใครสามารถมีส่วนร่วมในแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมใดได้บ้าง
- ข. บทบาทของชายและหญิงตามที่สังคมยอมรับ มักถูกปฏิบัติซ้ำในกิจกรรมด้านมรดกที่มีชีวิต
- ค. ผู้ชายเป็นผู้ตัดสินใจเสมอว่าเมื่อใดและอย่างไรมรดกที่มีชีวิตจะถูกแสดงออก โดยบทบาททางเพศสภาพเป็นตัวกำหนดสิ่งที่ผู้ชายและผู้หญิงควรทำ ทั้งในชีวิตประจำวันและในโอกาสพิเศษ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

คำอธิบาย แม้ในบางกรณีผู้ชายอาจเป็นผู้ตัดสินใจว่ามรดกที่มีชีวิตจะถูกแสดงออกเมื่อใดและอย่างไร แต่ไม่ใช่ความจริงเสมอไป เพราะช่วงเวลา โครงสร้าง และพลวัตของมรดกที่มีชีวิตนั้นถูกกำหนดขึ้นตามกรอบทางวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ซึ่งอาจให้บทบาทแก่ผู้ชายผู้หญิง หรือกลุ่มเพศสภาพอื่นๆ ที่สังคมยอมรับแตกต่างกันไปในแต่ละบริบท

คำถามที่ 2 ข้อใดต่อไปนี้เป็นปัจจัยขับเคลื่อนที่อ่อนที่สุด ที่ทำให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติและแสดงออกด้านมรดกที่มีชีวิต ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นบทบาทของผู้ชายเป็นหลัก?

- ก. การเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างทางสังคม
- ข. ความปรารถนาของเด็กหญิงที่อยากเข้ามามีส่วนร่วม
- ค. การอพยพย้ายถิ่นของผู้ชาย
- ง. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
- จ. การเปลี่ยนแปลงในระบบความเชื่อเรื่องบทบาททางเพศสภาพ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข.

คำอธิบาย แม้ทุกข้อจะสามารถเป็นตัวขับเคลื่อนให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในมรดกที่มีชีวิตได้บ้างไม่มากนัก แต่ตัวขับเคลื่อนที่มีพลังมากที่สุดคือสิ่งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมหรือระดับส่วนรวม ส่วนความปรารถนาของบุคคลเพียงคนเดียว (ในที่นี้คือเด็กหญิง) แม้จะช่วยจุดประกายให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งได้ แต่การเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งและยั่งยืนอย่างแท้จริงนั้น มักเกิดจากเงื่อนไขในระดับส่วนรวมและ/หรือระดับโครงสร้างมากกว่า

ส่วนที่ 4.1 บทอ่านประจำหน่วย

Janse, Helga, 2019, Changes in Gender Roles within Intangible Cultural Heritage: A Survey of Gender Roles and Gender Restrictions within the Yama Hoko Yatai Float Festivals in Japan, In Heritage 2019, 2, 2090–2110; doi:10.3390/heritage2030126

อ่านเฉพาะ 2090-2091 (ส่วนนำ) และหน้า 2096-2099 (ผลการศึกษา การอภิปรายผล และบทสรุป)

การเปลี่ยนแปลงบทบาททางเพศสภาพในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

โดย Helga Janse, 2019

ส่วนที่ 1: บทนำ

ที่มาของการวิจัย

บทความนี้ศึกษาเรื่องบทบาทและข้อจำกัดทางเพศในเทศกาลแห่รถบุษบก “Yama Hoko Yatai” ของญี่ปุ่น โดยมุ่งตอบคำถาม 3 ข้อหลัก คือ

1. ปัจจุบันมีการแบ่งบทบาทชายและหญิงอย่างไรบ้าง
2. เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นบ้าง
3. อะไรคือสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น

ผู้วิจัยใช้วิธีสังเกตแบบสอบถามทางไปรษณีย์ไปยังสมาคมอนุรักษ์ที่ดูแลเทศกาลทั้ง 36 แห่ง

เทศกาล Yama Hoko Yatai คืออะไร

เป็นเทศกาลที่จัดขึ้นในหลายภูมิภาคทั่วญี่ปุ่น จุดเด่นคือขบวนแห่รถบุษบก ที่ใช้คนชักลากให้เคลื่อนไปรอบเมืองหรือลอยไปบนน้ำ พร้อมการบรรเลงดนตรีพื้นบ้านที่เรียกว่า hayashi ประกอบขบวน เทศกาลทั้ง 36 แห่งที่ศึกษาได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายมรดกของญี่ปุ่น และ 33 ใน 36 แห่งได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีตัวแทนของ UNESCO ภายใต้ชื่อ “Yama, Hoko, Yatai, float festivals in Japan”

ทำไมเรื่องนี้จึงสำคัญ

เรื่องเพศสภาพใน ICH เป็นประเด็นซับซ้อนที่ยังต้องการการศึกษาเพิ่มเติม โดยเฉพาะคำถามว่า เพศสภาพส่งผลต่อการสืบทอดแนวปฏิบัติดั้งเดิมอย่างไร และในทางกลับกัน แนวปฏิบัติดั้งเดิมก็ส่งผลต่อการกำหนดบทบาทเพศสภาพเช่นกัน เทศกาลของญี่ปุ่นมีจุดเด่นตรงที่มีโครงสร้างองค์กรชัดเจน ผ่าน “สมาคมอนุรักษ์” ที่รวมทั้งผู้ปฏิบัติงานและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าไว้ด้วยกัน

ส่วนที่ 2: ผลการวิจัย

ความแตกต่างระหว่างเทศกาล

ผลสำรวจพบว่าแต่ละเทศกาลมีแนวทางแตกต่างกันมาก บางแห่งเปิดกว้างให้ทุกเพศเข้าร่วม บางแห่งยังสงวนไว้เฉพาะผู้ชาย และบางแห่งแบ่งบทบาทตามเพศชัดเจน โดยประมาณครึ่งหนึ่งของเทศกาลที่ตอบแบบสอบถามรายงานว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น และทิศทางส่วนใหญ่คือ “เปิดกว้างมากขึ้น”

ตัวอย่างที่น่าสนใจ

เทศกาลที่ยังเข้มงวด ยังคงให้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น ทำหน้าที่ควบคุมและบริหารจัดการดูแล ส่วนผู้หญิงมีส่วนร่วมได้เพียงในขั้นตอนเตรียมงานเท่านั้น

กรณีเมือง Inuyama เดิมทีเทศกาลนี้ห้ามผู้หญิงเข้าร่วมกิจกรรมโดยเด็ดขาด (เรียกว่า nyonin kinsei) แต่ปัจจุบันไม่ห้ามอีกต่อไปแล้ว สมาคมอนุรักษ์ของที่นี่ให้เหตุผลว่า “การกีดกันผู้หญิงเป็นเพียงธรรมเนียมที่สืบทอดกันมา ไม่ได้มีเหตุผลรองรับจริง” โดยอ้างทั้งเรื่องอัตราการเกิดที่ลดลง และมุมมองต่อความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่เปลี่ยนไป

ภูมิภาค Chubu เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายมากที่สุด บางเทศกาลไม่แบ่งบทบาทตามเพศเลย ขณะที่บางแห่งยังให้เฉพาะผู้ชายทำหน้าที่ แต่กว่าครึ่งหนึ่งของเทศกาลในภูมิภาคนี้ได้เปลี่ยนไปในทิศทางที่เปิดรับผู้หญิงมากขึ้น บางแห่งถึงขั้นกำลังพิจารณาให้เด็กผู้หญิงเข้าร่วมได้ เนื่องจากจำนวนเด็กผู้ชายลดน้อยลง

ส่วนที่ 3 การอภิปรายและบทสรุป

สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มี 3 ประการ

1. ปัญหาประชากร อัตราการเกิดที่ลดลง (shōshikōreika) ทำให้หาเด็กผู้ชายมาทำหน้าที่ในเทศกาลได้ยากขึ้น
2. มุมมองที่เปลี่ยนไป สมาคมอนุรักษ์เริ่มมองว่าการห้ามผู้หญิงด้วยเหตุผลทางศาสนานั้นไม่มีเหตุผลพื้นฐานมารองรับ เป็นเพียงธรรมเนียมที่สืบทอดกันมาเฉยๆ
3. ความจำเป็นต้องรักษาเทศกาลไว้ เมื่อผู้ชายมีจำนวนไม่มากพอ เทศกาลก็จำเป็นต้องเปิดรับผู้หญิงเข้ามาสมทบเพิ่มเติม เพื่อให้ประเพณียังคงดำเนินต่อไปได้

ข้อสรุปสำคัญ 6 ประการ

1. ความหลากหลาย แม้เป็นเทศกาลประเภทเดียวกัน แต่แต่ละแห่งมีกฎเกณฑ์และบทบาททางเพศที่แตกต่างกันมาก
2. ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ส่วนใหญ่มุ่งไปทาง “เปิดกว้างมากขึ้น” คือให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทที่แต่เดิมสงวนไว้สำหรับผู้ชาย
3. ชีตจำกัดของการเปลี่ยนแปลง แม้จะเปิดกว้างขึ้น แต่ตำแหน่งสูงสุดและอำนาจตัดสินใจหลักก็ยังคงอยู่ในมือผู้ชายเช่นเดิม
4. สะท้อนโครงสร้างสังคม วิธีจัดองค์กรภายในเทศกาลสะท้อนโครงสร้างสังคมที่ใหญ่กว่า แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงบางส่วน แต่โครงสร้างอำนาจหลักยังคงเดิม
5. ความเชื่อมโยงระหว่างสังคมกับมรดกวัฒนธรรม ผลการวิจัยตอบย้ำว่าสังคมกับแนวปฏิบัติทางมรดกเชื่อมโยงกันแน่นแฟ้น และแม้จะเป็นแนวปฏิบัติ “ดั้งเดิม” ก็ยังคงปรับตัวไปตามยุคสมัย
6. ความเป็นพลวัตของเทศกาลและ ICH เทศกาลกับ ICH ต่างส่งผลต่อกันและกันตลอดเวลา บทบาททางเพศมีอิทธิพลต่อแนวปฏิบัติดั้งเดิม ขณะเดียวกันแนวปฏิบัติดั้งเดิมก็หล่อหลอมความคาดหวังทางเพศด้วยเช่นกัน ทั้งสองสิ่งนี้ไม่หยุดนิ่ง แต่ถูกสร้างทำซ้ำ และตอรองกันอยู่ตลอดเวลา

ข้อคิดสำคัญจากการวิจัย

งานวิจัยของ Janse ชี้ให้เห็นว่า มรดกทางวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว แม้จะถูกเรียกว่า “แนวปฏิบัติดั้งเดิม” แต่ก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้เมื่อบริบทของสังคมเปลี่ยนไป ปัจจัยภายนอกอย่างปัญหาประชากร ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลง และความจำเป็นต้องรักษาประเพณีไว้ ล้วนเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ก็มีขีดจำกัดอยู่ เพราะโครงสร้างอำนาจหลักยังคงอยู่ในมือผู้ชาย และแม้จะเป็นเทศกาลประเภทเดียวกัน แต่ละแห่งก็ยังมีแนวทางที่แตกต่างกันได้มาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์แบบสองทางระหว่างแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมกับบรรทัดฐานทางเพศในสังคมได้เป็นอย่างดี

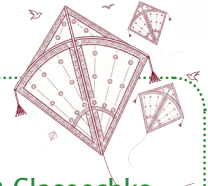
ส่วนที่ 4.1 กิจกรรม

ทบทวนกรณีศึกษาต่อไปนี้

- Glasoechko การร้องเพลงสองส่วนของผู้ชาย (male two-part singing) ใน Dolni Polog, North Macedonia ที่ขึ้นทะเบียนไว้ในปี 2015 ในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่ต้องการการปกป้องเร่งด่วน (List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding)
- ทักษะการทำเครื่องปั้นดินเผาของผู้หญิง Sejnane (Pottery skills of the women of Sejnane), Tunisia ที่จารึกไว้ในปี 2018 ในบัญชีตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity)

หลังจากดูข้อมูลทั้งหมดที่มีอยู่สำหรับองค์ประกอบ ICH แต่ละอย่าง (ข้อความ รูปภาพ วิดีโอ) ให้ไตร่ตรองคำถามต่อไปนี้

1. คุณค่าเกี่ยวกับเพศสภาพ หรือข้อพิจารณาอื่นๆ ไດบ้างที่อาจกำหนดการมีส่วนร่วมเฉพาะผู้หญิงและผู้ชายในการแสดงออกมรดกที่มีชีวิตทั้งสองนี้?
2. คุณคิดว่า จะเกิดอะไรขึ้นกับองค์ประกอบเหล่านี้แต่ละอย่างหากบุคคลจากกลุ่มเพศสภาพอื่นๆ ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วม?
3. กระบวนการดังกล่าวจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social transformation) หรือไม่? คุณสามารถนึกถึงตัวอย่างจากประเทศของคุณเองที่บทบาททางเพศสภาพภายในแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมบางอย่างได้รับการเปลี่ยนแปลงหรือไม่? สิ่งนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร?

การวิเคราะห์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมผ่านเลนส์เพศสภาพ: กรณีศึกษา Glasoechko และทักษะการทำเครื่องปั้นดินเผาของสตรีแห่ง Sejname

ข้อมูลพื้นฐาน

Glasoechko: การร้องเพลงประสานเสียงชายแห่งมาซิโดเนียเหนือ
ขึ้นทะเบียนใน บัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องได้รับการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน ปี 2015 (Urgent Safeguarding List) เนื่องจากอยู่ในภาวะใกล้สูญหาย เป็น การร้องเพลงที่สงวนไว้สำหรับผู้ชายเท่านั้น มีรากฐานอันเหนียวแน่นอยู่กับวิถีชีวิตดั้งเดิมของ ชายชาติในภูมิภาคดอลนี โพล็อก ประเทศมาซิโดเนียเหนือ

ภาพที่ 32 การร้องเพลงประสานเสียงชาย “Glasoechko” จากมาซิโดเนียเหนือ ที่กำลังใกล้สูญหาย
มีรากฐานจากวัฒนธรรมหลากหลายชาติพันธุ์และมักแสดงในงานเฉลิมฉลองต่างๆ
ที่มา: © Mirjana Gavrovska, 2008

Pottery Skills of Women of Sejname: ทักษะการทำเครื่องปั้นดินเผาของสตรีแห่งตูนิเซีย
ขึ้นทะเบียนใน บัญชีตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ปี 2018 (Representative List) ในทางกลับกัน ทักษะการทำเครื่องปั้นดินเผาของสตรีแห่ง Sejname กลับเป็นพื้นที่ที่ผู้หญิงเป็นผู้ครอบครองบทบาทอย่างเบ็ดเสร็จ ภูมิปัญญานี้ผูกพันอยู่กับบทบาท ดั้งเดิมของสตรีในการดูแลบ้านเรือนและผลิตเครื่องใช้ในครัวเรือนตามจารีตของชาวเบอร์เบอร์

ภาพที่ 33 ทักษะการปั้นหม้อดินเผาของสตรีแห่ง Sejnane ประเทศตูนิเซีย
ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันในหมู่ผู้หญิงมาช้านาน
ที่มา: Aymen Maalaoui (Tunisia), 2016

คำถามที่ 1 คุณค่าและปัจจัยทางเพศสภาพใดบ้างที่เป็นตัวกำหนดการมีส่วนร่วมเฉพาะกลุ่ม

จากการศึกษาพบว่า บทบาททางเพศสภาพ (Gender Roles) ในทั้งสองกรณีศึกษาพัฒนาขึ้นมาจากปัจจัยเชิงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกันไป

สำหรับ Glasoechko สงวนไว้สำหรับกลุ่มผู้ชายเท่านั้น ปัจจัยแรกเริ่มเกิดจากบริบททางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ผูกพันกับกิจกรรมกลางแจ้งและบทบาทของผู้เลี้ยงแกะในแง่ของสุนทรียศาสตร์ สรีรวิทยาของโทนเสียงผู้ชายคือหัวใจสำคัญในการสร้างมิติของดนตรีโพลีโฟนิค (Polyphonic) ที่ใช้เสียงดรอซอดประสานกัน ยิ่งไปกว่านั้น พื้นที่สาธารณะและการรวมตัวเฉลิมฉลองในอดีตมักเป็นพื้นที่ที่ผู้ชายเข้าถึงได้มากกว่า การสืบทอดมรดกนี้จึงดำเนินผ่านสายสัมพันธ์ของความเป็นชาย จากพ่อสู่ลูกชายผ่านการสังเกตและเลียนแบบภายในกลุ่ม

ในทางกลับกัน ทักษะการทำเครื่องปั้นดินเผาแห่ง Sejnane ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ของผู้หญิงอย่างเบ็ดเสร็จ โดยเชื่อมโยงกับหน้าที่ดั้งเดิมของสตรีในการดูแลบ้านเรือนและผลิตเครื่องใช้ในครัวเรือน ตามจารีตของชาวเบอร์เบอร์ (Berber) ที่กำหนดไว้อย่างตายตัวว่างานปั้นด้วยมือเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ในขณะที่งานที่ใช้ปั้นหมุนเป็นของผู้ชาย การที่ผู้หญิงดำเนินงานเอง

ในทุกขั้นตอนตั้งแต่การขุดดินไปจนถึงการวางขายริมทาง ไม่เพียงแต่สร้างสายสัมพันธ์และการส่งต่ออัตลักษณ์หญิงจากแม่สู่ลูกสาวเท่านั้น แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและสังคม (Empowerment) ทำให้พวกเธอมีบทบาทและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างภาคภูมิใจ

คำถามที่ 2 จะเกิดผลกระทบอย่างไรหากบุคคลจากกลุ่มเพศสภาพอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในมรดกวัฒนธรรมนั้น?

หากมีการทลายกำแพงทางเพศและเปิดรับเพศสภาพอื่นเข้ามามีส่วนร่วม ย่อมส่งผลกระทบที่ละเอียดอ่อนและเป็นเหรียญสองด้าน ทั้งในแง่ของโอกาสในการอยู่รอดและข้อพึงระวังต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิม

ในกรณีของ Glasoechko หากเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าร่วม ผลกระทบในเชิงบวกคือการเพิ่มจำนวนผู้สืบทอดอย่างรวดเร็ว ซึ่งถือเป็น “ทางรอด” สำคัญของมรดกที่ปัจจุบันกำลังเผชิญวิกฤตใกล้สูญหายจนต้องขึ้นทะเบียนในบัญชีเร่งด่วน และอาจนำไปสู่การสร้างสรรครูปแบบการร้องแบบผสม (Mixed-voice) ที่แปลกใหม่ ทว่าผลกระทบในเชิงท้าทายคือ โทณเสียงของผู้หญิงที่เพิ่มเข้ามาจะทำให้คุณภาพเสียงและความสัมพันธ์สอดประสานตามแบบแผนดั้งเดิมเปลี่ยนไป และอาจลดทอนความเข้มข้นของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เคยเชื่อมโยงกับความเป็นชายในอดีต

สำหรับ ทักษะการทำเครื่องปั้นดินเผาแห่ง Sejnane หากผู้ชายเข้ามามีส่วนร่วม ความเสี่ยงที่น่ากังวลที่สุดคือการสูญเสียพื้นที่ยืนและอำนาจทางเศรษฐกิจของผู้หญิง เนื่องจากผู้ชายอาจเข้ามาควบคุมระบบการผลิตและช่องทางการเงิน ยิ่งไปกว่านั้น ช่างปั้นชายอาจนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น แป้นหมุนทางวิศวกรรมหรือเตาอบอุตสาหกรรมเข้ามาแทนที่ ซึ่งแม้จะส่งผลดีในแง่การเพิ่มกำลังการผลิตและขยายตลาดเชิงพาณิชย์ แต่ก็ต้องแลกมาด้วยการทำลายเอกลักษณ์ของงาน “ปั้นมือ” รวมถึงขัดขวางสายสัมพันธ์ในการสืบทอดความรู้ในครอบครัวระหว่างแม่และลูกสาวไปอย่างน่าเสียดาย

คำถามที่ 3 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่จำเป็นต่อการปรับเปลี่ยนบทบาททางเพศสภาพและตัวอย่างสะท้อนพลวัตนี้จากบริบทประเทศไทย

การเปิดรับเพศสภาพอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มิได้เกิดขึ้นเพียงเพราะความต้องการส่วนบุคคล หากแต่จำเป็นต้องอาศัย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญ ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่จำเป็นต่อการเปลี่ยนผ่านนี้ ประกอบ

ด้วยการทลายและปรับเปลี่ยนความเชื่อเกี่ยวกับบทบาททางเพศสภาพดั้งเดิม การได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากชุมชนผู้ถือมรดกวัฒนธรรม การปรับปรุงระบบและกลไกการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้มีความยืดหยุ่น การสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับนวัตกรรมและการทดลองสิ่งใหม่ ตลอดจนการรักษาสมดุลที่เหมาะสมระหว่างการอนุรักษ์รากเหง้าและการพัฒนาให้เข้ากับยุคสมัย

เมื่อหันมาพิจารณาบริบทของประเทศไทย จะพบพลวัตความเปลี่ยนแปลงของมรดกวัฒนธรรมผ่านเลนส์เพศสภาพอย่างเด่นชัดใน 2 ตัวอย่างสำคัญ ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 บทบาทของครูรำไทย หากย้อนมองประวัติศาสตร์ “ครูรำไทยที่เป็นผู้ชาย” เคยมีบทบาทและอิทธิพลสูงยิ่งในระบบราชสำนักและราชวังโบราณ ทว่าในปัจจุบัน “ครูรำไทยที่เป็นผู้หญิง” กลับกลายมาเป็นผู้มีบทบาทเด่นและเป็นแกนหลักในการเรียนการสอนและการอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทย จุดเปลี่ยนสำคัญทางสังคมนี้เกิดจากการล่มสลายของระบอบอุปถัมภ์ในราชสำนักเก่า และการเกิดขึ้นของโรงเรียนนาฏศิลป์รวมถึงสถาบันอุดมศึกษาในระบบสมัยใหม่ ส่งผลให้การรำไทยถูกตีความใหม่จนกลายเป็นศาสตร์ที่แสดงถึงความอ่อนช้อย เหมาะสม และทรงเกียรติสำหรับสตรีในสังคมยุคใหม่

ตัวอย่างที่ 2 บทบาททางเพศสภาพในศาสนากระแสหลักและพิธีกรรมผี-พราหมณ์ดั้งเดิม แม้โครงสร้างหลักของศาสนากระแสหลักอย่างพระพุทธศาสนาเถรวาทในไทยจะยังสงวนการอุปสมบทไว้สำหรับผู้ชาย แต่หากพิจารณาลึกลงไปในระดับรากหญ้าจะพบพลวัตการเคลื่อนไหวเพื่อขยายบทบาทของสตรี เช่น การเติบโตของบทบาทแม่ชีในการพัฒนาชุมชน การเกิดขึ้นของภิกษุณี

ยิ่งไปกว่านั้น ในมิติของศาสนาผีและพิธีกรรมพราหมณ์ดั้งเดิม เราจะเห็นการแบ่งสรรพื้นที่ทางเพศสภาพที่มีความซับซ้อนและงดงาม โดยในพิธีบายศรีสู่ขวัญ แม้ว่าผู้ประกอบพิธีกรรมหรือ “หมอสูด (หมอสู่ขวัญ)” ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย แต่ผู้ที่มีหน้าที่สำคัญในการจัดทำและเชิญพาขวัญ (พานบายศรี) เพื่อเริ่มต้นพิธีกรรมกลับต้องเป็นผู้หญิง ขณะเดียวกันในพิธีกรรมบำบัดรักษาโรค (Healing Rituals) ผู้หญิงกลับครองบทบาทนำอย่างเบ็ดเสร็จในฐานะสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พิธีเหยาของชาวผู้ไทย หรือพิธีแกลมอ ของชาวกูยในแถบอีสานใต้ ซึ่งใช้จิตวิญญาณและความอ่อนช้อยของผู้หญิงเป็นหลักในการเยียวยาผู้ป่วย

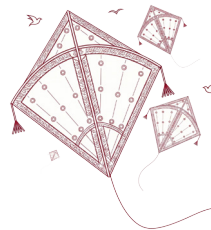
พลวัตที่น่าสนใจที่สุดในปัจจุบันคือ การเปิดรับกลุ่มเพศที่สาม (LGBTQ+) เข้ามาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเหยา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในพื้นที่ความเชื่อดั้งเดิมอันศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีพื้นที่เปิดกว้างและยืดหยุ่นพอที่จะโอบรับความหลากหลายทางเพศสภาพยุคใหม่ เพื่อสืบทอดและต่อลมหายใจให้พิธีกรรมของชุมชนยังคงอยู่ต่อไป

บทสรุปเชิงนโยบายและการจัดการมรดกวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษาทั้งหมด ตั้งแต่การร้องเพลง Glasoechko เครื่องปั้นดินเผาแห่ง Sejnane มาจนถึงพลวัตที่เกิดขึ้นในประเทศไทย สามารถสรุปแนวทางและข้อพึงระวังสำคัญ 5 ประการ สำหรับการเปิดโอกาสให้กลุ่มเพศสภาพอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในมรดกวัฒนธรรมที่มีการแบ่งแยกเพศสภาพชัดเจน ดังนี้

1. การเคารพสิทธิและการตัดสินใจของชุมชน การเปลี่ยนแปลงใดๆ ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความยินยอมและสิทธิของชุมชนผู้ถือมรดกในการตัดสินใจด้วยตนเอง สอดคล้องกับหลักจริยธรรมของ UNESCO (Ethical Principles) เป็นสำคัญ
2. การรักษาสมดุลระหว่างอัตลักษณ์กับการเปลี่ยนแปลง ผู้อนุรักษ์ต้องชั่งน้ำหนักอย่างละเอียดอ่อนระหว่างการรักษาแก่นแท้เชิงสุนทรียภาพและอัตลักษณ์ดั้งเดิมกับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในโลกสมัยใหม่
3. การมุ่งเน้นแก้ปัญหาการสูญหายอย่างทันท่วงที ในกรณีที่มีมรดกวัฒนธรรมเผชิญวิกฤตขาดแคลนผู้สืบทอดอย่างรุนแรง เช่นกรณีของ Glasoechko ที่ถูกจัดอยู่ในบัญชีเฝ้าระวัง การทลายกำแพงทางเพศสภาพอาจจำเป็นต้องถูกนำมาพิจารณาในฐานะกลยุทธ์เพื่อความอยู่รอด
4. ข้อพึงระวังเรื่องการลดทอนอำนาจของกลุ่มเปราะบาง ต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปิดรับเพศสภาพใหม่ กลายเป็นการแย่งชิงพื้นที่หรือลดทอนอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคมที่มรดกวัฒนธรรมนั้นเคยสร้างให้แก่กลุ่มเฉพาะ โดยเฉพาะกลุ่มสตรีดังเช่นกรณีของ Sejnane
5. การพิจารณาบริบทเฉพาะของแต่ละมรดกวัฒนธรรม สิ่งสำคัญที่สุดคือการตระหนักว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแต่ละประเภทมีเงื่อนไขและภูมิหลังทางสังคมที่แตกต่างกัน จึงไม่มี “สูตรสำเร็จ” ตายตัวที่สามารถนำไปใช้ตัดเสื้อตัวเดียวให้ใส่ได้กับทุกชุมชน การออกแบบนโยบายการอนุรักษ์ในอนาคตจึงต้องมีความยืดหยุ่นและเข้าใจบริบทเฉพาะตัวอย่างลึกซึ้ง

หน่วยที่ 2 บทบาททางเพศที่เลือนลางกับพลวัตของมรดกที่มีชีวิต

วิทยากร: Deirdre Prins-Solani *เครือข่ายผู้เชี่ยวชาญด้านการเสริมสร้างศักยภาพมรดก
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับโลกของ UNESCO*

บทนี้ชวนคิดว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทำหน้าที่เป็นทั้งตัวกระตุ้นให้เกิด
การเปลี่ยนแปลงและผลลัพธ์ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง ในเวลาเดียวกันได้อย่างไร
โดยวิเคราะห์ผ่าน 3 บริบทหลัก คือ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

บริบทพื้นฐาน: สังคมกับพลวัตของเพศสภาพ

บริบททางสังคม หมายถึง วิธีที่กลุ่มคน ชุมชน หรือสังคมจัดระเบียบตัวเองให้เป็นระบบ
ค่านิยมที่เป็นรากฐานของระบบเหล่านี้จะถูกซึมซับเข้าไปในตัวคน (internalized) และส่งต่อไป
ยังคนรุ่นต่อไป กลายเป็นแนวทางว่าคนควรประพฤติและมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร

บริบททางสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงได้จากหลายปัจจัย เช่น การย้ายถิ่นจากชนบท
เข้าเมือง การได้สัมผัสวัฒนธรรมอื่นผ่านสื่อและการทำงาน และการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง
ครอบครัวและชุมชน เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศก็เปลี่ยน
ตามไปด้วย และในทางกลับกัน เมื่อบทบาททางเพศเปลี่ยน ก็ส่งผลย้อนกลับไปเปลี่ยนบริบท
ทางสังคมเช่นกัน ด้วยความที่มรดกที่มีชีวิตมีลักษณะเป็นพลวัตอยู่แล้ว มันจึงเป็นได้ทั้งตัวเร่ง
และผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้

บริบทที่ 1 มิติทางสังคม

กรณีศึกษา 1 การเดิน Chinelos ประเทศเม็กซิโก

การเดินร้านนี้เกิดขึ้นเพื่อล้อเลียนเจ้าอาณานิคมชาวยุโรป โดยมีองค์ประกอบสำคัญ
คือการสวมหน้ากาก การสลับทบพาท และการปิดบังตัวตน เมื่อเวลาผ่านไป การแสดงนี้ขยาย
จากพิธีกรรมเฉพาะช่วงเวลา ไปสู่งานเกิด งานแต่งงาน งานศพ และพิธีกรรมอื่นๆ

เดิมมีเพียงผู้ชายเท่านั้นที่แสดงการเดินร้านนี้ได้ เนื่องจากเครื่องแต่งกายมีน้ำหนักมาก
แต่เมื่อผู้ชายในหมู่บ้านทยอยอพยพไปทำงานในเมืองหรือในสหรัฐฯ ผู้หญิงจึงเริ่มเข้ามาแสดง
ในขบวนพาเหรดแทน กรณีนี้สะท้อนให้เห็นว่าการอพยพย้ายถิ่น รวมกับมุมมองที่เปลี่ยนไป
เรื่องร่างกายและความแข็งแรงของผู้หญิง มาบรรจบกันจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของ
แนวปฏิบัตินี้

ภาพที่ 34 นักแสดงจากวง Chinelo เดินผ่านใจกลางเมือง Charlotte
ในช่วงเทศกาล Hola Fest ในเดือนตุลาคม
ที่มา: WFAE | By Kayla Yong

กรณีศึกษา 2 องค์กร Maendeleo Ya Wanawake ประเทศเคนยา

องค์กรพัฒนาเอกชนแห่งนี้ต้องการแก้ปัญหาการขลิบอวัยวะเพศหญิง (Female Genital Mutilation: FGM) ซึ่งขัดต่ออนุสัญญาสิทธิมนุษยชนสากล จึงเสนอพิธีกรรมทางเลือกใหม่ที่ตัดขั้นตอนการขลิบออก แต่ยังคงความหมายของการเปลี่ยนผ่านจากเด็กหญิงสู่ความเป็นผู้ใหญ่ไว้เหมือนเดิม พิธีกรรมทางเลือกนี้ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

กรณีศึกษา 3 Hijra ประเทศบังคลาเทศ

ในปี 2013 รัฐบาลบังคลาเทศประกาศรับรอง Hijra เป็นอัตลักษณ์ทางเพศที่สาม (third gender) ซึ่งหมายถึง กลุ่มคนที่อาจไม่ระบุตัวเองว่าเป็นชายหรือหญิง ผลที่ตามมาต่อวงการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยตรงคือ ในปีเดียวกันนั้นเอง ได้มีการแสดงครั้งแรกของนักเต้น Hijra ที่ได้รับการฝึกฝนการเต้นพื้นบ้านเบงกาลีดั้งเดิม ณ สถาบันการแสดง กรณีนี้ชี้ให้เห็นว่าการรับรองอัตลักษณ์ทางเพศที่หลากหลายในทางกฎหมาย สามารถเปิดพื้นที่ใหม่ๆ กับการปฏิบัติมรดกทางวัฒนธรรมได้

บริบทที่ 2 มิติทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยทางเศรษฐกิจมักเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญของการเปลี่ยนแปลงบทบาททางเพศ โดยเฉพาะระบบแรงงานอพยพและกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งในและนอกระบบ ทว่าการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกิจกรรมเหล่านี้มักถูกมองข้ามหรือประเมินค่าต่ำกว่าความเป็นจริง เช่นเดียวกัน บทบาททางเพศใน ICH ก็สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีอยู่ในแต่ละบริบทเฉพาะ

กรณีศึกษา โรงเรียนหัตถกรรม ประเทศโคลอมเบีย

หลังการหยุดยิงและข้อตกลงสันติภาพ มีการจัดตั้งโรงเรียนหัตถกรรมขึ้นเพื่อรับมือกับปัญหาการว่างงานสูงและเศรษฐกิจที่เติบโตช้า โดยผสมผสานการเรียนรู้ข้ามรุ่นเข้ากับนวัตกรรม และการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิม เช่น งานก่อสร้าง การทำอาหาร และงานหัตถกรรม

การให้ทั้งหญิงสาวและชายหนุ่มเข้ามาเรียนรู้ทักษะดั้งเดิมร่วมกัน ทำให้แนวปฏิบัติที่เคยจำกัดเฉพาะเพศใดเพศหนึ่งกลายเป็นกิจกรรมที่ไม่แบ่งแยกเพศ (gender-free) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจที่เปิดโอกาสให้คนหนุ่มสาวทุกเพศเข้าถึงการฝึกทักษะและสามารถเริ่มต้นธุรกิจของตัวเองได้

บริบทที่ 3 มิติทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศสภาพในหลายมิติ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องที่ดิน กรรมสิทธิ์ที่ดิน และสิทธิในการรับมรดก ซึ่งล้วนส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการสืบทอด ICH

กรณีศึกษา ผ้าปอรามี (Rami) สาธารณรัฐเกาหลี

พิธีรามีถูกปลูก เก็บเกี่ยว และทอเป็นผ้าโดยคนในชุมชน ถ่ายทอดความรู้จากแม่สู่ลูกสาว หรือลูกสะใภ้ วิธีการเพาะปลูกนี้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเพราะไม่ใช้สารเคมี รัฐบาลท้องถิ่นจึงจัดสรรพื้นที่คุ้มครองสำหรับปลูกวัตถุดิบชนิดนี้โดยเฉพาะ และมอบสิทธิการใช้ที่ดินให้แก่ผู้หญิงในชุมชน กรณีนี้แสดงให้เห็นจุดตัดที่ชัดเจนระหว่างการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเกษตรแบบยั่งยืน เพศสภาพ การคุ้มครองที่ดินตามประเพณี และเศรษฐศาสตร์ที่มาบรรจบกัน

บทสรุป จากการพิจารณาทั้ง 3 บริบท เราจะเห็นว่าบทบาททางเพศและ ICH ต่างหล่อหลอมกันและกันอยู่ตลอดเวลา การทำความเข้าใจบทบาททางเพศใน ICH จึงจำเป็นต้องมองผ่านบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นทั้งความเสี่ยงต่อการสงวนรักษาและอุปสรรคในการถ่ายทอดมรดกนั้นไปสู่คนรุ่นต่อไป

การวิเคราะห์ผ่านมุมมองทางเพศ (gendered lens) จึงเป็นขั้นตอนสำคัญ ที่จะช่วยให้เราระบุได้ว่า ในกรณีใดและอย่างไรที่บทบาททางเพศกลายเป็นอุปสรรคต่อความต่อเนื่องของมรดก และในกรณีใดที่มันกลับกลายเป็นโอกาสสำหรับการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์

ส่วนที่ 4.2 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ข้อใดอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทและความสัมพันธ์ทางเพศกับบริบททางสังคมได้ดีที่สุด?

- ก. การเปลี่ยนแปลงในบริบททางสังคมไม่มีผลกระทบต่อบทบาทและความสัมพันธ์ทางเพศสภาพเลย
- ข. บทบาทและความสัมพันธ์ทางเพศสภาพกับบริบททางสังคมต่างส่งผลกระทบต่อกันและกัน
- ค. การเปลี่ยนแปลงในบทบาทและความสัมพันธ์ทางเพศสภาพเป็นตัวขับเคลื่อนหลักสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข.

คำอธิบาย เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลง บทบาทเฉพาะเพศสภาพ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ก็เปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน บทบาททางเพศอาจเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและมีผลกระทบต่อบริบททางสังคม มรดกที่มีชีวิตทำหน้าที่เป็นตัวเร่งและผลลัพธ์ที่ตามมาของการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคม และด้วยเหตุนี้จึงเป็นความสัมพันธ์ทางเพศสภาพ (gender relations) ดังนั้นบทบาททางเพศสภาพในมรดกที่มีชีวิต จึงควรได้รับความเข้าใจในบริบททางสังคม การพิจารณาเรื่องนี้ภายในชุมชนสามารถเปิดโอกาสใหม่ๆ สำหรับการปกป้องมรดกที่มีชีวิต

คำถามที่ 2 กรณีใดที่มีการเปลี่ยนแปลงของบทบาททางเพศในมรดกที่มีชีวิต อาจช่วยในการถ่ายทอดต่อไปอย่างต่อเนื่อง

- ก. เมื่อบทบาทเฉพาะเพศในการปฏิบัติมรดกที่มีชีวิตได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม หรือการเมือง เช่น การอพยพ การว่างงาน ฯลฯ
- ข. เมื่อผู้เชี่ยวชาญภายนอกเห็นว่าการปฏิบัติมรดกนั้นล้าสมัย
- ค. เมื่อผลการวิจัย ชี้ให้เห็นว่ามีความไม่สมดุลระหว่างการมีส่วนร่วมของผู้หญิงและผู้ชายในการปฏิบัติ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ก.

คำอธิบาย เมื่อสถานการณ์ภายนอกเข้ามาขัดขวางหรือทำให้การรักษาบทบาทเฉพาะทางเพศแบบเดิมทำได้ยากขึ้น ชุมชนอาจเปลี่ยนบทบาททางเพศในการปฏิบัตินั้น เพื่อเป็นทางออกที่มีประสิทธิภาพในการให้มรดกนั้นยังคงถ่ายทอดต่อไปได้ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเพื่อรับใช้เป้าหมายในการรักษามรดกไว้ไม่ใช่การตัดสินใจจากภายนอกว่าล้าสมัย ซึ่งไม่ได้มาจากมุมมองของชุมชนเจ้าของมรดกเอง

ส่วนที่ 4.2 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO Case Study 57. 'Two-spirit' people and the ritual ceremony solang. (Available in English, French, Spanish, and Russian.)

กรณีศึกษา 57: ผู้คน 'สองจิตวิญญาณ' และพิธีกรรมคนทรง (Solang)

ในกรณีนี้ เรามุ่งเน้นไปที่องค์ประกอบ ICH ซึ่งสามารถแสดงได้เฉพาะโดยบุคคลที่อาศัยอยู่ในบทบาททางเพศสภาพ (gender role) ที่อยู่ระหว่างหรือครอบคลุมทั้งความเป็นชาย (masculine) และความเป็นหญิง (feminine)

บุคคลถูกเชิญมาเพื่อแสดงพิธีกรรมคนทรง (solang) ซึ่งมอบพรจากวิญญาณ เพื่อความปลอดภัยของนักเดินทางก่อนการเดินทางที่สำคัญ สำหรับการเก็บเกี่ยวที่ดี การป้องกันจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ หรือการรักษาผู้ป่วย ผู้คน 'สองจิตวิญญาณ' (two-spirit people) หรือ farcons ของสังคม Nahili มีความสามารถพิเศษในการปฏิบัติ ICH นี้เนื่องจากสภาพกึ่งกลาง (intermediate condition) ของการไม่เป็นทั้งเพศชายหรือเพศหญิง ไม่เป็นทั้งผู้หญิงหรือผู้ชาย แต่เป็นส่วนผสมของทั้งสอง

พิธีกรรม Solang เริ่มต้นด้วยการสวดมนต์เมื่อดวงอาทิตย์กำลังตก และมีเครื่องดนตรีประกอบด้วยกลองทรงกระบอก (cylindrical drum) ฉาบ (cymbals) และไม้เคาะจังหวะโลหะ (metal rhythm sticks)

เพื่อให้พรสำเร็จ พิธีกรรมมักจะแสดงในถ้ำหรือสถานที่อื่นที่เงียบสงบ farcon จะนั่งอยู่ตรงหน้าของเครื่องบูชาพิธีกรรม (ritual offerings) จำนวนมากสำหรับวิญญาณ รวมถึงอาหารประเภทต่างๆ เช่น ข้าว ไข่ ไก่ตัวเมียหรือไก่ตัวผู้ และผลไม้

พวกเขาสวดมนต์ในลักษณะที่ผิดปกติและทุกข์ทรมานมากขึ้น เมื่อร่างกายของพวกเขาเริ่มสั่นและพวกเขาเข้าสู่สภาวะวิปลาส (trance) ในบางกรณี วิญญาณที่สิงสู่ farcon ปฏิเสธที่จะให้พร หากเครื่องบูชาไม่เพียงพอ

ในระหว่างพิธีกรรม solang เพื่อเป็นเกียรติแก่วิญญาณที่สิงสู่พวกเขา และด้วยเหตุนี้จึงให้พร ผู้คน 'สองจิตวิญญาณ' อาจหยิบบริชเล็กๆ และพยายามกดไปที่คอ หัวใจ หรือส่วนอื่นๆ ของร่างกาย

ตาที่ตกแต่งอย่างหนาด้วยโคห์ล (kohl) และริมฝีปากที่ทาสีชมพู ผู้คนสองจิตวิญญาณโค้งมือของพวกเขาผ่านเปลวไฟและเรียกวิญญาณในภาษาที่มีเพียงเทพเจ้าเท่านั้นที่เข้าใจได้

คนที่มาพร้อมกับบุคคลสองจิตวิญญาณ กลุ่มนักเต้น จะกระโดดอย่างรุนแรง หากวิญญาณที่มีอำนาจได้สิงสู่พวกเขา และหากพรประสบความสำเร็จ บริชจะไม่แทงทะลุในระหว่างสภาวะวิปลาสและพวกเขาจะไม่เสียดอก สิ่งนี้ยังถูกใช้เป็นหลักฐานว่าพวกเขาเป็นช่องทางที่ชอบด้วยกฎหมาย (legitimate conduits) สู่อาณาจักรวิญญาณ (spiritual realm)

Farcons ไม่เพียงแต่ได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่ในสังคม Nahili แต่ยังได้รับเกียรติและการเคารพบูชาเป็นพิเศษถูกมองว่ามีคุณสมบัติทางประสาทสัมผัสพิเศษ เนื่องจากมีเพศสภาพที่เหนือธรรมชาติ (transcendent gender) ของพวกเขา พวกเขามองเห็น ได้ยิน ลิ้มรส ได้กลิ่น และรู้สึกในสิ่งที่คนอื่นไม่สามารถ

ความเป็นคู่ (duality) การรวมตัวของทั้งองค์ประกอบชายและหญิง เชื่อกันว่าทำให้พวกเขามีพลังในการเชื่อมต่อ หรือทำหน้าที่เป็นตัวกลาง ระหว่างโลกธรรมชาติและโลกจิตวิญญาณ

Farcons ส่วนใหญ่ได้รับการแต่งตั้ง ในวัย 20 ปี กลายเป็นส่วนหนึ่งเป็นหมอผี ส่วนหนึ่งเป็นพระ การฝึกอบรมของพวกเขายาวนานและซับซ้อน พวกเขาต้องเรียนรู้ภาษาศักดิ์สิทธิ์ (ที่ใช้โดย farcons หากพวกเขายังไม่ได้เรียนรู้ผ่านความฝัน พวกเขาจะต้องจดจำมนตร์มากมาย รวมถึงการเต้นพิธีกรรม คำอธิษฐาน บทสวด เครื่องดนตรีและการใช้งาน และความรู้ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ

พวกเขาเป็นหนึ่งในห้าเพศสภาพ ในสังคม Nahili ซึ่งเป็นชุมชนที่เชื่อว่าเพศสภาพทั้งหมดต้องอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน (co-exist harmoniously)

ผู้คน 'สองจิตวิญญาณ' เหล่านี้จึงได้รับอนุญาตให้คบหาสมาคม (socialize) และปะปนกับทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

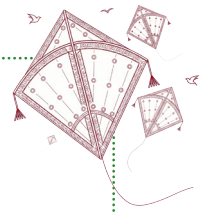
ส่วนที่ 4.2 กิจกรรม

อ่านกรณีศึกษาเกี่ยวกับผู้คน 'สองจิตวิญญาณ' (two-spirit people) และพิธีกรรมคนทรง (solang) และตอบคำถามต่อไปนี้

1. คุณเข้าใจคำว่าผู้คน 'สองจิตวิญญาณ' ในบริบทของสังคม Nahili และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรม solang อย่างไร?
2. บทบาทและสถานะของผู้คน 'สองจิตวิญญาณ' ในสังคม Nahili คืออะไร?
3. ตัวอย่างนี้ทำให้คุณนึกถึงตัวอย่างอื่นๆ ของมรดกที่มีชีวิต (living heritage) ที่บทบาททางเพศสภาพ (gender roles) มีบทบาทหรือไม่?
4. คุณคิดว่าเพศสภาพ (gender) มีผลกระทบต่อมรดกที่มีชีวิตอย่างไร?

แนวคำตอบ

กิจกรรม: ผู้คน ‘สองจิตวิญญาณ’ ในสังคม Nahili และมรดกทางเพศสภาพ

คำถามที่ 1 ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้คน ‘สองจิตวิญญาณ’ ในบริบทของสังคม Nahili และพิธีกรรม Solang

ในบริบทของสังคม Nahili ผู้คน “สองจิตวิญญาณ” (two-spirit people) หรือที่เรียกว่า farcons หมายถึงบุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศสภาพที่อยู่ระหว่างหรือครอบคลุมทั้งความเป็นชายและความเป็นหญิง พวกเขาไม่ใช่ทั้งเพศชายหรือเพศหญิง แต่เป็นการผสมผสานของทั้งสอง

ความเป็น “สองจิตวิญญาณ” ทำให้พวกเขามีความสามารถพิเศษในการเชื่อมต่อระหว่างโลกธรรมชาติและโลกจิตวิญญาณ (natural and spiritual worlds) ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับการแสดงพิธีกรรม Solang ในพิธีกรรมนี้ farcons ทำหน้าที่เป็นตัวกลาง (intermediary) ที่ช่วยให้วิญญาณสิงสู่เพื่อมอบพรให้กับชุมชน ความเป็นสองชั่ว (duality) ในตัวพวกเขาเชื่อกันว่าเป็นแหล่งที่มาของพลังพิเศษในการติดต่อกับโลกจิตวิญญาณ

คำถามที่ 2 บทบาทและสถานะของ Farcons ในสังคม Nahili

บทบาทหลัก Farcons ทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งหมอผี ส่วนหนึ่งพระ (part shaman, part priest) ดำเนินพิธีกรรม Solang เพื่อขอพรจากวิญญาณ และรับผิดชอบในการให้พรเพื่อความปลอดภัยของนักเดินทาง การเก็บเกี่ยว การป้องกันภัยพิบัติ และการรักษาผู้ป่วย

ทางสังคม Farcons ได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่และได้รับเกียรติเป็นพิเศษ ถูกมองว่ามีคุณสมบัติทางประสาทสัมผัสพิเศษที่สามารถรับรู้สิ่งที่คนอื่นไม่สามารถรับรู้ได้ เป็นหนึ่งในห้าเพศสภาพที่ได้รับการยอมรับในสังคม Nahili ได้รับอนุญาตให้คบหาสมาคมกับทั้งผู้หญิงและผู้ชาย และต้องผ่านการฝึกอบรมที่ยาวนานและซับซ้อน รวมถึงการเรียนรู้ภาษาศักดิ์สิทธิ์ มนต์ การเต้นพิธีกรรม และความรู้ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ

สังคม Nahili เชื่อว่าเพศสภาพทั้งหมดต้องอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน สะท้อนถึงการยอมรับและเคารพความหลากหลายทางเพศสภาพ (gender diversity)

คำถามที่ 3 ตัวอย่างอื่นๆ ของมรดกที่มีชีวิตที่บทบาททางเพศสภาพมีความสำคัญ

ตัวอย่างของ Farcons ในสังคม Nahili เชื่อมโยงกับตัวอย่างที่หลากหลายจากเนื้อหาที่ศึกษา ได้แก่ Hijra ของบังคลาเทศที่ได้รับการยอมรับเป็นเพศสภาพที่สามและได้รับการฝึกฝนในการเดินพื้นบ้าน Bengali แบบดั้งเดิมในปี 2013, Fa'afafine และ fa'afatama ของซามัว และ

muxe ของเม็กซิโก ที่แสดงถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ยอมรับมากกว่าสองเพศสภาพ Molas ของกลุ่ม Guna ที่ผลิตโดยผู้หญิงและผู้ชายข้ามเพศเท่านั้น การเต้น Chinelos ของเม็กซิโกที่เปลี่ยนจากเฉพาะผู้ชายสู่การมีส่วนร่วมของผู้หญิงเมื่อผู้ชายอพยพออกไป พิธีชำระล้างเด็กชายของ Lango ในอุกันดาที่เน้นการฟื้นฟูความเป็นชาย Jeju Haenyeo ที่ผู้หญิงทำงานประมงที่ปกติถือว่าเป็นของผู้ชาย Glasoechko ที่จำกัดเฉพาะผู้ชาย และทักษะการทำเครื่องปั้นดินเผาของผู้หญิง Sejnane ที่เป็นของผู้หญิงโดยเฉพาะ

คำถามที่ 4 เพศสภาพมีผลกระทบต่อมรดกที่มีชีวิตอย่างไร?

ความสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพและ ICH เป็นแบบสองทาง ครอบคลุม 5 มิติหลัก

1. เพศสภาพกำหนดรูปแบบมรดก บรรทัดฐานทางเพศสภาพกำหนดว่าใครสามารถเข้าร่วมในพิธีกรรมหรือแนวปฏิบัติใดได้บ้าง ใครรับผิดชอบส่วนใดของกระบวนการสร้างมรดก ใครมีอำนาจตัดสินใจ และผลงานของกลุ่มใดได้รับการมองเห็นหรือถูกมองข้าม เช่น กรณีการเต้น Tecuanes ที่ผู้ชายแสดง แต่ผู้หญิงผู้ทำเครื่องแต่งกายกลับไม่ได้รับการยอมรับ

2. มรดกหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ มรดกที่มีชีวิตเป็นช่องทางสำคัญในการถ่ายทอดบรรทัดฐาน คุณค่า และความคาดหวังทางเพศสภาพข้ามรุ่น แนวปฏิบัติบางอย่างมีส่วนช่วยสร้างความเฉพาะเจาะจงทางเพศสภาพ และมรดกสามารถทั้งเสริมสร้างหรือท้าทายบทบาทที่ยอมรับ

3. ความยืดหยุ่นและการเปลี่ยนแปลง มรดกที่มีชีวิตมีลักษณะพลวัตและสามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของบรรทัดฐานทางเพศสภาพ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เช่น การอพยพและการว่างงาน อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงบทบาทในมรดก และการยอมรับความหลากหลายทางเพศสภาพสามารถเปิดโอกาสใหม่สำหรับการสงวนรักษาและการถ่ายทอด

4. ผลกระทบต่อการสงวนรักษา การเข้าใจบทบาททางเพศสภาพในบริบทเฉพาะช่วยระบุความเสี่ยงและอุปสรรคต่อการถ่ายทอด การรับประกันว่าทุกเพศสภาพมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดเป็นสิ่งสำคัญสำหรับความต่อเนื่อง และความเคารพต่อบทบาททางเพศสภาพที่เฉพาะทางวัฒนธรรมต้องสมดุลกับการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศสภาพ

5. ความสำคัญต่อความยั่งยืน การเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพและ ICH เป็นสิ่งสำคัญทั้งสำหรับการสร้างความเท่าเทียมทางเพศสภาพและเพื่อให้มั่นใจว่ามีการปฏิบัติการสงวนรักษาที่ครอบคลุมและยั่งยืน ดังที่เห็นจากกรณี Farcons ในสังคม Nahili ที่การยอมรับความหลากหลายทางเพศสภาพเป็นรากฐานของชีวิตชีวาของพิธีกรรม Solang

หน่วยที่ 3 แนวทางคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่คำนึงมิติทางเพศ

วิทยากร: Deirdre Prins-Solani *UNESCO Global Network of Facilitators for Intangible Cultural Heritage Capacity Building*

บทนี้อธิบายว่าแนวทางที่ให้ความสำคัญมิติทางเพศ (gender-responsive approach) ในงาน ICH สามารถผลักดันให้การบรรลุความเท่าเทียมทางเพศสภาพตาม SDG ข้อที่ 5 ได้อย่างไร และเปิดโอกาสให้มีการปรับตัวและเสริมความเข้มแข็งในแนวทางการสงวนรักษามรดกที่มีชีวิตได้อย่างไร

แนวทางที่ตอบสนองต่อมิติทางเพศคืออะไร?

การใช้แนวทางที่ให้ความสำคัญมิติทางเพศเปรียบเหมือนการมองผ่าน “เลนส์ทางเพศ” (gendered lens) เพื่อทำความเข้าใจธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน สถานที่ การปฏิบัติ และสังคม เช่นเดียวกับที่เลนส์สีต่างกันทำให้มองเห็นสิ่งเดียวกันในแง่มุมที่แตกต่าง เลนส์ทางเพศช่วยให้เราเห็นมิติที่มักถูกมองข้าม

เป้าหมายของแนวทางนี้ คือการทำให้ทุกคนในสังคมเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสในการพัฒนาได้อย่างเท่าเทียม และเป็นกรอบในการตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสมาชิกในครอบครัว ชุมชน และสังคม

สิ่งสำคัญที่ต้องจำ การที่ผู้ชายและผู้หญิงมีบทบาทแตกต่างกันในงาน ICH รวมถึงการแบ่งแยกหรือองค์ความรู้ที่เก็บเป็นความลับเฉพาะกลุ่ม ไม่ได้หมายความว่า “ปัญหา” เสมอไป จึงจำเป็นต้องใช้เลนส์ทางเพศเพื่อระบุบทบาทที่แตกต่างกันนั้นก่อให้เกิดการครอบงำหรือทำให้ผู้อื่นด้อยค่า (dominate and humiliate) หรือไม่ แล้วจึงค่อยตัดสินใจว่าจะตอบสนองอย่างไร

แนวทางนี้ยังช่วยในการระบุอุปสรรคต่อการสงวนรักษาเมื่อมาตรการถูกกำหนดโดยบทบาทที่ตายตัว (inflexible gender-based roles) และทำให้ “งานและบทบาทที่มองไม่เห็น” (invisible work) ของผู้หญิงและกลุ่มชนส่วนน้อยปรากฏชัดขึ้น ดังเช่นกรณีพิธีเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ของเด็กชายในวัฒนธรรม Xhosa แอฟริกาใต้ ที่แมดดูเหมือนดำเนินการโดยผู้ชายเป็นหลัก แต่บทบาทของผู้หญิงที่ไม่ปรากฏชัดก็สำคัญต่อการสงวนรักษาองค์ความรู้และการปฏิบัติเช่นกัน

การขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงต้องเริ่มจากชุมชน

การเปลี่ยนแปลงใดๆ ในการถ่ายทอดหรือการประกอบพิธีของ ICH จะต้องมาจากชุมชนผู้ปฏิบัติเอง ตัวอย่างจากภูมิภาคเกรตเลกส์ของประเทศอุกันดา มีโครงการฟื้นฟูความสัมพันธ์

ระหว่างผืนดินที่ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้คน และการเกษตร เพื่อปกป้องแหล่งน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและการถ่ายทอดความรู้ระหว่างรุ่น โครงการค้นพบวิธีใหม่ในการระบุและเฉลิมฉลองบทบาทตามเพศสภาพที่แตกต่างกัน ความตระหนักถึงการสงวนรักษา ICH ควบคู่กับการฟื้นฟูผืนดินนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงบทบาทการตัดสินใจและอำนาจที่ถูกกำหนดตามเพศสภาพ

ประเด็นสำคัญที่ต้องใช้แนวทางตอบสนองต่อมิติทางเพศสภาพ

1. การสำรวจและจัดทำบัญชีรายการ

ในการสำรวจและจัดทำบัญชีรายการ ICH จำเป็นต้องคำนึงถึงมิติทางเพศสภาพ และเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันเกี่ยวกับประเด็นเพศสภาพและ ICH

ตัวอย่าง Wiki Inventory for Living Heritage ของฟินแลนด์ (Finnish Heritage Agency, 2016) เป็นแพลตฟอร์มออนไลน์ที่เปิดให้ชุมชนร่วมจัดทำบัญชีรายการระดับชาติ ผู้หญิงและสมาคมสตรีมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วม ผู้ใช้สามารถค้นหาข้อมูลใช้คำสำคัญ เช่น women, gender, gender diversity, gender equality แพลตฟอร์มนี้ยังสะท้อนพลวัตทางเพศสภาพว่าได้รับการรับรองและกำหนดผ่านการปฏิบัติทางวัฒนธรรมในสังคมฟินแลนด์อย่างไร

2. การวิจัยและการบันทึกข้อมูล

ผู้ทำวิจัยเกี่ยวกับ ICH ควรระวังอคติทางเพศสภาพ ที่อาจแฝงอยู่ในการออกแบบงานวิจัยและกิจกรรมของนักวิจัยชุมชน ความแตกต่างในบทบาทของเพศชาย เพศหญิง และเพศอื่นๆ เป็นหัวข้อสำคัญที่ควรศึกษาอย่างจริงจัง

ตัวอย่าง Waanyi Women's History Project ในออสเตรเลีย เป็นโครงการบันทึกประวัติศาสตร์มุขปาฐะโดยผู้หญิงชนพื้นเมือง มุ่งเน้นการยอมรับมรดกที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงและจัดการกับอคติทางเพศสภาพในกระบวนการกำหนดและจัดการมรดก โครงการช่วยให้ผู้หญิงมีเสียงในกระบวนการเจรจาเกี่ยวกับอนาคตของมรดกและได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ

3. การถ่ายทอด ICH

การถ่ายทอด ICH มักเกิดขึ้นผ่านรูปแบบไม่เป็นทางการตามบทบาทเพศสภาพ เช่น จากพ่อสู่ลูกชาย จากแม่สู่ลูกสาว จากครูชายสู่ศิษย์ชาย หรือจากผู้หญิงผู้เชี่ยวชาญสู่เด็กผู้หญิง ตัวอย่างเช่น ศิลปะการฝึกเหยี่ยว (falconry) ถ่ายทอดผ่านครูชายเป็นหลัก และงานปั้นเครื่องดินเผาในวัฒนธรรม Mangoro แห่ง Côte d'Ivoire ถ่ายทอดโดยผู้หญิงสู่เด็กหญิงมาหลายศตวรรษ เมื่อรูปแบบการถ่ายทอดแบบดั้งเดิมเริ่มอ่อนแอ อาจต้องพิจารณาว่าทัศนคติที่ผูกติดกับเพศสภาพมีส่วนทำให้เกิดปัญหาหรือไม่

ส่วนที่ 4.3 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 แนวทางที่มุ่งเน้นเรื่องเพศสภาพมุ่งเน้นเฉพาะประเด็นของผู้หญิงเท่านั้น จริงหรือไม่

คำตอบที่ถูกต้อง เท็จ

คำอธิบาย แนวทางที่มุ่งเน้นเรื่องเพศสภาพเป็นมุมมองในการพัฒนาที่ช่วยให้เราวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนในครอบครัว ชุมชน และสมาชิกทุกคนในสังคมอย่างมีวิจักษณ์ญาณ แนวทางที่ตอบสนองต่อเพศสภาพช่วยเปิดเผยแบบแผนทางสังคม อคติ และบทบาทเพศที่เคร่งครัด ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพของบุคคลในการพัฒนา บรรลุเป้าหมาย และทำการเลือก สิ่งสำคัญคือต้องจำไว้ว่าความแตกต่างทางเพศที่เรียบง่ายในบทบาทที่เกี่ยวข้องกับมรดกที่มีชีวิต (รวมถึงการแยกเพศหรือความรู้ที่เก็บเป็นความลับ) ไม่ได้เป็นปัญหาในตัวเอง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมี “มุมมองเรื่องเพศสภาพ” ที่ช่วยให้เราระบุได้ว่าบทบาทที่แตกต่างกันเหล่านี้สร้างอำนาจในการครอบงำและทำให้อับอายหรือไม่ และตอบสนองอย่างเหมาะสม

คำถามที่ 2 คำถามใดต่อไปนี้มีผลเกี่ยวข้องเมื่อใช้แนวทางที่ตอบสนองต่อเพศสภาพ?

- ก. มรดกที่มีชีวิตเสริมสร้างแบบแผนทางเพศที่เป็นอันตรายและเป็นอุปสรรคต่อการเติบโตและการพัฒนาของทุกคนในสังคมหรือไม่?
- ข. อำนาจในการตัดสินใจในเรื่องที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน
- ค. ใครเป็นผู้ตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการที่มรดกที่มีชีวิตอาจเปลี่ยนแปลง
- ง. ถูกทุกข้อ
- จ. ไม่มีข้อใดถูกเลย

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง.

คำอธิบาย การใช้แนวทางที่ตอบสนองต่อเพศสภาพจำเป็นต้องเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในชุมชนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกของมรดกที่มีชีวิต การมีความเข้าใจที่ชัดเจนว่าใครมีสิทธิ์ตัดสินใจและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการตัดสินใจเหล่านั้นต่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนโดยรวมคืออะไร จะนำไปสู่ความเข้าใจที่ดีขึ้นว่าบทบาททางเพศและความสัมพันธ์ อาจขัดขวางหรือส่งเสริมการเติบโตและการพัฒนาที่ครอบคลุมอย่างเต็มที่ในสังคมได้อย่างไร

ส่วนที่ 4.3 บทอ่านประจำหน่วย

Janse, Helga, 2019, Changes in Gender Roles within Intangible Cultural Heritage: A Survey of Gender Roles and Gender Restrictions within the Yama Hoko Yatai Float Festivals in Japan, In Heritage 2019, 2, 2090–2110; doi:10.3390/heritage2030126

Read pages 2090-2091 (Introduction) and 2096-2099 (Results, Discussion, and Conclusion)

สรุปสาระสำคัญ บทอ่านประจำหน่วย

เพศสภาพและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ภาพรวมและจุดเริ่มต้น ประเด็นเพศสภาพมักถูกมองข้ามในวาทกรรมเกี่ยวกับมรดก และเมื่อมีการกล่าวถึง มักถูกเข้าใจแบบแคบว่าเป็นเพียงเรื่องของผู้หญิง รวากับว่าผู้ชายไม่มีเพศสภาพ การบูรณาการมุมมองเรื่องเพศสภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อเปลี่ยนให้เป็นความเท่าเทียม กลายเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายปลายทางไปพร้อมกัน

จุดเริ่มต้นที่สำคัญ เพศสภาพไม่ควรถูกมองเป็นหมวดหมู่แยกออกมา แต่ควรถูกมองในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคมอื่นๆ เสมอ ความแตกต่างที่มักถูกระบุว่าเป็นธรรมชาติทางชีววิทยา ในความเป็นจริงมักเป็นผลมาจากตำแหน่งของผู้หญิงในโครงสร้างสังคมและความคาดหวังที่สังคมวางไว้

คำถามสำคัญสองข้อ

บทอ่านนี้นำเสนอคำถามหลักสองข้อที่ควรถามเสมอ ได้แก่ ICH ของผู้หญิงถูกละเลยและไม่ถูกระบุมากนักน้อยเพียงใด? และการตีความและการจัดการของมรดกนี้ทำให้แบบแผนทางเพศสภาพชอบด้วยกฎหมายอย่างไร?

งานที่สร้างผลผลิตของผู้หญิงมักไม่ถูกนับรวมและถูกมองข้าม และการมีส่วนร่วมในการสร้างและสงวนรักษา ICH ก็เช่นกัน สิ่งนี้ก่อให้เกิดความย้อนแย้งที่น่าสนใจ คือการถูกผลักไปอยู่ชายขอบจากพื้นที่สาธารณะที่ผู้ชายครอบงำ บางครั้งกลับทำให้ผู้หญิงกลายเป็นผู้สืบทอด ICH ที่มีสิทธิพิเศษอย่างไรก็ตามต้องตระหนักถึงอันตรายอีกด้านหนึ่งด้วย นั่นคือผู้หญิงถูกกีดกันจากการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจในชุมชนด้วย

ความซับซ้อนของเพศสภาพ

เพศสภาพไม่ได้เป็นเรื่องง่าย ๆ ของเพศทางชีววิทยา และไม่สามารถสันนิษฐานได้ว่ามีความเข้าใจเรื่องเพศสภาพแบบเดียวกันทั้งหมด ตัวอย่างเช่น กลุ่มชนพื้นเมืองอเมริกาเหนือบางกลุ่มยอมรับเพศสภาพที่แตกต่างกันถึงเจ็ดแบบ และโครงการจัดทำเอกสาร ICH ในภูมิภาคแปซิฟิกมักตีความบทบาททางเพศแบบดั้งเดิมผิดพลาด และมองข้ามการเสริมเติมเต็มกันทางเพศสภาพที่มีอยู่ในวัฒนธรรมนั้น ๆ

ตัวอย่างที่แสดงถึงความซับซ้อนนี้ ได้แก่ พิธีกรรม *Châu van* ของเวียดนาม ที่บทบาททางเพศสภาพถูกกลับกัน สื่อหญิงรับบทบาทแบบ “ผู้ชาย” และสื่อชายรับบทบาทแบบ “ผู้หญิง” และศิลปะ *Onnagata* ของญี่ปุ่น ที่บทบาทหญิงในคาบูกิแสดงโดยนักแสดงชาย กลายเป็นบทบาทเพศสภาพเฉพาะในตัวเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิทางวัฒนธรรมและสิทธิมนุษยชน

สิทธิทางวัฒนธรรมรวมถึง “สิทธิมนุษยชนทั้งหมดที่ปกป้องหรือส่งเสริมองค์ประกอบของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของบุคคลและชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของศักดิ์ศรี” ความท้าทายหลักคือการหาสมดุลระหว่างความต้องการของชุมชนโดยรวมกับสิทธิของสมาชิกแต่ละคน โดยเฉพาะผู้หญิงและเด็กผู้หญิง ที่สิทธิส่วนบุคคลอาจถูกละเมิดโดยการปฏิบัติทางวัฒนธรรมบางอย่าง

พื้นที่สำคัญสำหรับการบูรณาการมุมมองเพศสภาพใน ICH

การระบุตัวตน ต้องอยู่ภายใต้การวิเคราะห์ที่อิงจากเพศสภาพ หลีกเลี่ยงข้อสมมติเกี่ยวกับความแตกต่างตามเพศสภาพ และตระหนักถึงบริบทหลายมิติที่เพศสภาพดำเนินการ

การวิจัยและการจัดทำเอกสาร ผู้ที่ทำงานวิจัย ICH ต้องระมัดระวังอคติทางเพศที่อาจแฝงอยู่ในการออกแบบงานวิจัย อนุสัญญา 2003 ได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปฏิบัติมรดกกับเจ้าหน้าที่และผู้เชี่ยวชาญอย่างมีนัยสำคัญ

การทำบัญชีรายการ การมีส่วนร่วมของผู้หญิงต่อ ICH มักถูกมองว่าเป็นเพียงบทบาทตามเพศสภาพ เช่น การเลี้ยงดูเด็ก การผลิตอาหาร การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา มากกว่าที่จะถูกมองว่าเป็น “มรดก” ที่ควรได้รับการเห็นคุณค่าและสงวนรักษา

การถ่ายทอดความรู้ มักพึ่งพารูปแบบไม่เป็นทางการที่ผูกติดกับเพศ เช่น พ่อสอนลูกชาย แม่สอนลูกสาว ซึ่งมีทั้งข้อดีในการรักษาความต่อเนื่องและความเสี่ยงเมื่อรูปแบบนั้นอ่อนแอลง

แผนการสงวนรักษา ต้องตรวจสอบว่าประเด็นเพศสภาพได้รับการพิจารณาอย่างเพียงพอ และบูรณาการเพศสภาพเข้าไปในแผนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง

มีตัวอย่างของการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนในขณะที่ยังรักษาคุณค่าสำคัญไว้ เช่น พิธีกรรม *Dipo* ในกานา ที่ยกเลิกองค์ประกอบการกักขังเด็กสาว แต่ยังคงความสำคัญทางสังคมสำหรับผู้หญิง และ โรงละครคาบูกิในญี่ปุ่น ที่ปัจจุบันมีคณะนักแสดงที่รวมผู้หญิงด้วย

บทสรุป บทอ่านนี้เน้นย้ำ 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ เพศสภาพเป็นมากกว่าเรื่องของผู้หญิงเพราะเกี่ยวข้องกับพลวัตของอำนาจในสังคม ความหลากหลายทางเพศสภาพเองคือรูปแบบหนึ่งของความหลากหลาย ICH สามารถเป็นทั้งเครื่องมือในการเสริมพลังและการทำให้ชายขอบขึ้นอยู่กับบริบท จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ที่อิงจากเพศสภาพอย่างรอบคอบเพื่อระบุและจัดการกับการเลือกปฏิบัติ และชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับมรดก โดยมั่นใจว่าเสียงของทุกเพศสภาพได้รับการรับฟัง

ส่วนที่ 4.3 กิจกรรม

แบบฝึกหัดการทำแผนที่นี้มีเป้าหมายเพื่อระบุว่ามีควมรู้มากน้อยเพียงใดเกี่ยวกับ
บทบาททางเพศ ความสัมพันธ์ และอำนาจภายในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง

ขั้นตอนที่ 1 ระบุการปฏิบัติมรดกที่มีชีวิตเฉพาะอย่างภายในชุมชนที่คุณรู้จัก

ขั้นตอนที่ 2 จัดทำแผนที่แสดงบทบาทต่างๆ ที่มีอยู่ภายในการปฏิบัตินี้

ขั้นตอนที่ 3 ระบุว่าบทบาทใดบ้างที่เป็นเฉพาะเพศสภาพและบทบาทใดที่ไม่ใช่

ขั้นตอนที่ 4 สิ่งเหล่านี้บอกอะไรเราเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเพศสภาพที่แตกต่าง
กัน? เป็นความสัมพันธ์ของการสนับสนุนซึ่งกันและกันหรือไม่? มันให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับ
การกระจายของอิทธิพลและอำนาจภายในชุมชนหรือไม่?

ขั้นตอนที่ 5 ความสัมพันธ์นี้สนับสนุนความเท่าเทียมระหว่างเพศสภาพหรือไม่? ความ
สัมพันธ์ระหว่างเพศสภาพและอำนาจมีผลกระทบเชิงบวกหรือเชิงลบต่อการคุ้มครองมรดก
ที่มีชีวิตนี้หรือไม่? เพราะเหตุใด?

โปรดทราบว่าหากคุณไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มุมมองของคุณอาจไม่เหมือนกับ
มุมมองของคนที่มาจากชุมชน แม้ว่า你会เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ก็อาจมีมุมมองที่แตกต่างกัน
ในหมู่สมาชิกของชุมชน สิ่งสำคัญคือต้องจำไว้ว่าการพูดคุยและตกลงเกี่ยวกับบทบาททางเพศ
ที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองมรดกที่มีชีวิตเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเอง บทบาท
ทางเพศมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในชุมชนและสังคม สามารถกล่าวได้ว่าพวกเขาอยู่
ภายใต้ “การเจรจาต่อรอง” อย่างต่อเนื่อง และการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับเพศสภาพสามารถ
เปิดโอกาสใหม่ๆ สำหรับการคุ้มครอง

แนวคำตอบ

การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับมิติทางเพศสภาพ

กรณีศึกษา: โขนประเทศไทย

1. บทนำ: โขนในฐานะระบบนิเวศทางวัฒนธรรม

โขนมิได้เป็นเพียงนาฏศิลป์ แต่คือ “ระบบนิเวศทางวัฒนธรรม” ที่ซับซ้อนและมีพลวัตขับเคลื่อนด้วยฟันเฟืองหลากหลาย ตั้งแต่นักแสดง ครูอาจารย์ นักดนตรีวงปี่พาทย์ ช่างฝีมือ นักออกแบบท่ารำ ผู้พากย์เจรจา ผู้เชี่ยวชาญพิธีกรรม ไปจนถึงผู้บริหารจัดการคณะ

การทำความเข้าใจเรื่องเพศภาวะจึงมิใช่เพียงการตอบสนองต่อกระแสสังคม แต่เป็นหัวใจสำคัญในการรักษาความยั่งยืนของโขนในฐานะมรดกของมนุษยชาติ เพราะโครงสร้างดั้งเดิมของโขนมีการจัดสรรบทบาทตามจารีตที่เข้มงวด การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครและเพศภาวะของผู้แสดงจึงเป็นกุญแจสำคัญในการเข้าใจว่าโครงสร้างอำนาจดั้งเดิมกำลังปรับตัวอย่างไรภายใต้แรงกดดันของโลกยุคใหม่

2. วิวัฒนาการของบทบาททางเพศสภาพในโขน

มิติของบทบาท	บทบาทเฉพาะเพศในอดีต	บทบาทที่เปิดกว้างในปัจจุบัน
การแสดง	ผู้ชายแสดงทุกตัวละครรวมถึงตัวนาง	ผู้หญิงมีบทบาทโดดเด่นทั้งบทตัวพระและนาง
การสืบทอด	จำกัดเฉพาะเด็กชายหรือสืบทอดตามสายตระกูลพ่อ	เปิดรับลูกศิษย์ทุกเพศภาวะ
การบริหารจัดการ	โครงสร้างอำนาจรวมศูนย์ที่หัวหน้าคณะชาย	ผู้หญิงมีบทบาทนำในการบริหารและตัดสินใจ
งานประณีตศิลป์	การทำหน้ากากเป็นงานเฉพาะทางของผู้ชาย	ผู้หญิงมีส่วนร่วมสำคัญในงานเครื่องแต่งกาย

การเปลี่ยนผ่านนี้คือ “การทลายกำแพงทางจารีตเพื่อสร้างความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม” (Cultural Resilience) ที่ช่วยให้องค์ความรู้กระจายตัวสู่ผู้ปฏิบัติที่มีศักยภาพได้กว้างขึ้น อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเบ็ดเสร็จ ยังมี “พื้นที่ทางจารีตที่ยังคงยึดจารีตเรื่องเพศไว้อย่างเหนียวแน่น” โดยเฉพาะตำแหน่งครูอาวุโสระดับปรมาจารย์ นักดนตรีปี่พาทย์แบบดั้งเดิม และงานช่างทำหน้ากากในบางบริบท

3. พลวัตแห่งอำนาจในชุมชนชน

ในอดีต “ความเป็นชาย” ถูกสถาปนาให้เป็นตัวแทนของอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ผ่าน “ประเพณีวัด” ซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนาที่จำกัดเฉพาะเพศชาย ส่งผลให้ชนซึ่งผูกติดกับพิธีกรรม ถูกจำกัดการมีส่วนร่วมของผู้หญิงโดยปริยาย

ความลึกลับที่น่าสนใจในปัจจุบัน คือช่องว่างระหว่างอำนาจสองประเภท ได้แก่ แม้ผู้หญิงจะได้รับ “อำนาจในการแสดง” (Performance Power) และได้รับการยอมรับบนเวที แต่ “อำนาจเชิงสถาบัน” (Institutional Power) เช่น การได้รับพระราชทานครอบครุ หรือการเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ยังคงเป็นอภิสิทธิ์ที่เอื้อต่อผู้ชายเป็นหลัก และผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจในระดับสูงยังผูกติดกับโครงสร้างอำนาจเดิม

พลวัตใหม่ที่เกิดขึ้นคือ “การพึ่งพาซึ่งกันและกัน” (Interdependence) โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่เริ่มมองข้ามพรมแดนทางเพศสภาพและมุ่งเน้นที่ทักษะความสามารถ ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านเชิงอำนาจในอนาคต

4. ผลกระทบเชิงกลยุทธ์ของการรวมมิติทางเพศสภาพ

ผลกระทบเชิงบวก ได้แก่ การขยายฐานผู้มีความสามารถที่ช่วยแก้ไขวิกฤตการขาดแคลนผู้สืบทอด การดึงดูดผู้ชมรุ่นใหม่และสร้างความชอบธรรมในระดับสากล การส่งต่อองค์ความรู้ที่มีความละเอียดอ่อนและครอบคลุมมิติที่เคยถูกมองข้าม มุมมองของผู้หญิงที่ “เติมเต็ม” (Complement) โดยมีได้ “แทนที่” (Replace) รากเหง้าดั้งเดิม และความสอดคล้องกับค่านิยมสากลที่ช่วยให้ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรนานาชาติ

ความเสี่ยง ที่ต้องระวังคือการต่อต้านจากกลุ่มบริสุทธิ์นิยม (Purists) ที่กังวลเรื่องการสูญเสีย “ความแท้จริง” และความเสี่ยงในการลดทอนมิติความศักดิ์สิทธิ์ทางพิธีกรรมหากมีการปรับเปลี่ยนโดยขาดความเข้าใจในรากเหง้าทางศาสนา

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

“ความเท่าเทียมทางเพศไม่ใช่ภัยคุกคาม แต่เป็นเครื่องมือในการอยู่รอดที่ทรงพลังที่สุด” การที่ชนสามารถปรับตัวได้โดยไม่สูญเสียแก่นแท้คือบทพิสูจน์ถึงความมีชีวิตชีวาของมรดกวัฒนธรรมไทย

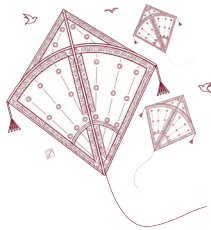
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายมี 2 ประการหลัก ได้แก่ การเคารพเสียงของชุมชน โดยการเปลี่ยนแปลงต้องไม่ใช่การยึดเยื้อจากภายนอก แต่ต้องเกิดจาก “กระบวนการเจรจาภายในชุมชน”

(Internal Negotiation) และ การกระจายอำนาจเชิงสถาบัน โดยพิจารณาขยายพื้นที่เกียรตินิยม และบทบาทในพิธีกรรมให้กับผู้ปฏิบัติงานหญิงที่มีความเชี่ยวชาญ

ข้อควรระวังที่สำคัญคือต้องตระหนักถึงข้อจำกัดของ “มุมมองผู้นอก” (Outsider perspective) และเคารพความเชื่อทางจิตวิญญาณของสมาชิกชุมชนที่มีความละเอียดอ่อน และแตกต่างกันตามภูมิภาค

ท้ายที่สุด มิติทางเพศสภาพในชนไทยมิใช่กฎเกณฑ์ที่ตายตัว แต่คือ “บทสนทนาที่ไม่มีวันสิ้นสุด” ระหว่างอำนาจ ประเพณี และการโยยหาความต่อเนื่องของอัตลักษณ์

โมดูลที่ 5

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับวิถีชีวิตที่ยั่งยืน และการพัฒนาสังคมที่ครอบคลุมทุกคน

หน่วยที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับสาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ.2030

วิทยากร: Marc Jacobs ศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัย Antwerp และผู้ดำรงตำแหน่ง UNESCO Chair on Critical Heritage Studies and the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, มหาวิทยาลัย Vrije Universiteit Brussel

จังหวะแห่งมรดกที่มีชีวิตและการถักทอวัฒนธรรมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

1. บริบทและวิสัยทัศน์ของ Marc Jacobs เกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิต

Marc Jacobs นำเสนอวิสัยทัศน์ที่แหลมคมเกี่ยวกับการวางตำแหน่ง “มรดกที่มีชีวิต” (Living Heritage) ในฐานะปัจจัยขับเคลื่อนหลักของการพัฒนาในระดับโลก โดยชี้ให้เห็นว่ามรดกวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง แต่มี “จังหวะและจุดเน้น” (Rhythms and Beats) ที่สอดคล้องประสานกันในหลายมิติ ตั้งแต่ระดับบุคคล เช่น จังหวะการเต้นของหัวใจของช่างทอและการประสานงานระหว่างมือกับตา ไปจนถึงระดับสังคมอย่างการร้องเพลงร่วมกันในขณะทอผ้า ซึ่งสะท้อนถึงการรวมกลุ่มและความร่วมมือของชุมชน

ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบาย เราต้องมองให้เห็นว่าจังหวะเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในงานหัตถกรรม แต่ยังครอบคลุมไปถึงจังหวะของการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น และที่สำคัญที่สุดคือ “จังหวะของการกำหนดนโยบาย” ในระดับโลกภายในกรอบวิสัยทัศน์ของสหประชาชาติ การเข้าใจจังหวะเหล่านี้จะช่วยให้ผู้วางนโยบายสามารถปรับจูนแผนงานให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์ อันเป็นรากฐานสำคัญของการเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืน

2. พลวัตทางประวัติศาสตร์: จังหวะ 15 ปีของการวางแผนนโยบายระดับโลก

วิวัฒนาการของนโยบายการพัฒนาระดับโลกมีจังหวะการหมุนเวียนที่ชัดเจนในรอบทุก 15 ปี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามของนานาชาติในการเชื่อมโยงมิตินิเวศวิทยา ความยากจน และรูปแบบการบริโภคเข้าด้วยกัน ดังสรุปในตารางเปรียบเทียบชุดหมายสำคัญต่อไปนี้

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	รายละเอียดและการตอบสนองเชิงยุทธศาสตร์
1987	รายงาน Brundtland	รายงาน “Our Common Future” โดย Gro Harlem Brundtland วางรากฐานการพัฒนาที่ตอบสนองคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อคนรุ่นหลัง
2000	เป้าหมายแห่งสหัสวรรษ (MDGs)	กำหนด 8 เป้าหมายหลัก ณ นครนิวยอร์ก เช่น การขจัดความหิวโหยและความยากจนสุดขีด การศึกษาขั้นพื้นฐาน อัตราการตายของเด็ก ความเท่าเทียมทางเพศ
2015	Agenda 2030 (SDGs)	การเปลี่ยนผ่านสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ข้อ หลังจากพบว่า MDGs ไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างสมบูรณ์

บทวิเคราะห์ความล้มเหลวเชิงโครงสร้าง ในช่วงการเปลี่ยนผ่านสู่ปี 2015 แม้จะมีความพยายามอย่างหนักจากภาคส่วนวัฒนธรรมในการผลักดันให้ “วัฒนธรรมและมรดก” เป็น “เสาหลักที่สี่ของการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Fourth Pillar) แต่ในทางปฏิบัติ Agenda 2030 กลับไม่บรรจุเป้าหมายในการจัดตั้งเสาหลักแยกส่วนนี้ ความไม่สำเร็จนี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนยุทธศาสตร์ใหม่ จากการพยายามสร้าง “เสาหลัก” ไปสู่แนวคิด “เส้นพุง” (The Woof Concept) เพื่อเป็นตัวเชื่อมโยงในทุกมิติเข้าด้วยกันแทน

3. บทวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์: นัยสำคัญของแนวคิดเส้นพุง (The Woof Concept)

Marc Jacobs นำเสนอให้เปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม แทนที่จะมองวัฒนธรรมเป็นเพียง “หน่วยก่อสร้าง” (Building Block) ที่วางซ้อนกันเป็นแท่ง เราควรพิจารณาว่ามรดกวัฒนธรรมในฐานะเส้นไหมที่ถูกถักทอ (Weaving) เข้าไปในทุกอนุของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

นัยสำคัญของความเชื่อมโยง การมองวัฒนธรรมเป็น “ตัวเชื่อมโยง” (Connector) มีประสิทธิภาพเชิงนโยบายมากกว่าการเป็นหน่วยแยกส่วน เนื่องจากวัฒนธรรมทำหน้าที่เสริมกำลังให้กับเป้าหมายอื่นๆ ใน Agenda 2030 อย่างมีนัยสำคัญ

- **มิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ** การจัดการความยากจนและความหิวโหยถูกถักทอผ่านมรดกภูมิปัญญาการทำกิน
- **มิติด้านสุขภาวะและการศึกษา** องค์ความรู้ท้องถิ่นเป็นหัวใจของการศึกษาที่มีคุณภาพ และความเป็นอยู่ที่ดี
- **มิติด้านสิ่งแวดล้อม** วิถีมรดกที่มีชีวิตสร้างสมดุลทางนิเวศวิทยา ทั้งในอากาศ บนแผ่นดิน และในท้องทะเล

การเปลี่ยนผ่านทางความคิดนี้ทำให้วัฒนธรรมไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงในพิพิธภัณฑ์หรือหอจดหมายเหตุ แต่กลายเป็นกลไกที่สร้างความปลอดภัย ความยืดหยุ่น และความร่วมมือในทุกภาคส่วน โดยเฉพาะในบริบทของเป้าหมายที่ 11

4. มรดกวัฒนธรรมในแผนงาน SDG 11 และการถอดรหัสเป้าหมายที่ 11.4

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ 11 (SDG 11: เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน) คือพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่วัฒนธรรมปรากฏตัวอย่างชัดเจนที่สุด ภายใต้สโลแกนการสร้างเมืองที่ “มีความครอบคลุม ปลอดภัย ยืดหยุ่น และยั่งยืน” โดยมีเป้าหมายย่อย Target 11.4 เป็นหัวใจสำคัญ

การวิเคราะห์ถ้อยคำใน Target 11.4: ข้อกำหนดให้ “เสริมสร้างความพยายามในการปกป้องและสงวนรักษา (Protect and Safeguard) มรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก (World's Cultural and Natural Heritage)” มีนัยทางกฎหมายและนโยบายดังนี้

1. การรวมมรดกธรรมชาติ (Natural Heritage) เป้าหมายนี้มีได้มุ่งเน้นเพียงแค่มนุษย์สร้างขึ้น แต่รวมถึงระบบนิเวศซึ่งเป็นฐานทรัพยากรของมรดกที่มีชีวิต
2. คำว่า “Safeguarding” เป็นการเปิดประตูสู่การบังคับใช้อนุสัญญา 2003 ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) ซึ่งเน้นความมีชีวิตและการสืบทอด
3. นิยาม “The World's” สร้างความชอบธรรมในการยกระดับมรดกท้องถิ่นให้กลายเป็นวาระระดับโลก เปิดโอกาสให้เกิดการเคลื่อนไหวและการสนับสนุนข้ามพรมแดน

5. การปฏิรูปคำแนะนำในการปฏิบัติ และบทบาท “นักไกล่เกลี่ย”

อนุสัญญา 2003 มีการทบทวนทุก ๆ 2 ปี และมีจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในปี 2016 เมื่อมีการเพิ่มบทใหม่ว่าด้วย “การสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชาติ” เพื่อให้สอดคล้องกับ Agenda 2030

กลไกเชิงปฏิบัติที่สำคัญ

- ข้อกำหนด 170 การนำแนวคิดเส้นพุ่งมาใช้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเชื่อมโยง ICH เข้ากับนโยบายการพัฒนาระดับชาติในทุกมิติ
- ข้อกำหนด 171 และการส่งสัญญาณถึงผู้ปฏิบัติงาน มีการเรียกร้องให้ชนกวีวิชาชีพที่ทำหน้าที่เป็น “ตัวกลางวัฒนธรรม” (Culture Brokers) และ “นักไกล่เกลี่ย” (Mediators) เพื่ออำนวยความสะดวกในความร่วมมือผ่านแนวทางแบบมีส่วนร่วม นั่นคือ “สัญญาณ” ถึงนักนโยบายและผู้ปฏิบัติงานทุกคนที่จะต้องทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างฝ่ายต่างๆ

- มาตรา 15 (Article 15) การเน้นย้ำถึงบทบาทของชุมชน กลุ่มคน และบุคคล ในฐานะเจ้าของมรดกที่แท้จริง ซึ่งต้องมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการวางแผน

6. บทสรุปและยุทธศาสตร์มุ่งหน้าสู่ Agenda 2045

บทเรียนจากจังหวะของมรดกที่มีชีวิตบอกเราว่า การเตรียมความพร้อมสำหรับอนาคต ไม่ใช่เรื่องของการรอคอย แต่คือการบริหารจัดการ “จังหวะการวางแผน” อย่างมียุทธศาสตร์

พันธกิจเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Mandate) ความท้าทายสูงสุดของเราคือการเตรียมตัวเข้าสู่การเจรจา Agenda 2045 ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า โดยเราต้องใช้ SDG 4 (การศึกษาและการเรียนรู้) เป็นเครื่องมือหลักในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อรวบรวมเอกสารและหลักฐานแนวปฏิบัติที่ดี ที่แสดงให้เห็นว่าการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อการพัฒนาได้อย่างไร

ในฐานะ “ผู้ชักจูง” นโยบาย หน้าที่ของเราคือการรวบรวมหลักฐานความสำเร็จเหล่านี้ เพื่อนำไปใช้ในการเจรจาระดับโลกครั้งถัดไป เพื่อให้มั่นใจว่าบทบาทของวัฒนธรรมและมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ จะได้รับการเน้นย้ำและยืนหยัดในฐานะหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงในวาระปี 2045 และต่อไป

ส่วนที่ 5.1 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 แนวคิดที่ว่า “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นอนาคตในการตอบสนองความต้องการของพวกเขาเอง” นำเสนอเป็นครั้งแรกในรายงานของคณะกรรมการ Brundtland ปี 1987 ใช่หรือไม่?

คำตอบที่ถูกต้อง ไม่จริง (เท็จ)

คำอธิบาย แนวคิดใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เพื่อให้ความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันได้รับการตอบสนองโดยไม่ทำลายของคนรุ่นอนาคตในการตอบสนองความต้องการของพวกเขาเอง ไม่ใช่สิ่งที่เพิ่งคิดขึ้นในยุคปัจจุบัน แต่มีรากมาตั้งแต่ปรัชญาโบราณและคุณธรรมคลาสสิก เช่น “prudentia” (ความรอบคอบ) หรือแม้แต่ในภูมิปัญญาของช่างฝีมือและกลุ่ม ชุมชน และเครือข่ายที่พวกเขาอาศัยอยู่

คำถามที่ 2 ตามข้อกำหนดในการปฏิบัติ (Operational Directives) วรรค 17.1 ของอนุสัญญา 2003 ใครสามารถร่วมมือเพื่อส่งเสริมการบูรณาการการคุ้มครองมรดกที่จับต้องไม่ได้ในนโยบาย แผน และโครงการพัฒนาต่างๆ?

ก. รัฐบาลและชุมชน

ข. ชุมชน กลุ่ม และปัจเจกบุคคล

ค. ชุมชน รัฐบาลและสถาบัน ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน และนักไกล่เกลี่ยทางวัฒนธรรม

ง. นักไกล่เกลี่ยทางวัฒนธรรมและชุมชน

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ค.

คำอธิบาย เพื่อให้มั่นใจว่ามีการบูรณาการการคุ้มครองมรดกที่จับต้องไม่ได้ในนโยบายและโครงการ จะต้องเน้นที่แนวทางแบบมีส่วนร่วม โดยมีชุมชนและกลุ่มเป็นศูนย์กลาง อย่างไรก็ตาม การร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development experts) และนักไกล่เกลี่ยวัฒนธรรม (cultural brokers) สามารถได้รับการอำนวยความสะดวกและเป็นประโยชน์ในกระบวนการนี้

ข้อสังเกตสำคัญ

- คำถามที่ 1 เน้นว่าแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ใช่แนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 20-21 แต่มีรากฐานมาจากภูมิปัญญาโบราณและแนวปฏิบัติดั้งเดิมของชุมชนต่างๆ
- คำถามที่ 2 เน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย (multi-stakeholder participation) ในการบูรณาการมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางแต่ได้รับการสนับสนุนจากผู้เชี่ยวชาญและนักไกล่เกลี่ยต่างๆ

ส่วนที่ 5.1 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO หน่วยที่ 8 บทอ่านสำหรับผู้เข้าร่วมอบรม เรื่อง ICH กับการพัฒนาที่ยั่งยืน (มีให้อ่านในภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน รัสเซีย และอาหรับ)

สรุปสาระสำคัญ

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

8.1 บทนำ

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่ใจกลางของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษา ICH คำนำของอนุสัญญารับรองถึง “ความสำคัญของ ICH ในฐานะแหล่งกำเนิดหลักของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการรับประกันของการพัฒนาที่ยั่งยืน” และมาตรา 2.1 กำหนดว่า ICH ต้องสอดคล้องกับสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ การเคารพซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่ยั่งยืน

CH มีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยั่งยืนหลายด้าน ได้แก่ ความสามัคคีทางสังคม สุขภาวะทางปัญญาและจิตวิญญาณ การศึกษา ความมั่นคงทางอาหาร การสร้างรายได้ และสุขภาพ อย่างไรก็ตาม ความท้าทายสำคัญคือต้องมั่นใจว่าแง่มุมเชิงพาณิชย์ไม่บดบังลักษณะทางวัฒนธรรมของ ICH

8.2 วัฒนธรรมในการอภิปรายและพันธมิตรด้านการพัฒนาระหว่างประเทศ

เส้นเวลา(Timeline) สำคัญ

- ปี 1982 UNESCO จัดการประชุม MONDIACULT ขยายความหมายของวัฒนธรรมให้ครอบคลุมมิติจิตวิญญาณ วัตถุ ปัญญา และอารมณ์ของสังคม
- ปี 1987 รายงาน Brundtland นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่กระทบต่อคนรุ่นหลัง
- ปี 1992 การประชุม Rio ยอมรับความรู้และการปฏิบัติดั้งเดิมของชนพื้นเมือง
- ปี 1996 UNESCO เผยแพร่รายงาน “Our Creative Diversity” เสนอว่าการพัฒนาไม่ใช่แค่การเข้าถึงสินค้าและบริการ แต่รวมถึงโอกาสที่บุคคลจะมีชีวิตที่มีคุณค่า
- ปี 2000 สมัชชาใหญ่รับรอง MDGs แต่วัฒนธรรมถูกตัดออกจากพันธกรณีนี้
- ปี 2003 อนุสัญญา ICH รับรองมรดกเป็น “แหล่งกำเนิดหลักของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการรับประกันของการพัฒนาที่ยั่งยืน”
- ปี 2015 สมัชชาใหญ่รับรอง Agenda 2030 แบ่งเป็น 17 SDGs ครอบคลุม 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พร้อมยอมรับว่า “วัฒนธรรมและอารยธรรมทั้งหมดสามารถมีส่วนร่วมและเป็นตัวเร่งที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน”

แผนภาพที่ 4 เส้นทางการพัฒนาที่ยั่งยืนและบทบาทของวัฒนธรรม

8.3 ICH ในฐานะการรับประกันของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ICH มีส่วนร่วมในทุกมิติของการพัฒนา แบ่งเป็น 4 มิติหลัก ได้แก่

การพัฒนาสังคมที่ครอบคลุม ได้แก่ ความมั่นคงทางอาหาร บริการสุขภาพ การเข้าถึงน้ำสะอาด การศึกษาที่มีคุณภาพ ระบบการคุ้มครองทางสังคม และความเท่าเทียมทางเพศสภาพ

ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพ บทบาทของความรู้และการปฏิบัติในท้องถิ่น และกลยุทธ์การปรับตัวของชุมชนในการเผชิญกับภัยพิบัติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

การพัฒนาเศรษฐกิจที่ครอบคลุม ได้แก่ การสนับสนุนการดำรงชีวิตของกลุ่มและชุมชน การสร้างรายได้และงานที่มีคุณค่า แหล่งของนวัตกรรม และการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับ ICH

สันติภาพและความมั่นคง ได้แก่ คุณค่าสันติภาพที่ฝังอยู่ในการปฏิบัติ ICH การป้องกันและแก้ไขความขัดแย้ง และการฟื้นฟูความสงบสุขและความมั่นคงในสังคม

8.4 การทำให้กิจกรรมเชิงพาณิชย์ไปด้วยกันกับการสงวนรักษา ICH

โอกาสในการสร้างรายได้ ได้แก่ การใช้ความรู้ดั้งเดิมเพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ การผสมผสานวิธีการรักษาแบบดั้งเดิม การท่องเที่ยว การขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรม การแสดงที่เก็บค่าเข้าชม เทศกาลต่างๆ และการสนับสนุน

ความเสี่ยงสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ การ "แซ่แซ้ง" ICH ที่ทำให้ขาดการเปลี่ยนแปลงและสูญเสียความคิดสร้างสรรค์ การสูญเสียหรือบิดเบือนวัตถุประสงค์และความหมาย การตัดออกจากบริบทปกติ การนำเสนอที่ไม่ถูกต้องของ ICH และชุมชน การยึดครองที่ไม่เหมาะสม (misappropriation) และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป

การลดความเสี่ยง ตามคำแนะนำในการปฏิบัติ ได้แก่ ใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ให้ชุมชนที่เกี่ยวข้องเป็นผู้รับประโยชน์หลัก ฝึกอบรมชุมชนในการจัดการธุรกิจขนาดเล็ก อภิปรายภายในชุมชนว่าอะไรคือการใช้ ICH เชิงพาณิชย์ที่เหมาะสม จัดการแสดงเฉพาะสำหรับชาวต่างชาติควบคู่กับการแสดงแบบดั้งเดิม และฝึกอบรมสมาชิกชุมชนให้เป็นมัคคุเทศก์

8.5 การก้าวสู่ความสัมพันธ์แบบสองทาง

บทบาทของรัฐ ประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ ยอมรับความสำคัญของ ICH เสริมสร้างบทบาทของ ICH ในมิติต่างๆ ของการพัฒนา บูรณาการการสงวนรักษา ICH เข้าไปในนโยบายการพัฒนา ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและเป็นผู้รับประโยชน์หลัก และป้องกันผลกระทบที่เป็นอันตราย เช่นการตัดออกจากบริบทและการยึดครองที่ไม่เหมาะสม

การดำเนินการของอนุสัญญา ในปี 2013 คณะกรรมาธิการตัดสินใจจัดทำบทใหม่ว่าด้วย “การสงวนรักษา ICH และการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชาติ” และในปี 2014 มีการประชุมผู้เชี่ยวชาญที่อิสตันบูลเพื่อจัดทำร่างเบื้องต้น

สรุปสำคัญ ICH และการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความสัมพันธ์แบบสองทางที่แยกจากกันไม่ได้ ICH เป็น “เส้นพุง” (woof) ที่เชื่อมโยงและเสริมกำลังให้ SDGs ทั้ง 17 เป้าหมาย ชุมชนต้องเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจและเป็นผู้ได้รับประโยชน์หลักเสมอ ความสมดุลระหว่างการพาณิชย์และการสงวนรักษาเป็นสิ่งสำคัญ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งชุมชน รัฐ ผู้เชี่ยวชาญ และนักไกล่เกลี่ยมีความจำเป็นสำหรับความสำเร็จที่ยั่งยืน

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

1. UNESCO “Intangible cultural heritage and sustainable development” brochure. (Available in English, French, Spanish, Russian, Arabic, Bengali, Bhutani, Indonesian, Korean, Mongolian, Malay, Nepali, Singhalese, Tamil, Thai, Tonga, Uzbek, Vietnamese, and Dhivehi.)
2. UNESCO Dive into SDGs
3. UNESCO’s Living heritage and sustainable development toolbox
4. Brundtland Report: *Our Common Future* (1987)
5. United Nations. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development
6. United Nations SDG publications
7. United Nations Millennium Development Goals (2000-2015) 10.

8. Marc Jacobs and Jorijn Neyrinck, Transforming, Not Saving. Intangible Cultural Heritage, Museums and/or the World, in: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven*, 121:3, 2020, pp. 481-502.
9. UNESCO's 2003 Convention Research Bibliography
10. Hinablon Sa Cebu: A Community Extension Project of Cebu Technological University. SDSN Spotlight from Cebu Technological University.

ส่วนที่ 5.1 กิจกรรม

สำรวจ SDGs (Dive into SDGs) เพื่อพิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างมรดกที่มีชีวิตหลายรูปแบบกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs)

ระบุโครงการที่เกี่ยวข้องกับการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาที่คุณรู้จัก หรือที่คุณต้องการดำเนินการ ร่วมกับชุมชน กลุ่ม และบุคคล

โครงการนี้สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไร? เชื่อมโยงโครงการกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหนึ่งเป้าหมายหรือมากกว่า

แนวคำตอบ

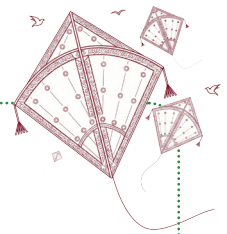
โครงการอนุรักษ์

คลังข้อมูลดิจิทัลและโปรแกรมถ่ายทอดสู่เยาวชนสำหรับลิเก

ภาพรวมโครงการ

โครงการริเริ่มโดยชุมชนเพื่อบันทึก แปลงเป็นดิจิทัล และถ่ายทอดประเพณีการแสดงลิเกผ่านการมีส่วนร่วมของเยาวชน การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ และแพลตฟอร์มสื่อสมัยใหม่ ในขณะที่รักษาแนวปฏิบัติดั้งเดิมไว้

องค์ประกอบหลัก 5 ประการ ได้แก่ การบันทึกดิจิทัลโดยบันทึกวิดีโอ ประวัติศาสตร์บอกเล่า และบทเรียนเทคนิคจากผู้ปฏิบัติรุ่นเก่า โปรแกรมฝึกงานเยาวชนที่จับคู่คนรุ่นใหม่กับครูผู้เชี่ยวชาญ จัดประชุมการปรับใช้ร่วมสมัยที่สำรวจธีมใหม่โดยรักษากฎประกอบศิลปะหลัก การสร้างพื้นที่การแสดงชุมชนที่เข้าถึงได้สำหรับการฝึกซ้อมและแสดงอย่างสม่ำเสมอ และภาวะผู้นำที่ครอบคลุมเพศสภาพโดยมีพี่เลี้ยงผู้หญิงและเยาวชนในการบริหารคณะและการกำกับสร้างสรรค์

การเชื่อมโยงกับ SDGs

SDG 4: การศึกษาที่มีคุณภาพ

โครงการสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านการถ่ายทอดความรู้ข้ามรุ่นจากครูสู่เยาวชน สอนทักษะศิลปะครบถ้วนทั้งการร้องเพลง การเต้นรำ ดนตรี และการเล่าเรื่อง รวมถึงฝึกอบรม ชุมชนในการบันทึกและใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อเสริมความรู้ดิจิทัล

SDG 5: ความเท่าเทียมทางเพศสภาพ

โครงการสร้างเส้นทางสำหรับหัวหน้าคณะและผู้กำกับศิลป์หญิง รับประกันค่าตอบแทน และการแบ่งรายได้ที่เท่าเทียมสำหรับนักแสดงหญิง และทำหายข้อจำกัดบทบาทเพศสภาพแบบดั้งเดิมในศิลปะการแสดง

SDG 8: งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ

โครงการสร้างอาชีพที่ยั่งยืนสำหรับนักแสดง นักดนตรี และช่างฝีมือ สนับสนุนเศรษฐกิจ สร้างสรรค์ผ่านการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางวัฒนธรรม และเปิดโอกาสในอาชีพภาควัฒนธรรม สำหรับเยาวชน

SDG 11: เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน

โครงการเสริมสร้างความสามัคคีของชุมชนผ่านมรดกร่วม สร้างพื้นที่สาธารณะที่ครอบคลุมเป็นจุดรวมพล และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้สำหรับคนรุ่นหลัง

SDG 17: ความร่วมมือเพื่อบรรลุเป้าหมาย

โครงการสร้างความร่วมมือหลายภาคส่วนระหว่างชุมชน รัฐบาล NGOs และสถาบัน การศึกษา พัฒนาเอกสารบันทึกที่เข้าถึงได้สำหรับการวิจัยและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม และเชื่อมโยงผู้ปฏิบัติเชิงทฤษฎีภาคผ่านเครือข่ายข้ามชุมชน

ผลกระทบด้านความยั่งยืน

ด้านเศรษฐกิจ สร้างงานทางวัฒนธรรมและโอกาสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ด้านสังคม รักษาเอกลักษณ์ชุมชน ส่งเสริมการสื่อสารข้ามรุ่น และยกระดับความเท่าเทียมทางเพศสภาพ

ด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น

ด้านวัฒนธรรม รับประกันว่ามรดกที่มีชีวิตจะอยู่รอดและพัฒนาอย่างแท้จริง

โครงการนี้แสดงให้เห็นว่า การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมคือการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการเสริมสร้างชุมชนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในคราวเดียวกัน ขณะที่เคารพ ประเพณีและเสริมพลังกลุ่มที่เคยถูกมองข้าม สะท้อนหลักการ “เส้นฟุง” (woof) ที่ ICH ถักทอเข้าไปในทุกมิติของการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

หน่วยที่ 2 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการศึกษา

วิทยากร: Nigel Encalada Director, ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคมและวัฒนธรรม สถาบันวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์แห่งชาติ ประเทศเบลีซ

บทนี้ตอบคำถาม 3 ข้อ ได้แก่ ICH ในการศึกษาคืออะไรและสำคัญอย่างไร บริบทและแนวทางทั่วไปที่ควรพิจารณาเมื่อบูรณาการ ICH ในการศึกษา และการบูรณาการ ICH ในการศึกษามีส่วนช่วยในการบรรลุ SDGs อย่างไร

1. ICH ในการศึกษาคืออะไร?

มาตรา 2.3 ของอนุสัญญา UNESCO 2003 ระบุว่ามาตรการสงวนรักษาประกอบด้วยการถ่ายทอด “โดยเฉพาะผ่านการศึกษาในระบบและนอกระบบ (formal and non-formal education)” และมาตรา 14 กำหนดให้รัฐภาคีพยายามสร้างการรับรู้ ความเคารพ และเสริมสร้างความเข้มแข็ง ICH ผ่านการศึกษา การสร้างความตระหนักรู้ และโปรแกรมการฝึกอบรมสำหรับชุมชนที่เกี่ยวข้อง

รูปแบบการศึกษาที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง (community-centered education) ทำให้มั่นใจว่าชุมชนพูดแทนตัวเองและมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ เป็นวิธีส่งเสริมความเคารพซึ่งกันและกัน พัฒนาความตระหนักรู้ทางวัฒนธรรม และสร้างความเหนียวแน่นทางสังคม (social cohesion)

ไม่ว่าจะเป็นบริบทนอกระบบ เช่น นักเล่นิทานนั่งเล่ากับเด็กในชุมชน หรือในระบบ เช่น เชิญนักเล่นิทานเข้าสู่ห้องเรียน ทั้งสองระบบล้วนเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างความตระหนักรู้ และโอกาสการสงวนรักษาเกิดขึ้นเหมือนกัน เพียงแต่บริบทแตกต่างกัน

2. แนวทางการบูรณาการ ICH ในการศึกษา

แนวทางที่ 1 การเรียนรู้ด้วย ICH (Learning with ICH)

ใช้ ICH เป็นเครื่องมือในการสอนเนื้อหาวิชาอื่น โดยมี ICH เป็นสื่อและบริบท

ตัวอย่างที่ 1 ผ้าบาติกในอินโดนีเซีย ครูวิชาเคมีใช้การทำผ้าบาติกซึ่งใช้สีย้อมสร้างลวดลายซับซ้อนเพื่อสอนปฏิกิริยาเคมีและการสร้างสีย้อม นักเรียนได้ทดลองกับกระบวนการทางเคมีเพื่อสร้างสีย้อมใหม่ ขณะเดียวกันก็เรียนรู้เกี่ยวกับ ICH ของบาติกที่ขึ้นทะเบียนกับ UNESCO ไปด้วย

ตัวอย่างที่ 2 เรือจำลอง crioyo ในอารูบา มุลนิธิ Rancho ผลิตสารคดีเกี่ยวกับการสร้างเรือจำลองแบบดั้งเดิมที่ใกล้สูญหาย ครูฟิสิกส์นำเนื้อหาเรื่องนี้มาให้นักเรียนสร้างเรือจำลอง

โดยประยุกต์หลักการสมมาตรเพื่ออธิบายแรงลอยตัว นักเรียนเรียนรู้แนวคิดวิทยาศาสตร์โดยมี ICH เป็นศูนย์กลาง

แนวทางที่ 2 การเรียนรู้เกี่ยวกับ ICH (Learning about ICH)

บูรณาการ ICH เข้าสู่หลักสูตรระดับชาติ ภูมิภาค หรือท้องถิ่นโดยตรง

ตัวอย่าง โรงเรียนสองภาษาข้ามวัฒนธรรม Garifuna ในเบลีซ สภา Garifuna แห่งชาติได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในการบริหารจัดการโรงเรียนประถมศึกษาที่ใช้รูปแบบการศึกษาแบบสองภาษาข้ามวัฒนธรรม (intercultural bilingual education) หลักสูตรชาติสอนโดยใช้ภาษาอังกฤษและภาษา Garifuna ตลอด 8 ปี นักเรียนได้รับการศึกษาที่คุ้นเคยทางวัฒนธรรม อ้างอิงถึงวิถีชีวิตและการปฏิบัติในชุมชน Garifuna และมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการเรียนรู้ภาษาผ่านดนตรีและการเต้นรำแบบดั้งเดิมที่ขึ้นทะเบียนกับ UNESCO

แนวทางที่ 3 การถ่ายทอดทักษะและความรู้ ICH โดยตรง

ผู้เป็นเจ้าของความรู้และผู้ปฏิบัติ ICH มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดด้วยตนเอง

ตัวอย่าง การยิงธนูแบบดั้งเดิมของตุรกี (ขึ้นทะเบียนบัญชีตัวแทน UNESCO ปี 2019) ผู้ปฏิบัติถ่ายทอดทั้งพิธีกรรม ทักษะการยิง และความรู้การทำอุปกรณ์ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแข่งขันและงานเฉลิมฉลอง ช่างฝีมือถ่ายทอดความรู้การทำอุปกรณ์ให้ผู้ฝึกงาน ตั้งแต่การเก็บเกี่ยวต้นไม้ การใช้กาธรรมชาติ เขาสัตว์ เอ็น ผ้าไหม และหนัง โดยในระยะหลังมีผู้หญิงเข้าร่วมเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 35 เหล่านักยิงธนูรุ่นเยาว์ขณะทำการแข่งขันในการคัดเลือก Puta (การยิงธนูแบบดั้งเดิมของตุรกี)
ที่มา: Anadolu Agency

การผสมผสานทั้งสามแนวทาง

ทั้งสามแนวทางสามารถนำมาใช้ร่วมกันได้ขึ้นอยู่กับผลลัพธ์ที่ตั้งใจ

ตัวอย่าง กลองสตีลแพน (steel pan) บนเกาะเนวิส แคริบเบียน มูลนิธิพัฒนาวัฒนธรรมเนวิส (NCDF) ร่วมมือกับโรงเรียนสอนกลองสตีลแพนเป็นกิจกรรมนอกหลักสูตร โดยจ้างผู้ปฏิบัติสตีลแพนมาสอนเด็ก นักเรียนได้รับประโยชน์ครบทั้งสามด้านพร้อมกัน ได้แก่ เรียนรู้ด้วย ICH โดยเข้าใจวิธีผลิตเสียงและโน้ตโดยแพน เรียนรู้เกี่ยวกับ ICH โดยรู้จักมรดกดนตรีของเกาะ และได้รับประโยชน์จากการถ่ายทอดโดยเรียนรู้วิธีเล่นสตีลแพนประเภทต่างๆ ด้วยตนเอง

3. การค้นหาโอกาสในชุมชน

การดำเนินการสำคัญที่สุดคือ การสังเกตหาช่วงเวลาที่มีชุมชนกำลังถ่ายทอด ICH อยู่แล้วแบบไม่เป็นทางการ

ตัวอย่างที่ 1 ช่างทำวาว ช่างที่เตรียมตัวสำหรับการแข่งขันโดยมีเด็กล้อมรอบต้องการทำวาวตามบ้าง สถานการณ์นี้สามารถพัฒนาเป็นโปรแกรมการเรียนรู้ทั้งในและนอกระบบได้

ตัวอย่างที่ 2 มือกลอง มือกลองที่เล่นกลางแจ้งในขณะที่ได้เปลี่ยนแปลงบทบาทและจังหวะเป็นการถ่ายทอดตามธรรมชาติที่สามารถนำมาออกแบบเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีระบบมากขึ้นได้

4. การเชื่อมโยงกับ SDGs

SDG 4.7 การศึกษาที่บูรณาการ ICH ช่วยให้แน่ใจว่าผู้เรียนได้รับ “ความรู้และทักษะที่จำเป็นเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมถึงความชื่นชมในความหลากหลายทางวัฒนธรรม” ตัวอย่างเช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับบาติกและเรือจำลองทำให้นักเรียนเห็นคุณค่าของมรดกในชีวิตประจำวันของตัวเอง

SDG 4.4 ทักษะจาก ICH เช่น งานหัตถกรรม การทอผ้า การทำเครื่องดนตรี สามารถต่อยอดเป็นอาชีพทางเทคนิคหรือธุรกิจของตัวเองได้ เช่น ทักษะสตีลแพนในเนวิสสามารถพัฒนาเป็นอาชีพนักดนตรีมืออาชีพหรือครูดนตรีได้จริง

SDG 8.9 และ 10.1 ทักษะ ICH สนับสนุนการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เช่น ผู้ที่ฝึกฝนการยิงธนูตุรกีสามารถให้บริการนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างรายได้ให้ชุมชนไปพร้อมกับการสืบทอดมรดก

บทสรุป การบูรณาการ ICH ในการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นบริบทที่เป็นทางการหรือนอกระบบมีส่วนช่วยให้มรดกได้รับการมองเห็นและมีความมีชีวิตชีวาอยู่ต่อไปได้ ทำให้มั่นใจว่าการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในแบบที่ครอบคลุมทุกคนในสังคมและยังคงความหมายทางวัฒนธรรม และท้ายที่สุดสิ่งนี้จะช่วยเสริมพลังให้ชุมชน ผู้ปฏิบัติ และผู้เป็นเจ้าของความรู้ ซึ่งจะส่งต่อพลังให้กับคนรุ่นต่อไปอีกด้วย

ส่วนที่ 5.2 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เกิดในบริบทที่เป็นทางการเท่านั้น

คำตอบที่ถูกต้อง ไม่จริง (เท็จ)

คำอธิบาย กระบวนการถ่ายทอดมรดกที่มีชีวิตเกิดขึ้นส่วนใหญ่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ของมรดกที่มีชีวิต การเรียนรู้เกี่ยวกับ ICH และแม้แต่การเรียนรู้ด้วย ICH สามารถเกิดขึ้นได้ทุกครั้งที่มีสมาชิกของชุมชนกำลังแสดงและปฏิบัติมรดกที่มีชีวิตของพวกเขา พุดคุยเกี่ยวกับมัน หรือเพียงแค่ระลึกถึง สอดคล้องกับองค์ประกอบของแต่ละชุมชนและลักษณะเฉพาะของมรดกที่มีชีวิตที่เป็นปัญหา การถ่ายทอดนี้อาจเกิดขึ้นผ่านการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ นอกระบบ และในระบบ

คำถามที่ 2 ข้อใดอธิบายการศึกษาที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมได้ดีที่สุด

- ก. การศึกษาที่ให้ความสำคัญกับวิชาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโดยเฉพาะ
- ข. การศึกษาที่แสวงหาการบูรณาการวัฒนธรรมภายในเนื้อหาและวิชาทั้งหมด
- ค. การศึกษาที่บูรณาการความเป็นจริงทางวัฒนธรรมของผู้เรียน
- ง. คำตอบ ก. และ ข.
- จ. คำตอบ ก. และ ง.
- ช. คำตอบ ข และ ค.

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ช.

คำอธิบาย การศึกษาที่เกี่ยวข้องทางวัฒนธรรม คือการนำเอาความเป็นจริงทางวัฒนธรรมเฉพาะตัวของผู้เรียนเข้ามาผสมผสานในการเรียนการสอน หลักการนี้ได้รับการยอมรับมานานแล้วว่า การศึกษาจะมีพลังมากขึ้น เมื่อนำทักษะ คุณค่า ความรู้ และแนวปฏิบัติที่ผู้เรียนและชุมชนของพวกเขาถืออยู่แล้วเข้ามาบูรณาการด้วย

ในแง่นี้ มรดกที่มีชีวิตจึงเป็นรากฐานที่ดีสำหรับการเรียนรู้ เพราะช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ของผู้เรียน เสริมสร้างความภาคภูมิใจทั้งในตัวเองและในวัฒนธรรมของตนให้นักเรียนและคนในชุมชน อีกทั้งยังดึงให้คนในชุมชนกลับเข้ามามีบทบาทในกระบวนการศึกษาอีกครั้ง บนพื้นฐานของความไว้วางใจและความเคารพซึ่งกันและกันทางวัฒนธรรม

ส่วนที่ 5.2 บทอ่านประจำหน่วย

ให้ชมวีดิทัศน์จำนวน 2 ตอน ดังนี้

1. การเรียนการสอนด้วยมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในประเทศเบลเยียม

ภาพที่ 36 การเรียนการสอนด้วยมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในเบลเยียม

โครงการความร่วมมือระหว่าง UNESCO และสหภาพยุโรปที่ Campus Comenius ในเขต Koekelberg กรุงบรัสเซลส์ มีเป้าหมายบูรณาการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เข้ากับการเรียนการสอนในชั้นเรียน ผลการดำเนินงานแสดงให้เห็นว่าการนำภูมิหลังทางวัฒนธรรมของนักเรียนมาใช้ในห้องเรียนนั้น ไม่เพียงเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง แต่ยังช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจแนวคิดทางวิชาการที่เป็นนามธรรม เช่น คณิตศาสตร์และศิลปะ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย

1. บริบทและที่มาของโครงการ

Campus Comenius เป็นสถานศึกษาที่เพิ่งเปิดดำเนินการมาเพียง 2 ปี โดยให้ความสำคัญกับนวัตกรรมทางการศึกษาและการเรียนรู้แบบที่ผู้เรียนกำหนดทิศทางด้วยตนเอง (Self-guided Learning) เพื่อเตรียมนักเรียนให้พร้อมรับมือกับความท้าทายในระดับโลก

โรงเรียนได้รับการคัดเลือกเข้าร่วมโครงการ UNESCO-EU ด้านวัฒนธรรมและการศึกษา โดยมีเป้าหมายหลักคือสร้างความเข้าใจเรื่อง ICH และนำมาบูรณาการในหลักสูตร โครงการเริ่มต้นด้วยการจัดเวิร์กช็อปร่วมระหว่างครูและนักเรียน เพื่อพัฒนากิจกรรมที่นำไปปฏิบัติได้จริงในโรงเรียน

2. การสำรวจความหลากหลายทางวัฒนธรรมในโรงเรียน

ครูผู้รับผิดชอบโครงการเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจภูมิหลังทางวัฒนธรรมของนักเรียนอย่างลึกซึ้ง ผ่านกิจกรรม 2 รูปแบบ คือ การสำรวจออนไลน์ พบว่าปู่ย่าตายายของนักเรียนทั้ง 140 คน มีต้นกำเนิดจาก 70 ประเทศทั่วโลก สะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของโรงเรียน

แห่งนี้อย่างชัดเจน และนิทรรศการวัฒนธรรมจากบ้าน โดยนักเรียนนำสิ่งของที่สะท้อนวัฒนธรรมของครอบครัวมาจัดแสดง ผลลัพธ์มีความหลากหลายและน่าประทับใจยิ่ง ทั้งเมล็ดกาแฟจากอินโดนีเซีย รูปปั้นขนาดเล็กจากชุมชนในคองโก เค้กส้มแบบโปรตุเกส และชุดแต่งกายสีเหลืองสดใสแบบดั้งเดิม

3. กรณีศึกษา: การเชื่อมโยงมรดกวัฒนธรรมสู่การเรียนรู้

3.1 การสืบสานประเพณีครอบครัวและท้องถิ่น นักเรียนนำเสนอประเพณีที่หลากหลายทั้งเทศกาลพื้นบ้านในเมือง Geraardsbergen ของเบลเยียมที่มีพิธีกรรมเฉพาะถิ่น และการทำคุกกี้ตามสูตรดั้งเดิมของเยอรมันและเช็ก ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการถ่ายทอดทักษะจากรุ่นสู่รุ่น

3.2 ศิลปะการพิมพ์ Hangar จากญี่ปุ่น ตัวอย่างที่โดดเด่นที่สุดคือการนำเสนอเทคนิคการพิมพ์โบราณ Hangar จากญี่ปุ่น ซึ่งให้ผลลัพธ์ที่น่าสนใจทั้งในมิติทางอารมณ์และวิชาการ ในด้านความผูกพันทางจิตใจ แม้ปู่ของนักเรียนจะอยู่ห่างออกไปกว่า 9,000 ไมล์ การทำกิจกรรม Hangar ช่วยให้นักเรียนรู้สึกใกล้ชิดกับรากเหง้าและครอบครัวมากขึ้น ในด้านวิชาศิลปะ นักเรียนทั้งชั้นร่วมกันออกแบบ แกะสลักบล็อกไม้ และจัดทำสมุดภาพ ส่วนในด้านวิชาคณิตศาสตร์ ครูนำวลดลาย Hangar มาใช้สอนเรื่องการแปลงทางเรขาคณิต (Geometric Transformations) ได้แก่ การเลื่อนขนาน (Translation) และการหมุน (Rotation)

2. โรงเรียนสืบสานประเพณี (School of Living Tradition: SLT) ประเทศฟิลิปปินส์

ภาพที่ 37 โรงเรียนสืบสานประเพณี (School of Living Tradition: SLT) ประเทศฟิลิปปินส์

โรงเรียนสืบสานประเพณี (School of Living Traditions: SLT) เป็นโครงการริเริ่มของคณะกรรมการแห่งชาติเพื่อวัฒนธรรมและศิลปะ (National Commission for Culture and the Arts: NCCA) แห่งฟิลิปปินส์ เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 มีพันธกิจในการค้นหา สงวนรักษา ส่งเสริม และถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของชุมชนพื้นเมือง โครงการนี้ได้รับการยอมรับในระดับสากล เมื่อ UNESCO บันทึกไว้ใน “ทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดีในการสงวนรักษา” เมื่อปี พ.ศ. 2564

แก่นสำคัญของ SLT คือการสร้างพื้นที่เรียนรู้ที่บริหารจัดการโดยชุมชน โดยมี “ผู้สืบทอดวัฒนธรรม” (Culture Bearers) หรือปรมาจารย์ด้านวัฒนธรรมเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และงานฝีมือดั้งเดิมสู่คนรุ่นหลังผ่านการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ ปัจจุบันมีความพยายามยกระดับโครงการนี้สู่ความยั่งยืนในระยะยาว ด้วยการผลักดันร่างพระราชบัญญัติ Schools of Living Traditions Act of 2025 (House Bill No. 1349) เพื่อบรรจุ SLT ไว้ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างเป็นทางการ อันจะช่วยแก้ปัญหาความขาดแคลนงบประมาณ ความไม่ต่อเนื่องของโครงการ และการเลือกปฏิบัติต่อเด็กกลุ่มชาติพันธุ์

1. นิยามและเป้าหมายหลักของโรงเรียนสืบสานประเพณี

SLT มิใช่โรงเรียนแบบกระแสหลัก แต่เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มุ่งสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม โดยนิยามของ SLT คือสถานที่ที่ปรมาจารย์หรือผู้เชี่ยวชาญในชุมชนถ่ายทอดทักษะด้านศิลปะหรืองานฝีมือดั้งเดิมแก่เยาวชนในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน การสอนเน้นการบอกเล่า การสาธิต และการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ (Non-formal Learning) โดยอาจจัดขึ้นที่บ้านของปรมาจารย์ ศาลาประชาคม หรือศูนย์การเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นโดยเฉพาะ

เป้าหมายหลักของ SLT ได้แก่ การสงวนรักษาและสืบทอดความรู้ดั้งเดิมสู่คนรุ่นต่อไป การปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมจากผลกระทบด้านลบของความทันสมัย สื่อ การท่องเที่ยว และการกลืนกลายทางวัฒนธรรม การเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนพื้นเมือง (Indigenous Peoples – IP) รวมถึงการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่ปลอดภัยและเหมาะสมสำหรับเด็กกลุ่มชาติพันธุ์

2. โครงสร้างและการดำเนินงานตามแนวทาง NCCA

2.1 บุคลากรหลัก SLT ประกอบด้วยบุคลากรสามกลุ่ม ได้แก่ ปรมาจารย์ด้านวัฒนธรรม (Culture Bearer/Master) ผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับการยอมรับในชุมชนและทำหน้าที่เป็นผู้อสอนหลัก ผู้ประสานงานโครงการ (Project Coordinator) ผู้ดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแนวทางของ NCCA บริหารจัดการงบประมาณ และติดตามผลการเรียนรู้ และผู้เรียน เยาวชนจากกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่สมัครใจเข้าร่วมและผ่านการคัดเลือกจากปรมาจารย์

2.2 กระบวนการดำเนินงาน การดำเนินงาน SLT ต้องได้รับความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้นำชุมชน และการรับรองจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้ง NCCA, NCIP และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (LGU) หลักสูตรเน้นความเป็นองค์รวม ไม่เพียงแต่สอนทักษะเชิงปฏิบัติ แต่ยังปลูกฝังปรัชญา ความเชื่อ และความตระหนักรู้ในมรดกวัฒนธรรมควบคู่กันไป ส่วน NCCA ให้การสนับสนุนเบื้องต้นด้านค่าตอบแทนปรมาจารย์ เบี้ยเลี้ยงนักเรียน และวัสดุอุปกรณ์ โดยกำกับให้ชุมชนแสวงหาแหล่งทุนและพันธมิตรในท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนในระยะยาว

3. การขับเคลื่อนสู่ระดับนโยบาย: ร่างพระราชบัญญัติ ค.ศ. 2025

ร่างพระราชบัญญัติ Schools of Living Traditions Act of 2025 (House Bill No. 1349) เสนอโดย Lordan G. Suan มีสาระสำคัญในการบูรณาการ SLT เข้ากับระบบการศึกษาของฟิลิปปินส์

อย่างเป็นทางการ โดยจัดตั้ง SLT ในฐานะโรงเรียนประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ (DepEd) การเป็นสถาบันของรัฐจะทำให้ SLT ได้รับงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่องตามพระราชบัญญัติงบประมาณประจำปี ต่างจากเดิมที่ต้องพึ่งพางบประมาณจำกัดของ NCCA นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจาก SLT จะได้รับการรับรองวิทยฐานะจาก DepEd และสามารถศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นได้ นอกจากนี้ ร่างกฎหมายยังกำหนดให้ปรมาจารย์ได้รับค่าตอบแทนที่เป็นระบบ และครูผู้สอนวิชาสามัญต้องผ่านการอบรมด้านความไวทางวัฒนธรรม (Cultural Sensitivity Training)

4. บทบาทของหน่วยงานและความร่วมมือระหว่างองค์กร

ความสำเร็จของ SLT ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน โดย NCCA ทำหน้าที่หน่วยงานหลักในการกำหนดทิศทาง ระบุตัวปรมาจารย์ และให้การรับรองด้านวัฒนธรรม DepEd ดูแลหลักสูตรและการบูรณาการความรู้พื้นฐานเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น NCIP ดูแลสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์และให้คำปรึกษาด้านการเข้าถึงชุมชน กระทรวงพาณิชย์และอุตสาหกรรม (DTI) สนับสนุนด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของงานฝีมือดั้งเดิม และ CHED และ TESDA ดูแลมาตรฐานหลักสูตรในระดับอุดมศึกษาและการฝึกอบรมทักษะวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับศิลปะดั้งเดิม

5. การศึกษาและผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม

SLT ได้สร้างผลกระทบเชิงบวกในหลายชุมชน ตัวอย่างที่สำคัญ ได้แก่ พิธีกรรม Buklog ของชาว Subanen มีการจัดทำคู่มือการเรียนรู้สำหรับพิธีกรรมขอขอบคุณพระเจ้า ทำให้การถ่ายทอดเป็นระบบยิ่งขึ้นและขยายจำนวน SLT ในชุมชนได้สำเร็จ ผ้าทอ T'nalak ของชาว T'boli มีการสอนทักษะการทอผ้า ดนตรี และการเดินเรือในพื้นที่ Lake Sebu และ บทสวด Hudhud ของชาว Ifugao ซึ่งเป็นมรดกที่ได้รับการรับรองจาก UNESCO นอกจากนี้ ข้อมูลยังชี้ว่านักเรียนมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ขณะที่ปรมาจารย์รู้สึกภาคภูมิใจที่ความรู้ของตนได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและสืบทอดต่อไปได้

6. ความท้าทายและข้อเสนอแนะ

แม้จะประสบความสำเร็จในหลายด้าน แต่ SLT ยังเผชิญกับอุปสรรคสำคัญ ประการแรกคือความขาดแคลนด้านความต่อเนื่อง เนื่องจาก SLT ส่วนใหญ่ยังเป็นโครงการระยะสั้น (3-6 เดือน) ประการที่สองคือ การขาดแคลนปรมาจารย์ ที่สามารถผ่านกระบวนการจัดทำข้อกำหนดการฝึกอบรม (Training Regulations) ที่เข้มงวดได้ และประการที่สามคือความเสี่ยงจากการกลืนกลายทางวัฒนธรรม เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงเผชิญกับการเลือกปฏิบัติและระบบการศึกษากระแสหลักที่บีบให้ละทิ้งภาษาและรากเหง้าทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ได้แก่ การสร้างฐานข้อมูลสถิติด้านวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงระหว่างหน่วยงาน การส่งเสริมความตระหนักรู้ของสังคมว่าอาชีพในสายศิลปวัฒนธรรมมีความมั่นคง และ

สร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ และการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) มาใช้ในการบันทึกและจัดการเรียนรู้ทางไกล

“โรงเรียนสืบสานประเพณีคือสถานที่ที่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ถูกจัดเก็บรวบรวม บันทึก และรักษาร่วมกับคนในชุมชน... เป็นที่ที่เราคัดเลือกความรู้ ทักษะ และแนวปฏิบัติที่กำลังจะสูญหายมาสร้างเป็นคู่มือการเรียนรู้และสื่อการอ่าน” — Rebecca Alingag-Silip, ชุมชน Kalinga

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

1. Mancacaritadipura, Gaura. “Transmitting ICH in the context of informal, non-formal, and formal education.” ICH Courier Online. ICHCAP, 2020.
2. UNESCO. Clearinghouse on living heritage and education.
3. UNESCO brochure on “Living heritage and education.” (Available in English, French, Spanish, Russian, Arabic, and Chinese.)
4. UNESCO. Teaching and Learning with Living Heritage: Resources for teachers.
5. UNESCO Framework for Culture and Arts Education: implementation guidance.
6. UNESCO Animation Series. Teaching and Learning with Intangible Cultural Heritage in Asia and the Pacific.
7. UNESCO and ICHCAP. 2021. Teaching and learning with and about intangible cultural heritage in Asia and the Pacific: Survey report

ส่วนที่ 5.2 กิจกรรรม

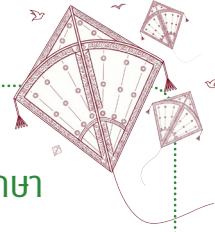
หลังจากรับชมวิดีโอเกี่ยวกับการสอนและการเรียนรู้ด้วยมรดกที่มีชีวิตในเบลเยียม และโรงเรียนประเพณีที่มีชีวิตในฟิลิปปินส์ ให้ไตร่ตรองคำถามต่อไปนี้

1. ตัวอย่างเหล่านี้เชื่อมโยงมรดกที่มีชีวิตและการศึกษาอย่างไร
2. อะไรทำให้ประสบการณ์เหล่านี้มีความหมาย
3. ประสบการณ์เหล่านี้มีส่วนช่วยทั้งการคุ้มครองมรดกที่มีชีวิตและการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาอย่างไร

ตอนนี้ลองคิดถึงตัวอย่างจากบริบทของคุณที่มรดกที่มีชีวิตเชื่อมโยงกับการศึกษา และไตร่ตรองคำถามเดียวกัน

แนวคำตอบ

การบูรณาการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตเข้าสู่ระบบการศึกษา

สาระสำคัญ

แนวทางนี้มุ่งเปลี่ยนสถานะของวัฒนธรรมจากการเป็นเพียง “วิชาเรียน” ให้กลายเป็น “เครื่องมือการเรียนรู้เชิงรุก” หัวใจสำคัญของความสำเร็จคือการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (learning by doing) และการสร้างความสัมพันธ์ข้ามรุ่นระหว่างเยาวชนและผู้ถือครองความรู้ในชุมชน ผลลัพธ์ไม่เพียงช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม แต่ยังยกระดับคุณภาพการศึกษาผ่านการพัฒนาพหุปัญญา และสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้า

1. รูปแบบการเรียนรู้มรดกที่มีชีวิตในระดับนานาชาติ

เบลเยียม บูรณาการมรดกเข้าสู่หลักสูตรโดยตรง ผลลัพธ์คือวัฒนธรรมกลายเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงห้องเรียนกับบริบทจริงและผู้ปฏิบัติในชุมชน

ฟิลิปปินส์ พัฒนา “โรงเรียนประเพณีที่มีชีวิต” (Schools of Living Traditions) สร้างพื้นที่เฉพาะสำหรับการถ่ายทอดความรู้แบบครู-ลูกศิษย์ เชื่อมโยงระบบการศึกษาทั้งในและนอกระบบเข้าด้วยกัน

แนวทางร่วมที่สำคัญ ทั้งสองประเทศวางตำแหน่งมรดกที่มีชีวิตเป็น “วิธีสอนเชิงรุก” โดยเน้นให้นักเรียนได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติมรดกนั้นๆ มากกว่าการเรียนรู้เชิงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว

2. กรณีศึกษาประเทศไทย: การบูรณาการการรำโนราในหลักสูตรสถานศึกษา

ในพื้นที่ภาคใต้ของไทย ได้แก่ นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี และพัทลุง มีการนำ “โนรา” มาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม

วิธีการดำเนินงาน โนราถูกบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นและกิจกรรมชมรม วัฒนธรรม โดยเชิญครูโนรา นักรำ และนักดนตรีพื้นบ้านมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้โดยตรง นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงโนราเข้ากับวิชาต่างๆ ในลักษณะพหุวิทยาการ ได้แก่ วิชาภาษาไทยผ่านการศึกษากลอนและบทร้อง วิชาประวัติศาสตร์ผ่านตำนานและเรื่องเล่าท้องถิ่น วิชาดนตรีและศิลปะผ่านการฝึกทักษะดนตรีไทย และวิชาสังคมศึกษาผ่านการทำความเข้าใจความเชื่อและพิธีไหว้ครู

คุณค่าต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สำหรับนักเรียน การเรียนโนราช่วยสร้างเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจในรากเหง้า พัฒนานิยั สมาธิ และความแข็งแกร่งของร่างกาย รวมถึงเป็นช่อง

ทางแสดงออกทางศิลปะ สำหรับผู้ปฏิบัติรุ่นเก่า ช่วยยกระดับคุณค่าและบทบาทในสังคม สร้างรายได้เสริม และสร้างความเชื่อมั่นว่าศิลปะของตนจะได้รับการสืบทอด สำหรับโรงเรียน ช่วยพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมชุมชนและสร้างการมีส่วนร่วมจากครอบครัวอย่างเข้มแข็ง

3. ผลกระทบต่อการอนุรักษ์และคุณภาพการศึกษา

ด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การบูรณาการ ICH ในการศึกษารับประกันความต่อเนื่องของการถ่ายทอดทักษะจริงสู่คนรุ่นใหม่ เปิดโอกาสให้ผสมผสานเรื่องราวร่วมสมัยเข้ากับรูปแบบดั้งเดิม ก่อให้เกิดกระบวนการบันทึกเอกสารและวิดีโอทำอย่างเป็นระบบ และยกระดับสถานะมรดกในสายตาคนรุ่นใหม่ให้มองว่าเป็นศิลปะชั้นสูงที่ทันสมัย

ด้านคุณภาพการศึกษา เด็กเรียนรู้ในบริบทที่ตนเองเข้าใจและมีความเชื่อมโยงทางอารมณ์ มีพัฒนาการแบบองค์รวมครอบคลุมพหุปัญญาทั้งด้านร่างกาย ดนตรี ภาษา และมนุษยสัมพันธ์ เปิดโอกาสให้เด็กที่ไม่ถนัดด้านวิชาการได้แสดงศักยภาพผ่านทักษะการรำและการแสดง และเสริมสร้างทักษะชีวิตเช่นความมุ่งมั่น วินัย การทำงานเป็นทีม และการเคารพผู้อื่น

4. ความท้าทายและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

มิติเชิงระบบ ควรผลักดันให้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรแกนกลาง ไม่ใช่เพียงกิจกรรมเสริมที่ขึ้นอยู่กับการงบประมาณจำกัดหรือความสนใจส่วนตัวของครูคนใดคนหนึ่ง

การพัฒนาบุคลากร ครูประจำการควรได้รับการฝึกอบรมพื้นฐานเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถประเมินผลได้อย่างเหมาะสม

ความสมดุลและความถูกต้อง ต้องระวังการทำให้มรดกวัฒนธรรม “เรียบง่ายเกินไป” จนสูญเสียความลึกซึ้งทางจิตวิญญาณและพิธีกรรม ขณะเดียวกันต้องปรับให้เหมาะสมกับเด็กทุกศาสนาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความหลากหลายสูงอย่างสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ความเท่าเทียม ส่งเสริมโอกาสที่เท่าเทียมทางเพศในบทบาทหลักของการแสดงและกิจกรรมวัฒนธรรม

บทสรุป การรำโนราและตัวอย่างจากต่างประเทศพิสูจน์ให้เห็นว่า เมื่อมรดกที่มีชีวิตถูกใช้เป็นรากฐานของการศึกษา มันจะไม่ใช่เพียงการรักษา “อดีต” แต่เป็นการสร้าง “อนาคต” ที่เยาวชนมีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณและพร้อมเติบโตในโลกสมัยใหม่ด้วยความภาคภูมิใจในตัวตนของตนเอง

หน่วยที่ 3: มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับสุขภาพ

วิทยากร: Marc Jacobs ศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัย Antwerp และผู้ดำรงตำแหน่ง UNESCO Chair on Critical Heritage Studies and the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage มหาวิทยาลัย Vrije Universiteit Brussel

บทนี้จะพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี และการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหมายเลข 3 ของวาระปี 2030 (Agenda 2030) ซึ่งมุ่งสร้างหลักประกันว่าทุกคนมีชีวิตที่มีสุขภาพดีและส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีสำหรับทุกคนในทุกช่วงวัย

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และสุขภาพ

ในบัญชีตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ (Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity) ของ UNESCO มีตัวอย่างมากมายที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ เช่น การแพทย์แผนดั้งเดิมและการฝังเข็ม (Acupuncture) ของจีน ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติความเชื่อ และประสบการณ์ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น สร้างสมองค์ความรู้และวิธีการรักษาเฉพาะที่พัฒนาขึ้นตลอดหลายปี หรือประเพณีอบชาวน้ำของฟินแลนด์และเอสโตเนีย ที่รวมการอบในความร้อนและการกระโดดลงในทะเลสาบน้ำแข็ง

UNESCO ได้พัฒนาเครื่องมือที่เรียกว่า Dive into Intangible Cultural Heritage ให้ผู้ใช้สามารถใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นจุดเริ่มต้นในการสำรวจองค์ประกอบต่างๆ หากเริ่มจากเป้าหมายหมายเลข 3 จะพบตัวอย่างที่เชื่อมโยงกับสุขภาพ และยังเห็นว่าแต่ละองค์ประกอบเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้ออื่นๆ ไปพร้อมกันด้วย

ขอบเขตของมรดกที่จับต้องไม่ได้ด้านสุขภาพ

มาตรา 2.2 ของอนุสัญญาใช้คำว่า “inter-alia” (รวมถึงแต่ไม่จำกัดเพียง) ในการระบุขอบเขตของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เปิดโอกาสให้เพิ่มหมวดหมู่อื่นๆ ได้อีก เช่น อาหารและเครื่องดื่ม กีฬาและเกมแบบดั้งเดิม หรือแนวปฏิบัติด้านการพยาบาลและการดูแลสุขภาพ เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ คำว่า “การสงวนรักษา” (safeguarding) มีความหมายใกล้เคียงคำว่า “การดูแล” (care) ในความหมายของการสร้างหลักประกันความยั่งยืนของมรดกทางวัฒนธรรม

ที่จับต้องไม่ได้ของชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสภาพแวดล้อมของพวกเขา ซึ่งเป็นสาเหตุที่องค์กรต่างๆ เช่น องค์การอนามัยโลก และ UNESCO ได้ร่วมมือกันดูแลเป้าหมายเหล่านี้

แนวปฏิบัติในการดำเนินงาน 179

ในปี 2016 ได้มีการปรับปรุงแนวปฏิบัติในการดำเนินงานของอนุสัญญา UNESCO และเพิ่มแนวปฏิบัติข้อ 179 เข้ามา โดยเชิญชวนรัฐภาคี (States Parties) ให้สร้างหลักประกันในการรับรู้ เคารพ และเสริมสร้างแนวปฏิบัติด้านสุขภาพที่ชุมชน กลุ่ม และบุคคลยอมรับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของตนและมีส่วนช่วยต่อความเป็นอยู่ที่ดีของพวกเขา ครอบคลุมทั้งความรู้ที่เกี่ยวข้อง ทรัพยากรทางพันธุกรรม แนวปฏิบัติ การแสดงออก พิธีกรรม และความเชื่อ โดยมีแนวคิดหลักคือ ช่วยให้ทุกคนเข้าถึงการดูแลสุขภาพที่มีคุณภาพ

แนวปฏิบัตินี้ยังสนับสนุนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์และระเบียบวิธีการวิจัย รวมถึงการวิจัยที่ดำเนินการโดยชุมชนและกลุ่มเอง เพื่อทำความเข้าใจความหลากหลายของแนวปฏิบัติด้านการดูแลสุขภาพที่ถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ แสดงให้เห็นประสิทธิภาพของแนวปฏิบัติเหล่านั้น และระบุการมีส่วนร่วมในการตอบสนองความต้องการด้านการดูแลสุขภาพ

กรณีศึกษา: แนวทางการดูแลสุขภาพที่หลากหลาย

เมือง Geel ประเทศเบลเยียม

เมืองที่มีประชากรเกือบ 40,000 คนแห่งนี้ มีธรรมเนียมที่สืบทอดมาหลายสิบปี คือ ครั้วเรือนหลายร้อยครั้วเรือนรับผู้ป่วยจิตเวชเข้ามาอาศัยและใช้ชีวิตร่วมกันในบ้านเป็นเวลานาน แนวปฏิบัตินี้สืบทอดมาจากประวัติศาสตร์การแสวงบุญและการดูแลที่เกี่ยวข้องกับนักบุญหญิง St. Dymphna

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 แม้จะมีการสร้างโรงพยาบาลจิตเวชขนาดใหญ่ขึ้นใน Geel แต่การดูแลสุขภาพในครั้วเรือนก็ยังคงอยู่และถ่ายทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น ICH ของแคว้น Flanders กรณีนี้แสดงให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบการดูแลสุขภาพ และความร่วมมือระหว่างโรงพยาบาลกับครั้วเรือนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

พืช Devil's Claw ประเทศนามิเบีย

ที่พิพิธภัณฑ์เมือง Swakopmund มีการบอกเล่าเรื่องราวของพืช Devil's Claw ที่มีสรรพคุณทางยาโดดเด่น ความรู้เกี่ยวกับพืชนี้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในชุมชนท้องถิ่น และปัจจุบันได้รับความสนใจจากทั้งวงการแพทย์และบริษัทยาระดับโลก

ภาพที่ 38 ต้น Devil's Claw (*Harpagophytum procumbens*)

ที่มา: Troos van der Merwe และ Riana Fourie ผ่าน Botanical Society of South Africa
(24 มีนาคม 2566)

เรื่องราวในพิพิธภัณฑ์แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเจรจาความสนใจดังกล่าว วิธีสร้างหลักประกันในการถ่ายทอดความรู้ และการแบ่งปันผลประโยชน์ (benefit sharing) อย่างเป็นธรรม ซึ่งอนุสัญญา UNESCO ปี 2003 ให้แนวทางสำคัญในการจัดการกับความท้าทายเหล่านี้

มาตรการส่งเสริมการเข้าถึงความรู้ด้านสุขภาพ

แนวปฏิบัติข้อ 179 ยังเรียกร้องให้รัฐภาคีนำมาตราทางกฎหมาย เทคนิค บริหาร และการเงินที่เหมาะสมมาใช้ โดยปรึกษาหารือกับผู้ถือความรู้ ผู้ใช้ และผู้ปฏิบัติ เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงความรู้ด้านการรักษาและวัตถุพิบ การมีส่วนร่วมในแนวปฏิบัติด้านการรักษา และการถ่ายทอดความรู้บางประการในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ทั้งนี้ขณะที่ยังคงเคารพจารีตประเพณีที่ควบคุมการเข้าถึงมรดกนั้นๆ ด้วย

แนวคิดสำคัญ 2 ประการ

ประการที่ 1 ทั้งแนวปฏิบัติในการแพทย์และการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ต่างให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องความยินยอมโดยอิสระ ล่วงหน้า และได้รับข้อมูล (free, prior and informed consent) ร่วมกัน และในกรอบของหลักจริยธรรม (Ethical Principles) ของอนุสัญญาปี 2003 ยังมีแนวคิดเพิ่มเติมเรื่องความยินยอมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่ใช่เพียงการเซ็นแบบฟอร์มครั้งเดียว แต่เป็นการสร้างหลักประกันว่าการสนทนาและการติดตามดำเนินต่อไปอย่างสม่ำเสมอ

ประการที่ 2 หลักการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ตัวอย่างที่ดีพบได้ในเอกสารการเสนอชื่อ (nomination dossier) ของอาร์เจนตินาสำหรับเทศกาลดนตรีและการเต้นรำ Chamané ซึ่งให้ความสำคัญกับการรวมผู้พิการและสมาชิกของกลุ่มเปราะบางเข้าเป็นส่วนหนึ่งของงานเฉลิมฉลอง นับเป็นตัวอย่างที่ดีของความครอบคลุมอย่างแท้จริง

บทสรุป การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการพัฒนาที่ยั่งยืน มีความเชื่อมโยงโดยเฉพาะในความสัมพันธ์กับสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี ความเชื่อมโยงนี้สมควรได้รับความสำคัญและการส่งเสริมอย่างจริงจังในการดำเนินงานด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในทุกระดับ

ส่วนที่ 5.3 คำถามเพื่อความเข้าใจ

ให้พิจารณาข้อคำถามต่อไปนี้ แล้ววิเคราะห์ว่า จริง หรือ เท็จ พร้อมเหตุผลประกอบ

คำถามที่ 1 ประโยคต่อไปนี้มาจากแนวปฏิบัติในการดำเนินงาน ของอนุสัญญาปี 2003 เพื่อการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ “รัฐภาคีจะพยายามสร้างความมั่นใจในการรับรู้ การเคารพ และการเสริมสร้างการปฏิบัติด้านสุขภาพที่ได้รับการยอมรับโดยชุมชน กลุ่ม และในบางกรณี บุคคล ว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของพวกเขา และที่มีส่วนช่วยต่อความเป็นอยู่ที่ดีของพวกเขา รวมถึงความรู้ที่เกี่ยวข้อง ทรัพยากรทางพันธุกรรม การปฏิบัติ การแสดงออก พิธีกรรม และความเชื่อ และเพื่อใช้ประโยชน์จากศักยภาพของพวกเขา เพื่อมีส่วนร่วมช่วยในการบรรลุการดูแลสุขภาพที่มีคุณภาพสำหรับทุกคน”

คำตอบที่ถูกต้อง จริง

คำอธิบาย นี่คือประโยคแรกของบทที่ VI.1.2 เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ ย่อหน้า 179 แนวปฏิบัติในการดำเนินงานของอนุสัญญาปี 2003 ฉบับปรับปรุงปี 2020

คำถามที่ 2 หลักการ “Leave no one behind” (ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง) มีความสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้เพื่อบรรลุศักยภาพอย่างเต็มที่ของ SDG 3 เกี่ยวกับสุขภาพที่ดีและความเป็นอยู่ที่ดี (สหประชาชาติ, 2015)

คำตอบที่ถูกต้อง จริง

คำอธิบาย สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีเป็นเรื่องของการครอบคลุมและความเคารพต่อมนุษย์ทุกคนที่มีชีวิตอยู่ เป็นเรื่องของการพาทุกคนไปด้วยกันเมื่อถ่ายทอดประเพณีและแนวคิด และเน้นย้ำการเสริมพลังให้ทุกคนในแต่ละชุมชนและกลุ่ม แนวคิดนี้มีความสำคัญทั้งในวาระปี 2030 และในอนุสัญญาปี 2003 แต่ยักรวมถึงในแนวปฏิบัติในการดำเนินงาน 174 ที่เน้นย้ำถึงความสำคัญของการสร้างความมั่นใจว่า “แผนและโปรแกรมการคุ้มครองครอบคลุมทุกภาคส่วน และชั้นของสังคมอย่างเต็มที่ รวมถึงผู้พิการและสมาชิกของกลุ่มเปราะบาง”

ส่วนที่ 5.3 บทอ่านประจำหน่วย

Ansano, Richenel, “Advances and challenges in safeguarding traditional medicine in Curaçao”, Traditional medicine, sharing experiences from the field, 2017, pp 107-115.

สรุปสาระสำคัญ บทที่ 11

ความก้าวหน้าและความท้าทายในการคุ้มครองการแพทย์แผนดั้งเดิมในคูราเซา

โดย Richenel Ansano, การจัดการความทรงจำทางโบราณคดีและมานุษยวิทยาแห่งชาติ

บทสรุปผู้บริหาร

การแพทย์แผนดั้งเดิมในคูราเซาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนและปรับตัวได้ดีมาก แม้จะเคยถูกกดขี่อย่างรุนแรงในยุคอาณานิคมและการถูกลดทอนคุณค่าโดยการแพทย์สมัยใหม่ แต่ภูมิปัญญานี้ยังคงอยู่รอดและพัฒนาผ่านการผสมผสานกับความรู้จากภูมิภาคและสากล การดำเนินงานตามอนุสัญญา UNESCO ปี 2003 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการเปลี่ยนผ่านจากการเก็บความรู้ในพื้นที่ส่วนตัวสู่การสร้างตระหนักรู้และการสงวนรักษาในระดับสาธารณะ

1. บริบททางประวัติศาสตร์และรากฐานทางวัฒนธรรม

การแพทย์แผนดั้งเดิมในคูราเซาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของสมุนไพร แต่เป็นผลผลิตจากประวัติศาสตร์อันยาวนานของเกาะในทะเลแคริบเบียน รากฐานมาจากวัฒนธรรมชนพื้นเมืองก่อนยุคอาณานิคมยุโรป ผสมผสานกับวิถีชีวิตของคนเชื้อสายแอฟริกันที่ถูกบังคับเข้ามาผ่านระบบทาสข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก รวมถึงอิทธิพลจากดัชชี ยิว และละตินอเมริกา หลังจากเลิกทาสปี 1863 ประเพณีส่วนใหญ่ถูกหล่อหลอมโดยกลุ่มคนเชื้อสายแอฟริกันที่สร้างอัตลักษณ์การรักษาเฉพาะตัว

2. ลักษณะและความหลากหลายของการปฏิบัติการรักษา

วิธีการรักษา ครอบคลุมการใช้สมุนไพร การนวด การรักษาด้วยควัน การอาบน้ำสมุนไพร การทำน้าย โภชนาการ การรักษาทางจิตวิญญาณ การใช้ดินเหนียว และการบำบัดด้วยทะเล

ผู้ให้บริการ มีทั้งผู้รักษาทั่วไปและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเช่น หมอตำแย สูตินารีแพทย์แผนโบราณ และที่ปรึกษาด้านพฤติกรรม

3. กลไกการถ่ายทอดและการจัดการความรู้

ความรู้ทางการแพทย์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ แต่ฝังรากลึกอยู่ในระดับครัวเรือน ผ่านวิธีการถ่ายทอด 3 ทาง ได้แก่ การปฏิบัติจริง (hands-on) และการฝึกงาน (apprenticeships) ภูมิปัญญาชุมชนที่อ้างอิงถึงบรรพบุรุษผ่านวลีเช่น “grandinan ta bisa” (คนแก่บอกว่า...) และวิถีทางจิตวิญญาณเช่น ความฝันและพิธีเข้าสู่ศาสนาพื้นบ้าน montamentu

ความรู้ระดับครัวเรือนครอบคลุมถึงขนาดยา วิธีการใช้ ข้อควรระวังเรื่องผลข้างเคียง ตัวเลือกพืชทดแทน และการปลูกพืชตามฤดูกาล วัตถุดิบหาได้จากพื้นที่ธรรมชาติเช่น mondi (ป่า) sabana (ทุ่งหญ้า) seru (เนินเขา) และพื้นที่เพาะปลูกอย่าง kunuku (แปลงเกษตร) hòfi (สวน) kura di mata (สวนสมุนไพรในบ้าน)

ภาพที่ 39 แผงสมุนไพรในงานพบปะให้ความรู้ด้านสุขภาพประจำเดือน เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน ผัก และต้นไม้สมุนไพร ที่มา: Richenel Ansano (2017)

4. ความท้าทายและการกดขี่: จากอดีตสู่ปัจจุบัน

การกดขี่ในอดีต กรณีศึกษาปี 1788 มีบันทึกว่า ชาวแอฟริกัน 8 คนถูกตัดสินว่า “โกหกเรื่องเวทมนตร์และการรักษา” นำไปสู่การเฆี่ยนตี การเนรเทศ และการทำลายเครื่องมือประกอบพิธีกรรมโดยการโยนลงทะเล เพื่อประจานว่าเป็น “นักต้มตุ๋น”

ความท้าทายในปัจจุบัน ได้แก่ ทศนคติเชิงลบของวงการแพทย์สมัยใหม่ที่มีมองว่าชาดหลักฐานทางวิทยาศาสตร์รองรับ ข้อจำกัดทางกฎหมายที่เข้มงวดขึ้น ความรู้ในครัวเรือนถูกจำกัดให้แคบลงเหลือแค่ในวงเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ และการนิยามสุขภาพแบบมองเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลมากกว่าจะมองเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมแบบเดิม

5. ความเป็นพลวัตและการผสมผสานในระดับภูมิภาค

การแพทย์แผนดั้งเดิมของคุราซาไม่หยุดนิ่ง แต่มีการแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ทั้งแนวคิดเรื่อง *hairu* (อากาศ/ลม) จากชนพื้นเมือง Kaketio พืชสมุนไพรจากคิวบาที่ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นภาษาท้องถิ่นเช่น *basora liber* (ไม้กวาดอิสระ) และการบูรณาการสมัยใหม่กับการฝังเข็ม อายุรเวท โยคะ และแนวทางโภชนาการแบบมังสวิรัต นอกจากนี้ยังมีการรับอิทธิพลจากเครือข่ายพ่อค้าเร่จากชุมชนพื้นเมืองเช่น Wayúu (โคลอมเบีย/เวเนซุเอลา) และ Mapuche (ชิลี)

6. ความพยายามในการสงวนรักษาและบทบาทของ UNESCO

องค์กรขับเคลื่อน ได้แก่ Den Paradera NGO ที่เน้นการส่งเสริมสมุนไพร Bo Salú ta Den Bo Kurá กลุ่มชุมชนที่แลกเปลี่ยนความรู้เรื่องสมุนไพรทุกเดือน และ Rondú ที่มุ่งเน้นด้านจิตวิญญาณและการรักษา

การสงวนรักษาตามอนุสัญญา UNESCO 2003 เนเธอร์แลนด์และคุราซาช่วยกันให้สัตยาบันในปี 2012 และ 2016 ตามลำดับ จัดตั้งคณะกรรมการบริหารที่มีตัวแทนชุมชนเพื่อรักษาความจำเพาะของภูมิภาคและส่งเสริมการถ่ายทอดภูมิปัญญา

การจัดเก็บข้อมูล นักวิชาการ Paul Brenneker และ Dinah Veeris ได้รวบรวมข้อมูลพืชสมุนไพรท้องถิ่นหลายร้อยชนิดเพื่อเป็นหลักฐานทางชาติพันธุ์วิทยา

7. แนวคิดหลักและตัวอย่างพืชสมุนไพร

การรักษาแบบดั้งเดิมมุ่งเน้นที่ 4 หมวดหมู่หลัก ได้แก่ การป้องกัน การคุ้มครอง การเสริมสร้างความแข็งแรง และการชำระล้าง โดยพิจารณาจากปัจจัยเฉพาะของพืชและความหลากหลายของผู้ป่วย เช่น เพศและอายุ

ตัวอย่างพืชและการใช้งาน ได้แก่ *lamungras* และ *oregano* ใช้ชงดื่มเพื่อเริ่มต้นวัน *balorian* ใช้สำหรับบล็อประโลมญาติที่โศกเศร้า *dòmasol* ใช้รักษาภาวะซึมเศร้า และ *tebenk* และ *túa-túa* พืชที่มีความเชื่อมโยงกับชื่อและการใช้ในชุมชนพื้นเมืองภูมิภาคอื่น

บทสรุป การแพทย์แผนดั้งเดิมในคุราซาเป็น “มรดกที่มีชีวิต” ที่สะท้อนถึงความสามารถในการปรับตัวของชุมชน แม้จะมีความซับซ้อนและอยู่นอกเหนือกรอบการรับรู้ของวิชาชีพแพทย์สมัยใหม่ แต่ความพยายามในการจัดเก็บเอกสารและการสงวนรักษาภายใต้กรอบ UNESCO และองค์กรท้องถิ่น เป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาไม่สูญหายและสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างยั่งยืนในฐานะองค์ความรู้เกี่ยวกับชีวิตและการเชื่อมโยงกับธรรมชาติ

ส่วนที่ 5.3 กิจกรรม

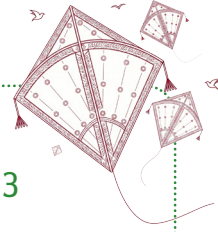
หลังจากอ่านบทความของ Richenel Ansano (2017) เรื่อง “ความก้าวหน้าและความท้าทายในการคุ้มครองการแพทย์แผนดั้งเดิมในคูราเซา” ให้พิจารณาคำถามต่อไปนี้

1. สุขภาพและการรักษาได้รับการทำความเข้าใจอย่างไรในการแพทย์แผนดั้งเดิมของคูราเซา
2. หลักการหลักของระบบการรักษานี้คืออะไร (ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ การมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างรายได้ ฯลฯ)
3. ความท้าทายหลักที่พบในการคุ้มครองระบบสุขภาพนี้คืออะไร และได้รับการแก้ไขหรืออาจได้รับการแก้ไขอย่างไร
4. การคุ้มครองระบบสุขภาพนี้สามารถมีส่วนช่วยในการบรรลุ SDG 3 สร้างความมั่นใจว่าทุกคนมีชีวิตที่มีสุขภาพดีและส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีสำหรับทุกคนในทุกช่วงวัยได้หรือไม่ ทำไมและอย่างไร

ให้ระบุแนวปฏิบัติด้านสุขภาพที่คุณอาจเคยประสบหรือปฏิบัติในท้องถิ่นของคุณ และคิดว่ามันสามารถมีส่วนช่วยในการบรรลุ SDG 3 ได้อย่างไร

แนวคำตอบ

การวิเคราะห์การแพทย์แผนดั้งเดิมในคุราเซาและการเชื่อมโยงกับ SDG 3

คำถามที่ 1 ความเข้าใจเรื่องสุขภาพและการรักษาในการแพทย์แผนดั้งเดิมของคุราเซาเป็นอย่างไร

การแพทย์แผนดั้งเดิมของคุราเซาเน้นแนวทางสุขภาพแบบองค์รวม ที่เชื่อมโยงร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน สุขภาพไม่ได้แยกออกจากมิติทางจิตวิญญาณ และวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนมรดกแอฟริกัน-แคริบเบียน โรคเกิดจากความไม่สมดุลหรือการที่ “ตัวตนที่แท้จริง” ถูกบดบัง การรักษาจึงใช้พืชสมุนไพรท้องถิ่น พิธีกรรม และพลังงานควบคู่กัน สุขภาพถูกมองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม มิใช่เพียงเรื่องเฉพาะบุคคลทางการแพทย์

คำถามที่ 2 หลักการหลักของระบบการรักษาคืออะไร

ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โครงการ “*Je gezondheid op je erf*” (สุขภาพบนที่ดินของคุณ) ส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้เอง มีการเก็บเกี่ยวและเตรียมพืชสมุนไพรตามแบบแผน วัฒนธรรม และพึงพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นหลัก

การมีส่วนร่วมของชุมชน การรวมกลุ่มแบบ “*rèndu*” (วงกลม) เน้นการทำงานเป็นกลุ่ม และเยียวยาชุมชน มีการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นผ่านวลีเช่น “*grandinan ta bisa*” (คนแก่บอกว่า...) และบทบาทของครอบครัวในกระบวนการรักษา

การรักษาโรคทางวัฒนธรรม พื้นฟูประเพณีการรักษาที่สูญหายไปในยุคอาณานิคม และผสมผสานความรู้แบบดั้งเดิมกับบริบทในปัจจุบัน

มิติทางจิตวิญญาณ การรับรู้ที่เกินกว่าประสาทสัมผัสทั้งห้า การใช้พิธีกรรม การเล่าเรื่อง และสัญลักษณ์ในกระบวนการรักษา

คำถามที่ 3 ความท้าทายหลักคืออะไรและแก้ไขอย่างไร

ความท้าทาย ได้แก่ การสูญเสียความรู้จากยุคอาณานิคมและการทำให้ทันสมัย การขาดการยอมรับอย่างเป็นทางการจากระบบสาธารณสุขหลัก คนรุ่นใหม่หันไปใช้วิถีชีวิตแบบตะวันตก ทำให้การถ่ายทอดขาดช่วง การตีตรา (stigmatization) ว่าเป็นเรื่อง “ล้าหลัง” และขาดการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเนื่องจากถ่ายทอดด้วยวาจา

แนวทางแก้ไข ได้แก่ การบันทึกและจัดการมรดกผ่านสถาบัน NAAM (National Archaeological and Anthropological Memory Management) การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมผู้

รักษาแบบดั้งเดิม การผสมผสานการแพทย์แผนดั้งเดิมเข้ากับการแพทย์แผนปัจจุบัน จัดโครงการชุมชนส่งเสริมการใช้สมุนไพรท้องถิ่น และการวางกรอบนโยบายเพื่อสงวนรักษาและส่งเสริมการแพทย์แผนดั้งเดิมอย่างเป็นระบบ

คำถามที่ 4 การคุ้มครองระบบสุขภาพมีส่วนช่วยบรรลุ SDG 3 ได้อย่างไร

การสงวนรักษาระบบสุขภาพแบบดั้งเดิมสามารถมีส่วนช่วยบรรลุ SDG 3 ได้หลายด้าน

การเข้าถึงบริการสุขภาพได้ง่ายขึ้น การแพทย์แผนดั้งเดิมมักหาได้ง่ายและราคาไม่แพง ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ลดการพึ่งพายาราคาแพง โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล

การรักษาที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมของผู้ป่วย ตอบโจทย์ความเชื่อและค่านิยมของชุมชน ทำให้คนไว้วางใจและปฏิบัติตามคำแนะนำ ส่งผลให้ผลลัพธ์ด้านสุขภาพดีขึ้น

เน้นการป้องกันมากกว่าการรักษา ส่งเสริมวิถีชีวิตที่มีสุขภาพดีผ่านอาหารธรรมชาติและ การดูแลตนเอง

ดูแลสุขภาพจิตไปพร้อมกัน แนวทางองค์รวมดูแลทั้งกายและใจ พิธีกรรมและการรักษาทางจิตวิญญาณช่วยลดความเครียดและความวิตกกังวล

รักษาสืบสานวัฒนธรรมไปด้วย อนุรักษ์พืชสมุนไพรและความหลากหลายทางชีวภาพ ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนกับธรรมชาติ

การลดความเหลื่อมล้ำ ให้บริการสุขภาพแก่กลุ่มด้อยโอกาส เสริมพลังให้ชุมชนดูแลสุขภาพของตนเอง

แนวปฏิบัติด้านสุขภาพในบริบทไทยและการบรรลุ SDG 3

การสาธารณสุขของไทยมีจุดเด่นตรงที่การผสมผสาน “ภูมิปัญญาดั้งเดิม” เข้ากับ “ระบบบริการสุขภาพถ้วนหน้า” ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน SDG 3 โดยมีโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศรเป็นกลไกหลักในการยกระดับสมุนไพรและวิถีไทยให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล

การเข้าถึงยาและบริการสุขภาพที่เท่าเทียม ไทยผลักดันสมุนไพรเข้าสู่บัญชียาหลักแห่งชาติ โดยอภัยภูเบศรเป็นผู้นำในการวิจัยและผลิตยาสมุนไพรมาตรฐาน GMP เช่น ฟ้าทะลายโจร (สำหรับทางเดินหายใจ) ขมิ้นชัน (สำหรับระบบทางเดินอาหาร) และกัญชาทางการแพทย์ ทำให้ประชาชนเข้าถึงทางเลือกการรักษาที่มีประสิทธิภาพ ปลอดภัย และลดการพึ่งพายารักษา ซึ่งช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขของรัฐและประชาชน (Target 3.8)

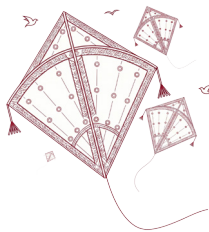
การส่งเสริมสุขภาพของครอบครัวและป้องกันโรค แนวคิด “การป้องกันดีกว่าการรักษา” ถูกนำมาใช้ผ่านวิถีชีวิตและการบริโภค อภัยภูเบศรณรงค์การกินอาหารตามธาตุเจ้าเรือนและการใช้สมุนไพรใกล้ตัวในมื้ออาหาร เช่น มะขามป้อมบำรุงปอดและใบบัวบกบำรุงสมอง ควบคู่กับการนวดและสมาธิเพื่อบำบัดออฟฟิศซินโดรมและลดความเครียดสะสมซึ่งเป็นสาเหตุของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Target 3.4)

การเสริมพลังชุมชน ระบบอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่เข้มแข็ง ร่วมกับความรู้สมุนไพรพื้นบ้าน ทำให้การดูแลสุขภาพเข้าถึงระดับครัวเรือน อภัยภูเบศรสร้างเครือข่ายเกษตรกรสมุนไพรเกษตรอินทรีย์และให้ความรู้เรื่องการปลูกและแปรรูปสมุนไพรเบื้องต้นเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพได้ (Target 3.d)

สุขภาพจิตและความเป็นอยู่ที่ดี การแพทย์แผนไทยดูแลทั้งกาย จิต และจิตวิญญาณ ผ่านการใช้กลิ่นบำบัด (aromatherapy) จากพืชไทย การทำสมาธิ และพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งช่วยสร้างสมดุลทางอารมณ์และลดความวิตกกังวล (Target 3.4)

แนวปฏิบัติด้านสุขภาพของไทยพิสูจน์ให้เห็นว่าการบรรลุ SDG 3 ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีราคาแพงเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการวิจัยเชิงประจักษ์ที่เปลี่ยนความเชื่อให้เป็นหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อความมั่นคงทางยา และการบูรณาการให้การแพทย์แผนไทยและแผนปัจจุบันทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งทั้งหมดนี้คือทางเลือกที่ยั่งยืนในการสร้างสุขภาวะที่ดีให้กับทุกคนโดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

บทสรุป แนวปฏิบัติด้านสุขภาพแบบดั้งเดิมทั้งในคุราเซาและไทยมีศักยภาพในการบรรลุ SDG 3 ผ่าน 5 เส้นทางหลัก ได้แก่ การเพิ่มการเข้าถึงบริการสุขภาพที่เหมาะสมและราคาไม่แพง การส่งเสริมการป้องกันโรคและสุขภาพของครอบครัว การเสริมพลังชุมชนให้ดูแลสุขภาพของตนเอง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ และการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการสุขภาพ สิ่งสำคัญคือการบูรณาการระหว่างการแพทย์แผนดั้งเดิมกับการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างเหมาะสม โดยมีการวิจัยรองรับและการรับรองอย่างเป็นทางการ

หน่วยที่ 4 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการสร้างรายได้

วิทยากร: Harriet Deacon นักวิจัยกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยแอฟริกาใต้ (University of South Africa)

การสร้างรายได้จากมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต: ประโยชน์และความเสี่ยง

หัวข้อของบทนี้คือแนวทางในการสร้างหลักประกันว่าชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการสร้างรายได้ที่มาจากมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต พร้อมทั้งลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น

มรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตบางรูปแบบสามารถเชื่อมโยงกับการสร้างรายได้ได้ และรายได้เหล่านั้นสามารถมีส่วนช่วยในการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งช่วยสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับอนุสัญญา UNESCO ปี 2003 เพื่อการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (UNESCO 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) อย่างไรก็ตาม แต่ต้องระมัดระวังความเสี่ยงจากการค้าเชิงพาณิชย์

ความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างรายได้

การปฏิบัติมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตไม่ได้เข้ากันได้กับการสร้างรายได้เสมอไป แนวปฏิบัติบางประเภท โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เป็นความลับหรือศักดิ์สิทธิ์ อาจต้องแยกออกจากการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยเด็ดขาด ในกรณีอื่นๆ การสร้างรายได้สามารถเข้ากันได้และบางครั้งมีความจำเป็นต่อความอยู่รอดของแนวปฏิบัติทางมรดก เช่น งานหัตถกรรม อาหารพื้นบ้าน การแสดง และการแพทย์แบบดั้งเดิม

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปฏิบัติกับตลาดมักซับซ้อน เพราะแรงจูงใจของคนทำงานเหล่านั้นมักผสมกับเรื่องส่วนตัว วัฒนธรรม และเศรษฐกิจไปพร้อมกัน เช่น การทำเปเลญวน curagua ในเวเนซุเอลา เพราะรักในงานนั้น มรดกให้ความหมายในชีวิต เตือนใจให้ระลึกถึงตัวตนของตัวเอง และในขณะเดียวกันก็ช่วยเลี้ยงชีพด้วย

การสร้างรายได้อาจมาจากผลิตภัณฑ์และบริการแบบดั้งเดิม รวมถึงสิ่งใหม่ที่ต่อยอดขึ้นมาก็ได้ เช่น การนำเทคนิคการผูกเปเลญวนมาประยุกต์ทำผลิตภัณฑ์ประเภทอื่น นวัตกรรมประเภตินี้ช่วยให้มรดกที่มีชีวิตดำรงอยู่ต่อไปได้ เนื่องจากการปฏิบัติมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตเองก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว

ประโยชน์ที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักเกณฑ์การปฏิบัติงาน ของอนุสัญญา บทที่ 6 ซึ่งให้เห็นว่าการสร้างรายได้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตสามารถเป็นพลังขับเคลื่อนสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจที่ครอบคลุมและเป็นธรรม โดยสนับสนุนรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืนและปรับปรุงการจัดการทรัพยากร (SDG 12) รักษาปัจจัยการดำรงชีวิตผ่านการจ้างงานที่มีประสิทธิภาพและงานที่มีคุณค่า (SDG 8) ลดความยากจน (SDG 1) และความไม่เท่าเทียม (SDGs 5 และ 10) เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนท้องถิ่นและมรดกทางวัฒนธรรมของพวกเขา (SDG 11) และส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพ (SDG 15)

ความเสี่ยงจากการค้าเชิงพาณิชย์

แม้จะมีประโยชน์ การทำให้มรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตบางประเภทกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์อย่างไม่เหมาะสม อาจคุกคามความอยู่รอดของมรดกนั้น ความเสี่ยงสำคัญมี 3 ประการ

ประการแรก บางแนวปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีที่ปฏิบัติโดยไม่คิดค่าตอบแทนหรือแค่รับบริจาคเป็นของขวัญ เช่น การท่องเที่ยววิถีชีวิตหาคาพย์ Manas ในคีร์กีซสถาน (Kyrgyzstan) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีชุมชน

ประการที่สอง การผลิตเพื่อขายมากเกินไป อาจทำลายความอยู่รอดของมรดก เช่น การนำลายจากประเพณีการทอผ้าไหมไปผลิตในโรงงานเชิงพาณิชย์ อาจแย่งตลาดของลูกไม้ทำมือ หากผู้ซื้อไม่สามารถแยกออกว่าอันไหนเป็นสินค้าทำมือจริง ๆ สิ่งนี้อาจลดรายได้ของช่างดั้งเดิมและทำให้คนรุ่นใหม่เลิกสนใจเรียนงานฝีมือนี้

ประการที่สาม การถูกบุคคลภายนอกแอบอ้าง หรือนำไปค้าขาย โดยชุมชนเจ้าของมรดกไม่ได้ประโยชน์เลย เช่น การจัดแสดงพิธีกรรมของชุมชนแบบดัดแปลง เพื่อความบันเทิงของนักท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้กับเจ้าของธุรกิจ แต่ตัดโอกาสของชุมชนท้องถิ่นที่จะได้รับประโยชน์จากมรดกของตนเอง

นอกจากนี้ คนในชุมชนเดียวกันอาจมีมุมมองไม่ตรงกันเกี่ยวกับความหมายของมรดก และวิธีที่ควรปรับเปลี่ยนสำหรับตลาด จึงมักเป็นประเด็นของการอภิปรายและการเจรจาต่อรองกันเองภายในชุมชนเสมอ

วิธีการลดความเสี่ยง

หลักการและแนวทางจริยธรรม

รัฐสภาซามิ (Sámi Parliament) ในฟินแลนด์ได้ตกลงหลักการเรื่องการท่องเที่ยวซามิที่มีความรับผิดชอบและยั่งยืนทางจริยธรรม (Principles for Responsible and Ethically Sustainable Sámi Tourism) ในปี 2018 เพื่อหยุดไม่ให้ผู้ประกอบการท่องเที่ยวแสวงหาประโยชน์จากวัฒนธรรมชนพื้นเมืองซามิ และป้องกันการเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องผ่านหน่วยงานท่องเที่ยว หลักการสำคัญ 2 ข้อ คือ การ “ปกป้องและรักษาความมีชีวิตชีวาของมรดกทางวัฒนธรรมซามิ ไว้ให้คนรุ่นหลัง” และการมี “ผลกระทบเชิงบวกต่อผู้คนซามิ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของพวกเขา”

HIPAMS: กลยุทธ์ทรัพย์สินทางปัญญาและการตลาดที่คำนึงถึงมรดกทางวัฒนธรรม

HIPAMS (Heritage-sensitive Intellectual Property and Marketing Strategies) มีเป้าหมายเพื่อลดความเสี่ยงและสร้างหลักประกันว่าชุมชนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงจากการมีส่วนร่วมกับการตลาด

กรณีศึกษา: หมู่บ้าน Naya รัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดีย

ในโครงการที่ได้รับทุนจาก British Academy ผู้บรรยายทำงานร่วมกับนักวิชาการและองค์กร banglanatak.com เพื่อร่วมสร้าง HIPAMS กับชุมชนศิลปินในหมู่บ้าน Naya

ศิลปิน Patachitra ในหมู่บ้านนี้สร้างสรรค์และแสดงงานผ่านภาพวาดม้วน (scroll paintings) ประกอบเพลงที่เรียกว่า pater gaan ซึ่งเล่าเรื่องราวในตำนาน ภัยพิบัติทางประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์ปัจจุบันสืบทอดกันมาหลายปี ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา พวกเขาเริ่มทำม้วนภาพเพื่อขาย รวมถึงผลิตภัณฑ์ประเภทใหม่ เช่น เสื้อยืดและกาน้ำที่ทาสีด้วยลวดลายแบบดั้งเดิม

ปัญหาที่พบคือ ศิลปิน Patachitra ใช้กระบวนการ HIPAMS ระบุว่าเพลง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม กำลังถูกแยกออกจากผลิตภัณฑ์ที่จำหน่าย เมื่อม้วนภาพถูกขายออนไลน์หรือผลิตภัณฑ์ถูกนำกลับบ้านหลังจากซื้อ ความสำคัญของการแสดงเพลงกำลังสูญหายไป

การแก้ปัญหาด้วยบรรจุภัณฑ์ใหม่ ทีม HIPAMS และศิลปินร่วมกันออกแบบบรรจุภัณฑ์ใหม่เพื่อเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์ Patachitra กับเพลงได้ดีขึ้น โดยใช้คิวอาร์โค้ด (QR Code) บนสติ๊กเกอร์ซึ่งเชื่อมโยงไปยังเว็บไซต์หรือโซเชียลมีเดียของศิลปิน ป้ายและการออกแบบบรรจุภัณฑ์ยังสื่อสารความหมายและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้ลูกค้าเข้าใจ ผลการตอบรับออกมาดี

ภาพที่ 40 ปฏฐะจิตรา (Pattachitra) หมายถึง 'จิตรกรรมบนปฏฐะ'
(การวาดภาพบนผืนผ้าหรือแผ่นกระดาษ)
ที่มา: FaceBook ของChaitali Dutta

ลดต้นทุนของศิลปินแต่ละคน เสริมสร้างอัตลักษณ์ร่วม และทำจากกระดาษแข็งที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ประโยชน์ด้านการสงวนรักษา เด็กชายในชุมชนเริ่มสนใจเรียนรู้เพลงแบบดั้งเดิมมากขึ้น เนื่องจากเพลงเหล่านี้มีความสำคัญขึ้นในเศรษฐกิจของหมู่บ้านผ่านความเชื่อมโยงกับสินค้า

การเสริมพลังศิลปิน หลังจากการฝึกอบรมด้านสื่อดิจิทัล ศิลปินมีส่วนร่วมในการทำ การตลาดออนไลน์ได้ และควบคุมการตลาดของตนเองได้มากขึ้น ทักษะดิจิทัลช่วยขยายตลาด ได้ โดยเฉพาะในช่วง COVID-19 เช่น การจัดเวิร์กช็อปออนไลน์แสดงวิธีสร้างลวดลายแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ การเข้าใจสิทธิ์ทรัพย์สินทางปัญญา ของตนเองยังช่วยให้ศิลปินต่อรองกับลูกค้าได้อย่าง มั่นใจขึ้น และได้ราคาที่เป็นธรรมมากขึ้นเมื่อลูกค้าต้องการนำลายไปใช้ในเชิงพาณิชย์

บทสรุป การสร้างรายได้จากมรดกที่มีชีวิตช่วยให้ชุมชนและผู้ปฏิบัติบรรลุการพัฒนาที่ ยั่งยืน ทั้งลดความยากจนและความไม่เท่าเทียม ส่งเสริมงานที่มีคุณค่า และรักษาชุมชนมรดกทาง วัฒนธรรม แต่ต้องทำอย่างระมัดระวัง

ความไม่สมดุลของอำนาจระหว่างชุมชนหรือศิลปินแต่ละคนกับบุคคลที่สาม เช่น แกลเลอรี ผู้สร้างภาพยนตร์ หรือผู้บริโภค จำเป็นต้องทำความเข้าใจเพื่อจัดการความเสี่ยง กลยุทธ์ที่มี ประสิทธิภาพมี 3 แนวทาง ได้แก่ ให้คนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเองว่ามรดกทางวัฒนธรรมของตน ส่วนใดที่เหมาะสมสำหรับตลาดและส่วนใดยังคงศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นความลับ สร้างข้อความทางการ ตลาดที่สื่อสารสิ่งที่ชุมชนต้องการพูดเกี่ยวกับมรดกของตนให้กับกลุ่มผู้บริโภคที่เหมาะสม และ ให้การฝึกอบรมด้านสิทธิ์แก่ศิลปิน เพื่อให้พวกเขาเข้าใจสิทธิ์ทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่และ สามารถได้รับประโยชน์จากสิทธิ์เหล่านั้น

ส่วนที่ 5.4 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ข้อความใดต่อไปนีเกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิต และการสร้างรายได้เป็นความจริง?

- ก. การสร้างรายได้ไม่สามารถเข้ากันได้กับการอนุรักษ์มรดกที่มีชีวิตเลย เพราะวัฒนธรรมไม่ควรมียา
- ข. องค์ประกอบบางอย่างของมรดกที่มีชีวิตได้พึ่งพาตลาดมาโดยตลอด เพื่อให้อยู่รอด เพราะศิลปินต้องหาเลี้ยงชีพ
- ค. มรดกที่มีชีวิตทุกประเภทต้องทำให้เป็นเชิงพาณิชย์ได้ มิฉะนั้นจะไม่สามารถอยู่รอดต่อไปได้

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข.

คำอธิบาย องค์ประกอบบางอย่างของมรดกที่มีชีวิต เช่น งานหัตถกรรม เคยและสามารถ เชื่อมโยงกับการสร้างรายได้เพื่อช่วยในการอนุรักษ์ได้ ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ เช่น พิธีกรรม ศักดิ์สิทธิ์หรือความลับ อาจไม่เหมาะสมกับการทำเป็นสินค้าและอาจเสียหายได้หากถูกนำออก จากบริบทเดิมเพื่อทำการค้า การตัดสินใจว่าจะทำให้สิ่งใดเป็นเชิงพาณิชย์และสิ่งใดไม่ควร ต้องเป็นผลจากการะบวนการตัดสินใจของชุมชนเองเสมอ

คำถามที่ 2 ข้อใดต่อไปนี้อยู่เกี่ยวกับการจัดการความเสี่ยงจากการนำมรดกที่มีชีวิตเป็นเชิงพาณิชย์เป็นความจริง?

- ก. มีความเสี่ยงเกิดขึ้นได้จริง โดยเฉพาะเมื่อชุมชนสูญเสียการควบคุมวิถีปฏิบัติหรือถ่ายทอดมรดกที่มีชีวิตของตน
- ข. ความเสี่ยงมาจากการเพิ่มการสร้างรายได้จากมรดกที่มีชีวิตสามารถลดลงได้ หากการมีส่วนร่วมกับตลาดสอดคล้องกับข้อกำหนดการอนุรักษ์มรดก และทั้งปกป้องและให้ประโยชน์อย่างเป็นธรรมแก่ชุมชน กลุ่ม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
- ค. ทั้ง ก. และ ข.
- ง. ไม่มีข้อใดข้างต้น

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อค.

คำอธิบาย การทำมรดกที่มีชีวิตให้เป็นสินค้าเชิงพาณิชย์มีความเสี่ยงจริง แต่ก็สามารถลดความเสี่ยงนั้นได้ผ่านข้อตกลงของชุมชน แนวทางจริยธรรมของอนุสัญญา จรรยาบรรณใหญ่ๆ ที่พัฒนาขึ้นมา และการยึดข้อกำหนดของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยกระบวนการที่ชุมชนเป็นศูนย์กลางถือเป็นกุญแจสำคัญ ในการระบุ ประเมินและลดความเสี่ยงเหล่านั้นลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนที่ 5.4 บทอ่านประจำหน่วย

งานช่างทำไวโอลินแบบดั้งเดิมในเมืองเครโมนา ประเทศอิตาลี

ขึ้นทะเบียนปี 2012 ในบัญชีตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ

© 2011 Lorenzo Pizzi by Terra d'Ombrà Production

งานช่างทำไวโอลินแบบเครโมนามีชื่อเสียงระดับโลก ด้วยกระบวนการดั้งเดิมในการสร้างและซ่อมแซมไวโอลิน วิโอลา เชลโล และคอนทราบาส ช่างทำไวโอลินต้องเข้าเรียนในโรงเรียนเฉพาะทางที่มีลักษณะเฉพาะ เน้นความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดระหว่างครูกับศิษย์ ก่อนไปฝึกงานในร้านช่างท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่อง

ช่างแต่ละคนสร้างเครื่องดนตรีได้เพียงปีละ 3-6 ชิ้นเท่านั้น โดยบันและประกอบชิ้นส่วนไม้กว่า 70 ชิ้นด้วยมือรอบแม่พิมพ์ ต้องคำนึงถึงว่าไม้แต่ละชิ้นให้เสียงที่แตกต่างกัน จึงไม่มีไวโอลินสองชิ้นใดที่เหมือนกันเลย ทุกส่วนของเครื่องดนตรีใช้ไม้ที่คัดสรรและบ่มตามธรรมชาติอย่างพิถีพิถัน ไม่ใช้วัสดุที่งอกขึ้นจากอุตสาหกรรมหรืออุตสาหกรรมมาเข้าปะปนเลย งานฝีมือนี้ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์สูง เพราะช่างต้องปรับกฎเกณฑ์ทั่วไปและความรู้ส่วนตัวให้เข้ากับเครื่องดนตรีแต่ละชิ้น

ช่างทำไวโอลินชาวเครโมนาเชื่อมั่นอย่างยิ่งว่า การแบ่งปันความรู้คือรากฐานสำคัญของการเติบโตและคงอยู่ของงานฝีมือนี้ และการพูดคุยสื่อสารกับนักดนตรีก็จำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เข้าใจ

ความต้องการที่แท้จริงของพวกเขา งานฝีมือนี้ได้รับการสนับสนุนจากสมาคมช่างทำไวโอลิน 2 แห่ง คือ Consorzio Liutai Antonio Stradivari และ Associazione Liutaria Italiana และถือเป็นรากฐานสำคัญของอัตลักษณ์เมืองเครโมนาและชาวเมือง มีบทบาทสำคัญในแนวปฏิบัติทางสังคม วัฒนธรรม พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ของเมือง

ส่วนที่ 5.4 กิจกรรม

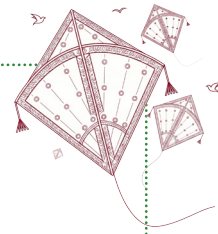
ดูวิดีโอเกี่ยวกับงานช่างทำไวโอลินแบบดั้งเดิมในเครโมนา (Cremona) และไตร่ตรองคำถามต่อไปนี้:

1. งานฝีมือการทำไวโอลินได้ถูกสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นในเครโมนาอย่างไร?
2. งานฝีมือการทำไวโอลินมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่ของเมืองเครโมนาอย่างไร?
3. รายได้จากงานฝีมือมีผลกระทบต่อการปฏิบัติและการถ่ายทอดมรดกที่มีชีวิต (living heritage) นี้อย่างไร ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ?
4. หากไม่มีรายได้จากการทำไวโอลิน งานฝีมืออาจได้รับการอนุรักษ์ (safeguarded) ด้วยวิธีอื่นใดบ้าง?

แนวคำตอบ

การได้ตรงเกี่ยวกับงานฝีมือการทำไวโอลินในเครโมนา ประเทศอิตาลี

1. งานฝีมือนี้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นในเครโมนาอย่างไร

การถ่ายทอดความรู้ในเครโมนาเกิดขึ้นผ่านระบบที่มีโครงสร้างชัดเจนและมีหลายศตวรรษ ช่างทำไวโอลินจะเข้าเรียนในโรงเรียนเฉพาะทางที่เน้นความสัมพันธ์แบบครูกับศิษย์อย่างใกล้ชิด ก่อนที่จะฝึกงานในเวิร์กช็อปท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนที่ไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวคือ การเรียนรู้ไม่ได้หยุดแค่ในห้องเรียน แต่ดำเนินต่อเนื่องตลอดชีวิตในสภาพแวดล้อมจริงของการทำงาน

ตระกูลช่างทั้งหลายมีส่วนร่วมในงานนี้ สร้างเครื่องดนตรีที่ประณีตและเป็นเอกลักษณ์ โดยความเชี่ยวชาญด้านฝีมือได้รับการสืบทอดข้ามรุ่น นอกจากนี้ ช่างทำไวโอลินชาวเครโมนา มีความเชื่อมั่นว่าการแบ่งปันความรู้เป็นสิ่งสำคัญต่อการเติบโตและคงอยู่ของงานฝีมือ และการสื่อสารกับนักดนตรีก็ถือว่าจำเป็น เพื่อทำความเข้าใจความต้องการของพวกเขา

งานฝีมือนี้จึงเป็นมรดกที่มีชีวิต ประกอบด้วยความรู้และความเชี่ยวชาญที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นต่อไป มาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16

2. ความเชื่อมโยงของงานฝีมือกับสถานที่ของเมืองเครโมนา

การทำไวโอลินมีความเชื่อมโยงกับตัวเมือง ทั้งร้านค้าและสถาบันต่างๆ ที่กระจายอยู่ในย่านประวัติศาสตร์ใจกลางเมืองเครโมนา งานฝีมือนี้ไม่ได้เป็นแค่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่หล่อหลอมตัวตนของเมืองทั้งหมด

เครโมนาได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงด้านการทำไวโอลินของโลก ประวัติศาสตร์ของเมืองแยกไม่ออกจากเวิร์กช็อปการทำไวโอลิน ปัจจุบันมีร้านช่างทำไวโอลินกว่า 130 แห่ง ทำให้เครโมนาเป็นศูนย์กลางอ้างอิงของงานช่างสร้างเครื่องสายระดับนานาชาติ

งานฝีมือการทำไวโอลินเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ของเครโมนาและชาวเมือง และมีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรม พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ของเมือง

3. ผลกระทบของรายได้ต่อมรดกที่มีชีวิตนี้

แฉับวก รายได้จากการขายไวโอลินทำให้ช่างสามารถดำรงชีพได้และรักษาเวิร์กช็อปไว้ได้ ปัจจุบันมีเวิร์กช็อปช่างฝีมือที่ยังดำเนินกิจการอยู่ถึง 150 แห่ง ที่สืบสานประเพณีของ

ช่วงร่นก่อน การที่ตลาดโลกยังต้องการไวโอลินเครโมนาในระดับสูง ทำให้มีนักเรียนใหม่สมัครเรียนอย่างต่อเนื่อง และทำให้ชุมชนช่างยังคงมีชีวิตชีวา

แง่ลบ ความเชี่ยวชาญงานช่างสร้างเครื่องสายถูกคุกคามทั้งจากโลกาภิวัตน์และเหตุการณ์ทางธรรมชาติ ดังที่เห็นจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 เมื่อรายได้หยุดชะงัก ช่างหนุ่มสาวอาจหันไปประกอบอาชีพอื่นที่มั่นคงกว่า อีกทั้งแรงกดดันทางการตลาดอาจทำให้เกิดการลดขั้นตอน เช่น การใช้วัสดุหรือกระบวนการที่เร็วกว่าแต่ขาดคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งจะทำลายแก่นแท้ของงานฝีมือไป

4. หากไม่มีรายได้จากการทำไวโอลิน จะอนุรักษ์งานฝีมือนี้ด้วยวิธีการใดได้บ้าง

หากรายได้จากการทำไวโอลินหมดไป ยังมีแนวทางการอนุรักษ์หลายรูปแบบ ได้แก่

- **การสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กร** เมืองเครโมนาได้จัดตั้งสำนักงานภายในเพื่อประสานมาตรการที่เกี่ยวกับการปกป้องงานฝีมือการทำไวโอลินแบบดั้งเดิม รูปแบบนี้สามารถขยายเป็นทุนสนับสนุนจากรัฐบาลท้องถิ่นหรือระดับชาติได้
- **สถาบันการศึกษา** โรงเรียนนานาชาติการทำไวโอลินเครโมนาก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 1938 และหลังจากได้รับการยอมรับจาก UNESCO พิพิธภัณฑ์ไวโอลินแห่งใหม่ก็เปิดขึ้นในปี 2013 เพื่อรวบรวมเครื่องดนตรีที่สำคัญตลอดประวัติศาสตร์ 5 ศตวรรษของโรงเรียนนี้
- **การท่องเที่ยววัฒนธรรมและการสาธิต** การผสมผสานประเพณีการทำไวโอลินและการแสดงสดของนักดนตรีร่วมสมัย แสดงให้เห็นว่าวงการนี้ยังมีชีวิตชีวา การจัดเวิร์กช็อปสาธิตสาธารณะเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและสร้างรายได้ทดแทนก็เป็นแนวทางที่เป็นไปได้
- **การบันทึกและจัดเก็บความรู้** การจัดทำเอกสาร วิดีโอ และคลังความรู้ดิจิทัลของเทคนิคต่างๆ เพื่อให้ความรู้ไม่สูญหายแม้จะไม่มีการผลิตขายจริงแล้วก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของ UNESCO ในการปกป้องมรดกที่จับต้องไม่ได้
- **มูลนิธิและภาคประชาสังคม** แผนการปกป้องงานฝีมือ ระบุจุดแข็ง จุดอ่อน ความท้าทาย และโอกาสของกระบวนการถ่ายทอดความเชี่ยวชาญงานช่างทำไวโอลินแบบดั้งเดิมของเครโมนา พร้อมระดมทุนผ่านมูลนิธิเอกชนหรือองค์กรระหว่างประเทศ

โดยสรุป กรณีของเครโมนาแสดงให้เห็นว่า มรดกที่มีชีวิตที่ยั่งยืนที่สุดคือมรดกที่ไม่ได้พึ่งพาเพียงปัจจัยเดียว แต่ต้องอาศัยทั้งการตลาด การศึกษา นโยบายรัฐ และอัตลักษณ์ชุมชนทำงานร่วมกันไปพร้อมๆ กัน

หน่วยที่ 5: มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ความมั่นคงทางอาหาร และการเกษตร

วิทยากร: Anna Wai Yu Yau นักอนุรักษ์และผู้จัดการโครงการ ศูนย์สังคมประชาสังคมและการกำกับดูแล มหาวิทยาลัยฮ่องกง

ดิฉันชื่อแอนนา ไว ยู เยา วันนี้เราจะมาคุยกันเรื่องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ความมั่นคงทางอาหาร และการเกษตร

ในบทเรียนนี้ คุณจะรู้จักการเกษตรแบบดั้งเดิมหลายรูปแบบ และวิถีอาหารที่เกี่ยวข้องซึ่งชุมชนต่างๆ ถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง

มรดกที่มีชีวิตเหล่านี้สะท้อนภูมิปัญญาของชุมชนชนบท และเป็นหลักฐานของความสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่ช่วยฟื้นฟูและค้ำจุนสิ่งแวดล้อม หล่อเลี้ยงผู้คน และเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชน

เมื่อจบบทเรียนนี้ คุณจะเข้าใจว่ามรดกที่มีชีวิตนี้ช่วยให้เกิดการผลิต แปรรูป และจัดจำหน่ายอาหารที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความเป็นไปได้อย่างเศรษฐกิจ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไร

อาหารในฐานะตัวเชื่อมโยงผู้คน

อาหารเป็นหนึ่งในวิธีที่ง่ายและทรงพลังที่สุดในการเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน อาหารสร้างความสุขและความคิดสร้างสรรค์ หล่อเลี้ยงทั้งร่างกายและจิตใจของเราและของชุมชน ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์อาหารใหม่ๆ อาหารยังช่วยให้วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ส่วนบุคคลดำเนินต่อไปได้

แต่ประเพณีการเกษตรและวิถีอาหาร ก็เผชิญเช่นเดียวกับมรดกที่มีชีวิตรูปแบบอื่นๆ ที่กำลังเผชิญความท้าทายด้านความยั่งยืน ทั้งจากการเพิ่มขึ้นของประชากร โลกาภิวัตน์ ระบบทุนนิยม การทำให้การเกษตรเป็นอุตสาหกรรม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ล้วนเปลี่ยนวิธีที่เราผลิตและบริโภคอาหาร

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคและทางเลือกด้านอาหาร ไม่เพียงทำให้อาหารและผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมลดน้อยลงในชีวิตประจำวัน แต่ยังกระทบต่อการขายพันธุ์สัตว์และพืชมรดก ซึ่งสำคัญต่อสูตรอาหารดั้งเดิม รวมถึงส่งผลต่อความหลากหลายทางชีวภาพและความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมด้วย

ระบบอาหารสมัยใหม่ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อช่างฝีมือท้องถิ่น วิถีอาหารดั้งเดิม และมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและบริโภคอาหาร

นอกจากนี้ กระบวนการผลิตเชิงเดี่ยว เกษตรพันธสัญญา และอุตสาหกรรมอาหาร ยังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศได้รับผลกระทบ และเกษตรกรรายย่อยถูกกีดกันและไม่ได้รับความเป็นธรรม

ทุกวันนี้ ความมั่นคงทางอาหารยังคงเป็นเรื่องที่ทั่วโลกกังวล ทั้งการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ วิกฤตโรคอุบัติใหม่ และความเสื่อมโทรมของดิน อากาศ และน้ำ ล้วนเตือนให้เราต้องฟื้นฟูเครือข่ายการผลิตและจัดจำหน่ายอาหารที่มีจริยธรรมและยั่งยืนให้มากขึ้น

สถานการณ์เหล่านี้ตอกย้ำบทบาทสำคัญของมรดกที่มีชีวิตด้านการเกษตรและวิถีอาหาร ดั้งเดิม ที่ช่วยฟื้นฟูความสมบูรณ์ให้ทั้งสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และชุมชน

กรณีศึกษานาขั้นบันไดฮานี หงเหอ ประเทศจีน

ในขณะที่เรากำลังหาแนวทางใหม่ๆ เพื่อสร้างระบบอาหารที่ยั่งยืนมากขึ้น แนวปฏิบัติ การเกษตรดั้งเดิมของชุมชนชนบททั่วโลก แสดงให้เห็นวิธีที่โดดเด่นในการส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร การดำรงชีพ ระบบนิเวศที่ยืดหยุ่น และความหลากหลายทางชีวภาพ

ภาพที่ 41 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของนาขั้นบันไดฮานีหงเหอ
(Cultural Landscape of Honghe Hani Rice Terraces)

ที่มา: Li Kun ลิขสิทธิ์ © Honghe Hani Terrace Administration of Honghe Prefecture

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนาขั้นบันไดฮานี หงเหอ เป็นทั้งมรดกโลกและระบบมรดกการเกษตรสำคัญระดับโลก ครอบคลุมพื้นที่กว่า 16,000 เฮกตาร์ในยูนนานตอนใต้ ดูแลรักษาโดยชุมชนฮานีมานานกว่า 1,300 ปี

กุญแจสำคัญที่ทำให้อยู่รอดบนภูเขาได้ คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหลายอย่าง เช่น ความรู้และทักษะการเกษตร พิธีกรรม งานฝีมือและเทคนิคสร้างนาขั้นบันได ระบบชลประทาน และรูปแบบผู้นำแบบดั้งเดิม

ประเพณีที่มีชีวิตของชุมชนฮานีมีบทบาทสำคัญมากในการสร้างแหล่งอาหารและสารอาหารที่สมดุล เพื่อการดำรงชีวิตบนพื้นที่ภูเขา ชุมชนฮานีแสดงให้เห็นการผสมผสานมรดกทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้เข้าด้วยกัน สร้างความกลมกลืนพิเศษระหว่างผู้คนกับสิ่งแวดล้อมทั้งด้านจิตวิญญาณ นิเวศวิทยา และภาพลักษณ์ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของตัวเอง

ชาวบ้านเรียนรู้การเกษตรจากบรรพบุรุษ และยังคงปลูกข้าวสายพันธุ์ดั้งเดิมที่ผู้อาวุโสในหมู่บ้านดูแลรักษาสืบต่อกันมา

ด้านนิเวศวิทยาและมรดกที่จับต้องได้ของสถานที่นี้ได้รับการคุ้มครองผ่านอนุสัญญามรดกโลกของ UNESCO และโครงการระบบมรดกการเกษตรสำคัญระดับโลกขององค์การอาหารและการเกษตร (FAO) ส่วนความสำคัญของมรดกที่มีชีวิตของชุมชนฮานี และการรับประกันการถ่ายทอดสืบต่อไป ก็ได้รับการดูแลผ่านอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

เครื่องมือระหว่างประเทศเหล่านี้ไม่เพียงส่งเสริมกันและกัน แต่ยังช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนจากหลากหลายมุมมองและสาขาวิชา

วิถีอาหารและภูมิปัญญาการถนอมอาหาร

นอกจากการผลิตทางการเกษตรแล้ว วิถีอาหารดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปและบริโภคอาหาร ก็สะท้อนภูมิปัญญาชุมชนในการสร้างความมั่นคงทางอาหารเช่นกัน

วิถีถนอมอาหารสมัยใหม่บางอย่างถูกคิดค้นโดยบรรพชน และเรายังคงใช้กันมาจนถึงทุกวันนี้ เช่น การรมควัน การตากแห้ง และการหมักดอง

เทคนิคเหล่านี้พัฒนาขึ้นตามสภาพอากาศ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ส่วนผสม และทรัพยากรอาหารเฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม ช่วยป้องกันอาหารเน่าเสียและยืดอายุการบริโภค เพื่อให้มีอาหารและสารอาหารเพียงพอในช่วงฤดูกาลที่ยากลำบากและขาดแคลนอาหาร

ทักษะดั้งเดิมเรื่องการถนอม แปรรูป ปรง และจัดจำหน่ายอาหาร จึงเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สำคัญมาก ที่ยังคงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมอาหารต่างๆ และหล่อหลอมอัตลักษณ์ของชุมชนเอาไว้

กิมจิและคิมจัง (เกาหลี)

กิมจิเป็นหนึ่งในอาหารถนอมที่มีชื่อเสียงในโลก ส่วน “คิมจัง” คือกระบวนการดั้งเดิมในการเตรียม ถนอม และแบ่งปันกิมจิในหมู่ชุมชนเกาหลี ที่สืบทอดมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 13

การทำและแบ่งปันกิมจิ อาหารหมักรสเผ็ดของเกาหลี แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของชาวเกาหลีในการใช้ผลผลิตท้องถิ่นและเทคนิคถนอมอาหาร ผสมผสานกับจิตวิญญาณความเป็นชุมชน

ภาพที่ 42 สมาชิกในครอบครัวสามรุ่นกำลังทำคิมจัง (Kimjang)

ในบ้านแบบทันสมัยในเมืองใหญ่ สาธารณรัฐเกาหลี

ที่มา: Cultural Heritage Administration, Republic of Korea, 2013

ในปี 2013 การทำคิมจังและแบ่งปันกิมจิในเกาหลีใต้ ได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของ UNESCO

ตัวอย่างอื่นๆ

นอกจากคิมจังแล้ว ยังมี ICH อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น พิธีกรรม Mibu no Hana Taue การปลูกข้าวในญี่ปุ่น และแนวปฏิบัติการปลูกองุ่นแบบดั้งเดิมของชุมชนในอิตาลี

ภาพที่ 43 มิบู โนะ ฮานะ ทาอุเอะ (Mibu no Hana Taue) คือ
พิธีกรรมทางการเกษตรของญี่ปุ่น จังหวัดฮิโรชิมะ
ที่มา: UNESCO Intangible Cultural Heritage

ความท้าทายที่วิถีอาหารดั้งเดิมกำลังเผชิญ

ประเพณีที่มีชีวิตของวิถีอาหารเหล่านี้กำลังเผชิญความท้าทายหลายด้าน วิถีอาหารดั้งเดิมถูกท้าทายและค่อยๆ ถูกแทนที่ด้วยสินค้าที่ผลิตผ่านการเกษตรเชิงเดี่ยว เกษตรพันธสัญญา และกระบวนการอุตสาหกรรม

อาหารดั้งเดิมหลายอย่างในปัจจุบันถูกผลิตด้วยเครื่องจักร ใช้ส่วนผสมที่นำเข้าจากทั่วโลก แทนสายพันธุ์ดั้งเดิม ห่วงโซ่การผลิตแปรรูป และจัดจำหน่าย กำลังตัดขาดจากสถานที่และชุมชนที่อาหารนั้นถือกำเนิดขึ้น

ห่วงโซ่อุปทานระดับโลกยังสร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมและสังคม เช่น รอยเท้าคาร์บอน (carbon footprint) ที่เพิ่มขึ้น การปล่อยก๊าซเรือนกระจก และการค้าที่ไม่เป็นธรรม

แนวทางการสงวนรักษา

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สนับสนุนให้รัฐภาคีสร้างความตระหนักแก่ชุมชนถึงความสำคัญของมรดกของตน ผ่านมาตรการสงวนรักษาต่างๆ

สำหรับมรดกภูมิปัญญาด้านอาหาร มาตรการเหล่านี้อาจรวมถึง ความรู้ในการขยายพันธุ์ สายพันธุ์มรดก การถ่ายทอดความทรงจำและเรื่องราวของอาหารดั้งเดิม และความหมายที่อาหารนั้นมีต่อชุมชน

รูปแบบการคุ้มครองทางกฎหมายที่เหมาะสม เช่น ลิขสิทธิ์พืชพันธุ์ทางปัญญา สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ และระบบรับรองคุณภาพ เช่น ฉลาก Traditional Specialty Guaranteed ภายใต้แผนคุณภาพของคณะกรรมการการยุโรป ก็เป็นหนึ่งในหลายวิธีที่ช่วยสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาได้

อย่างไรก็ตาม เราต้องระวังความเสี่ยงจากการทำให้มรดกกลายเป็นสินค้า หรือถูกยกระดับจนหยาบเกินไปจริง ในระหว่างกระบวนการสงวนรักษา

บทสรุปและสิ่งที่แต่ละฝ่ายทำได้

เพื่อสงวนรักษาประเพณีการเกษตรและวิถีอาหารเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ละคนสามารถมีส่วนร่วมผ่านทางเลือกด้านอาหารของตนเอง และเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ต่างๆ ได้

สำหรับหน่วยงานท้องถิ่น สามารถมีส่วนร่วมได้ผ่านการทบทวนนโยบาย ลดช่องว่างระหว่างชนบทกับเมือง และส่งเสริมการไหลเวียนของทรัพยากรระหว่างสองพื้นที่นี้ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ควรสังเกตด้วยว่า อิทธิพลของการเกษตรไม่ได้จำกัดอยู่แค่เรื่องอาหารเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงใกล้ชิดกับเรื่องอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับอาหาร เช่น สิ่งทอ กระดาษ การผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพ และอุตสาหกรรมอื่นๆ อีกมากมาย

การสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาด้านการเกษตรและวิถีอาหารที่เกี่ยวข้อง จึงมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนความยั่งยืนของการเกษตร ระบบอาหาร และอุตสาหกรรมอื่นๆ ในหลายระดับ

ด้วยการส่งเสริมความต่อเนื่องของการเกษตรและมรดกภูมิปัญญาด้านอาหารนี้ เราสามารถสนับสนุนแนวปฏิบัติการอนุรักษ์แบบวงจร ที่ตั้งอยู่บนการผลิต การบริโภค และเครือข่าย จัดจำหน่ายที่ยั่งยืนและมีความรับผิดชอบ

ในขณะที่เรายังคงค้นหานวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อรับมือกับความท้าทายในปัจจุบัน ประเพณี การเกษตรและวิถีอาหารแบบดั้งเดิม ไม่เพียงเป็นสิ่งที่คนรุ่นก่อนเคยใช้ชีวิตอยู่กับมันเท่านั้น แต่ยังเป็นแรงบันดาลใจและทางออกอันมีค่า ที่แม้จะเก่าแก่แต่ก็ใช้ได้จริง สำหรับพวกเราทุกคนในการรับมือกับความมั่นคงทางอาหารและความท้าทายด้านความยั่งยืนในปัจจุบัน

ส่วนที่ 5.5 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ข้อความนี้จริงหรือเท็จ: “กิจกรรมการอนุรักษ์ ICH ที่เกี่ยวข้องกับอาหารสามารถมีส่วนช่วยการพัฒนาที่ยั่งยืนได้”

คำตอบที่ถูกต้อง จริง

คำอธิบาย วิถีอาหารดั้งเดิมมีรากฐานมาจากการเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องความเหมาะสมกับระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ ความเฉพาะตัวของท้องถิ่น ความยั่งยืน และความเป็นธรรมทางสังคม อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำถามที่ 2 วิถีอาหารดั้งเดิมได้รับผลกระทบอย่างมากจากระบบอาหารโลกาภิวัตน์ จริงหรือไม่?

คำตอบที่ถูกต้อง จริง

คำอธิบาย วิถีอาหารดั้งเดิมเผชิญความท้าทายจากห่วงโซ่อุปทานระดับโลก ที่เต็มไปด้วยสินค้าจากการเกษตรเข้มข้นและกระบวนการอุตสาหกรรม ทำให้ส่วนผสมและทักษะการปรุงอาหารบางอย่างสืบทอดต่อได้ยากขึ้น ความเสี่ยงที่จะสูญหายไปจึงเป็นเรื่องที่ไม่ควรมองข้าม

ส่วนที่ 5.5 บทอ่านประจำหน่วย

Koohafkan, P., & Altieri, M. (2016). *Forgotten Agricultural Heritage: Reconnecting food systems and sustainable development*. Florence: Taylor and Francis Group. บทที่ “Back to the roots, traditional agriculture and agroecology” หน้า 5-8.

บทที่ 1

อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของการเกษตร

วิวัฒนาการและบทบาทของการเกษตรแบบดั้งเดิม

ตลอดประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ของมนุษยชาติ ผู้คนดำรงชีวิตแบบนักล่าสัตว์และเก็บของป่า พึ่งพาธรรมชาติโดยตรงเพื่อหาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ระหว่างเดินทางผ่านป่า พวกเขาค่อยๆ เรียนรู้การปลูกพืชพื้นฐาน และวิวัฒนาการที่ละชั้นจากการเพาะปลูกแบบเคลื่อนที่ไปสู่การเกษตรแบบตั้งถิ่นฐาน ในช่วงเวลานี้เองที่ระบบฟาร์มที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรได้ถือกำเนิดขึ้นภายในระบบนิเวศธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าทุ่งหญ้า หรือพื้นที่ชุ่มน้ำ

สังคมดั้งเดิมที่ทำการเพาะปลูกแบบเคลื่อนที่ ที่รู้จักในชื่อต่างๆ เช่น เผาป่าหมุนเวียน (slash and burn) สวิตเดน (swidden-การถางโค่นและเผาป่าในพื้นที่ขนาดเล็กเพื่อเตรียมดินสำหรับเพาะปลูกพืชผลในระยะสั้น) รวมถึงระบบตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมรูปแบบต่างๆ ได้พัฒนาขึ้นทั่วโลกและยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ระบบเหล่านี้ผูกพันแน่นกับธรรมชาติและทรัพยากรท้องถิ่น ความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ช่วยหล่อเลี้ยงการดำรงชีพพื้นฐานของสังคมดั้งเดิมเหล่านี้ และเมื่อพวกเขาพึ่งพาทั้งความหลากหลายทางชีวภาพตามธรรมชาติและที่มนุษย์จัดการ พวกเขาจึงพัฒนาวัฒนธรรมการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพขึ้นมาด้วยเช่นกัน

ภาพเด็กๆชาวฮานี (Hani) จากอำเภอหยวนหยาง มณฑลยูนนาน
ซึ่งชาวฮานีถือเป็นหนึ่งใน 55 กลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับการรับรองในประเทศจีน
เครดิตภาพ: Mary Jane Ramos dela Cruz

กำเนิดอารยธรรมการเกษตร

อารยธรรมการเกษตรยุคแรกถือกำเนิดจากชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมั่นคง ซึ่งต่อมากลายเป็นรากฐานของรัฐ ประเทศ และจักรวรรดิต่างๆ แม้มนุษย์สมัยใหม่จะมีอยู่บนโลกมากกว่า 150,000 ปีแล้ว แต่อารยธรรมในความหมายที่แท้จริงเพิ่งเริ่มขึ้นเมื่อไม่กี่พันปีก่อน นับตั้งแต่การค้นพบการเกษตรเมื่อราว 7,000-10,000 ปีก่อน เหตุการณ์นี้เรียกว่า “การปฏิวัติยุคหินใหม่” ซึ่งเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกไปอย่างสิ้นเชิง การเกษตรคือปัจจัยเดียวที่ทำให้มนุษย์ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนถาวรได้ ตามหลักฐานทางโบราณคดี เมื่อการเพาะปลูกพัฒนาขึ้นในเมโสโปเตเมียราว 6,500 ปีก่อนคริสต์ศักราช ผู้คนก็ไม่ต้องเร่ร่อนหาอาหารหรือต้อนสัตว์อีกต่อไป

อารยธรรมการเกษตรที่เก่าแก่ที่สุดเกิดขึ้นในตะวันออกกลาง มีศูนย์กลางอยู่ที่เมโสโปเตเมีย เอธิโอเปีย แอฟริกาใต้ ทะเลทรายซาฮารา จีน อเมริกากลาง รวมทั้งที่ราบสูงและที่ราบลุ่มของอเมริกาใต้ แต่ละภูมิภาคมีลักษณะทางนิเวศวิทยาเฉพาะตัว มีพืชและสัตว์ที่เพาะเลี้ยงต่างกันไป ผู้คนในแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมและความเชื่อผูกพันแน่นแฟ้นกับพืชหลักที่ตนปลูก ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบได้ทั่วโลก

ภาพศูนย์กลางความหลากหลายทางชีวภาพ (Vavilov centres) ของต้นกำเนิดพืชสำหรับเพาะปลูก
ที่มา Redwoodseed, en-wiki: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vavilov-center.jpg>

การพัฒนาการเกษตรในแต่ละภูมิภาคขึ้นอยู่กับความแตกต่างของสภาพภูมิอากาศ วัฒนธรรม และเทคโนโลยี แต่ทุกอารยธรรมต่างให้ความสำคัญของความหลากหลาย การปรับตัว ความต่อเนื่อง และความยืดหยุ่น พร้อมรักษาคูณค่าหลักของตนไว้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงต่างๆ กระบวนการนี้ยังดำเนินต่อไปแม้ในยุคดิจิทัลและโลกไร้พรมแดนในปัจจุบัน

การตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำและการชลประทาน

อารยธรรมการเกษตรยุคแรกมักเจริญขึ้นริมแม่น้ำ เพราะการเกษตรต้องอาศัยแหล่งน้ำเป็นหลัก ผู้คนเริ่มสร้างชุมชนถาวรในหุบเขาอุดมสมบูรณ์และเรียนรู้การชลประทาน ระบบจัดการน้ำที่ซับซ้อนบางระบบยังคงใช้อยู่จนทุกวันนี้ เป็นประจักษ์พยานถึงภูมิปัญญาการเกษตรในพื้นที่แห้งแล้ง เช่น ระบบชลประทานใต้ดิน คานาต(Qanat) ในอิหร่าน โอเอซิสในตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือ หรือสวนผลไม้ในเอเชียกลางและเอเชียตะวันออก

ศูนย์กลางแหล่งกำเนิดพืชตามแนวคิดของวาวิลอฟ (Vavilov)

วาวิลอฟ ให้ข้อเสนอว่าพืชต่าง ๆ ไม่ได้ถูกนำมาปลูกแบบสุ่ม แต่เริ่มต้นในภูมิภาคเฉพาะที่เรียกว่า “ศูนย์กลางแหล่งกำเนิด” ซึ่งยังคงเป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพขนาดใหญ่มาจนถึงปัจจุบัน ศูนย์เหล่านี้เป็นพื้นที่ที่พบพืชป่าซึ่งเป็นญาติของพืชที่มนุษย์นำมาเพาะปลูกจนกลายเป็นพันธุ์บ้าน อยู่มากเป็นพิเศษ

ตัวอย่างการแพร่กระจายของพืชหลักในแต่ละภูมิภาค

ข้าวสาลี-ข้าวบาร์เลย์ อารยธรรมยุคแรกสุดพึ่งพาพืชกลุ่มนี้ ควบคู่กับถั่วเลนทิล ถั่วชิกพี และพืชหัวต่าง ๆ แพร่กระจายไปทางตะวันตกรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ขึ้นเหนือถึงยุโรปตะวันตก และสแกนดิเนเวีย และแพร่ไปทางตะวันออกถึงเอธิโอเปียและอินเดีย ในอินเดียปลูกทั้งบนที่สูงและที่ราบต่ำในฤดูหนาว เสริมกับข้าว ข้าวฟ่าง และข้าวเมลิตเล็กในฤดูร้อน จีนและญี่ปุ่นยังคงเป็นข้าวสาลีและข้าวบาร์เลย์ ส่วนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ธัญพืชหลักของดินแดนแถบนี้คือข้าวเหนียวและข้าวเจ้า

แอฟริกาใต้ทะเลทรายซาฮารา การเกษตรวิวัฒนาการขึ้นอย่างอิสระจากศูนย์กลางตะวันออกกลาง จึงไม่มีศูนย์กลางชัดเจน ครอบคลุมตั้งแต่มหาสมุทรแอตแลนติกถึงมหาสมุทรอินเดีย พืชสำคัญ ได้แก่ ข้าวฟ่าง ข้าวเมลิตเล็กไข่มุก(pearl millet) ถั่วคาวพี(cow-pea) และข้าวแอฟริกัน ส่วนเอธิโอเปียมีศูนย์กลางชัดเจนของตัวเอง มีพืชเฉพาะถิ่น เช่น เทฟ(tef) เมล็ดนูก(noog) และเอ็นเซเต (ensete)

จีน อารยธรรมการเกษตรพัฒนาขึ้นทางตอนเหนือราว 8,500 ปีก่อนคริสต์ศักราช บนพื้นที่ชายฝั่งริมแม่น้ำเหลือง พืชหลักคือข้าวเมลิตเล็กชนิดต่าง ๆ ส่วนการเกษตรแบบข้าวพัฒนาขึ้นในที่ราบต่ำ มีศูนย์กลางที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำแยงซี ก่อนแพร่ไปทั่วจีนตะวันออก อินเดีย และอินโดนีเซีย

โลกใหม่ การเกษตรแบบข้าวโพดวิวัฒนาการในเม็กซิโกตอนใต้ แพร่ไปถึงแคนาดาและอเมริกาใต้ ส่วนพื้นที่สูงของอเมริกาใต้พัฒนาการเกษตรแบบพืชหัว โดยเฉพาะมันฝรั่ง ซึ่งต่อมาแพร่ไปทั่วโลก ส่วนพื้นที่ราบต่ำ ลุ่มน้ำอเมซอนแหล่งแบ่งสำคัญที่เหมาะสมกับอากาศร้อนชื้นคือมันสำปะหลัง

ความเคารพต่อธรรมชาติคือรากฐานของการอนุรักษ์

ไม่ว่าจะเป็นนักล่าสัตว์-เก็บของป่าหรือเกษตรกรตั้งถิ่นฐาน กลุ่มวัฒนธรรม-นิเวศเหล่านี้มักมองธรรมชาติด้วยความเคารพและเลื่อมใส ความเคารพต่อธรรมชาติในฐานะสิ่งมีชีวิตที่มีคุณค่าทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้นี่เอง คือรากฐานของการอนุรักษ์เชิงพลวัต ในระบบเกษตรดั้งเดิม ซึ่งแยกไม่ออกจากภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมรอบข้าง

ระบบเกษตรดั้งเดิมจึงเป็นรากฐานสำคัญของการเกษตรในอนาคตและการพัฒนาชนบทอย่างยั่งยืน ทั้งในฐานะแหล่งดำรงชีพ ระบบอาหารท้องถิ่นที่หลากหลาย แหล่งจ้างงาน การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และผู้ให้บริการระบบนิเวศ แม้ระบบเหล่านี้จะไม่ได้รับการยอมรับจากวงการวิทยาศาสตร์เสมอไป แต่ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจากรบรพชนอาจเป็นพื้นฐานสำหรับนวัตกรรมทางการเกษตรทั้งปัจจุบันและอนาคต

(Ramakrishnan et al., 1998)

ภาพเกษตรกรหญิงชาวเกชัว (Quechua) กับสินค้านำเข้าพันธุ์ต่างๆ ของเธอ ซึ่งสินค้านี้เป็นพืชเมล็ดธัญพืชดั้งเดิมที่ปราศจากกลูเตน มีไขมันต่ำ โปรตีนสูง และอุดมไปด้วยไฟเบอร์ (กากใยอาหาร) จากภูมิภาคแอนดิส

เครดิตภาพ: Alipio Canahua

กลับสู่รากเหง้าของการเกษตรแบบดั้งเดิมและเกษตรนิเวศวิทยา (Agroecology)

จุดเริ่มต้นของระบบการเกษตรใหม่ คือระบบเดิมที่เกษตรกรพัฒนาและสืบทอดกันมาหลายศตวรรษ ระบบฟาร์มที่ซับซ้อนเหล่านี้ปรับตัวเข้ากับสภาพท้องถิ่นได้ดี ช่วยให้เกษตรกรรายย่อยจัดการสภาพแวดล้อมที่ยากลำบากได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ต้องพึ่งเครื่องจักร ปุ๋ยเคมี หรือสารกำจัดศัตรูพืช

สมัยใหม่ แม้ระบบเหล่านี้จะเสื่อมสลายไปในหลายพื้นที่ แต่คงมีพื้นที่เกษตรอีกหลายล้านเฮกตาร์ที่ยังใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมอยู่ เช่น ไร่ยกสูง นาขั้นบันได (terraces) การปลูกพืชหลายชนิดในที่เดียวกัน (polycultures) และระบบวนเกษตร (agroforestry) ล้วนพิสูจน์ความคิดสร้างสรรค์ของเกษตรกรดั้งเดิม เพราะส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพ โดยไม่ต้องพึ่งสารเคมี และให้ผลผลิตตลอดปี

ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 โครงการเกษตรนิเวศวิทยานับร้อยโครงการที่ขับเคลื่อนโดยองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรเกษตรกรทั่วโลก ได้พิสูจน์ว่าการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ช่วยยกระดับผลผลิตและความยั่งยืนของฟาร์มขนาดเล็กได้จริง พร้อมทั้งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ “อธิปไตยทางอาหาร” (food sovereignty) ของชุมชน ซึ่งหมายถึงสิทธิของเกษตรกรในการเข้าถึงที่ดิน เมล็ดพันธุ์ และน้ำ ควบคู่กับความเป็นอิสระในระดับท้องถิ่น

รูปแบบการเกษตรที่โลกต้องการในอนาคต

การทำฟาร์มที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ มีความหลากหลายทางชีวภาพ ยึดโยงกับท้องถิ่น ยั่งยืน และเป็นธรรมทางสังคม ซึ่งต้องมีรากฐานจากหลักนิเวศวิทยาของการเกษตรขนาดเล็กแบบดั้งเดิม ที่เลี้ยงดูคนส่วนใหญ่ของโลกมาหลายศตวรรษ ความยั่งยืนในอนาคตยังขึ้นอยู่กับว่าคนรุ่นใหม่ยังอยากทำงานบนผืนดินหรือไม่ ดังนั้นการทำฟาร์มต้องสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีและน่าดึงดูดสำหรับคนรุ่นต่อไปด้วย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงว่า การเกษตรขนาดเล็กที่ได้รับการสนับสนุนทางนโยบาย และการลงทุนที่เหมาะสม สามารถช่วยเรื่องความมั่นคงทางอาหาร การเติบโตทางเศรษฐกิจ การสร้างงาน การลดความยากจน และการลดความเหลื่อมล้ำได้ พร้อมทั้งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและมรดกทางวัฒนธรรมไปพร้อมกัน

การเกษตรขนาดเล็กช่วยความมั่นคงทางอาหารทั้งทางตรง เช่น การผลิตและบริโภคเองในครัวเรือน และทางอ้อม เช่น การจัดหาอาหารหลักสู่ตลาดในประเทศอย่างยืดหยุ่น และทำหน้าที่เป็นเครือข่ายความปลอดภัยทางสังคมในหลายประเทศ

ความหลากหลายทางชีวภาพกับโภชนาการ

แม้ว่าการเสริมสารอาหาร (fortification) จะถูกส่งเสริมอย่างกว้างขวางว่าเป็นทางแก้ปัญหาการขาดสารอาหารจุลภาค (micronutrient deficiencies) ที่มีประสิทธิภาพที่สุด แต่เราไม่ควรลืมว่า ธรรมชาติและการเกษตรดั้งเดิมส่งมอบความหลากหลายของอาหารแบบไม่มีขีดจำกัด ซึ่งกำลังถูกมองข้ามและเสี่ยงสูญหายไปจากระบบผลิตอาหารอุตสาหกรรม

การผสมผสานพืชและสัตว์หลากหลายชนิดในระบบเกษตรดั้งเดิม ช่วยใช้ประโยชน์จากบทบาทหน้าที่ทางนิเวศ (ecological niches) ได้ดีขึ้น เพิ่มสารอาหารที่หาได้ในท้องถิ่น และช่วยเพิ่มรายได้ครัวเรือนเพื่อซื้ออาหารหลากหลายจากตลาดได้ด้วย

สายพันธุ์พื้นเมืองที่พบในสวนของครอบครัวและเกษตรดั้งเดิม มีความสำคัญต่อสุขภาพอย่างมาก การเลือกสายพันธุ์อาจเป็นตัวกำหนดว่าคนจะขาดสารอาหารจุลภาคหรือไม่

ความท้าทายของการเกษตรในอนาคต

การหาทางเลือกที่ได้ประโยชน์ทุกฝ่าย ระหว่างการเพิ่มผลผลิตเพื่อรองรับประชากรที่เพิ่มขึ้น กับการลดผลเสียของการผลิตเชิงพาณิชย์และรักษาระบบนิเวศไว้ ระบบที่ดีที่สุดคือระบบที่สร้างประโยชน์ทั้งส่วนบุคคลและสาธารณะไปพร้อมกัน โดยชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อหาจุดสมดุลระหว่างการผลิตกับการปกป้องสิ่งแวดล้อม

นักวิทยาศาสตร์ยอมรับมากขึ้นว่า ระบบเกษตรดั้งเดิมสามารถช่วยแก้วิกฤตต่าง ๆ ของโลกปัจจุบันได้ เปรียบเสมือนประกาศของการพัฒนาที่ยั่งยืนในยุคที่โลกเผชิญความวุ่นวายทั้งด้านการเงิน พลังงาน และสภาพภูมิอากาศ

ในทศวรรษที่สองของศตวรรษที่ 21 เราเห็นเกษตรกรรายย่อยหลายล้านคนทั่วโลกยังคงทำเกษตรที่หลากหลายและอนุรักษ์ทรัพยากรอยู่ การที่แนวปฏิบัติโบราณเหล่านี้ยังคงอยู่ได้ท่ามกลางแรงกดดันของเศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นประจักษ์พยานถึงความยืดหยุ่นอันน่าทึ่งของระบบเกษตรดั้งเดิม และมีส่วนสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารทุกระดับ

ด้วยการทำงานร่วมกับธรรมชาติ สังคมดั้งเดิมได้สะสมและอนุรักษ์ความรู้ในเวทวิทยาแบบดั้งเดิม อันล้ำค่า มอบมิติความศักดิ์สิทธิ์ให้กับความหลากหลายทางชีวภาพในทุกระดับ ทั้งพันธุกรรม สายพันธุ์ ระบบนิเวศ และภูมิทัศน์ การเชื่อมโยงระหว่างมิติที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้นี้เอง ที่ทำให้พวกเขาใกล้ชิดกับธรรมชาติ และกำลังกลายเป็นมิติสำคัญยิ่งขึ้นจากมุมมองการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในปัจจุบัน

บทสรุปและความท้าทายที่ต้องคิดต่อ

เพื่อให้ระบบเกษตรดั้งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของทางออกได้จริง เราต้องเข้าใจสาเหตุของความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม และปัจจัยที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพทางการเกษตรอย่างยั่งยืน สิ่งที่สำคัญเป็นคือนวัตกรรมทางเกษตรนิเวศวิทยาอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับการถ่ายทอดความรู้ข้ามรุ่นอย่างรอบคอบ

คำถามสำคัญที่ต้องคิดต่อ คือ

1. จะหลีกเลี่ยงการทำให้เกษตรดั้งเดิมกลายเป็นเพียงของเก่าในพิพิธภัณฑ์ ได้อย่างไร
2. จะรักษาแก่นของระบบดั้งเดิมไว้ พร้อมทั้งเสริมความมีชีวิตชีวาและความสามารถอยู่รอดได้อย่างไร
3. จะทำให้ทั้งความต้องการของคนท้องถิ่นและเป้าหมายระดับชาติบรรลุไปพร้อมกันได้หรือไม่ ผ่านการพัฒนาเทคนิค แรงจูงใจ และโอกาสในการดำรงชีพที่ดีขึ้นสำหรับชุมชนชนบท

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

1. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2015). Accenting the 'Culture' in Agriculture.
2. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2011). Payments for Ecosystem Services and Food Security.
3. Success story of promoting traditional foods and safeguarding traditional foodways in Kenya. Selected in 2021 for inclusion in the Register of Good Safeguarding Practices of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.
4. Swiderska, K., & Ryan, P. (2020, October 23). Indigenous Peoples' food systems hold the key to feeding humanity. International Institute for Environment and Development.

ส่วนที่ 5.5 กิจกรรมได้รื่องอาหารจานโปรดจากท้องถิ่น

ให้คิดถึงมืออาหารจานโปรดจากท้องถิ่นของคุณ และพิจารณาประเด็นต่อไปนี้

ความหมาย อาหารจานนี้มีความหมายต่อตัวคุณ ครอบครัว หรือชุมชนอย่างไร?

ที่มาของวัตถุดิบ วัตถุดิบแต่ละอย่างมาจากที่ไหน มีถิ่นที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ และถิ่นที่ผลิตในประเทศของคุณเอง?

วิธีผลิตวัตถุดิบ วัตถุดิบเหล่านี้ผลิตขึ้นอย่างไร เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมหรือมีความรับผิดชอบต่อสังคมหรือไม่ ใครบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการผลิต?

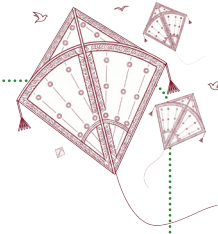
วิธีการปรุง ปรุงอาหารจานนี้อย่างไร ใช้วิธีสมัยใหม่หรือแบบดั้งเดิม เป็นสูตรที่สืบทอดในครอบครัวหรือไม่ ใครเป็นคนทำ?

โอกาสที่รับประทาน คุณกินอาหารนี้ที่ไหนและเมื่อไหร่ กินได้ตลอดปี หรือผูกพันกับช่วงเวลาเฉพาะ?

คิดว่าเป็น ICH หรือไม่ คุณมองว่าอาหารจานนี้เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของคุณหรือไม่?

แนวคำตอบ

อาหารจานโปรดจากท้องถิ่น: ลาบหมาน้อย อาหารพื้นบ้านอีสาน

ความหมายต่อตัวเอง ครอบครัว และชุมชน

ลาบหมาน้อยเป็นอาหารพื้นบ้านชื่อแปลกของชาวอีสาน ที่ “หมาน้อย” ในชื่อไม่ใช่ลูกสุนัข แต่เป็นพืชตระกูลหนึ่งทีนอกจากจะนำมารับประทานเป็นอาหารแล้ว ยังแฝงด้วยสรรพคุณในการเป็นยารักษาโรคอื่นในอีกด้วย อาหารจานนี้สะท้อนถึงภูมิปัญญาของชาวอีสานในการหาและใช้ประโยชน์จากพืชในธรรมชาติรอบตัว เป็นมากกว่าอาหาร แต่คือสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า และความรู้ที่สืบทอดกันมาในชุมชน

แหล่งที่มาและวัตถุดิบ

เครือหมาน้อย หรือกรงเขมา เป็นพืชท้องถิ่นภาคอีสาน (และอาจมีทางเหนือบางส่วน) ที่พี่น้องอีสานรู้จักกันดี ปัจจุบันเริ่มมีการปลูกขายกัน วัตถุดิบหลักทั้งหมดเป็นของไทยและท้องถิ่น ได้แก่ ใบหมาน้อย ปลาน้ำจืด (ปลาช่อน ปลาหมอ หรือปลาดุก) ตะไคร้ มะเขือขื่น ข้าวคั่ว ต้นหอม ผักชี น้ำปลาร้า และพริก ไม่มีวัตถุดิบนำเข้าจากต่างประเทศ ทุกอย่างมาจากธรรมชาติท้องถิ่น

ภาพที่ 44 ไม้เถาเลื้อย ในวงศ์ MENISPERMACEAE
ชื่ออื่น กรงเขมา หมอน้อย ก้นปัด พระพาย เปล้าเลือดสีฟัน
ที่มา: สวีสอง www.komchadluek.net

วิธีการผลิตวัตถุดิบ

ต้นหมาน้อยที่ตีปลูกเอง ปลอดสารพิษแน่นอน เครือหมาน้อยเป็นพืชที่มีสรรพคุณฤทธิ์เย็นคลายร้อน การผลิตวัตถุดิบเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมสูง เพราะใช้พืชที่ขึ้นตามธรรมชาติหรือปลูกในสวนบ้าน ไม่ต้องพึ่งสารเคมี ผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตคือสมาชิกในชุมชนและครอบครัวที่รู้จักพืชพรรณท้องถิ่น

วิธีการปรุง

วิธีทำลาบหมาน้อยตามภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นในภาคอีสาน เริ่มจากการเลือกใบหมาน้อยที่แก่เต็มที่ประมาณ 15-20 ใบ ล้างให้สะอาด คั้นหรือขยี้กับน้ำสะอาด น้ำคั้นจะมีลักษณะเป็นเมือกข้น กรองเอากากใบออก จากนั้นนำป่นปลามาเทรวมกับน้ำคั้นใบหมาน้อย คนให้เข้ากัน ใส่หัวหอม สะระแหน่ มะเขือขื่น ถั่วฝักยาวซอย ข้าวคั่ว พริกป่น และปรุงรสตามต้องการ เป็นการปรุงแบบดั้งเดิมที่ไม่ใช้ความร้อน สูตรสืบทอดมาในชุมชน ผู้ปรุงมักเป็นผู้หญิงในครอบครัว หรือผู้รู้จักสมุนไพรในชุมชน

ภาพที่ 45 ลาบหมาน้อย เมนูอีสานเชื้อสายสุตแซบแห่งอีสาน
ที่มา: Food Story by ศรีวิการ์ สันติสุข

ช่วงเวลาและสถานที่รับประทาน

ลาบหมาน้อยที่ปรุงแล้วถ้าตั้งทิ้งไว้สักพักจะจับตัวเป็นวุ้น ชาวอีสานเรียกว่า “เป็นตัว” จะรับประทานอร่อย มีสรรพคุณช่วยคลายร้อน จึงเหมาะรับประทานในฤดูร้อน อาหารจานนี้หากินได้ยากขึ้นในปัจจุบัน มักรับประทานในงานชุมชน งานบุญ หรือที่บ้านของผู้รู้จักพืชชนิดนี้ในภาคอีสาน ไม่ใช่อาหารที่หาได้ทั่วไปในร้านอาหาร

ลาบหมาน้อยในฐานะ ICH

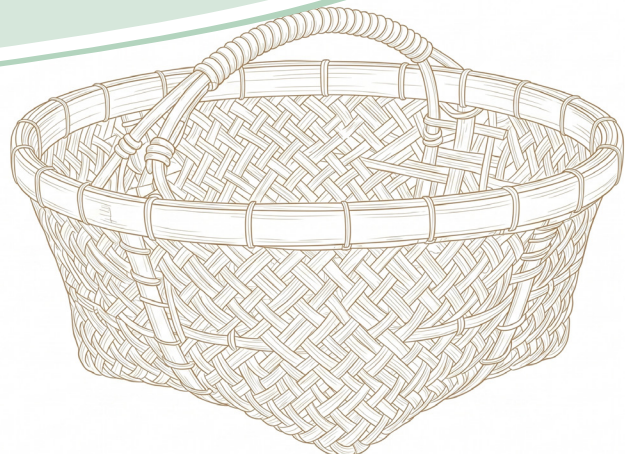
ลาบหมาน้อยเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของภาคอีสานอย่างชัดเจน ด้วยเหตุผลหลายประการ ได้แก่ เป็นความรู้และทักษะที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในชุมชน สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีมิติทั้งอาหาร ยา และพิธีกรรม ชีวิตประจำวันรวมอยู่ในเดียวกัน เป็นอาหารป่าหายากที่นับเป็นมรดกของชุมชน และปัจจุบันเริ่มสูญหายไปเพราะคนรุ่นใหม่ไม่รู้จักพืชชนิดนี้อีกต่อไป การบันทึกและถ่ายทอดภูมิปัญญานี้จึงเป็นส่วนสำคัญของการสงวนรักษา ICH ตามหลักอนุสัญญา UNESCO 2003

“เราอยู่ในช่วงเวลาที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ไม่เคยมียุคสมัยใดที่เราตระหนักถึงสิ่งที่กำลังทำกับโลกใบนี้ได้เช่นนี้ และไม่เคยมียุคสมัยใดที่เรามีพลังพอที่จะเปลี่ยนแปลงมันได้เช่นกัน เราทุกคนล้วนมีความรับผิดชอบที่จะดูแลโลกสีน้ำเงินใบนี้ อนาคตของมนุษยชาติ และสรรพชีวิตทั้งหมดบนโลก บัดนี้อยู่ในมือของพวกเราแล้ว”

— David Attenborough —

นักธรรมชาติวิทยา นักสร้างสารคดีชาวอังกฤษ
และทูตสันถวไมตรีของ UN

โมดูลที่ 6

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เพื่อการปรับตัว ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม และการสร้างสันติภาพ

หน่วยที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และ การรับมือภัยพิบัติ

วิทยากร: ราहुล โกสวามิ (Rahul Goswami) ผู้ประสานงานเครือข่ายระดับโลกของ UNESCO
เพื่อการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ชุมชนมรดกที่มีชีวิต มักเป็นกลุ่มแรกๆ เผชิญกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยตรง และมีความเสี่ยงสูงต่อการประสบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ (natural disasters)

ผมชื่อ ราहुล โกสวามิ ผู้ประสานงานอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ปี 2003 ของ UNESCO ในภูมิภาคเอเชีย ในบทนี้เราจะเรียนรู้เรื่องการสงวนรักษาแบบองค์รวม (holistic safeguarding) ช่วยให้ชุมชนเตรียมพร้อมรับมือและฟื้นตัวจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติได้

สาระสำคัญของบทนี้ คือ ในยุคที่ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติเกิดขึ้นบ่อยขึ้น มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ไม่ได้เป็นเพียงมรดกวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นองค์ความรู้ที่ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

ผลกระทบจากภัยพิบัติ

สำนักงานสหประชาชาติเพื่อการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ (UNDRR) รายงานว่า ในช่วงปี 2000–2019 เกิดภัยพิบัติครั้งใหญ่ทั้งหมด 7,348 ครั้ง มีผู้เสียชีวิตราว 1.23 ล้านคน หรือเฉลี่ยปีละ 60,000 คน และส่งผลกระทบต่อประชากรเกือบ 4.2 พันล้านคน ซึ่งคิดเป็นมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรโลก

หากพิจารณาเฉพาะปี 2019 เพียงปีเดียว สำนักงานสหประชาชาติเพื่อการประสานงานด้านมนุษยธรรม (UNOCHA) บันทึกไว้ว่าเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติถึง 396 ครั้ง มีผู้เสียชีวิต

ชีวิตเกือบ 12,000 คน กระทบผู้คนถึง 95 ล้านคน และสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจรวมกว่า 103,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

ตัวเลขเหล่านี้น่าตกใจอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่อาจสะท้อนความเป็นจริงที่ชุมชนต่างๆ ต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน เมื่อพวกเขาต้องแบกรับทั้งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความเสี่ยงจากภัยพิบัติไปพร้อมกัน

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับการรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

เราจะเห็นได้ว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ICH) ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติสามารถช่วยรับมือกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติได้ โดยใช้พลังความสามัคคีทางสังคม (social cohesion) เมื่อกลุ่มคนและชุมชนร่วมมือกันสืบสาน ICH ของตนเอง พวกเขาที่กำลังสร้างความสามารถในการฟื้นตัวขึ้นมาจากภายในไปพร้อมกัน

ตัวอย่างที่ 1 ระบบฟอกการ (Foggaras) ในประเทศแอลจีเรีย

หนึ่งในองค์ประกอบที่ปรากฏในบัญชีรายชื่อของอนุสัญญา ICH คือความรู้และทักษะของนักขุดน้ำแห่งระบบฟอกการ (Foggara) ซึ่งเป็นระบบส่งน้ำผ่านช่องทางในแอลจีเรีย นักขุดน้ำเหล่านี้ทำหน้าที่คำนวณส่วนแบ่งน้ำและดูแลซ่อมแซมโครงสร้างการกระจายน้ำ พวกเขาจึงเป็นบุคคลสำคัญของชีวิตในทะเลทรายซาฮารา และความรู้ที่สั่งสมมาคือสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนไว้ได้ท่ามกลางสภาพอากาศอันโหดร้าย

ระบบทำนองเดียวกันนี้ไม่ว่าจะเป็นคานาต (qanat) กาเรซ (karez) หรือฟาلاج (falaj) ก็ยังคงใช้งานอยู่จริงในหลายพื้นที่ของเอเชียตะวันตกและแอฟริกาเหนือ และสำหรับผู้คนหลายล้านคนในพื้นที่แห้งแล้งเหล่านี้ ระบบเหล่านี้คือเส้นแบ่งบาง ๆ ระหว่างการอยู่รอดกับการล่มสลาย

หากความรู้เหล่านี้ไม่ได้รับการสงวนรักษาและนำมาใช้จริงในชีวิตประจำวัน สิ่งที่จะเกิดตามมาก็คือสิ่งที่ UNDRR นิยามไว้ว่าเป็น “ภัยพิบัติ” นั่นคือ การหยุดชะงักอย่างรุนแรงของระบบการทำงานในชุมชนหรือสังคมทุกระดับ ซึ่งมีสาเหตุมาจากเหตุการณ์ภัยอันตรายที่เข้าซ้ำเติมความเปราะบางเดิม จนส่งผลให้เกิดความสูญเสียอย่างกว้างขวาง ทั้งต่อชีวิตมนุษย์ ทรัพย์สิน เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

ตัวอย่างที่ 2 ที่ราบสูงกาโม ประเทศเอธิโอเปีย

สังคมที่ยังคงปกครองด้วยกฎหมายจารีตประเพณี (customary laws) แสดงให้เห็นความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้อย่างน่าทึ่ง ที่ราบสูงกาโม (Gamo Highlands) ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศเอธิโอเปียเป็นหนึ่งในพื้นที่ชนบทที่มีประชากรหนาแน่นที่สุดของแอฟริกา และมีประวัติการทำเกษตรกรรมมายาวนานกว่า 10,000 ปี

ภาพที่ 46 ความรู้และทักษะของพนักงานวัดน้ำแห่งระบบฟ็อกการา (Foggaras) หรือเจ้าหน้าที่จัดสรรน้ำ
แห่งภูมิภาคตัวต์และติดิเกลต์ (Touat and Tidikelt) ประเทศแอลจีเรีย

ที่มา: © Rachid, Bellil, 2016

การใช้ที่ดินบนที่ราบสูงแห่งนี้ถูกกำกับด้วยกฎหมายดั้งเดิมที่บังคับใช้อย่างเข้มงวด โดยมองว่าผู้คน ธรรมชาติ และภูมิทัศน์ล้วนเชื่อมโยงกันอย่างละเอียดอ่อน กฎหมายเหล่านี้รวมกันเป็นระบบจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของพืชผลไว้ได้ ดังนั้นในฤดูกาลที่ยากลำบาก หากพืชผลหลักเสียหาย พืชชนิดอื่นที่ปลูกไว้หลากหลายก็จะทำหน้าที่เป็นตาข่ายความปลอดภัยแทน ซึ่งเป็นสิ่งที่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว (monoculture) ไม่มีทางให้ได้เลย

เมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้นจริง: กรอบเซนไดและบทเรียนจากแม่น้ำสุนทรบัน(Sundarbans)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ชุมชนที่มีระบบมรดกที่ยังมีชีวิตอยู่อย่างเข้มแข็งสามารถรับมือกับความผันผวนของสภาพภูมิอากาศได้ดีเพียงใด แต่คำถามคือ เมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้นจริงอย่างฉับพลันและรุนแรง ICH จะยังช่วยได้อยู่หรือไม่

เพื่อตอบคำถามนี้ เราต้องย้อนกลับไปดูกรอบการดำเนินงานเซนไดเพื่อการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ 2015–2030 (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction) ซึ่งประเทศสมาชิกสหประชาชาติรับรองร่วมกันในเดือนมีนาคม 2015 ณ เมืองเซนได ประเทศญี่ปุ่น กรอบนี้ต่างจากข้อตกลงฉบับก่อนหน้าตรงที่ปรับจุดเน้นจาก “การจัดการภัยพิบัติ” (disaster management) ไปสู่ “การจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติ” (disaster risk management) พร้อมทั้งยอมรับคุณค่าของความรู้แบบดั้งเดิม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และความรู้ท้องถิ่น ให้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายและกลยุทธ์ที่ครอบคลุมทุกภาคส่วน

จากบัญชีรายชื่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกว่า 580 รายการ เมืองค์ประกอบจำนวนมากที่ผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และจังหวะของฤดูกาล การศึกษาองค์ประกอบเหล่านี้อย่างละเอียดจึงให้ข้อมูลเชิงลึกที่มีค่าว่า ชุมชนมรดกที่ยังมีชีวิตสามารถสร้างสมดุลระหว่างความต้องการของตนกับธรรมชาติได้อย่างไร

ตัวอย่างที่ 3 พายุไซโคลนไอลาและพันธุ์ข้าวทนเค็มในแม่น้ำสุนทรบัน

ในปี 2009 พายุไซโคลนไอลา (Cyclone Aila) พัดถล่มบังกลาเทศ รัฐเบงกอลตะวันตกของอินเดีย และพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำสุนทรบัน (Sundarbans) ทุ่งนาข้าวจมอยู่ใต้น้ำ ความเสียหายที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบให้คนวัยแรงงานจำนวนมากต้องอพยพออกจากพื้นที่

เหตุการณ์ครั้งนี้เผยความจริงที่เจ็บปวด กล่าวคือ พันธุ์ข้าวให้ผลผลิตสูงที่ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกนั้น ทนต่อน้ำเค็มที่ท่วมขังในนาหลังพายุไม่ได้เลย แต่โชคดีที่เกษตรกรบางคนยังเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวท้องถิ่นสายพันธุ์ทนความเค็ม (saline-tolerant rice varieties) ไว้ เมื่อเกิดวิกฤตขึ้น พวกเขาจึงหันกลับมาใช้เมล็ดพันธุ์เหล่านี้ พร้อมกับดึงองค์ความรู้ ICH ด้านการทำนาที่สืบทอดกันมาออกมาใช้ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ผสมผสานทั้งด้านการเกษตร สภาพอากาศ และการจัดการน้ำเข้าไว้ด้วยกันอย่างซับซ้อน ผลก็คืออาหารหลักของพวกเขา ยังคงปลอดภัย และชุมชนก็ค้นพบว่า แม้แต่ภัยพิบัติร้ายแรงอย่างพายุไซโคลนก็ไม่อาจสร้างผลกระทบรุนแรงให้กับพวกเขา

ชนพื้นเมือง: ผู้สังเกตการณ์สภาพภูมิอากาศที่ดีที่สุดของโลก

สิ่งสำคัญคือเราต้องมองชนพื้นเมืองและชนบทให้มากกว่าเพียงผู้ที่อาจตกเป็นเหยื่อของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เพราะการเฝ้าสังเกตความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและรูปแบบฤดูกาลอย่างละเอียดถี่ถ้วนเป็นส่วนหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในวิถีชีวิตของพวกเขาอยู่แล้ว ความรู้ของชุมชนและความรู้ท้องถิ่นจึงให้ข้อมูลเชิงลึกที่มีค่าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศ และยังช่วยเสริมงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ด้วยความแม่นยำและรายละเอียดระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ห้องปฏิบัติการให้ไม่ได้

ชาวเนเนตส์ (Nenets) ผู้เลี้ยงกวางเรนเดียร์เร่ร่อนในอาร์กติกของรัสเซีย ต้องอพยพเป็นระยะทางหลายร้อยกิโลเมตรทุกปี และพวกเขาสังเกตเห็นสัญญาณของภาวะโลกร้อนมาได้หลายทศวรรษก่อนที่นักวิทยาศาสตร์จะระบุได้เสียอีก ส่วนชาวเวมินด์จิ ครี (Wemindji Cree) ในเขตซบอาร์กติกของแคนาดา ก็อาศัยความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับดินแดนบรรพบุรุษของตนในการปรับตัวรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับผู้เลี้ยงสัตว์และชนเผ่าเร่ร่อนอื่นๆ ทั่วโลก

ในภูมิภาคหิมาลัยตะวันตก ชุมชนผู้เลี้ยงสัตว์ตามฤดูกาลอย่างกูจาร์ (Gujjar) และ บาเกอร์วาล (Bakerwal) รู้จักเส้นทางผ่านภูเขาและหุบเขาทุกสายเป็นอย่างดี ความรู้เหล่านี้จึงถูกนำไปใช้โดยภารกิจแห่งชาติเพื่อการดำรงรักษาระบบนิเวศหิมาลัย (National Mission for Sustaining the Himalayan Ecosystem) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนปฏิบัติการแห่งชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของอินเดีย

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

องค์ประกอบ ICH จำนวนมากมอวิธีการและเครื่องมือที่นำไปใช้ได้จริงในระดับท้องถิ่น ทั้งในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและพื้นที่เสี่ยงภัยพิบัติ และเมื่อเชื่อมโยงเข้ากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDGs) คุณค่าของสิ่งเหล่านี้ก็ยิ่งเพิ่มขึ้นไปอีก เพราะใน 17 เป้าหมายของ SDGs นั้น มีถึง 5 เป้าหมายที่กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติโดยตรง

ชุมชนมรดกที่ยังมีชีวิตต่างรู้ดีอยู่แล้วว่า การอนุรักษ์ป่าไม้ช่วยลดความเสี่ยงของดินถล่มได้ทั้งหลังฝนตกหนักและในช่วงภัยแล้ง พื้นที่ชุ่มน้ำมีบทบาทสำคัญในการควบคุมน้ำท่วม ส่วนพืชพรรณชายฝั่งอย่างป่าชายเลน (mangrove forests) และเนินทราย ก็สามารถปกป้องที่อยู่อาศัยและพืชผลจากพายุได้เช่นกัน

กล่าวได้ว่า ชุมชนมรดกที่ยังมีชีวิตคือสายตาและหูที่ผ่านการฝึกฝนมาอย่างดีที่สุดของโลก ในการอ่านความเปลี่ยนแปลงของวัฏจักรและรูปแบบธรรมชาติ พวกเขาจึงมีความพร้อมเป็นพิเศษที่จะถ่ายทอด ICH ซึ่งแปลจังหวะของโลกธรรมชาติออกมาให้เราได้เรียนรู้และนำไปปฏิบัติตาม

ส่วนที่ 6.1 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนมรดกที่ยังมีชีวิต (living heritage communities) กับความเสี่ยงที่มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป็นอย่างไร

- ก. อ่อนแอ (Weak) เพราะชุมชนไม่ค่อยได้รับผลกระทบ
- ข. แข็งแกร่ง (Strong) เพราะมรดกที่ยังมีชีวิตสัมผัสกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในหลายพื้นที่
- ค. เป็นศูนย์กลาง (Central) เพราะมรดกที่ยังมีชีวิตมีความเคลื่อนไหว และชุมชนนำมาปรับใช้เพื่อตอบสนองต่อปฏิสัมพันธ์ของพวกเขากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ข. และ ค.

คำอธิบาย ความสัมพันธ์ระหว่างมรดกที่ยังมีชีวิตกับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีหลายมิติ ชุมชนท้องถิ่นซึ่งมักอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปราะบางและโหดร้าย เป็นกลุ่มแรกๆ ที่ต้องรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกันความรู้และการปฏิบัติของพวกเขาเกี่ยวกับธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศ ไม่ว่าจะเป็นความเข้าใจด้านนิเวศวิทยา ทักษะและกฎเกณฑ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ไปจนถึงระบบการพยากรณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติและสภาพอากาศก็ล้วนเป็นคลังกลยุทธ์ในการรับมือกับอันตรายของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เครื่องมือเหล่านี้ได้รับการพัฒนาและปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จนกลายเป็นเครื่องมือที่ผ่านการพิสูจน์ตามกาลเวลา ช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ พัฒนาตนเองเมื่อจำเป็น และปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้อย่างแข็งแกร่ง

คำถามที่ 2 กรอบการดำเนินงานเซนไดเพื่อการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction) วางแนวทางที่เน้นผู้คนในวงกว้างได้อย่างไร? ให้เลือกคำตอบที่ถูกต้องทั้งหมด

- ก. เปลี่ยนจุดเน้นจากการจัดการภัยพิบัติ (disaster management) ไปเป็นการจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติ (disaster risk management)
- ข. พึ่งพาเทคโนโลยี การประกันภัย และการชดเชยทางการเงิน
- ค. นำกลยุทธ์และแผนงานในระดับท้องถิ่นมาใช้

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ก. และ ค

คำอธิบาย กรอบการดำเนินงานเซนไดเพื่อการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ นำแนวทางที่เน้นผู้คนมาใช้ โดยเปลี่ยนจุดเน้นจากการจัดการภัยพิบัติไปสู่การจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติ เมื่อนำองค์ประกอบของความเสี่ยงทำให้เราสามารถรับรู้และเริ่มดำเนินการกับความสามารถของมนุษย์ในการจัดการและป้องกันความเสี่ยง แทนที่จะมุ่งเน้นเฉพาะพลังธรรมชาติที่ก่อให้เกิดภัยพิบัติเหล่านั้น ในทางกลับกัน การนำกลยุทธ์และแผนท้องถิ่นมาช่วยช่วยให้เราดึงความรู้และประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่มาใช้ เพื่อให้แน่ใจว่ากลยุทธ์ในการรับมือได้รับการปรับให้เข้ากับความเป็นจริงของผู้คนและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ

ส่วน 6.1 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO. Executive Summary. Weathering Uncertainty, Traditional knowledge for climate change assessment and adaptation. (Available in English, French, and Spanish.)

สรุปสำหรับผู้บริหาร

ภูมิปัญญาพื้นเมืองกับการตัดสินใจ การปรับตัว และความสามารถในการฟื้นตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ภูมิปัญญาพื้นเมือง: รากฐานของการตัดสินใจ

ชนพื้นเมืองอาศัยอยู่ทุกภูมิภาคของโลก โดยเป็นเจ้าของหรือใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดินราว 22% ของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของความหลากหลายทางชีวภาพถึง 80% ความรู้พื้นเมืองหรือความรู้ดั้งเดิม (indigenous or traditional knowledge) คือภูมิปัญญาที่สะสมมาหลายชั่วอายุคนและได้รับการถ่ายทอดต่อยอดโดยคนรุ่นใหม่แต่ละรุ่น เป็นเทคนิคที่ชี้นำการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมาตลอด

แม้วงการวิทยาศาสตร์ภูมิอากาศ (climate science) พึ่งหันมายอมรับความรู้พื้นเมือง ในช่วงไม่นานมานี้ แต่ความจริงแล้วความรู้พื้นเมืองได้รับการยอมรับในสาขาอื่นๆ มาช้านาน ไม่ว่าจะเป็นวงเกษตร การแพทย์แผนโบราณ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการทรัพยากรตามจารีตประเพณี และการเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติ

ความรู้พื้นเมืองมีคุณค่าต่อวิทยาศาสตร์ภูมิอากาศใน 3 มิติสำคัญ ได้แก่ ความละเอียดเชิงพื้นที่ที่สูงกว่าการสังเกตการณ์ทางวิทยาศาสตร์ทั่วไป ความลึกของข้อมูลในมิติเวลาที่ครอบคลุมหลายพันปี และความสามารถในการชี้ให้เห็นองค์ประกอบที่นักวิทยาศาสตร์อาจมองข้าม โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ประกอบด้านการดำรงชีวิต ความมั่นคง และความเป็นอยู่ที่ดีในระดับท้องถิ่น ซึ่งล้วนมีความสำคัญยิ่งต่อการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ความเปราะบางและความสามารถในการฟื้นตัว

ชนพื้นเมืองและประชากรชายขอบ (marginalized populations) มีความเสี่ยงเป็นพิเศษต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เนื่องจากวิถีชีวิตของพวกเขาพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง และการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมเปราะบางอยู่แล้ว ยิ่งไปกว่านั้นการมีประชากรขนาดเล็ก ความโดดเดี่ยวทางภูมิศาสตร์ และการไม่ได้รับสิทธิอย่างเป็นทางการเหนืออาณาเขตและทรัพยากรของตน ล้วนเป็นปัจจัยที่เพิ่มความเปราะบาง

อย่างไรก็ตาม แม้จะเผชิญความเสี่ยงสูง ชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงความมีไหวพริบและความสามารถในการฟื้นตัว (resilience) อันน่าทึ่ง รากฐานของความสามารถนี้มาจากหลายองค์ประกอบที่เสริมกัน ได้แก่ ความรู้พื้นเมืองและแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมา การรักษาความหลากหลายทางพันธุกรรมในทุ่งนาและฝูงสัตว์ที่ช่วยลดความเสี่ยงในสภาพอากาศไม่แน่นอน การใช้ประโยชน์จากภูมิทัศน์ที่หลากหลายพร้อมความคล่องตัวในการเข้าถึงทรัพยากร และระบบ

การปกครองดั้งเดิมและเครือข่ายทางสังคม (social networks) ที่ช่วยให้ชุมชนตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นระบบ

วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและการกระจายความเสี่ยง

วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเป็นเสาหลักของประชากรจำนวนมากทั่วโลก การเลี้ยงปศุสัตว์ (pastoralism) ครอบคลุมพื้นที่ดินราว 25% ของโลกและให้ผลผลิตเนื้อสัตว์ 10% ของโลก ขณะที่ชาวประมงส่วนใหญ่ทั่วโลกยังคงเป็นชาวประมงพื้นบ้าน (artisanal fishers)

วิถีชีวิตเพื่อการยังชีพ (subsistence livelihoods) โดยทั่วไปมีขนาดเล็ก หลากหลาย และอาศัยทักษะเฉพาะทาง ความเชี่ยวชาญในทักษะการดำรงชีวิตที่หลากหลายนี้เองคือที่มาของความสามารถในการฟื้นตัวในช่วงเวลาที่ไม่แน่นอน คนเลี้ยงสัตว์เร่ร่อน (nomadic herders) ปรับองค์ประกอบของฝูงสัตว์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ส่วนเกษตรกรรายย่อยบริหารความเสี่ยงด้วยการเลือกพืชพันธุ์ที่หลากหลาย โดยมีทรัพยากรปศุสัตว์เป็นตาข่ายความปลอดภัย

นโยบายและการวางแผนการปรับตัว

ชนพื้นเมืองมีประวัติศาสตร์หลายชั่วอายุคนในการรับมือกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ความสามารถในการฟื้นตัวของพวกเขายู่นบนเสาหลัก 4 ประการ ได้แก่ ความรู้และภูมิปัญญาพื้นเมือง ความหลากหลายของทรัพยากรและวิถีชีวิต สถาบันและเครือข่ายทางสังคม และค่านิยมพร้อมทัศนคติทางวัฒนธรรม

นโยบายที่เอื้อต่อความสามารถในการฟื้นตัวและการปรับตัวควรครอบคลุม 3 แนวทางหลัก คือ การรักษาความสมบูรณ์ของดินแดนดั้งเดิมและสิทธิการเข้าถึง การเสริมสร้างแนวปฏิบัติท้องถิ่นที่สนับสนุนความหลากหลายของพืชผลและฝูงสัตว์ และการเพิ่มการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม และโลกทัศน์ของชนพื้นเมืองสู่คนรุ่นถัดไป

ความท้าทายสำคัญคือการทำให้ชนพื้นเมืองได้ส่งเสริมเป็นพันธมิตรหลัก (key partners) ในการวิจัยด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการวางแผนการปรับตัว ไม่ใช่เพียงผู้ให้ข้อมูลอย่างเดียว ปัจจุบันการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ถือครองความรู้พื้นเมืองและนักวิจัยกำลังก่อให้เกิดความรู้ที่ผลิตร่วมกัน (co-produced knowledge) รูปแบบใหม่ที่ใช้ได้ผลจริงในระดับพื้นที่

บทเรียนจากภูมิภาค

อาร์กติก ในสภาพแวดล้อมอันโหดร้ายของอาร์กติก ความรู้พื้นเมืองไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นฐานของการบริหารความเสี่ยง ทักษะความปลอดภัย และการอยู่รอด ประสพการณ์ตรงของชุมชนอาร์กติกจึงเป็นรากฐานที่ขาดไม่ได้สำหรับกลยุทธ์การปรับตัวในระดับท้องถิ่น

เกาะขนาดเล็ก สังคมเกาะขนาดเล็กสะสมความรู้ดั้งเดิมด้านการปรับตัวมาหลายชั่วอายุคนผ่านการอยู่ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่มักเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน ครอบคลุมทั้งการเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติ การลดความเสี่ยง ระบบการผลิตอาหาร และการพยากรณ์อากาศ ความรู้เหล่านี้มีคุณค่าในระดับสากล ไม่ใช่จำกัดอยู่เพียงในบริบทของเกาะเท่านั้น

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

1. Expert Meeting on Safeguarding Intangible Cultural Heritage in Emergencies, Report (2019). LHE-19-EXP-5.
2. UNDP Human Development Report 2020, pages 185-187
3. World Disasters Report 2020, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, pages 192-193
4. Safeguarding and Mobilising Intangible Cultural Heritage in the Context of Natural and Human-induced Hazards, desk study,
5. 'Supporting research and documentation of indigenous knowledge systems on biodiversity conservation, climate change and disaster risk reduction in Eastern Africa' (2021) (UNESCO Nairobi Office publication) ichpub.pdf (unesco.org)

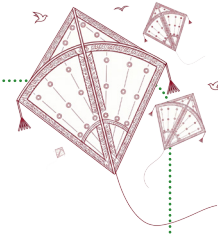
ส่วน 6.1 กิจกสส

ลองนึกถึงองค์ประกอบมรดกที่ยังมีชีวิตที่ปฏิบัติอยู่ในพื้นที่ที่คุณอาศัย แล้วตอบคำถามต่อไปนี้

- มรดกที่ยังมีชีวิตนี้เชื่อมโยงกับธรรมชาติหรือไม่? ธรรมชาติเป็นแกนหลักของมรดกนี้เลย หรือเกี่ยวข้องในลักษณะการใช้วัสดุและทรัพยากรธรรมชาติเช่น งานหัตถกรรม การทำเครื่องดนตรี การเตรียมอาหาร หรืออื่นๆ?
- มรดกที่ยังมีชีวิตนี้ผูกพันกับสถานที่เฉพาะและปฏิทินฤดูกาลหรือไม่? เช่น เทศกาลเก็บเกี่ยว (harvest festival) การแสวงบุญตามพิธีกรรม (ritual pilgrimage) หรือสถานที่สำหรับการเล่าเรื่อง
- การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลกระทบหรืออาจส่งผลกระทบต่อมรดกที่ยังมีชีวิตนี้อย่างไร?
- ผู้ปฏิบัติจัดการและรับมือกับผลกระทบเหล่านี้อย่างไร?

แนวคำตอบ

ระบบเหมืองฝายกับการปรับตัวในบริบทโลกที่เปลี่ยนแปลง

1. นิยามและความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ของระบบเหมืองฝาย

“ระบบเหมืองฝาย” ในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมิได้เป็นเพียงโครงสร้างทางวิศวกรรมชลประทานพื้นบ้านเท่านั้น แต่คือ “มรดกภูมิปัญญาที่มีชีวิต” (Living Heritage) ที่สะท้อนถึงอัจฉริยภาพเชิงยุทธศาสตร์ของบรรพบุรุษล้านนาในการจัดระเบียบสังคมและความมั่นคงทางทรัพยากร กล่าวได้ว่าระบบนี้คือ “นวัตกรรมทางสังคม” (Social Innovation) ที่ออกแบบมาเพื่อบริหารความขัดแย้งและสร้างความร่วมมือในพื้นที่ภาคเหนือของไทยมานานนับพันปี

หลักฐานทางประวัติศาสตร์จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า ระบบการจัดการน้ำนี้ปรากฏชัดเจนมาตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 1100 - 1200 โดยเฉพาะในยุคสมัยของพญามังราย (พระเจ้ามังรายมหาราช) ที่ทรงใช้การจัดการน้ำเป็นกุศโลบายในการแผ่ขยายอำนาจและสร้างความมั่นคงให้แก่อาณาจักร ดังตัวอย่างที่ให้พญาญีบา เจ้าเมืองหริภุญชัย เกณฑ์แรงงานชุด “เหมืองแข็ง” หรือ “เหมืองแก้ว” เลียบเชิงเขาเป็นระยะทางกว่า 17,000 วา เพื่อเปลี่ยนพื้นที่ที่รกร้างให้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมขนาดใหญ่ ความต่อเนื่องของภูมิปัญญานี้พิสูจน์ให้เห็นว่าระบบเหมืองฝายเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถตอบสนองต่อความท้าทายในปัจจุบันได้อย่างมีพลวัต

2. ความเชื่อมโยงระหว่างมรดกภูมิปัญญากับธรรมชาติและทรัพยากร

หัวใจหลักของระบบเหมืองฝายคือปรัชญา “การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ” มากกว่าการพยายามเอาชนะ ธรรมชาติคือแก่นกลางที่กำหนดรูปแบบการจัดการ ซึ่งไม่ใช่เพียงการใช้วัสดุ แต่คือการรักษาสมดุลของระบบนิเวศน้ำทั้งระบบ โดยเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติให้กลายเป็นต้นทุนทางสังคม (Social Capital) ผ่านโครงสร้างดังนี้

องค์ประกอบของมรดกที่พึ่งพาธรรมชาติ

1) เชิงกายภาพ (Physical Dimension) ตัวฝาย (Weir) การใช้ “ไม้รวก” ซึ่งเป็นวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นมาสร้างโครงสร้างกั้นน้ำเพื่อยกระดับน้ำ ในเชิงยุทธศาสตร์การออกแบบ วัสดุธรรมชาตินี้มีความยืดหยุ่นและเป็นมิตรกับต่อระบบนิเวศมากกว่าเขื่อนคอนกรีต ช่วยให้การไหลของตะกอนและการจัดการทิศทางการน้ำเป็นไปอย่างธรรมชาติ ลำเหมือง (Canal) การขุดลอกคูส่งน้ำหรือ “คอลง” เพื่อกระจายทรัพยากรน้ำไปยังจุดที่ต้องการใช้ประโยชน์อย่างทั่วถึง

2) เชิงหน้าที่ (Functional Dimension) ประกอบด้วยวงจรน้ำอุปโภคบริโภค คือการจัดสรรน้ำเพื่อการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานของสมาชิก และวงจรน้ำเกษตรกรรม คือการส่งน้ำไปยังพื้นที่นาตามความต้องการของพืชผลแต่ละชนิด

ระบบเหมืองฝายทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติให้กลายเป็นพันธสัญญาทางสังคม สร้างความผูกพันลึกซึ้งต่อสถานที่และกาลเวลา ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

3. มิติด้านสถานที่และปฏิทินทางวัฒนธรรม

ความสำเร็จของเหมืองฝายเกิดขึ้นจากการสอดประสานระหว่าง “พื้นที่เฉพาะ” (Specific Location) และ “กาลเวลา” (Temporal Dimension) โดยมีกรณีศึกษาที่โดดเด่นคือ “ฝายพญาคำ” (หรือฝายท่าศาลา) ซึ่งในอดีตสร้างขึ้นจากฝายไม้รวกด้วยความร่วมมือของชาวบ้านที่เดือดร้อน นำโดยพญาคำ เรืองฤทธิ์ จนกลายเป็นโครงสร้างชลประทานขนาดใหญ่ที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวาง

ในมิติด้านกาลเวลา ระบบเหมืองฝายขับเคลื่อนตามปฏิทินวัฒนธรรมที่เคร่งครัด ผ่านกิจกรรมการซ่อมแซมเหมืองฝายร่วมกันทุกปี ซึ่งนอกจากจะเป็นการบำรุงรักษาเชิงกายภาพแล้วยังมีหอผีฝาย เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ ในมุมมองนักยุทธศาสตร์ หอผีฝายมิใช่เพียงเรื่องความเชื่อที่ล้าสมัย แต่คือ กลไกการควบคุมทางสังคม (Social Control Mechanism) ที่ทรงประสิทธิภาพ ทำให้สมาชิกเคารพในกติกาและปกป้องโครงสร้างส่วนรวมจากการถูกทำลายท่ามกลางบททดสอบจากสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนในปัจจุบัน

ภาพที่ 47 ตัวแทนกลุ่มผู้ใช้น้ำ เหมืองฝายพญาคำ ตำบลของเชียงใหม่และลำพูน
ทำพิธีเลี้ยงผีเหมืองฝาย สืบทอดการบริหารจัดการน้ำชุมชน

ที่มา: www.matichon.co.th

4. การวิเคราะห์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ปัจจุบัน ระบบเหมืองฝายกำลังเผชิญกับภัยคุกคามที่รุนแรงจากสภาวะโลกรวน ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างปัญหาจากธรรมชาติ (ปริมาณฝน) และปัญหาจากการจัดการ

ผลกระทบเชิงประจักษ์และความเสี่ยงเชิงยุทธศาสตร์

- **วิกฤตวงจรซ่อม (Repair Cycle)** ฝายไม้รวกซึ่งมีความยืดหยุ่นต่อระบบนิเวศกลับได้รับความเสียหายอย่างหนักจากกระแสน้ำที่เชี่ยวกรากและรุนแรงผิดปกติในยุคการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทำให้ฝายแตกและถูกกัดเซาะถึขึ้น ส่งผลให้ต้นทุนแรงงาน และความเหนื่อยยากของลูกฝายในการซ่อมแซมเพิ่มสูงขึ้นอย่างมหาศาล
- **ความเสี่ยงต่อความมั่นคงทางอาหาร** สภาวะแห้งแล้งซ้ำซากนำไปสู่การขาดแคลนน้ำในลำเหมือง กระทบต่อพืชผลเกษตรโดยตรง
- **การสั่นคลอนของโครงสร้างสังคม** เมื่อทรัพยากรมีจำกัด ความเสี่ยงในการ “ขโมยน้ำ” หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำย่อมเพิ่มขึ้น ทำลายประสิทธิภาพของกฎระเบียบชุมชนว่าจะสามารถธำรงความยุติธรรมได้เพียงใดในยามวิกฤต

5. กลยุทธ์การบริหารจัดการและการรับมือของกลุ่มผู้ปฏิบัติ

ท่ามกลางวิกฤต ชุมชนเหมืองฝายได้แสดงถึงความยืดหยุ่น (Resilience) ผ่านระบบการจัดการที่มีส่วนร่วมอย่างสูง โดยมี “สัญญาเหมืองฝาย” เป็นเครื่องมือสำคัญ ซึ่งกฎข้อบังคับเหล่านี้เกิดจากการที่สมาชิกและหัวหน้าเหมืองฝายร่วมกันตั้งขึ้น อันเป็นรากฐานของประชาธิปไตยฐานราก

โครงสร้างอำนาจและการบริหารจัดการ

- **แก่ฝาย** ผู้นำที่ได้รับเลือกจากชุมชน ต้องเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ และความเป็นธรรมสูงสุด เพราะเป็นกุศโลบายสำคัญในการรักษาบทบาททางสังคม
- **แก่เหมือง** หัวหน้าผู้ดูแลลำเหมืองแต่ละสาย
- **หมื่นลำนน้ำ** ตำแหน่งเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญยิ่งในยามน้ำแล้ง มีหน้าที่ตรวจสอบสถานะ “พื้นที่ทำนาและข้าวกล้า” เพื่อประเมินลำดับความสำคัญในการส่งน้ำ เป็นยุทธศาสตร์การรอดชีวิต (Survival Strategy) ที่ช่วยให้ข้าวไม่ยืนต้นตาย
- **เลียบน้ำ** ผู้ตรวจตราการจัดแบ่งน้ำตามเวรและการระบายน้ำ

กลไกเหล่านี้ถูกรับรองด้วยความศักดิ์สิทธิ์ของมंत्रายศาสตร์ ซึ่งกำหนดบทลงโทษที่เด็ดขาดเพื่อป้องกันความโกลาหล “มาตรา 1 ทำนาติดกัน ผู้หนึ่งชวนไปทอนน้ำเข้านา มันไม่ยอมไป

ช่วย แต่คอยขโมยน้ำจากท่าน หรือแอบขุดหนองน้ำท่าน เจ้านาเจ้าหนอง ได้ฆ่ามันตายก็เป็นอัน
สิ้นสุดไป อย่าว่าอะไรแก่เจ้านา ฝิไม่ฆ่ามัน ก็ให้ปรับไหม 1,000,000 เบี้ย”

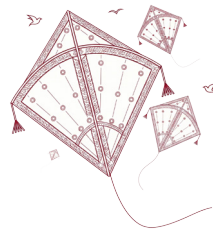
การจัดการในปัจจุบันยังคงบูรณาการอำนาจสามด้านเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบได้แก่
อำนาจการบริหาร (จัดสรรน้ำตามจริง) อำนาจทางกฎหมาย (บทลงโทษจากการผิดสัญญา) และ
อำนาจทางความเชื่อ (จารีตผีฝาย) เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบเพื่อรับมือกับความผันแปรของ
ทรัพยากร

6. บทสรุปความยั่งยืนของภูมิปัญญาในฐานะทางออกของชาติ

ระบบเหมืองฝายคือบทเรียนอันล้ำค่าที่พิสูจน์แล้วว่า “ทางออก” ของปัญหาทรัพยากร
น้ำระดับชาติ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับงบประมาณมหาศาลหรือเทคโนโลยีร่วมสมัย แต่ขึ้นอยู่กับ “ความ
ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากร” ที่เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของคนในพื้นที่

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สำคัญคือ ภาครัฐควรเปลี่ยนบทบาทจากการรวมศูนย์หรือการ
ให้สัมปทานทรัพยากรแก่กลุ่มทุน มาเป็นการสนับสนุนการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น เพราะ
โครงการที่ประชาชนร่วมคิดร่วมสร้างจะเกิดความรักและความหวงแหนซึ่งเงินหรือเทคโนโลยีจาก
ส่วนกลางไม่สามารถซื้อได้

ภูมิปัญญาเหมืองฝายที่ผ่านการลองผิดลองถูกมาหลายร้อยปี คือเครื่องมือที่ทรงพลัง
ที่สุดในการสร้างความมั่นคงยั่งยืน ความอยู่รอดของมรดกภูมิปัญญานี้จึงไม่ใช่เพียงการรักษาอดีต
แต่คือการรักษาอนาคตและความอยู่รอดของสังคมไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกที่ไม่มี
วันย้อนกลับสลับไป

หน่วยที่ 2 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในสถานการณ์ฉุกเฉินที่เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง

วิทยากร: มาร์ติน อันดราเด-เปเรซ (Martín Andrade-Pérez) นักวิจัย มูลนิธิเอริไกอี (Erigaie Foundation) ประเทศโคลอมเบีย

บทนี้เชื่อมโยงโดยตรงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG) ข้อที่ 16 ว่าด้วยการส่งเสริมสังคมที่ยุติธรรม สงบสุข และครอบคลุม โดยจะนำเสนอภาพรวมว่าสถานการณ์ความขัดแย้งส่งผลกระทบต่อมรดกที่มีชีวิต และชี้ให้เห็นว่าแนวปฏิบัติและการแสดงออกทางประเพณีสามารถมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพ ส่งเสริมการปรองดอง และฟื้นฟูความมั่นคงในสถานการณ์หลังความขัดแย้งได้อย่างไร

ผลกระทบของความขัดแย้งต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ในแต่ละปี ความขัดแย้งทั้งผู้เสียชีวิตนับไม่ถ้วนทั่วโลก ผู้พลัดถิ่น (displaced people) หลายพันคนถูกบังคับให้ออกจากบ้านเกิด ขณะที่ผู้ลี้ภัย และผู้ขอลี้ภัยจำนวนมากต้องเผชิญสถานที่ใหม่โดยไม่มีหลักยึดทางวัฒนธรรม แบกรับบาดแผลทางจิตใจ และประสบปัญหาในการปรับตัวและการยอมรับจากสังคมใหม่

สงครามและความขัดแย้งยังนำมาซึ่งการทำลายและการตัดการเข้าถึงเมือง อาคาร และสถานที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม รวมถึงพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติสำคัญ บาดแผลทางจิตใจ และการแตกสลายของพื้นที่ และความขัดแย้งที่ทิ้งไว้ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อโครงสร้างทางสังคม ของชุมชน

ผลกระทบต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) สรุปได้เป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การสูญเสียผู้ปฏิบัติ

การเสียชีวิตและการพลัดถิ่นโดยถูกบังคับทำให้จำนวนผู้ปฏิบัติแนวปฏิบัติทางประเพณีลดลงอย่างรุนแรง ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ การแสดงเงา (shadow play) ในซีเรีย ศิลปะการเชิดหุ่นหลังม่านโปร่งแสงที่เคยแพร่หลายทั่วประเทศนี้ใกล้สูญหายไปเพราะความขัดแย้ง สงครามทำให้คนเชิดหุ่นล้มตายและอพยพหนีภัยไป ส่งผลให้ในปี 2017 เหลือผู้เชิดหุ่นอาชีพเพียงคนเดียวที่รู้จักกันในนาม มุคฮาเยล (Mukhayel) เมื่อไม่มีผู้ปฏิบัติ การถ่ายทอดย่อมเป็นไปไม่ได้ ในปี 2018 การแสดงเงาได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีรายชื่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่ต้องการการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน (List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent

Safeguarding) โดยมาตรการสงวนรักษาที่เสนอมุ่งเน้นที่การสนับสนุนกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้เป็นหลัก

ภาพที่ 48 ศิลปะหุ่นเงาซีเรีย “Shadow Play” แห่งดามัสกัส
กำลังใกล้สูญหายเพราะเหลือช่างเชิดเพียงคนเดียว
ที่มา: © Syria Trust for Development, 2016

ประเด็นที่ 2 การตัดขาดจากสถานที่และทรัพยากร

ความขัดแย้งทำให้ผู้คนพลัดพรากจากที่ทำกินและแผ่นดินเกิด ชุมชนสูญเสียพื้นที่ส่วนรวมที่เคยใช้ทำพิธีกรรม เทศกาลการเก็บเกี่ยวหรือรวบรวมวัตถุทางธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งยังตกเป็นเป้าหมายของการทำลายล้าง ดังที่เกิดขึ้นในประเทศเยเมน ซึ่งมัสยิดและสุสานอาเหม็ด อัล-ฟาซ (Ahmed Al-Faz Mosque and Mausoleum) ในเมืองโฮเดดา (Hodeida) ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทางจิตวิญญาณอิสลามในภูมิภาคนี้ ถูกทำลายโดยกลุ่มหัวรุนแรงในปี 2018 มัสยิดและศาลเจ้าแห่งนี้เป็นเพียงหนึ่งในรายชื่อาวเหยียดของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หลายร้อยแห่งที่ถูกโจมตีในความขัดแย้งเยเมน การทำลายเหล่านี้ไม่ใช่แค่ผลพวงของสงคราม แต่เป็นการเจตนาลบล้างความทรงจำร่วม (collective memory) ความหลากหลายทางศาสนา และวิถีชีวิตดั้งเดิมทั้งหมดที่ผูกพันกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้นให้หมดไป

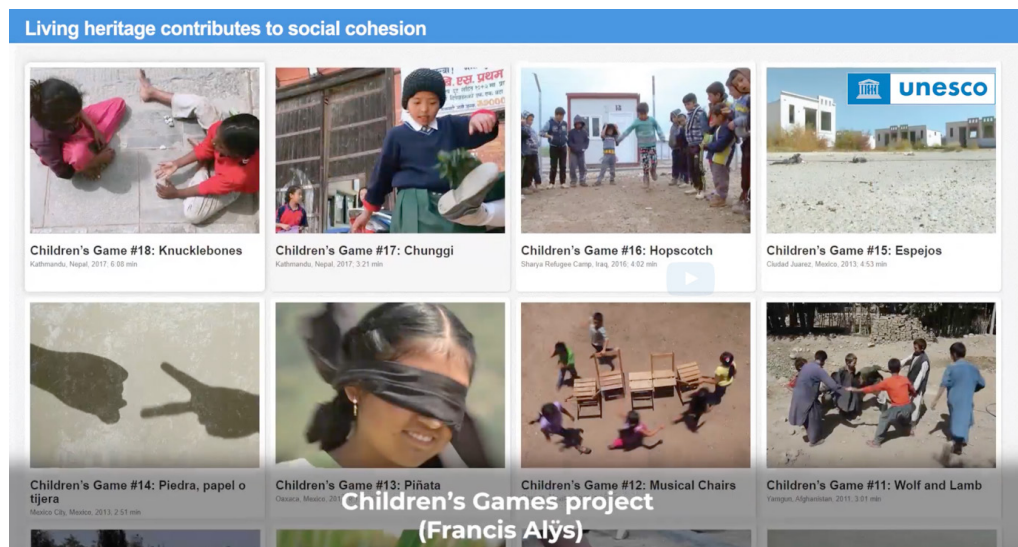
ประเด็นที่ 3 การแตกสลายของความสามัคคีในสังคม

การถูกบังคับให้อพยพถิ่นฐาน (forced migration) ส่งผลให้ความสามัคคีและความผูกพันในชุมชนพังทลายลง ผลกระทบนี้จะมองไม่เห็นด้วยตาและวัดได้ยาก แต่สร้างความรุนแรงเพราะเมื่อ คนในชุมชน เยาวชน และครอบครัว ทำลายความทรงจำร่วม หวังใช้การถ่ายทอด และประเพณีที่เคยเชื่อมคนเข้าหากันก็ถูกตัดขาดลงทันที

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในฐานะเครื่องมือเยียวยาและสร้างสันติภาพ

แม้สงครามจะโหดร้ายเพียงใด มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและช่วยให้ทุกคนสามารถเยียวยาตัวเองจากโศกนาฏกรรมได้ โดยมีตัวอย่างความสำเร็จจากพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

เกมการเล่นของเด็กๆ ในค่ายผู้ลี้ภัย ในโครงการ Children's Games) ของ ฟรานซิส อาลิส (Francis Allys) ศิลปินชาวเบลเยียม ได้บันทึกภาพการเล่นดั้งเดิมของเด็กๆ ในค่ายผู้ลี้ภัยที่อิรักและเขตความขัดแย้งในอัฟกานิสถาน เขารายงานว่าการเล่นเหล่านี้มีพลังในการเยียวยาจิตใจสูงมาก เกมการเล่นยังคงมีชีวิตและสามารถดึงดูดใจเด็กๆ กลับมารวมสนุก และมีรอยยิ้มร่วมกันได้ แม้จะอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตึงเครียดและโหดร้ายก็ตาม

ภาพที่ 49 โครงการ “เกมของเด็ก ๆ (Children's Games)”
ของศิลปินชาวเบลเยียม ฟรานซิส อาลิส (Francis Allys)
ที่มา: ICH UNESCO

นอร์ท คิว สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก ในภูมิภาคนี้บอบช้ำจากปัญหาผู้ลี้ภัยและผู้พลัดถิ่นสะสมมากกว่า 25 ปี ทาง UNESCO ได้ใช้กระบวนการให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการค้นหาวัฒนธรรมที่ต้องสงวนรักษา ซึ่งพบว่า ทุกชุมชนต่างมีความสามัคคีและความโอบอ้อมอารีแฝงอยู่

ในพิธีกรรม สุภาสิต ดนตรี และวัฒนธรรมอาหาร สิ่งเหล่านี้กลายเป็นเครื่องมือชั้นดี ที่ช่วยหล่อหลอมผู้พลัดถิ่นให้เข้ากับชุมชนใหม่ได้อย่างกลมกลืน

โคเนโฮ ประเทศโคลอมเบีย ในเทศบาลขนาดเล็กทางตอนเหนือของประเทศ ทาง UNESCO ได้ยื่นมือเข้ามาช่วยให้คนในชุมชนเปิดใจยอมรับอดีตนักรบกองโจร (Guerrilla Combatants) ที่ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่หลังสงครามสิ้นสุด โครงการนี้เน้นฟื้นฟูโครงสร้างสังคมผ่านการทำกิจกรรมประเพณีร่วมกัน สร้างความทรงจำใหม่ ๆ และกำหนดข้อตกลงการอยู่ร่วมกันในสังคม จนประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนอดีตที่ขัดแย้งให้กลายเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ประเทศโกตดิวัวร์ หลังผ่านพ้นวิกฤตความขัดแย้งในช่วงปี 2002-2011 ทำให้ประเพณีดั้งเดิมหลายอย่างถูกสั่งห้ามปฏิบัติไป ทาง UNESCO ได้สนับสนุนโครงการจัดทำบัญชีรายชื่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยรัฐบาลมองว่า วัฒนธรรมเหล่านี้คือ สื่อกกลางที่สำคัญในการสร้างความมั่นคงและสันติภาพที่ยั่งยืน การรื้อฟื้นประเพณีร่วมกันช่วยเปิดพื้นที่ให้ชุมชนที่เคยขัดแย้งได้หันหน้ามาเจรจาและสมานฉันท์กันอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

สรุป แม้ความขัดแย้งและสงครามจะสร้างความเสียหายอย่างรุนแรงต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในทุกมิติ แต่ในทางกลับกัน มรดกที่ยังมีชีวิตเหล่านี้ก็คือเครื่องมืออันทรงพลังที่ช่วยให้มนุษย์ยืนหยัดต่อสู้กับความทุกข์ยาก ช่วยหลอมรวมผู้คน มอบความหวัง และเป็นทั้งกลไกในการฟื้นฟูรวมถึงป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งซ้ำรอยในอนาคต

ดังนั้น การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ความขัดแย้ง จึงไม่ใช่แค่เรื่องของศิลปวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของความอยู่รอดและสันติภาพของมวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง

ส่วนที่ 6.2 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 ผลกระทบของความขัดแย้งต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มีอะไรบ้าง

- ก. จำนวนผู้ปฏิบัติและสืบทอดมรดกที่ยังมีชีวิต ลดลงเนื่องจากการบาดเจ็บล้มตาย
- ข. ผู้คนถูกจำกัดการเข้าถึงสถานที่สำคัญที่ใช้ในการปฏิบัติประเพณีและวัฒนธรรม
- ค. การหยุด การจำกัด หรือการห้ามถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม
- ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง.

คำอธิบาย มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ อยู่ได้ก็ต่อเมื่อชุมชนคอยปฏิบัติ ถ่ายทอด และส่งต่อ และเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของพวกเขา ดังนั้น การสงวนรักษาจึงเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกกับการปกป้องชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของ

ผู้สืบทอด ผลกระทบที่รุนแรงที่สุดจากความขัดแย้งและสงครามคือการเสียชีวิตและการพลัดถิ่น ผู้พลัดถิ่นต้องเผชิญกับความยากลำบากในการปรับตัวและถ่ายทอดแนวปฏิบัติของตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ ยิ่งไปกว่านั้น ในบางความขัดแย้งอาจมีการออกกฎหมายข้อบังคับ สั่งห้ามไม่ให้ชุมชนปฏิบัติประเพณีดั้งเดิมของตนเอง ดังนั้นการเคารพสิทธิในการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมจึงเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยให้มรดกที่มีชีวิตได้รับการถ่ายทอดต่อไปได้

คำถามที่ 2 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ สามารถช่วยสร้างสันติภาพ ได้อย่างไร?

- ก. ช่วยหลอมรวมผู้คนให้เชื่อมโยงกันในฐานะชุมชน และสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกัน
- ข. เป็นช่องทางให้ผู้คนได้แสดงออกถึงความเศร้าโศก และช่วยยืนยันตัวตนทางวัฒนธรรมของตนเอง
- ค. เป็นส่วนสำคัญในการเยียวยาจิตใจและการสร้างความสมานฉันท์ (Reconciliation) ผ่านกระบวนการเยียวยาเชิงสัญลักษณ์ในพื้นที่หลังสงคราม
- ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง.

คำอธิบาย มรดกที่ยังมีชีวิตช่วยสร้างสันติภาพได้เพราะมีพลังในการดึงผู้คนมาร่วมทำกิจกรรมดั้งเดิมร่วมกัน ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของ วัฒนธรรมเหล่านี้ช่วยเยียวยาจิตใจ บำบัดบาดแผลหลังสงคราม และฟื้นฟูโครงสร้างสังคมที่เคยแตกสลาย

ในหลายๆ ประเพณีและการแสดงออกทางวัฒนธรรม มักแฝงเรื่องของการให้อภัย ความสามัคคี และการเชื่อมโยงผู้คนเอาไว้ ซึ่งช่วยเปิดประตูสู่การเจรจาและความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจกัน การร่วมมือกันอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชน รัฐ และหน่วยงานต่างๆ จึงเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และช่วยป้องกันหรือคลี่คลายข้อพิพาทได้อย่างยั่งยืน

ส่วนที่ 6.2 บทอ่านประจำหน่วย

UNESCO. Operational principles and modalities for safeguarding intangible cultural heritage in emergencies.

หลักการและรูปแบบการดำเนินงาน

เพื่อการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในสถานการณ์ฉุกเฉิน

ที่มาและสถานะทางกฎหมาย

หลักการเหล่านี้พัฒนาขึ้นจากการประชุมผู้เชี่ยวชาญ ณ สำนักงานใหญ่ UNESCO กรุงปารีส เมื่อเดือนพฤษภาคม 2019 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแนวทางให้แก่ประเทศภาคี (States Parties) รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ในการปกป้องและนำศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) มาใช้รับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามกรอบอนุสัญญาปี 2003

หลักการนี้ได้รับการรับรองโดยคณะกรรมการระหว่างรัฐบาล (Intergovernmental Committee) ณ กรุงโบโกตา ประเทศโคลอมเบีย เมื่อเดือนธันวาคม 2019 และได้รับการอนุมัติอย่างเป็นทางการจากสมัชชาใหญ่ (General Assembly) ในเดือนกันยายน 2020

บริบทและความจำเป็น

ปัจจุบัน มรดกทางวัฒนธรรมทั่วโลกกำลังเผชิญภัยคุกคามจากสถานการณ์ฉุกเฉินเพิ่มมากขึ้น ทั้งจากสงคราม ความขัดแย้ง และภัยพิบัติทางธรรมชาติ ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ทำลายการส่งต่อและความยั่งยืนของวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานของอัตลักษณ์และความสุขของผู้คน

ในสถานการณ์ฉุกเฉิน ICH มีบทบาทคู่ขนานที่สำคัญ คือ ด้านหนึ่งวัฒนธรรมประเพณีเหล่านี้ตกเป็นเป้าสายตาและถูกทำลายได้ง่ายจากวิกฤตการณ์ อีกด้านหนึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้คือพลังใจและเครื่องมือที่ช่วยให้ชุมชนเตรียมพร้อม เผชิญหน้า และฟื้นตัวจากวิกฤตได้อย่างเข้มแข็ง

หลักการสำคัญ 6 ประการ

หลักการที่ 1 วัฒนธรรมแยกไม่ออกจากชีวิตชุมชน มรดกทางวัฒนธรรมจะคงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อชุมชนยังคงปฏิบัติและสืบทอด ดังนั้น การปกป้องวัฒนธรรมจึงต้องทำควบคู่ไปกับการคุ้มครองชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้สืบทอดมรดกวัฒนธรรมด้วยเสมอ

หลักการที่ 2 ชุมชนที่ได้รับผลกระทบมีความหลากหลาย กลุ่มเป้าหมายไม่ได้มีเพียงแค่ผู้ประสพภัยในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังรวมถึงผู้พลัดถิ่น ชุมชนผู้ให้ที่พักพิง ตลอดจนบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมนั้นๆ

หลักการที่ 3 ชุมชนต้องเป็นผู้นำในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะอยู่ในช่วงเวลาใดของวิกฤต ชุมชนต้องเป็นแกนหลักในการสะท้อนว่าวัฒนธรรมใดสำคัญ ประเมินความเสียหาย วางแผนอนุรักษ์ และตัดสินใจว่าจะใช้วัฒนธรรมสร้างความเข้มแข็ง ฟื้นฟูจิตใจ และสร้างความไว้วางใจกันใหม่ได้อย่างไร

หลักการที่ 4 รัฐภาคีมีหน้าที่ดูแลในทุกบริบท ตามข้อตกลงในอนุสัญญา รัฐบาลของประเทศภาคีต้องดำเนินมาตรการที่จำเป็นเพื่อปกป้องวัฒนธรรมในดินแดนของตนแม้ในยามเกิดภัยพิบัติหรือสงคราม โดยต้องให้กลุ่มคนทุกกลุ่ม รวมถึงผู้ลี้ภัยและผู้พลัดถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง

หลักการที่ 5 ทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกัน ผู้เชี่ยวชาญด้านภัยพิบัติ หน่วยงานบรรเทาทุกข์ องค์การพัฒนาเอกชน (NGO) และกองกำลังความมั่นคง ล้วนมีส่วนสำคัญในการช่วยปกป้องวัฒนธรรม และช่วยสนับสนุนให้ชุมชนใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการผ่านพ้นวิกฤต

หลักการที่ 6 เคารพธรรมชาติที่ไม่หยุดนิ่งของวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรมมีลักษณะยืดหยุ่น ปรับตัว และพร้อมจะถูกสร้างสรรค์ขึ้นใหม่โดยชุมชนอยู่เสมอ การเข้าไปช่วยเหลือจึงต้องเคารพและไม่ตีกรอบให้วัฒนธรรมต้องหยุดนิ่งอยู่กับที่

รูปแบบการดำเนินงานใน 3 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 การเตรียมพร้อม (Preparedness)

สร้างความตระหนักรู้ให้ทุกฝ่ายเห็นบทบาทคู่ขนานของวัฒนธรรมในยามวิกฤต พร้อมจัดสรรงบประมาณสนับสนุนชุมชนในพื้นที่เสี่ยงสูงให้เตรียมรับมือภัยพิบัติ

ระบุความเสี่ยงของวัฒนธรรมแต่ละประเภทลงในบัญชีรายชื่อมรดกทางวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการบันทึกแผนรับมือ จุดหลบภัย และข้อมูลชุมชน พร้อมทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างหน่วยงานด้านวัฒนธรรมและหน่วยงานจัดการภัยพิบัติ

ขั้นที่ 2 การตอบสนอง (Response)

เร่งค้นหาและเข้าถึงชุมชนที่ได้รับผลกระทบโดยเร็วที่สุด เพื่อสนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนได้ฟื้นฟูและปกป้องวัฒนธรรมที่จำเป็นเร่งด่วน โดยใช้กระบวนการที่ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง

ประสานข้อมูลระหว่างประเทศภาคีและหน่วยงานบรรเทาทุกข์ เพื่อให้แน่ใจว่าการแจกจ่ายสิ่งของหรือการช่วยเหลือในพื้นที่ จะไม่ทำลายหรือขัดต่อวิถีวัฒนธรรมของชุมชน และหากมีการประเมินความเสียหายหลังภัยพิบัติ ต้องบรรจุหัวข้อด้านมรดกทางวัฒนธรรมลงไปด้วย

ขั้นที่ 3 การฟื้นตัว (Recovery)

ให้ชุมชนเป็นผู้สำรวจความต้องการของตนเอง เพื่อนำข้อมูลมาใช้วางแผนและลงมือฟื้นฟูวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ช่วงเยียวยาทางมนุษยธรรมไปจนถึงช่วงพัฒนาชุมชนในระยะยาว

ใช้วัฒนธรรมและประเพณีร่วมกันเป็นสะพานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ เปิดพื้นที่เจรจา และสร้างความสามัคคี โดยเฉพาะระหว่างกลุ่มผู้พลัดถิ่นอพยพกับชุมชนดั้งเดิมที่ให้ที่พักพิง

แหล่งทรัพยากรและกลไกการสนับสนุน

ด้านการเงิน สามารถขอรับการสนับสนุนทุนทรัพย์ได้จากกองทุนฉุกเฉินมรดกของ UNESCO (UNESCO Heritage Emergency Fund) และกองทุนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage Fund) ผ่านระบบความช่วยเหลือระหว่างประเทศในสถานการณ์ฉุกเฉิน

ด้านการขึ้นทะเบียน สามารถใช้ระบบขึ้นทะเบียนของอนุสัญญาปี 2003 เพื่อสร้างการรับรู้ และคุณค่าของวัฒนธรรมนั้นๆ ไม่ว่าจะผ่านบัญชีรายชื่อตัวแทนมรดกของมนุษยชาติ บัญชีรายชื่อที่ต้องสงวนรักษาเร่งด่วน หรือทะเบียนแนวปฏิบัติที่ดี และในกรณีที่วัฒนธรรมใดกำลังเสี่ยงต่อการสูญหายอย่างวิกฤต ก็สามารถใช้ช่องทางเร่งด่วน เพื่อยื่นขอขึ้นทะเบียนในบัญชีรายชื่อที่ต้องการการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วนได้ทันที

เอกสารสำหรับอ่านเพิ่มเติม

1. Background document: Expert meeting on ICH and emergencies. (UNESCO, Paris, 30 April 2019) เอกสารประกอบการประชุมผู้เชี่ยวชาญว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในสถานการณ์ฉุกเฉิน
2. Case study from the Democratic Republic of Congo: Community-based needs identification for the safeguarding of intangible cultural heritage in Nord-Kivu – กรณีศึกษาจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก: การให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการสำรวจความต้องการเพื่อปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่นอร์ท คีวู
3. “Subtle Casualties: Conflict and Intangible Cultural Heritage” โดย Robert Seddon, 2016 บทความ “ความสูญเสียที่ซ่อนเร้น: สงครามความขัดแย้งกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้”

ส่วน 6.2 กิจกรรม

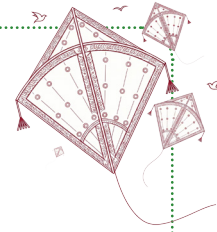
สถานการณ์จำลอง ลองจินตนาการว่าคุณกำลังลงพื้นที่ทำงานร่วมกับชุมชนผู้ลี้ภัย (Refugees) หรือผู้พลัดถิ่น (Displaced People) ในประเทศของคุณ แล้วร่วมกันขบคิดเพื่อตอบคำถาม 2 ข้อนี้

1. คุณจะมีวิธีชวนให้พวกเขาเข้ามามีส่วนร่วมในการพูดคุยเกี่ยวกับมรดกที่ยังมีชีวิต (Living Heritage) ของพวกเขาได้อย่างไร? โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขนบธรรมเนียม ความรู้ และทักษะที่จะช่วยเยียวยาบาดแผลในใจและสร้างความเข้มแข็งพร้อมรับมือกับวิกฤตให้กับพวกเขา
2. มาตรการสงวนรักษา (Safeguarding Measures) รูปแบบใดบ้างที่สามารถนำมาใช้เพื่อช่วยให้เกิดการสืบทอดมรดกที่ยังมีชีวิตในสภาพแวดล้อมใหม่ ควบคู่ไปกับการส่งเสริมและสร้างสันติภาพ ?

แนวคำตอบ

การทำงานร่วมกับชุมชนผู้ลี้ภัยและผู้พลัดถิ่น มรดกที่ยังมีชีวิตเพื่อการเยียวยาและการสร้างสันติภาพ

1. วิธีชวนพูดคุยเพื่อเยียวยาจิตใจและสร้างความเข้มแข็งพร้อมรับมือวิกฤต

1.1. การสร้างพื้นที่ปลอดภัยและการให้ชุมชนสำรวจความต้องการของตนเอง

เข้าหาด้วยความเคารพ การเปิดบทสนทนาเรื่องวัฒนธรรมกับคนที่เพิ่งผ่านความสูญเสียครั้งใหญ่ ต้องทำด้วยความระมัดระวังและให้เกียรติสูงสุด ควรเริ่มต้นจากการเข้าหาผู้ลี้ภัยโดยตรงหรือผู้อาวุโสในชุมชนก่อน และหลีกเลี่ยงการชักใช้ที่กระทบกระเทือนจิตใจ

ให้ชุมชนนำ ชุมชนต้องเป็นผู้กำหนดเองว่าวัฒนธรรมใดที่พวกเขาต้องการรักษาไว้ ไม่ใช่สิ่งคนนอกบอกว่าสำคัญ โดยใช้วิธีตั้งวงสนทนากลุ่มย่อย ที่มีคนในชุมชนเองเป็นผู้ดำเนินรายการ

ใช้คำถามปลายเปิดที่ทรงพลัง หลีกเลี่ยงคำถามเชิงทฤษฎี แต่ให้ใช้คำถามที่เชื่อมโยงกับความรู้สึก เช่น “ในยามที่ยากลำบาก ประเพณีหรือเรื่องเล่าไหนที่ทำให้ท่านรู้สึกสงบใจ และทำให้คิดถึงบ้านมากที่สุด?” คำถามเพื่อโยงเข้าเรื่องเพลงกล่อมเด็ก เมนูอาหารพื้นบ้าน หรือพิธีกรรมฉลองขวัญ

“ความรู้หรือทักษะอะไรที่ช่วยให้ท่านและครอบครัวผ่านพ้นช่วงเวลาที่ยากลำบากมาได้?” คำถามเพื่อโยงเข้าเรื่องยาสมุนไพรโบราณ การสังเกตสัญญาณเตือนจากธรรมชาติ หรือทักษะการเอาตัวรอดดั้งเดิม

1.2 การใช้มรดกทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือฟื้นฟูตัวเอง

ส่งเสริมให้ชุมชนแสวงหาและนำวัฒนธรรมมาเป็นพลังในการฟื้นฟูจิตใจ โดยใช้ 2 เส้นทางหลัก ดังนี้

ฟื้นฟูความสัมพันธ์ในสังคม (Social Cohesion) จัดกิจกรรมเล่นดั้งเดิมของเด็กๆ หรือการล้อมวงทำอาหารพื้นเมืองร่วมกัน เพื่อรวบรวมคนที่แตกฉานชานเข็นให้กลับมาเจอกัน มีปฏิสัมพันธ์กันใหม่ และเกิดการยอมรับในสังคมใหม่ (Resocialisation)

รื้อฟื้นความทรงจำร่วม (Collective Memory) ชวนเล่าเรื่องปรัมปรา ร้องเพลงพื้นบ้าน หรือเล่นดนตรีต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์และความภาคภูมิใจในรากเหง้า โดยหลีกเลี่ยงประเด็นความขัดแย้ง ซึ่งถือเป็นกระบวนการเยียวยาด้วยมิติทางวัฒนธรรม (Cultural Healing) อย่างแท้จริง

2. มาตรการสงวนรักษาเพื่อส่งเสริมการถ่ายทอดและการสร้างสันติภาพ

มาตรการที่ดีต้องช่วยให้ประเพณีวัฒนธรรมสามารถหยั่งรากและส่งต่อได้ในสภาพแวดล้อมใหม่ พร้อมกับสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนเจ้าบ้าน

2.1 มาตรการเพื่อความยั่งยืนของการถ่ายทอด

รวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมร่วมกัน สนับสนุนให้ชุมชนจัดทำระบบบัญชีรายชื่อมรดกทางวัฒนธรรมของตัวเอง (ตามมาตรา 12 ของอนุสัญญา) โดยมุ่งสำรวจว่าในค่ายพักพิงเหลือใครที่เป็นผู้รู้บ้าง และบันทึกวิธีที่พวกเขาใช้ส่งต่อความรู้นั้นไว้

จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน สร้างกลุ่มเรียนรู้ (Learning Circles) หรือพื้นที่วัฒนธรรมเล็กๆ ในศูนย์พักพิง เพื่อเปิดโอกาสให้ครูภูมิปัญญาหรือผู้อาวุโสได้สอนทักษะ เช่น งานฝีมือ การทอผ้า การทำเครื่องดนตรี หรือเคล็ดลับการปรุงอาหารให้แก่คนรุ่นใหม่ ทั้งแบบเป็นกันเองและเป็นระบบ

ประสานแหล่งวัตถุดิบ ทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานงานกับชุมชนเจ้าบ้านและเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เพื่อช่วยให้ผู้ลี้ภัยสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติหรือวัตถุดิบที่จำเป็นต่อการสืบต่อวัฒนธรรมได้ เช่น การขอเก็บพืชสมุนไพร หรือจัดหาวัสดุสำหรับทำงานหัตถกรรม

2.2 มาตรการเพื่อสร้างสันติภาพและการอยู่ร่วมกัน

เปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม จัดกิจกรรมที่ให้ชุมชนผู้ลี้ภัยและชุมชนเจ้าบ้านได้ทำกิจกรรมร่วมกันผ่านมิติวัฒนธรรมที่เป็นมิตรและเข้าถึงง่าย เช่น เทศกาลอาหารปิกนิก หรือการแสดงดนตรีเต้นรำ เพื่อทลายกำแพงอคติ สร้างความเข้าใจร่วมกัน (Mutual Understanding) และนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Peaceful Coexistence)

ใช้วัฒนธรรมเยียวยาเชิงสัญลักษณ์ ในกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างคนในประเทศเดียวกัน สามารถใช้วัฒนธรรมร่วมเป็นสื่อกลางในการเยียวยาเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Reparation) เช่น การร่วมกันสร้างสรรค์บทเพลง เรื่องเล่า หรือศิลปะ เพื่อนำไปสู่การทำข้อตกลงการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งจะช่วยให้สมานรอยร้าวและถักทอโครงสร้างสังคมขึ้นมาใหม่

ต้นผู้สืบทอดเป็นแกนนำสันติภาพ สนับสนุนและยกย่องให้ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้สืบทอดวัฒนธรรมหลัก ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางสังคม คอยชวนพูดคุย เจรจา และช่วยไกล่เกลี่ยความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ ที่อาจกระทบกระทั่งกันภายในพื้นที่พักพิง โดยใช้หลักเมตตาธรรมและความเคารพตามวิถีดั้งเดิม

หน่วยที่ 3: มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้กับการป้องกันและแก้ไขข้อพิพาท

วิทยากร: มาร์ติน อันดราเด-เปเรซ (Martín Andrade-Pérez) *นักวิจัย มูลนิธิเอริไกอี (Erigaie Foundation) ประเทศโคลอมเบีย*

ในบทนี้เราจะศึกษาบทบาทของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) ในฐานะเครื่องมือสำคัญที่ช่วยป้องกันและคลี่คลายความขัดแย้ง ลดความไม่เท่าเทียม ขจัดการเลือกปฏิบัติ และป้องกันปัญหาทางสังคม โดยแบ่งเป็น 3 หัวข้อหลัก ได้แก่ ICH กับการสร้างสันติภาพและแก้ไขความขัดแย้ง บทบาทของมรดกที่มีชีวิตในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยุติธรรม และความสามัคคีทางสังคม การรวมเป็นหนึ่ง และการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมในฐานะคุณค่าหลักของ ICH

ICH กับการสร้างสันติภาพและการแก้ไขความขัดแย้ง

ในปี 2018 เกิดเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในเวทีประชุมของคณะกรรมการสงวนรักษา ICH เมื่อเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ ซึ่งมีความขัดแย้งฝังลึกกันมายาวนาน ได้ตัดสินใจร่วมกันเสนอชื่อมวยปล้ำเกาหลี (Korean wrestling) ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ (Representative List) ภาพเอกอัครราชทูตทั้งสองประเทศจับมือกันด้วยรอยยิ้มหลังการประกาศผล ได้กลายเป็นภาพจำที่สะท้อนให้คนทั่วโลกเห็นถึงพลังของวัฒนธรรมที่สามารถทลายกำแพงความขัดแย้งและเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกันอย่างแท้จริง และสะท้อนพลังที่แท้จริงของ ICH ในการเชื่อมโยงผู้คนข้ามความแตกต่าง

ภาพที่ 50 มวยปล้ำซีรัม/ซีรอม มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมร่วมของสองเกาหลี ที่คู่ต่อสู้ใช้ผ้าคาดเอวจับล็อกและพยายามทำให้อีกฝ่ายล้มลงสู่พื้น โดยผู้ชนะจะได้รับรางวัลเป็นรางวัลแห่งเกียรติยศ

ที่มา: © Korean Ssireum Association

รากฐานสำคัญของ ICH คือแนวคิดเรื่องการแบ่งปัน ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งปันจารีตประเพณี ความเชื่อ ผืนดิน หรืออาหาร ความรู้สึกร่วมกันในเรื่องที่ทำให้เกิดสำนึกของความเป็นกลุ่มหรือชุมชน และนำไปสู่การร่วมมือกันหาทางออกอย่างสันติ กรณีมวยปล้ำของเกาหลี ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าแม้ในมิติทางการเมืองจะแตกต่างกันเพียงใด แต่วัฒนธรรมร่วมก็ยังสามารถทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมใจได้เสมอ

นอกจากนี้ ในระดับท้องถิ่นยังมีระบบจารีตประเพณีที่ทำหน้าที่แก้ปัญหาความขัดแย้งได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น

ระบบบรรทัดฐานของชาววายุ (Wayuu Normative System) ประเทศโคลอมเบีย มีการตั้งคณะผู้ไกล่เกลี่ยที่เรียกว่า “ปุตชิปุยอ” (Pütchipü'üi) ทำหน้าที่ระงับข้อพิพาทโดยเน้นการเจรจาเยียวยาและชดเชยความเสียหาย ซึ่งได้รับการยอมรับจากคนในท้องถิ่นในฐานะระบบกระบวนการยุติธรรมทางศีลธรรม และช่วยเสริมความแข็งแกร่งให้กับกฎหมายส่วนกลางของโคลอมเบียด้วย

ระบบกาดา (Gada System) ของชาวโอโรโม ประเทศเอธิโอเปีย ระบบสังคมและการเมืองโบราณที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยชุมชนจะคัดเลือกผู้นำจากผู้ที่มีความรู้ความสามารถเพื่อทำหน้าที่ตัดสินใจ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และกำหนดแนวทางการชดเชยความเสียหายอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยสร้างความสามัคคีและธำรงจริยธรรมของสังคมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

ภาพที่ 51 ระบบกาดา (Gada) ของชาวโอโรโม
ระบบการปกครองตนเองตามประเพณีโดยพื้นเมืองที่สืบทอดกันมาช้านาน
ที่มา: lalibelaecotours.com

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยุติธรรม

ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำ หรือที่ดิน มักเป็นชนวนเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดสงครามและความขัดแย้ง มรดกทางวัฒนธรรมจึงเข้ามามีบทบาทในการวางรากฐานและกตึกาชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาเหล่านี้ เช่น

ระบบผู้พิพากษาน้ำแห่งโกโรงโก (Water Judges of Corongo) ประเทศเปรู เป็นระบบโบราณที่มีมาตั้งแต่ก่อนยุคอินคา เพื่อบริหารจัดการน้ำให้เพียงพอ เป็นธรรม และยั่งยืนสำหรับทุกคน โดยผู้พิพากษาน้ำจะทำหน้าที่ดูแลวงจรการเกษตร จัดสรรที่ดิน และนำจัดเทศกาลประจำปี บนพื้นฐานของความเคารพธรรมชาติ ความเสมอภาค และความสามัคคี ส่งผลให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

ภาพที่ 52 ระบบผู้พิพากษาน้ำแห่งโคโรงโก มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของเปรู
ที่สืบทอดมาตั้งแต่ก่อนยุคอินคา ว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน
บนพื้นฐานของความสามัคคีและการเคารพธรรมชาติ
ที่มา: © Ministry of Culture of Peru, 2015

สถาปราชญ์แห่งที่ราบมูร์เซีย และศาลน้ำแห่งวาเลนเซีย ในประเทศสเปน ทำหน้าที่คลี่คลายข้อพิพาทและบริหารจัดการน้ำรวมถึงที่ดินในพื้นที่แห้งแล้ง ซึ่งน้ำเป็นสิ่งหายาก ระบบชลประทานและสภาพทัศนใจโบราณเหล่านี้คือภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ยังคงใช้งานได้จริงและมีประสิทธิภาพในโลกปัจจุบัน

ในทางตรงกันข้าม การสูญเสียมรดกทางวัฒนธรรมอาจทำลายกลไกการแก้ปัญหาดั้งเดิมลง ดังตัวอย่างของนักวัดน้ำแห่งฟอกการา (Water Measurers of the Foggaras) ในประเทศแอลจีเรีย เมื่อความรู้ดั้งเดิมในการจัดการระบบชลประทานในเขตทะเลทรายถูกละเลยและแทนที่ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ชุมชนก็สูญเสียกลไกการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเรื่องน้ำที่เป็นธรรมและเคยเป็นที่ยอมรับร่วมกันไปอย่างน่าเสียดาย

ความสามัคคีทางสังคม การหลอมรวมเป็นหนึ่ง และการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม

หน้าที่หลักของ ICH ในทุกรูปแบบ คือการสร้างสามัคคีในสังคม (Social Cohesion) การส่งเสริมการอยู่ร่วมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ และการเป็นสื่อกลางการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม ซึ่งการส่งต่อวิถีปฏิบัติจากรุ่นสู่รุ่นนี้เองที่เป็นหัวใจร้อยรัดชุมชนไว้ด้วยกัน

เทศกาลและคาร์นิวัล เทศกาลระดับโลกหลายแห่งเปิดพื้นที่ให้ผู้คนมาร่วมสนุกโดยไร้กำแพงกีดกันด้านชนชั้น เพศ หรือวัย เช่น คาร์นิวัลแห่งรีโอในประเทศบราซิล เทศกาลพื้นบ้านสุโรวาในประเทศบัลแกเรีย และเทศกาลขบวนแห่ต่าง ๆ ในประเทศญี่ปุ่น

มังคัล โชบาจาตระ (Mangal Shobhajatra) ประเทศบังกลาเทศ “ขบวนแห่แห่งความเป็นอยู่ที่ดี” ในวันปีใหม่นี้ริเริ่มโดยนักศึกษาและอาจารย์คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยธากา ในช่วงที่ประเทศอยู่ภายใต้เผด็จการทหาร เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงพลังบริสุทธิ์ของประชาชน เทศกาลนี้สะท้อนคุณค่าของสามัคคี เสรีภาพ และความยุติธรรม โดยหลอมรวมผู้คนทุกวรรณะ ทุกเพศ และทุกฐานะเข้าด้วยกันอย่างเท่าเทียม

ดนตรีดั้งเดิมและกวีนิพนธ์ ดนตรีคือภาษาสากลที่เข้าถึงใจคนได้ง่ายที่สุด เช่น เพลงเร็กเก้ (reggae) มอร์นา (morna) หรือฟลาเมงโก (flamenco) รวมถึง เสกา ตัมบอร์ (Sega Tambour) แห่งเกาะโรดรีเกสในมอริเชียส ดนตรีที่มีรากเหง้ามาจากชุมชนทาส ซึ่งสะท้อนถึงความเพียรพยายามและการหยั่งยืต่อสู่ วัฒนธรรมนี้ดึงดูดใจคนบนเกาะและเชื่อมโยงเครือข่ายผู้พลัดถิ่นทั่วโลกเข้าด้วยกัน

อัล-ซาจาล (Al-Zajal) ประเทศเลบานอน รูปแบบกวีนิพนธ์พื้นบ้านที่ร้องขับขานในชีวิตประจำวันและงานรื่นเริง มีเนื้อหาเชิดชูความงดงาม ความอดทน การเปิดใจเจรจา และสิทธิที่จะแตกต่าง วัฒนธรรมการขับกลอนนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเตือนสติ ป้องกันความขัดแย้ง และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

บทสรุป มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คือรากฐานสำคัญของชีวิตประจำวันที่สงบสุข มันช่วยระงับข้อพิพาท จัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม และถักทอความสามัคคีในสังคม จึงเป็นสิ่งที่มีความควรแก่การปกป้องและนำมาถอดบทเรียนเพื่อสร้างอนาคตที่ยั่งยืนสำหรับทุกคน

ส่วนที่ 6.3 คำถามเพื่อความเข้าใจ

คำถามที่ 1 “มีกลยุทธ์และแนวทางในการป้องกันความขัดแย้งที่ไม่ได้บรรจุไว้ในกรอบกฎหมายอย่างเป็นทางการของประเทศ” ประโยคนี้นี้จริงหรือไม่?

คำตอบที่ถูกต้อง จริง

คำอธิบาย นอกเหนือจากกฎหมายของรัฐแล้ว ในหลายพื้นที่ทั่วโลกยังมีระบบกฎหมายจารีตประเพณี(Customary Law Systems) หรือบรรทัดฐานทางสังคมดั้งเดิมที่ชุมชนพัฒนาขึ้นมานานนับศตวรรษ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น ระบบจารีตเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการจัดสรรสิทธิการเข้าถึงพื้นที่ส่วนรวมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างสันติ การรักษาความยั่งยืนของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้จึงเป็นหัวใจสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาความสงบสุขและระงับข้อพิพาทในท้องถิ่นได้ด้วยวิธีที่ละมุนละม่อมและเป็นที่ยอมรับของคนในพื้นที่

คำถามที่ 2 มรดกที่ยังมีชีวิตในลักษณะใดบ้างที่มีส่วนช่วยป้องกันข้อพิพาทในสังคมได้?

- ก. ระบบดั้งเดิมที่ช่วยจัดสรรและดูแลสิทธิการเข้าถึงพื้นที่ส่วนรวมอย่างยุติธรรม
- ข. ระบบสังคม-การเมืองพื้นเมืองที่เน้นแก้ปัญหาและระงับความขัดแย้งผ่านการเจรจา
- ค. ระบบดั้งเดิมที่รับประกันการกระจายทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมและยั่งยืน
- ง. ถูกทุกข้อ

คำตอบที่ถูกต้อง ข้อ ง.

คำอธิบาย ความขัดแย้งสามารถป้องกันได้ตั้งแต่ต้นลมด้วยการรับประกันว่าคนในชุมชนจะได้รับสิทธิที่เท่าเทียมกัน และเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็พร้อมจะหันหน้าเข้าหากันเพื่อเจรจา ดังนั้นมรดกที่ยังมีชีวิตที่ทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรและพื้นที่อย่างเป็นธรรม รวมทั้งมีกลไกที่ส่งเสริมการพูดคุยอย่างสันติ จึงเป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยมของการป้องกันข้อพิพาท

ส่วน 6.3 บทอ่านประจำหน่วย

เข้าไปเว็บไซต์เพื่อศึกษาเครื่องมือ Dive into Intangible Cultural Heritage และค้นหาคำว่า “conflict resolution” จากนั้นเลือกมรดกที่มีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับคำนี้มา 3 เรื่อง และอ่านรายละเอียดของแต่ละเรื่อง

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICH) ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขข้อขัดแย้ง จากการค้นหาในเครื่องมือ Dive into Intangible Cultural Heritage ของ UNESCO ด้วยคำค้นหา “conflict resolution” พบกรณีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้ง 3 กรณี ประกอบด้วย (1) กฎบัตรมาเดน ประเทศมาลี (2) ระบบกาตา ประเทศเอธิโอเปีย และ (3) กาแฟอาหรับ สัญลักษณ์แห่งความใจกว้างของกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง ดังนี้

1. กฎบัตรมาเดน แห่งกูรูกันฟูกา (Manden Charter, proclaimed in Kurukan Fuga) ประเทศ มาลี

ขึ้นทะเบียน 2009 - Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity

ภาพรวม กฎบัตรมาเดนถูกประกาศในศตวรรษที่ 13 โดยผู้ก่อตั้งจักรวรรดิมานดิโกและสภาปราชญ์ หลังจากชนะสงครามครั้งสำคัญ กฎบัตรนี้ถือเป็นหนึ่งในรัฐธรรมนูญที่เก่าแก่ที่สุดในโลก แม้จะอยู่ในรูปแบบการบอกเล่าด้วยวาจาก็ตาม เนื้อหาประกอบด้วย 7 บท ที่สนับสนุนสันติภาพทางสังคมท่ามกลางความหลากหลาย ความศักดิ์สิทธิ์ของมนุษย์ การศึกษา ความมั่นคงทางอาหาร การยกเลิกการเป็นทาส และเสรีภาพในการแสดงออกและการค้าขาย

ภาพที่ 53 กฎบัตรมาเดน รัฐธรรมนูญปากเปล่าที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก
ที่มา: Equipe de recherche et de documentation de la DNPC

บทบาทในการแก้ไขข้อขัดแย้ง

- **สันติภาพในความหลากหลาย** กฎบัตรเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมที่มีความหลากหลาย จึงเป็นพื้นฐานสำหรับการป้องกันและแก้ไขข้อขัดแย้ง
- **ความเคารพสิทธิมนุษยชน** การยืนยันว่าทุกชีวิตมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ไม่มีชีวิตใดสูงกว่าหรือต่ำกว่ากัน
- **กลไกการชดเชยความเสียหาย** หากมีใครทำผิดต่อผู้อื่น จะต้องมีการชดเชย

การสืบทอด

แม้จักรวรรดิจะสูญสลายไปนานแล้ว แต่ถ้อยคำของกฎบัตรและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องก็ยังคงถูกถ่ายทอดจากบิดาสู่บุตรในตระกูลมาลินเกเรื่อยมา ทุกปีจะมีพิธีรำลึกถึงการประชุมครั้งประวัติศาสตร์นี้ที่หมู่บ้านกังกาบา โดยผู้นำท้องถิ่นและระดับชาติต่างมองว่ากฎบัตรนี้เป็นแหล่งกฎหมายและเป็นสื่อแห่งความรัก สันติภาพ และภราดรภาพ

ความสำคัญปัจจุบัน

กฎบัตรยังคงเป็นรากฐานของค่านิยมและเอกลักษณ์ของชุมชนในพื้นที่ และยังคงใช้เป็นเครื่องมือในการป้องกันข้อพิพาทและสร้างการแก้ไขข้อขัดแย้งอย่างสันติในภูมิภาคต่อไป

2. ระบบกาตา (Gada system) ระบบการปกครองประชาธิปไตยของชาวโอโรโม

ประเทศ เอธิโอเปีย

ขึ้นทะเบียน 2016 - Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity

ภาพรวม กาตาเป็นระบบการปกครองแบบดั้งเดิมที่ชาวโอโรโมในเอธิโอเปียใช้ พัฒนามาจากความรู้ที่สั่งสมจากประสบการณ์ของชุมชนผ่านหลายรุ่น ระบบนี้ควบคุมดูแลกิจกรรมทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนา รวมทั้งจัดการกับประเด็นต่างๆ เช่น การแก้ไขข้อขัดแย้ง การชดเชยความเสียหาย และการปกป้องสิทธิสตรี

โครงสร้างและกลไก

- **5 ชั้น** แบ่งเป็น 5 ชั้น โดยมี 1 ชั้นที่ทำหน้าที่ปกครอง ประกอบด้วยประธานเจ้าหน้าที่ และสมาชิกของสภา
- **การหมุนเวียนอำนาจ** ผู้นำจะเปลี่ยนแปลงทุก 8 ปี แบบหมุนเวียน ช่วยสร้างความเท่าเทียมและป้องกันการกุมอำนาจไว้กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
- **การมีส่วนร่วม** ผู้ชายที่บิดาเป็นสมาชิกสามารถเข้าร่วมได้ ส่วนผู้หญิงจะได้รับการปรึกษาในการตัดสินใจเกี่ยวกับสิทธิสตรี

บทบาทในการแก้ไขข้อขัดแย้ง

ระบบกาตาทำหน้าที่เป็นกลไกบังคับใช้จริยธรรม สร้างความเกาะเกี่ยวทางสังคม และเป็นการแสดงออกถึงรูปแบบวัฒนธรรมของชุมชน โดยมีกระบวนการแก้ไขข้อขัดแย้งที่ชัดเจน

- ระบบการใกล้เคียง มีกลไกพิจารณาข้อพิพาทและหาทางออกที่เป็นธรรม
- การชดเชย มีระบบชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น
- การสร้างความสามัคคี เน้นการสร้างความสามัคคีในชุมชนผ่านพิธีกรรมและการประชุมใต้ต้นไม้มะเดื่อ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบบกาตา

การถ่ายทอดความรู้

ชนชั้นต่างๆ ได้รับการถ่ายทอดจากนักประวัติศาสตร์ปากเปล่า ครอบคลุมทั้งประวัติศาสตร์ กฎหมาย พิธีกรรม การคำนวณเวลา จักรวาลวิทยา ตำนาน กฎความประพฤติ และหน้าที่ของระบบกาตา ความรู้เหล่านี้ถูกปลูกฝังให้เด็ก ๆ ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน

3. กาแฟอาหรับ สัญลักษณ์แห่งความใจกว้าง (Arabic coffee: a symbol of generosity)

ประเทศ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ โอมาน กาตาร์ ซาอุดีอาระเบีย และจอร์แดน

ขึ้นทะเบียน 2024 - Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity

ภาพรวม กาแฟอาหรับเป็นสัญลักษณ์สำคัญของความใจกว้างในสังคมอาหรับและเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีการต้อนรับ การเสิร์ฟและดื่มกาแฟอาหรับเป็นพิธีกรรมประจำวันของทั้งชุมชน กลุ่มและบุคคล มีการเสิร์ฟทั้งในงานแต่งงานและในการชุมนุมของชนเผ่า (majalis ซึ่งใช้สำหรับการตัดสินและการแก้ไขข้อขัดแย้ง) ในทุกประเทศที่เสนอชื่อขึ้นทะเบียน

ภาพที่ 54 ชายชาวโอมานกำลังสอนเด็กให้ชงกาแฟอาหรับใน อัล-ฮัดฮีรา (Al-Hadheera) พื้นที่ล้อมรอบแบบดั้งเดิมที่ผู้คนในอดีต โดยเฉพาะชาวเบดูอิน ใช้เป็นสถานที่ชงกาแฟ

ที่มา: © Ministry of Heritage and Culture, Oman, 2014

บทบาทในการแก้ไขข้อขัดแย้ง

- **มัจลิส (Majalis)** กาแฟสำหรับถูกเสิร์ฟในการประชุม majalis ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับการคืนดีและการแก้ไขข้อขัดแย้ง การได้นั่งดื่มกาแฟด้วยกันช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเจรจาและการไกล่เกลี่ย
- **สัญลักษณ์ของสันติภาพ** นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ของความใจกว้าง การต้อนรับ และความเคารพแล้ว กาแฟสำหรับยังทำหน้าที่เป็นเครื่องเรียกร้องสันติภาพและการเจรจาทั้งภายในและพรมแดนข้ามประเทศ

พิธีกรรมและมารยาท

ประเพณีนี้มีกฎเกณฑ์และมารยาทเฉพาะที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างไม่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่น ผู้สูงอายุและแขกจะได้รับการเสิร์ฟก่อนเสมอ ผู้เทกาแฟต้องใช้มือขวา และผู้ดื่มต้องเขย่าถ้วยเพื่อแสดงว่าได้ดื่มเสร็จแล้ว

บริบททางสังคม

ในจอร์แดน กาแฟสำหรับได้รับการยกย่องว่าเป็นสัญลักษณ์ของความใจกว้างและการต้อนรับในสำนักงานของเจ้าหน้าที่รัฐบาลและรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรี ผู้แทน และผู้อำนวยการ และยังคงปรากฏเสมอในบ้านของชาวจอร์แดนทั้งในและต่างประเทศ การดื่มกาแฟร่วมกันมักมาพร้อมกับการกล่าวบทกวี การสนทนาที่กระตุ้นความคิด และการแลกเปลี่ยนความทรงจำ

การวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง

ความเหมือน

ทั้งสามองค์ประกอบต่างเน้นการสร้างสามัคคีและสันติภาพในสังคม ล้วนถูกถ่ายทอดผ่านรุ่นสู่รุ่น ไม่ว่าจะผ่านการบอกเล่าด้วยวาจา (มานเดนและกาตา) หรือการปฏิบัติจริง (กาแฟสำหรับ) นอกจากนั้นยังมีบทบาทในการป้องกันและการแก้ไขข้อขัดแย้ง ไม่ใช่เพียงการตอบสนองหลังเกิดปัญหาเท่านั้น แต่ยังสร้างกลไกป้องกันไว้ล่วงหน้าและเน้นความเคารพซึ่งกันและกัน ทั้งในแง่สิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียม และศักดิ์ศรีของผู้อื่น

ความแตกต่าง

1. **ขอบเขต** มานเดนเป็นรัฐธรรมนูญที่ครอบคลุมกว้างขวาง กาตาเป็นระบบการปกครองที่สมบูรณ์แบบ ส่วนกาแฟสำหรับเป็นพิธีกรรมทางสังคมที่เฉพาะเจาะจง
2. **กลไก** มานเดนเน้นที่หลักการและค่านิยมพื้นฐาน กาตามีโครงสร้างองค์กรและกระบวนการที่ชัดเจน ส่วนกาแฟสำหรับเป็นพื้นที่และบรรยากาศที่เอื้อต่อการเจรจา
3. **ความเป็นทางการ** มานเดนและกาตามีผลทางกฎหมายและการปกครองจริง ในขณะที่กาแฟสำหรับเป็นพิธีกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมมากกว่า

บทเรียนสำหรับโลกสมัยใหม่

องค์ประกอบทั้งสามนี้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. การแก้ไขข้อขัดแย้งที่ยั่งยืนต้องฝังรากอยู่ในวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นเพียงกฎหมายหรือกระบวนการทางกฎหมายเท่านั้น
2. พื้นที่ทางสังคมและพิธีกรรมมีความสำคัญ เพราะช่วยสร้างบรรยากาศแห่งการเคารพและการเจรจา
3. การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นทำให้วัฒนธรรมสันติภาพยังคงมีชีวิต และปรับตัวได้ตามบริบทที่เปลี่ยนไป
4. ความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือทรัพยากรสำหรับการแก้ไขปัญหาสังคม ไม่ใช่อุปสรรคดังที่หลายคนเข้าใจ

ส่วนที่ 6.3 กิจกรรม

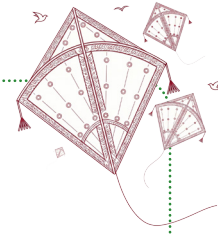
คำถามเพื่อการคิดใคร่ครวญ หลังจากที่คุณได้อ่านคำอธิบายของมรดกที่มีชีวิตที่คุณเลือกไว้ในกิจกรรม “Dive” แล้ว โปรดพิจารณาคำถามต่อไปนี้

1. มรดกที่มีชีวิตแต่ละอย่างมีส่วนช่วยในการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งได้อย่างไร?
2. มรดกที่มีชีวิตทั้งสามนี้มีอะไรที่เหมือนกัน?
3. มีอะไรที่เป็นลักษณะเฉพาะของมรดกที่มีชีวิตแต่ละอย่าง?

แนวคำตอบ

การวิเคราะห์มรดกที่มีชีวิตสามรูปแบบ

1. บทบาทในการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้ง

กฎบัตรมานเดน แห่งกูรูกันฟูกา ทำงานในระดับกฎหมายและสังคมขนาดใหญ่ เป็นรากฐานทางกฎหมายและจริยธรรมที่สถาปนาขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เนื้อหากฎบัตรนี้มีบทบัญญัติครอบคลุมทั้งสิทธิมนุษยชน ความเสมอภาคทางสังคม และความยุติธรรม จึงกลายเป็นกรอบที่ชัดเจนในการตัดสินข้อพิพาทและป้องกันความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และวรรณะต่างๆ ภายใต้อาณาจักรอันกว้างใหญ่

ระบบกาดา (Gada System) ทำงานในระดับการปกครองและการเมือง เป็นระบบประชาธิปไตยที่เน้นการถ่ายโอนอำนาจอย่างสันติและเป็นระเบียบทุกแปดปี ซึ่งถือเป็นกลไกป้องกันความขัดแย้งทางการเมืองที่สำคัญ ระบบนี้ยังมีสภาและกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ชุมชนอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกัน (consensus) เพื่อยุติข้อพิพาททั้งภายในและระหว่างเผ่า พร้อมทั้งรักษาความสงบเรียบร้อยตามหลักนิติธรรม (sera)

กาแฟอาหรับ ทำงานในระดับความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและสังคม การชงและเสิร์ฟกาแฟอาหรับเป็นพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติด้วยความเคารพและความใจกว้าง จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของไมตรีจิตและความปรารถนาดี การแบ่งปันกาแฟเป็นธรรมเนียมที่จำเป็นก่อนการเจรจาหรือการไกล่เกลี่ยใดๆ เพราะช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นกลางและเคารพซึ่งกันและกัน เอื้อให้ผู้คนเปิดใจพูดคุยและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ง่ายขึ้น

2. สิ่งที่มรดกที่มีชีวิตทั้งสามมีเหมือนกัน

แม้จะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสามองค์ประกอบมีแก่นร่วม 4 ประการ

ธำรงไว้ซึ่งความสามัคคีทางสังคม ทั้งสามเป็นกลไกที่ช่วยเสริมสร้างและรักษาความผูกพันภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการอยู่ร่วมกันภายใต้กฎหมาย (กฎบัตรมานเดน) การมีส่วนร่วมในระบบการปกครองเดียวกัน (ระบบกาดา) หรือการปฏิบัติตามมารยาททางสังคมที่เคารพซึ่งกันและกัน (กาแฟอาหรับ)

การส่งต่อค่านิยม ทุกองค์ประกอบเน้นย้ำและส่งต่อชุดของค่านิยมและหลักจริยธรรมที่สำคัญ เช่น ความยุติธรรม ความเสมอภาค การเคารพ และความใจกว้าง ซึ่งเป็นรากฐานของการป้องกันความขัดแย้ง

ความเป็นมรดกที่มีชีวิตและมีพลวัต ทั้งหมดไม่ใช่เพียงโบราณวัตถุ แต่เป็นประเพณีที่ยังคงมีการปฏิบัติ ปรับใช้ และสืบทอดไม่ว่าจะผ่านการบอกเล่าด้วยวาจาหรือผ่านการกระทำในชีวิตประจำวัน

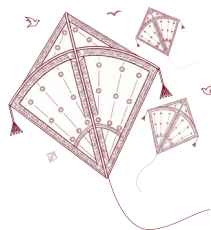
การสร้างพื้นที่สำหรับการปฏิสัมพันธ์อย่างเป็นระเบียบ แต่อย่างกำหนดกฎเกณฑ์หรือพิธีการที่ทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มเป็นไปอย่างมีระเบียบและคาดการณ์ได้ ลดโอกาสของการปะทะทางอารมณ์หรือการเข้าใจผิด

3. ลักษณะเฉพาะของมรดกที่มีชีวิตแต่ละอย่าง

กฎบัตรมานเดน มีลักษณะเฉพาะในฐานะ เอกสารรากฐานทางประวัติศาสตร์ เสมือนรัฐธรรมนูญปากเปล่าที่ประกาศใช้ในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เฉพาะเจาะจง (Kurukan Fuga, ค.ศ. 1236) เน้นย้ำสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมทางสังคมในขอบเขตทั้งอาณาจักร ความโดดเด่นตัวของมรดกนี้ อยู่ที่การที่มีขอบเขตทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ชัดเจนและมีบทบัญญัติที่ครอบคลุมสังคมทุกระดับ

ระบบกาดา มีลักษณะเฉพาะในฐานะโครงสร้างการปกครองตามช่วงอายุ เป็นระบบการปกครองที่ซับซ้อนและเป็นวัฏจักร (cyclical) กำหนดให้ผู้นำหมุนเวียนกันตามช่วงวัย (age-grade) โดยเน้นอำนาจการตัดสินใจของสภาประชาชน (people's assembly) เพื่อควบคุมอำนาจทางการเมือง ไม่ให้ตกอยู่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนานเกินไป ความโดดเด่นของระบบนี้คือ การทำให้มีโครงสร้างตามช่วงอายุ กลายเป็นกลไกป้องกันการผูกขาดอำนาจได้อย่างเป็นธรรมชาติ

กาแฟอหรับ มีลักษณะเฉพาะในฐานะพิธีกรรมทางวัตถุ ที่ผูกโยงกับสิ่งของทางกายภาพ (เครื่องดื่ม) และขั้นตอนการปฏิบัติ (ritual) เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและเกียรติยศในการต้อนรับ ก่อนที่จะมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลสำคัญใดๆ ความโดดเด่นของมรดกนี้คือการที่สิ่งของธรรมดาอย่างเครื่องดื่มกลายเป็นสะพานเชื่อมทางสังคมที่ทรงพลัง

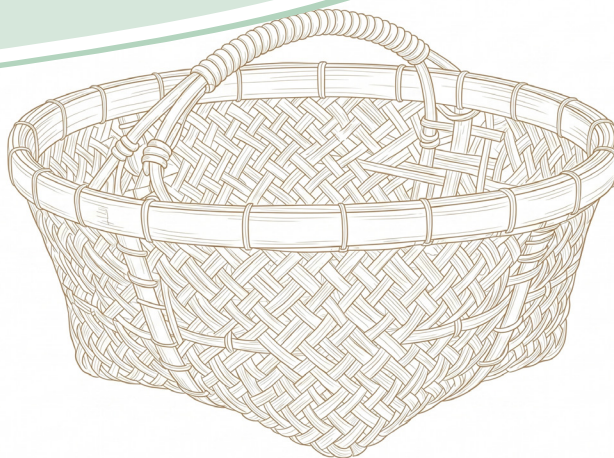

“ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติที่ผ่านมา
ไม่เคยมียุคสมัยใดที่เราแบ่งปันชะตากรรมร่วมกันเช่นนี้
เราจะควบคุมมันได้ก็ต่อเมื่อเราเผชิญกับมันด้วยกัน”

— Kofi Annan —

อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศ
ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ค.ศ. 2001

บทสรุป

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้
เพื่อการสร้างอนาคตที่ยั่งยืนสำหรับสำหรับมนุษยชาติ

บทสรุป

วิทยากร: คริสตินา อาเมสกวัว ชาเวซ (Cristina Amescua Chávez) ศาสตราจารย์และผู้ดำรงตำแหน่ง UNESCO Chair สาขาการวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และความหลากหลายทางวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยแห่งชาติอิสระเบร์เมกซิโก

เราเดินทางมาถึงจุดท้ายของหลักสูตรนี้แล้ว หวังว่าทุกท่านจะได้รับความรู้และความเพลิดเพลินจากการสำรวจมรดกที่มีชีวิต (living heritage) และความสัมพันธ์อันหลากหลายมิติกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

มองย้อนกลับ: นิยามที่ขยายตัวของมรดก

ดังที่เราได้พูดคุยกันตลอดหลักสูตร นิยามของ มรดก (heritage) ได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ครอบคลุมมากขึ้น นอกเหนือจากอนุสาวรีย์ วัตถุ สถานที่ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ หรือธรรมชาติ มรดกยังครอบคลุมแนวปฏิบัติ ทักษะ และความรู้ที่ยังมีชีวิตทั้งหมดซึ่งล้วนกำหนดอัตลักษณ์ (identity) และความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) ของชุมชน กลุ่ม และปัจเจกบุคคล

ชุมชน คือ ผู้รับผิดชอบในการกำหนด สร้างสรรค์ และสร้างมรดกนี้ขึ้นใหม่อยู่เสมอ โดยเชื่อมโยงแนวปฏิบัติจากอดีตเข้ากับยุคปัจจุบันและความปรารถนาสำหรับอนาคต มรดกนี้ดำรงอยู่ทั้งในบริบทชนบทและเมือง และเกี่ยวข้องกับกลุ่มและชุมชนที่หลากหลายทั่วโลก

การสงวนรักษา (Safeguarding) เป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ต้องอาศัยผู้สืบทอดและผู้ปฏิบัติเป็นหัวใจหลัก ควบคู่ไปกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่หลากหลายซึ่งแต่ละฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมจากจุดยืนของตนเอง อนุสัญญาปี 2003 ของ UNESCO และแนวทางปฏิบัติการ (Operational Directives) ได้วางแผนงาน (road map) ว่าการสงวนรักษาจะทำงานร่วมกับเครื่องมือระหว่างประเทศอื่นๆ ด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไร

ความท้าทายร่วมของมนุษยชาติ

วันนี้ในฐานะมนุษย์และผู้อยู่อาศัยในโลกเดียวกัน เรากำลังเผชิญกับความท้าทายเร่งด่วนในการจินตนาการใหม่ (re-imagine) วิธีคิดและการดำรงอยู่ของเราในโลก เพื่อให้สามารถสร้างเงื่อนไขที่จำเป็น ไม่เพียงแต่สำหรับการอยู่รอด แต่เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี ของทุกคน มรดกที่จับต้องไม่ได้มีบทบาทสำคัญในความพยายามร่วมกันนี้

เมื่อพิจารณาว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึงอะไรกันแน่ เราต้องตระหนักว่ามีหลายวิธีในการทำความเข้าใจและนำไปใช้ในระดับท้องถิ่น ซึ่งล้วนถูกกำหนดโดยความเชื่อ ความหมาย บรรทัดฐาน และโครงสร้างทางสังคมที่เฉพาะเจาะจงและหลากหลาย หากเราแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในระดับโลกที่ครอบคลุม ต่อเนื่อง และเปิดกว้างก็จะเห็นชัดว่าสิ่งที่เราต้องการ คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable developments) ในความหมายพหุพจน์ ที่หลากหลายตามบริบทของแต่ละสังคม

ความสัมพันธ์สำคัญ: มรดกที่ยังมีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. การส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม

การเชื่อมโยง ICH เข้ากับการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในเชิงแนวคิดและการปฏิบัติ คือการเพิ่มโอกาสในการค้นหาวิธีการที่มีความหมายในการสร้างอนาคตที่ดีกว่า การรับรู้คุณค่าของโลกทัศน์ (worldviews) ที่แตกต่างกัน และการสร้างบทสนทนาระหว่างโลกทัศน์เหล่านั้น คือ แก่นแท้ของการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นทั้งผลลัพธ์ทางประวัติศาสตร์และหลักฐานของความสามารถสร้างสรรค์ของมนุษย์ในการดำรงชีวิตท่ามกลางบริบทที่ซับซ้อน การเปิดให้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมยังคงเจริญงอกงามต่อไปจึงเป็นหนทางที่มีประสิทธิภาพที่สุด ในการแก้ปัญหาเร่งด่วนที่เราสร้างขึ้นเองทั้งต่อตนเองและต่อโลกของเรา

2. การสร้างการเจรจาระหว่างวัฒนธรรมและการรวมเป็นหนึ่ง

การสงวนรักษาแนวปฏิบัติและการแสดงออกของมรดกที่ยังมีชีวิตในโลกยุคโลกาภิวัตน์ หมายถึงการค้นหาเส้นทางที่เหมาะสมเพื่อสร้างบทสนทนาและการสื่อสารระหว่างกัน สิ่งประกอบขึ้นเป็น ICH ส่วนใหญ่ถือเป็นแหล่งความภาคภูมิใจ (source of pride) ที่ทุกคนต้องการแบ่งปันให้ผู้อื่นรับรู้ จึงเป็นการสร้างพื้นที่สำหรับการเจรจาและการแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรม (intercultural dialogue and exchange) ขึ้นมาโดยธรรมชาติ

การสงวนรักษามรดกที่ยังมีชีวิตจึงเป็นวิธีรักษาและขยายความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นทรัพยากรหลักของความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมของเรา สิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการแสวงหาทางออกทั้งในระดับร่วมกันและเฉพาะบริบท

3. การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน

การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องถูกมองในฐานะวิธีการที่ชุมชนและกลุ่มทั่วโลกเข้าใจและสร้างความเข้มแข็งที่ดีของตน ในสภาวะปัจจุบันที่โลกเชื่อมโยงกันแน่นขึ้น ความไม่เท่าเทียมกันเพิ่มขึ้น ความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อมนำวิกฤต และเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ชุมชนจำเป็นต้องได้รับการเสริมสร้างและเพิ่มศักยภาพ เพื่อให้มีทรัพยากรทั้งเชิงสัญลักษณ์และวัตถุสำหรับการเข้าร่วมเจรจาระดับโลกอย่างเท่าเทียม แบ่งปันประสบการณ์ และเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน

4. การใช้ความรู้พื้นบ้านในการออกแบบอย่างยั่งยืน

หลายชุมชนและกลุ่มทั่วโลกมีวิธีการแบบบูรณาการและองค์รวม ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ จักรวาล การเกษตร วิถีอาหาร และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ฝังอยู่ใน ICH และได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จึงเป็นทรัพยากรล้ำค่าสำหรับการจินตนาการและขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เป็นจริง

ธรรมาภิบาลทางวัฒนธรรมและการทำงานข้ามภาคส่วน

ธรรมาภิบาลทางวัฒนธรรม (Cultural governance) ต้องอาศัยการประสานงานเพื่อให้มั่นใจว่าสิทธิทางวัฒนธรรม (cultural rights) ได้รับการรับรองและใช้ประโยชน์ได้จริง แม้การเชื่อมโยงกันของขอบเขตทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมจะได้รับการยอมรับในระดับคำพูดแล้วก็ตาม แต่เรา仍需ทำงานในระดับปฏิบัติต่อไป เพื่อให้บรรลุแนวทางแบบองค์รวมที่ส่งเสริมการดำเนินการข้ามภาคส่วน (intersectoral actions) อย่างแท้จริง

ธรรมาภิบาลทางวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นผ่านการเพิ่มศักยภาพชุมชนและการรับรู้ถึงความหลากหลายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งในการสงวนรักษามรดกที่ยังมีชีวิตและในการกำหนดโครงการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีสิทธิทางวัฒนธรรมและ SDGs เป็นศูนย์กลาง

อนุสัญญาปี 2003 ของ UNESCO จึงเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการทำให้มรดกที่ยังมีชีวิตกลายเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องและมีความหมาย ในนโยบายของท้องถิ่น หากนโยบายเหล่านั้นได้

รับการออกแบบโดยเชื่อมโยง ICH เข้ากับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยั่งยืน รัฐก็จะมีนโยบายที่มีบริบทมากพอจะเกิดผลจริงและมีความหมายต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มจากผู้ปฏิบัติและชุมชนของพวกเขา

บทสรุปย่อภาค

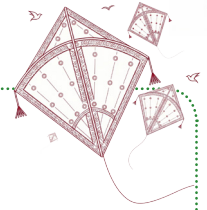
เพื่อบรรลุความยั่งยืน เราต้องการชุมชนที่เข้มแข็งที่สามารถดำเนินการในระดับท้องถิ่นได้ โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์เฉพาะที่สะสมมา เพื่อสร้างสมดุลที่ระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในบริบทที่มีสันติภาพและความมั่นคง

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้จึงเป็นทั้งแหล่งรวม (reservoir) ของชุดความรู้ท้องถิ่นและกลไก ในการสร้างชุมชนและกลุ่มที่เข้มแข็งเหนียวแน่นได้อย่างต่อเนื่อง การมีความรู้สึกเป็นเจ้าของที่แข็งแกร่ง และการอาศัยอยู่ในสังคมที่เหนียวแน่น ครอบคลุม เคารพซึ่งกันและกัน และหลากหลาย คือเงื่อนไขพื้นฐานของความเป็นอยู่ที่ดีที่เราทุกคนฝันถึงทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และในฐานะสมาชิกของชุมชนในระดับท้องถิ่นและระดับโลก

การสงวนรักษามรดกที่จับต้องไม่ได้จึงเป็นหนทางที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง ในการสร้างความยั่งยืนทั้งสำหรับโลกในวันนี้และสำหรับคนรุ่นหลังที่จะมาถึง มันคือก้าวอย่างที่พาเราที่เดินไปสู่ความฝันร่วมกันเรื่องอนาคตที่ยั่งยืนมากขึ้น

ความคิดเห็นสุดท้าย (Closing Thoughts)

แบ่งปันความคิดเห็นสุดท้ายเกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าคุณได้เรียนรู้อะไรบ้างจากหลักสูตรนี้และจะนำความรู้ไปปรับใช้ในการทำงานและ/หรือชีวิตประจำวันได้อย่างไร?

แนวคำตอบ

ข้อคิดเห็นสุดท้ายเกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. สิ่งที่ได้เรียนรู้จากเนื้อหา

สิ่งที่โดดเด่นและสำคัญที่สุดที่ได้เรียนรู้คือการตระหนักว่า มรดกที่มีชีวิต (Intangible Cultural Heritage: ICH) ไม่ใช่เพียงแค่เรื่องของอนุรักษประเพณีเก่าแก่เท่านั้น แต่เป็นทรัพยากรที่มีชีวิต ที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) อย่างแยกไม่ออก

1. ICH คือการพัฒนาที่ยั่งยืนของมนุษย์ มรดกที่มีชีวิตเป็นรากฐานของความรู้และทักษะที่สามารถนำไปสู่ความอยู่รอดทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นระบบการจัดการน้ำแบบดั้งเดิม องค์ความรู้ด้านสมุนไพร หรือระบบการปกครองที่สร้างสันติภาพ)
2. ความเชื่อมโยงกับ SDGs เห็นได้ชัดว่า ICH มีส่วนช่วยบรรลุเป้าหมายหลากหลาย ตั้งแต่ SDG 4 (การศึกษาที่มีคุณภาพ) ผ่านการส่งต่อความรู้ SDG 5 (ความเท่าเทียมทางเพศ) ผ่านบทบาทของผู้หญิงในพิธีกรรมและงานฝีมือ ไปจนถึง SDG 16 (สันติภาพและความยุติธรรม) ผ่านระบบการแก้ไขข้อขัดแย้งแบบดั้งเดิม เช่น ระบบกาดา หรือกฎบัตรมานเดน)
3. บทบาทของชุมชนคือหัวใจสำคัญ หลักการของอนุสัญญา UNESCO 2003 เน้นย้ำว่า ชุมชนผู้ปฏิบัติ ต้องเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของมรดกของตนเอง ซึ่งถือเป็นแนวทางที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง

2. การนำไปใช้ในการทำงานและ/หรือชีวิตประจำวัน

สิ่งที่ได้เรียนรู้จะส่งผลต่อมุมมองและการปฏิบัติในอนาคตใน 2 ด้านหลัก

ด้านการทำงาน (หากเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหรือการจัดการโครงการ)

1. เปลี่ยนมุมมองการพัฒนา จะไม่มอง “การพัฒนา” ว่าเป็นเพียงการนำเทคโนโลยีหรือระบบจากภายนอกเข้ามาอีกต่อไป แต่จะเริ่มต้นด้วยการ ระบุและประเมินคุณค่าของมรดกที่มีชีวิตที่มีอยู่แล้วในชุมชนนั้นๆ ก่อน (Asset-Based Approach) เช่น การสำรวจว่าประเพณีท้องถิ่นใดที่สามารถช่วยเสริมสร้างความยืดหยุ่นทางสิ่งแวดล้อมหรือการจัดการทรัพยากรได้บ้าง

2. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง จะเน้นการออกแบบโครงการโดยให้ผู้ทรงภูมิปัญญา และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะหุ้นส่วนหลัก ในการตัดสินใจ ไม่ใช่เพียงแค่ในฐานะผู้รับผลประโยชน์ปลายทาง เพื่อให้มั่นใจว่าการเปลี่ยนแปลงจะไม่ทำลายอัตลักษณ์ และคุณค่าของพวกเขา

ด้านชีวิตประจำวัน

1. การเพิ่มความตระหนักในตนเอง จะพยายามเชื่อมโยงตัวเองกับมรดกทางวัฒนธรรมรอบตัวมากขึ้น โดยเข้าใจว่ากิจกรรมเล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น วิธีการปรุงอาหาร ภาษาถิ่น หรือรูปแบบการทักทาย ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของ ICH ที่ช่วยหล่อหลอมอัตลักษณ์ของเรา
2. เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้โดยสมัครใจ จะให้ความสำคัญกับการส่งต่อความรู้และค่านิยมของครอบครัวหรือชุมชนไปยังคนรุ่นต่อไปอย่างใส่ใจมากขึ้น เพื่อให้มรดกเหล่านี้ยังคง “มีชีวิต” และสร้างความเชื่อมโยงระหว่างคนในครอบครัวและสังคมต่อไปได้

สรุป มรดกที่มีชีวิตคือ ตัวขับเคลื่อน (Enabler) ที่ขาดไม่ได้สำหรับการบรรลุการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างรอบด้านและเป็นธรรม การสงวนรักษา ICH จึงไม่ใช่ภาระ แต่เป็นโอกาสในการสร้างอนาคตที่ดีกว่า โดยมีรากฐานที่แข็งแกร่งจากอดีตรองรับอยู่

Post-Course Survey คำถามเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ข้อที่ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มีความหมายว่าอย่างไร (เลือกคำตอบเดียว)

- ก. สิ่งของที่ได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น พ่อแม่หรือปู่ย่าตายาย
- ข. แนวปฏิบัติ การแสดงออก การแสดงสื่อความรู้ และทักษะที่ชุมชนยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน
- ค. ประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่ควรได้รับการรักษาไว้ในรูปแบบเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง

เฉลย ข.

คำอธิบาย มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ครอบคลุมสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ หากแต่เป็นการปฏิบัติและความรู้ที่ชุมชนสืบทอดกันมา ซึ่งต่างจากทรัพย์สินส่วนตัวหรือประเพณีที่ตายตัวไม่เปลี่ยนแปลง

ข้อที่ 2 เหตุใดมรดกที่จับต้องไม่ได้จึงเรียกว่า “มรดกที่มีชีวิต” (เลือกได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ)

- ก. เพราะครอบคลุมแนวปฏิบัติของมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่
- ข. เพราะหากขาดการปฏิบัติสืบทอด มรดกนั้นย่อมสูญหายไปที่สุด
- ค. เพราะสามารถพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ขึ้นอยู่กับบริบทของผู้ปฏิบัติ

เฉลย ข. และ ค.

คำอธิบาย มรดกที่มีชีวิตไม่ใช่สิ่งหยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ดำรงอยู่ได้ผ่านการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และปรับตัวได้ตามบริบทที่เปลี่ยนไปเรื่อยๆ ส่วนตัวเลือก ก. นั้นไม่ครบถ้วน เพราะความมีชีวิตของมรดกไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่าผู้ปฏิบัติยังมีชีวิตหรือไม่ เพียงอย่างเดียว

ข้อที่ 3 “ชุมชน” ในบริบทของมรดกที่มีชีวิตหมายถึงอะไร (เลือกคำตอบเดียว)

- ก. กลุ่มบุคคลที่ได้ทำการศึกษาวิจัยและเป็นผู้เชี่ยวชาญในมรดกที่มีชีวิตเฉพาะด้าน
- ข. กลุ่มบุคคลที่ปฏิบัติหรือรู้สึกเชื่อมโยงกับมรดกที่มีชีวิตเฉพาะด้าน
- ค. กลุ่มบุคคลทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

เฉลย ข.

คำอธิบาย ชุมชนในที่นี้หมายถึงผู้ที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ร่วมกัน ไม่ใช่เพียงผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่บังเอิญอาศัยอยู่ใกล้กันทางกายภาพเท่านั้น

ข้อที่ 4 สมาชิกของชุมชน... (เลือกได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ)

- ก. ...เป็นผู้กำหนดว่ามรดกที่มีชีวิตของตนคืออะไร เพราะมีเพียงพวกเขาเท่านั้นที่เข้าใจความหมายของมันในชีวิตประจำวัน
- ข. ...ปฏิบัติและถ่ายทอดมรดกของตนสืบต่อไป
- ค. ...รู้สึกว่ามรดกดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของตน

เฉลย ถูกต้องทั้งสามข้อ (ก, ข และ ค)

คำอธิบาย สมาชิกชุมชนเป็นทั้งผู้กำหนดความหมาย ผู้ปฏิบัติ ผู้ถ่ายทอด และผู้ที่รู้สึกเป็นเจ้าของมรดกนั้น สามบทบาทนี้เชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก

ข้อที่ 5 การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หมายความว่าอย่างไร (เลือกคำตอบเดียว)

- ก. การดูแลให้ชุมชน กลุ่ม และบุคคลสามารถปฏิบัติและถ่ายทอดทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ในแบบที่มีความหมายต่อตนเองได้
- ข. การดูแลให้รัฐบาลมีนโยบายในการอนุรักษ์วัฒนธรรม
- ค. การดูแลให้มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ได้รับการคุ้มครองในรูปแบบดั้งเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง

เฉลย ก.

คำอธิบาย การสงวนรักษาในที่นี้เน้นที่การเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถสืบทอดมรดกของตนได้อย่างมีความหมาย มิใช่เพียงแค่การรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้เฉยๆ หรือการออกนโยบายของรัฐเพียงอย่างเดียว

ข้อที่ 6 มรดกที่มีชีวิตถ่ายทอดผ่านครอบครัวเท่านั้น (ถูก/ผิด)

- ก. ถูก — พ่อแม่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดมรดกให้แก่ลูกหลาน
- ข. ผิด — แม้ครอบครัวและชุมชนจะมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอด แต่สถาบันอื่นอย่างโรงเรียน ก็สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ได้เช่นกัน

เฉลย ข.

คำอธิบาย การถ่ายทอดมรดกที่มีชีวิตเกิดขึ้นได้หลายช่องทาง ทั้งภายในครอบครัว ชุมชน และสถาบันทางการศึกษา ไม่มีช่องทางใดเป็นช่องทางเดียวที่ทำหน้าที่นี้

ข้อที่ 7 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มีส่วนช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาเพราะ... (เลือกได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ)

- ก. ...ให้ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจข้อมูลและเนื้อหาใหม่ได้ดียิ่งขึ้น
- ข. ...ผู้เรียนรู้จักมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของตนอยู่แล้ว จึงได้เปรียบในการเรียน
- ค. ...ผู้เรียนสามารถลงมือปฏิบัติจริงและรู้สึกว่าการเรียนสนุกสนานมากขึ้น

เฉลย ก และ ค

คำอธิบาย ตัวเลือก ข ไม่ถูกต้อง เพราะการรู้จักมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองไม่ได้รับประกันผลการเรียนที่ดี แต่การนำมรดกมาใช้เป็นสื่อการสอนช่วยสร้างความเข้าใจและแรงจูงใจในการเรียนได้จริง

ข้อที่ 8 การเรียนรู้ด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้อาจทำให้ผู้เรียนขาดความมั่นใจและรู้สึกเขินอายต่อหน้าเพื่อนร่วมชั้น (ถูก/ผิด)

- ก. ถูก — ผู้เรียนส่วนใหญ่ไม่ชอบพูดต่อหน้าชั้นเรียน โดยเฉพาะเมื่อต้องแบ่งปันข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัวและวัฒนธรรมของตน
- ข. ผิด — ผู้เรียนหลายคน แม้แต่ผู้ที่โดยปกติเจียมขรึม มักจะภาคภูมิใจที่ได้แบ่งปันความรู้กับเพื่อนร่วมชั้น

เฉลย ข.

คำอธิบาย โดยทั่วไปผู้เรียนมีความภูมิใจในวัฒนธรรมและประสบการณ์ของตนเอง การได้แบ่งปันสิ่งเหล่านี้มักสร้างความมั่นใจมากกว่าความเขินอาย

ข้อที่ 9 แม้ว่าผู้เรียนจะมาจากภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ครูก็ยังสามารถนำมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มาบูรณาการในกิจกรรมการเรียนการสอนได้ (ถูก/ผิด)

- ก. ถูก — ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับแนวปฏิบัติของกันและกัน ซึ่งส่งเสริมความครอบคลุม ความเคารพ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน
- ข. ผิด — ผู้เรียนอาจเกิดความขัดแย้งหากมีแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

เฉลย ก.

คำอธิบาย ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในห้องเรียนเป็นโอกาส ไม่ใช่อุปสรรค เพราะผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากกันและกันและพัฒนาความเข้าใจข้ามวัฒนธรรมไปพร้อมกันได้

ข้อที่ 10 การสอนด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เสริมสร้างศักยภาพของครูเพราะ...
(เลือกได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ)

- ก. ...กระตุ้นให้ครูร่วมมือกับผู้สอนคนอื่นหรือผู้ทรงความรู้ภายนอก
- ข. ...ครูจะกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาใหม่
- ค. ...ครูได้รับแรงบันดาลใจให้ทดลองใช้วิธีการสอนที่หลากหลายและสร้างสรรค์มากขึ้น

เฉลย ก และ ค

คำอธิบาย ตัวเลือก ข ไม่ถูกต้อง เพราะครูไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในมรดกนั้น
สิ่งที่ทำให้การสอนมีประสิทธิภาพคือ การเปิดรับและร่วมมือกับชุมชนหรือผู้รู้ภายนอกต่างหาก

ข้อที่ 11 มรดกที่มีชีวิตในโรงเรียนเชื่อมโยงกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและการศึกษา
เพื่อความเป็นพลเมืองโลกอย่างไร (เลือกได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ)

- ก. ช่วยให้ผู้เรียนสำรวจประเด็นระดับโลกผ่านแนวปฏิบัติท้องถิ่น เช่น
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพ หรือระบบ
การดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน
- ข. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรมาตรฐาน
การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองโลก
- ค. ช่วยให้ผู้เรียนชื่นชมวัฒนธรรมของกันและกัน และพัฒนาความรู้สึกเชื่อมโยงระหว่าง
ชุมชนและกลุ่มประชากรต่างๆ

เฉลย ก และ ค

คำอธิบาย ตัวเลือก ข ไม่ถูกต้อง เพราะมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ไม่ได้เป็นส่วน
หนึ่งของหลักสูตรมาตรฐาน แต่เป็นเครื่องมือที่ครูสามารถนำมาบูรณาการเองได้

ข้อที่ 12 การสอนเกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิต... (เลือกคำตอบเดียว)

- ก. ...เป็นรายวิชาใหม่ในโรงเรียนที่จำเป็นต้องได้รับการบรรจุเพิ่มเติมในหลักสูตรอย่างเป็น
เป็นทางการ
- ข. ...มักมีอยู่แล้วในโปรแกรมของโรงเรียน เพียงแต่อาจเรียกชื่อแตกต่างกันไป เช่น ชมรม
ดนตรี เต้นรำ หรือศิลปะ เนื้อหาท้องถิ่น หรือการศึกษาทางวัฒนธรรม
- ค. ...สามารถจัดการเรียนการสอนได้เฉพาะในสถาบันเฉพาะทาง เช่น โรงเรียนดนตรี
หรือโรงเรียนนาฏศิลป์เท่านั้น

เฉลย ข.

คำอธิบาย การสอนเกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิตไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่ โรงเรียนหลายแห่งดำเนินการ
การอยู่แล้วในรูปแบบต่าง ๆ เพียงแต่ยังไม่ได้ใช้คำเรียกนี้อย่างเป็นทางการเท่านั้น

ข้อที่ 13 ในบทเรียนเกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิต ผู้เรียนสามารถเรียนรู้... (เลือกได้มากกว่าหนึ่งคำตอบ)

- ก. ...ที่มาและประวัติความเป็นมาขององค์ประกอบนั้น ๆ
- ข. ...วิธีการปฏิบัติขององค์ประกอบนั้น ๆ
- ค. ...ความหมายและคุณค่าขององค์ประกอบนั้น ๆ

เฉลย ถูกต้องทั้งสามข้อ

คำอธิบาย บทเรียนที่ดีเกี่ยวกับมรดกที่มีชีวิตควรครอบคลุมทั้งประวัติและที่มา วิธีการปฏิบัติ และความหมายหรือคุณค่า เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจอย่างรอบด้าน

ข้อที่ 14 การสอนด้วยมรดกที่มีชีวิตหมายความว่า... (เลือกคำตอบเดียว)

- ก. ...มรดกที่มีชีวิตเป็นหัวข้อหลักของบทเรียน
- ข. ...มรดกที่มีชีวิตทำหน้าที่เป็นตัวอย่าง สื่อเนื้อหา เครื่องมือทางการสอน หรือแนวทางในการสอนวิชาอื่นๆ
- ค. ...มรดกที่มีชีวิตเป็นความสนใจส่วนตัวของครูผู้สอน

เฉลย ข.

คำอธิบาย การสอน “ด้วย” มรดกที่มีชีวิตแตกต่างจากการสอน “เกี่ยวกับ” มรดกที่มีชีวิต ในกรณีแรกนั้น มรดกเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การเรียนรู้วิชาอื่น ไม่ใช่จุดหมายของบทเรียนเอง

ข้อที่ 15 วิชาใดบ้างที่สามารถสอนโดยใช้มรดกที่มีชีวิตเป็นสื่อการเรียนรู้ (เลือกคำตอบเดียว)

- ก. เฉพาะวิชาที่เกี่ยวข้องกับศิลปะและวัฒนธรรมเท่านั้น
- ข. ทุกวิชา
- ค. ส่วนใหญ่เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับภาษาและวรรณคดี

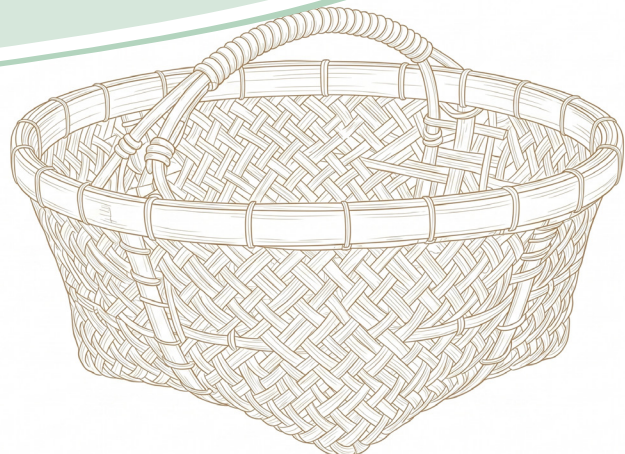
เฉลย ข.

คำอธิบาย มรดกที่มีชีวิตสามารถเชื่อมโยงกับทุกสาขาวิชา ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษา หรือศิลปะ เพราะมรดกทางวัฒนธรรมสะท้อนความรู้และภูมิปัญญาอย่างรอบด้านอยู่แล้วในตัวมันเอง

“ฉันชอบจินตนาการว่าโลกทั้งใบเป็นเหมือนจิกซอว์
ถ้าคุณมองดูภาพรวมทั้งหมด มันจะดูท่วมน้ำและน่ากลัว
แต่ถ้าคุณได้ทำงานในส่วนเล็ก ๆ ของจิกซอว์ของคุณ และรู้ว่า
ผู้คนทั่วโลกต่างก็กำลังทำส่วนเล็ก ๆ ของพวกเขาอยู่
นั่นแหละคือสิ่งที่จะมอบความหวังให้กับคุณ”

— Jane Goodall—

คำส่งท้าย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ

ประเทศไทยเป็นดินแดนที่อุดมด้วยมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย ทั้งภาษา ดนตรี นาฏศิลป์ หัตถกรรม ตำรับอาหาร พิธีกรรม และระบบความรู้ท้องถิ่นที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษนับร้อยนับพันปี มรดกเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งบันทึกอดีต หากแต่ยังมีชีวิต ยังคงถูกปฏิบัติ และยังคงหล่อหลอมความเป็นตัวตนของชุมชนและผู้คนที่ทุกภูมิภาคของประเทศ

อย่างไรก็ตาม ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบัน ทั้งการขยายตัวของสังคมเมือง ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และวิถีชีวิตที่ห่างไกลจากรากเหง้า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจำนวนมากกำลังค่อย ๆ เลือนหายไปพร้อมกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่จากไป หากเราไม่เร่งดำเนินการ สายใยอันเชื่อมโยงอดีตกับอนาคตเหล่านี้อาจขาดสะบั้นลงในชั่วอายุคนเดียว

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเชื่อมั่นว่า การศึกษาคือกลไกที่ทรงพลังที่สุดในการสืบทอดมรดกที่มีชีวิต เพราะโรงเรียนคือพื้นที่ที่คนทุกรุ่นมาพบกัน และเป็นสะพานเชื่อมระหว่างความรู้ของชุมชนกับความฝันของคนรุ่นใหม่ แนวทางสำคัญสองประการที่หนังสือเล่มนี้นำเสนอ ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Learning about ICH) และการเรียนรู้ด้วยมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Learning with ICH) มิได้มีเป้าหมายเพียงการอนุรักษ์เท่านั้น หากแต่เป็นการจัดการเรียนรู้ที่มีความหมายสำหรับผู้เรียนในทุกมิติ

การเรียนรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Learning about ICH) คือการทำให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกลายเป็นเนื้อหาของการเรียนรู้ ผู้เรียนได้ศึกษาว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร มีที่มาและความหมายอย่างไรในบริบทของชุมชนและสังคม ตลอดจนเข้าใจว่าเหตุใดจึงต้องร่วมกันสืบทอดและสงวนรักษาไว้ แนวทางนี้ช่วยสร้างความตระหนักรู้ ให้แก่คนรุ่นใหม่ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของมรดกที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวเอง และปลูกฝังจิตสำนึกในการเป็นผู้พิทักษ์มรดกที่มีชีวิตตั้งแต่วัยเยาว์ ในทางปฏิบัติ Learning about ICH อาจปรากฏในรูปของบทเรียนเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การศึกษาชุมชน การสัมภาษณ์ผู้ทรงภูมิปัญญา หรือการจัดทำบัญชีรายการมรดกภูมิปัญญาของโรงเรียนและชุมชน ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่อยู่รอบตัว ในสิ่งที่อาจเคยมองข้ามไปว่าเป็นเพียงเรื่องธรรมดาในชีวิตประจำวัน

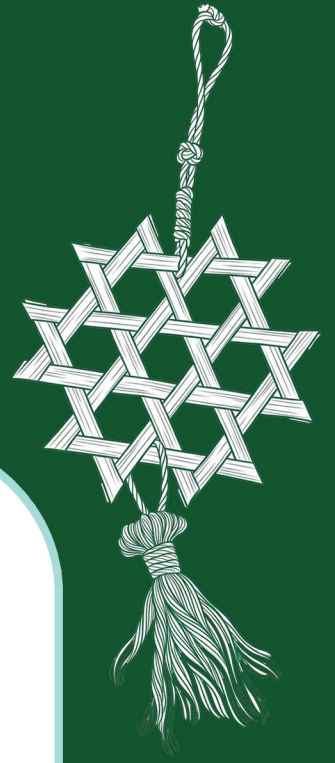

การเรียนรู้ด้วยมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Learning with ICH) คือ การนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมาเป็น เครื่องมือ ในการจัดการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ มรดกภูมิปัญญาทำหน้าที่เป็นสื่อ ตัวอย่าง และบริบทที่ทำให้เนื้อหาวิชาการศึกษาที่มีความหมายและจับต้องได้มากขึ้น ตัวอย่างเช่น ครูคณิตศาสตร์อาจใช้ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองเพื่อสอนเรื่องเรขาคณิตและความสมมาตร ครูวิทยาศาสตร์อาจใช้ภูมิปัญญาการจัดการน้ำแบบดั้งเดิมเพื่อสอนเรื่องระบบนิเวศและวัฏจักรของน้ำ ครูภาษาไทยอาจใช้นิทานพื้นบ้านหรือบทกวีท้องถิ่นเพื่อสอนเรื่องการอ่านและการเขียนเชิงสร้างสรรค์ หรือครูสุขศึกษาอาจใช้ตำรับยาสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อสอนเรื่องโภชนาการและการดูแลสุขภาพ แนวทางนี้ไม่เพียงทำให้การเรียนรู้มีความหมายและน่าสนใจยิ่งขึ้น แต่ยังพิสูจน์ให้ผู้เรียนเห็นว่าความรู้ของชุมชนตนมีคุณค่าเทียบเท่าและเชื่อมโยงได้กับความรู้สากล ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการสร้างความมั่นใจและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง

สิ่งที่ทำให้แนวทางทั้งสองมีพลังเป็นพิเศษคือ การที่มันเปลี่ยนบทบาทของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในกระบวนการเรียนรู้ ผู้เรียนกลายเป็นนักสำรวจและผู้บันทึกมรดกของชุมชนตนเอง ไม่ใช่เพียงผู้รับความรู้จากครู ครูกลายเป็นผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้และผู้เชื่อมประสานระหว่างห้องเรียนกับชุมชน ไม่ใช่เพียงผู้ถ่ายทอดเนื้อหาจากหนังสือเรียน และที่สำคัญที่สุด ผู้สูงอายุและปราชญ์ชาวบ้านกลายเป็นครูผู้ทรงคุณค่าที่โรงเรียนและสังคมให้การยอมรับอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีใช่เพียงการสืบทอดความรู้เท่านั้น หากแต่คือการคืนศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจ ให้แก่ท่านและชุมชนของท่าน ในสังคมที่มักมองว่าความทันสมัยคือความก้าวหน้า และความเก่าแก่คือสิ่งที่ควรละทิ้ง

เมื่อโรงเรียนหันมาเรียนรู้จากชุมชน และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างสองพื้นที่นี้จะเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ชุมชนจะไม่ใช่เพียงบริบทแวดล้อมของโรงเรียน หากแต่จะกลายเป็นหุ้นส่วนที่แท้จริงในการสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีจิตสำนึกแห่งท้องถิ่น เข้าใจโลก และพร้อมที่จะรับผิดชอบต่อนาคตร่วมกัน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานขอฝากความหวังไว้ว่า หนังสือ “มรดกที่มีชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน” เล่มนี้จะจุดประกายให้ครู ผู้บริหารสถานศึกษา นักการศึกษา และผู้กำหนดนโยบายทุกท่าน หันมามองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรทางการศึกษาที่มีคุณค่าและรอการนำไปใช้ มรดกที่มีชีวิตของไทยจะยังคงมีชีวิตต่อไปได้ก็ต่อเมื่อมันถูกปฏิบัติ ถ่ายทอด และสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในทุกวัน และโรงเรียนทุกแห่งทั่วประเทศคือพื้นที่ที่การถ่ายทอดนั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างมีพลังและยั่งยืนที่สุด

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือ "มรดกที่มีชีวิต"

ไม่ใช่สิ่งตกค้างจากอดีตที่เก็บงำไว้ในพิพิธภัณฑ์ หากแต่คือองค์ความรู้ ทักษะ ประเพณี พิธีกรรม และแนวปฏิบัติ ที่ชุมชนสืบทอด ปรับใช้ และสร้างสรรค์ขึ้นใหม่อย่างต่อเนื่อง มรดกนี้หล่อหลอมอัตลักษณ์และความรู้สึกเป็น เป็นเจ้าของร่วมของผู้คน เชื่อมโยงภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น และเป็นรากฐานของความเข้มแข็ง ความยืดหยุ่น และความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนทั่วโลก

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืน มีอาจแยกออกจากกันได้ ระบบการจัดการน้ำแบบดั้งเดิม ภูมิปัญญาสมุนไพร วิถีอาหาร ศิลปะการแสดง และกลไก การปกครองชุมชนที่สืบทอดกันมา ล้วนเป็นทรัพยากรล้ำค่าในการรับมือกับความท้าทาย ของโลกยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความไม่เท่าเทียม หรือ ความขัดแย้ง การสงวนรักษามรดกที่มีชีวิตจึงไม่ใช่เพียงการอนุรักษ์สิ่งเก่า หากแต่คือ การลงทุนเพื่ออนาคต เพราะความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือทรัพยากรหลักของความคิด สร้างสรรค์ และนวัตกรรมของมนุษยชาติ และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมคือหนทาง สำคัญในการสร้างโลกที่ยั่งยืน ทั้งสำหรับวันนี้และคนรุ่นต่อไป

มรดกที่มีชีวิต
และการพัฒนาที่ยั่งยืน
Living Heritage and
Sustainable Development

